

JELTEN BAGUET

De Oostendse Compagnie, haar directeurs en de Oostenrijkse Bewindvoerders. Een casuïstische analyse van hun onderlinge interactie (1722-1731).

Masterproef voorgelegd tot het behalen van de graad van
Master in de geschiedenis.

2013

Promotor: prof. dr. Michael Limberger

Commissarissen: dr. Wim Broekaert en dr. Klaas Van Gelder

Verklaring in verband met de toegankelijkheid van de scriptie

Ondergetekende, **Jelten Baguet**

afgestudeerd als master in de Geschiedenis aan Universiteit Gent in het academiejaar 2012-2013 en auteur van de scriptie met als titel:

De Oostendse Compagnie, haar directeurs en de Oostenrijkse Bewindvoerders. Een casuïstische analyse van hun onderlinge interactie (1722-1731).

verklaart hierbij dat zij/hij geopteerd heeft voor de hierna aangestipte mogelijkheid in verband met de consultatie van haar/zijn scriptie:

- X de scriptie mag steeds ter beschikking worden gesteld van elke aanvrager;**
- de scriptie mag enkel ter beschikking worden gesteld met uitdrukkelijke, schriftelijke goedkeuring van de auteur (maximumduur van deze beperking: 10 jaar);
- de scriptie mag ter beschikking worden gesteld van een aanvrager na een wachttijd van jaar (maximum 10 jaar);
- de scriptie mag nooit ter beschikking worden gesteld van een aanvrager (maximumduur van het verbod: 10 jaar).

Elke gebruiker is te allen tijde verplicht om, wanneer van deze scriptie gebruik wordt gemaakt in het kader van wetenschappelijke en andere publicaties, een correcte en volledige bronverwijzing in de tekst op te nemen.

Gent, 24 mei 2013

EEN WOORD VAN DANK.

Met Edvard Griegs ‘Morgenstimmung’ op de achtergrond en een tas Alpenthee binnen handbereik, sluit ik deze thesis af. Mijn blik dwaalt over de heuvels van de Vlaamse Ardennen, wanneer ik me plotsklaps realiseer hoeveel tijd aan dit onderzoeksproject besteed werd. Sinds de voorstudies in augustus 2012, heeft deze thesis mijn leven gedomineerd, evenals dat van de dierbaren rondom mij.

Ik startte met een enorme motivatie, gedrevenheid en ambitie aan deze scriptie. *“I do not know anyone who has got to the top without hard work. That is the recipe. It will not always get you to the top, but it will get you pretty near”*, sprak Margaret Thatcher destijds. Hoe correct én motiverend haar uitspraak ook mag zijn, deze thesis zou er nooit gekomen zijn zonder de hulp van talloze mensen rondom mij, die ik hier wil bedanken.

Eerst en vooral wens ik mijn dankbaarheid te betuigen tegenover mijn promotor, prof. dr. Michael Limberger. Om de haverklap stond ik aan uw bureau met een vraag, een probleem, of op zoek naar advies. Telkens heeft u mij zeer professioneel en sympathiek ontvangen, geholpen, bijgestuurd en advies gegeven. Mijn dankbaarheid hiervoor is oprecht en eindeloos. Ik wil dan ook van de gelegenheid gebruik maken om u succes toe te wensen met de onderzoeksprojecten die u in uw academische carrière nog op poten zal zetten. Leescommissaris dr. Klaas Van Gelder wil ik ook van harte bedanken. Reeds in een zeer vroeg stadium van dit onderzoek was u bereid om een inkijk te verschaffen in uw doctoraatsstudie, en was u zo vriendelijk om archiefmateriaal uit te lenen. Dit alles is van significant belang geweest voor dit onderzoek. Ik wens u hiervoor te bedanken, en kijk tevens uit naar uw toekomstig onderzoek. Aan leescommissaris dr. Wim Broekaert wens ik eveneens een woord van dank te richten. Uw interesse als classicus in een onderzoek dat zich toespitst op de 18de eeuw, toont aan dat deze generatie historici er met verve in slaagt om het eigen tijdsvak te overstijgen, en analyses te maken in de ‘longue durée’.

Naast de beoordelingscommissie wens ik eveneens een woord van dank te richten aan een aantal bibliotheken en archiefinstellingen. De personeelsleden van het Antwerpse Felixarchief stonden steeds met de glimlach paraat om de vele archiefbundels op te halen die ik nodig had. De medewerkers van de Gentse handschriftenleeszaal, de bruikleenbalie en de grote leeszaal wens ik eveneens te bedanken. Altijd rustig en glimlachend stonden ze paraat. Wanneer er bovendien een boek of archiefdocument niet vindbaar was, deden ze altijd een extra inspanning om het aangevraagde document op te sporen, soms met succes. Zonder hun diensten zou deze scriptie een pak moeizamer verlopen zijn. Ook het personeel van het Vlaams Instituut voor de Zee in Oostende wens ik te bedanken. Hun gespecialiseerde maritieme bibliotheek had een meerwaarde in dit onderzoek.

Zonder de steun van het thuisfront zou deze scriptie evenmin tot een goed einde gebracht zijn. Ik wens dan ook mijn ouders, Alain Baguet en Santina Aelvoet, uit het diepst van mijn hart te bedanken. Door hun onophoudelijk hard werken zijn zij er in geslaagd om twee kinderen in alle comfort te laten studeren. Een universitair diploma is het toegangsticket tot een geslaagd leven; dat toegangsticket heb ik aan hen te danken. Mama wens ik daarenboven uitdrukkelijk te bedanken om deze thesis meerdere malen te herlezen op schrijf- en grammaticafouten; Papa moet ik nogmaals bedanken voor zijn eeuwige geduld in mijn knorrige momenten, en voor zijn interesse.

Mijn zus, Thaleia, ben ik eveneens onbeschrijfelijk veel dankbaarheid verschuldigd. Hoewel ik tijdens mijn onderzoek niet altijd even aangenaam was (ik geef het toe), bleef je steeds rustig, geduldig en constructief nadenken over deze scriptie. Ook haar vriend Anthony ben ik dankbaar, zijn eeuwige optimisme en geloof in deze thesis waren een enorme stimulus.

Daarnaast kon ik terugvallen op een brede vriendenkring. Zij plukten me van tijd tot tijd weg van achter mijn bureau, voor een deugddoend etentje, een avondje uit of gewoon een gezellig samenzijn. In het bijzonder ben ik Anton Van der Bracht, Lieke De Coninck, Emma Dujardin, Tom Massez, Annabelle Deturck, Emma Bossuyt, Annelien Sys, Pauline De Wolf en Egon Bauwelick dankbaar voor hun aanstekelijke enthousiasme, onvoorwaardelijke steun en geloof in de goede afloop van dit project. Hopelijk hadden ze het bij het rechte eind.

INHOUDSOPGAVE

EEN WOORD VAN DANK.	i
TEN GELEIDE.	vi
Doelstelling.	vi
Structuur van het onderzoek.	vii
Bronmateriaal en bronnenkritiek.	viii
1. HISTORIOGRAFIE. TUSSEN EVIDENTIE EN PARADOX?	1
1. <i>Ideologische benadering van de wisselwerking.</i>	1
2. <i>'Politiek' en 'kapitaal' bij de systeemdenkers.</i>	2
3. <i>Een Eurocentrisch blikveld.</i>	4
4. <i>Een historiografische paradox?</i>	7
5. <i>Quid GIC?</i>	9
6. <i>Tussenbesluit. Ruimte voor nieuw onderzoek.</i>	11
2. DE 'STRUCTURES STRUCTURANTES' RONDOM DE OOSTENDSE COMPAGNIE. POLITIEK EN ECONOMIE.	12
1. <i>De politieke constellatie vanaf de Spaanse Successieoorlog tot de Oostenrijkse machtsconsolidatie.</i>	12
Een Anjouaanse en Anglo-Bataafse prelude.	12
Karel VI en de Oostenrijkse Nederlanden.	14
Het politieke bestuur in de Zuidelijke Nederlanden.	14
De Oostenrijkse Nederlanden en de maritieme mogendheden.	16
2. <i>Zuid-Nederlandse economische structuren in de 'moyenne durée'.</i>	17
De voornaamste sectoren in de Zuidelijke Nederlanden.	17
Het dagelijks leven: weinig positief nieuws.	19
3. <i>De Oostendse Compagnie: het product van de politieke en economische omstandigheden.</i>	20
Voor de Compagnie: de private uitredingen.	21
Het octrooi van de Oostendse Compagnie: een solide werkingsbasis.	22
De gouden jaren 1723-1727.	24
Een traag maar zeker einde.	26
4. <i>Tussenbesluit: politiek, economie en Compagnie.</i>	28
3. 'GIC-DIRECTIE' EN 'OOSTENRIJKSE BEWINDVOERDERS'. MONOLITHISCHE BLOKKEN OF RUIMTE VOOR INTERNE DIFFERENTIATIE?	30
1. <i>De GIC-directie. Vreedzaam geheel of interne machtsstrijd?</i>	30
De GIC-directie. Vertegenwoordigers van het Zuid-Nederlandse grootkapitaal.	30
Directeurs en stedelijke roots. Een issue?	31
Handelsassociaties en rivaliteiten bij de Compagniedirecteurs?	33
De 'Jointe Secrète'. Een bijkomende differentiatiefactor na 1727?	38
De GIC-directie: organisch geheel of interne machtsstrijd?	39
GIC-directie en de stem van de aandeelhouders.	43
2. <i>Oostenrijkse Bewindvoerders. Coherentie of interne tegenstellingen?</i>	44
De hoogste bestuursorganen: een 'Oostenrijkse' aangelegenheid.	45
De Zuid-Nederlandse hoge adel. Een destabiliserende factor?	46
De Markies van Prié. Een ongeleid projectiel?	47
Invloed van de breuklijnen op de wisselwerking tussen directie en Bewindvoerders.	48
3. <i>Tussenbesluit.</i>	51
4. DIRECTIE, BEWINDVOERDERS EN COMMERCIEEL BELEID	53
1. <i>Opzet.</i>	53
2. <i>Casus: de aandelenkapitalisatie van de Oostendse Compagnie.</i>	53
3. <i>Casus: de rol van buitenlandse investeerders.</i>	55
4. <i>Casus: taxaties op de GIC-goederen.</i>	56

5.	<i>Casus: de tolpolitiek van het Prinsbisdom Luik.</i>	61
6.	<i>Casus: de locatie van de vendities.</i>	63
7.	<i>Casus: Octrooiering van een katoendrukkerij.</i>	65
8.	<i>Casus: Directie, Bewindvoerders en juridisch-commerciële geschillen.</i>	66
	De zaak Laurent Botsont omtrent onrechtmatige taxaties.	66
	De zaak Laurent Botsont omtrent niet-betaalde thee-aankopen.	68
	De zaak Bernaert omtrent de boekhouding.	70
9.	<i>Tussenbesluit.</i>	71
5.	DIRECTIE, BEWINDVOERDERS EN KOLONIAAL & OVERZEES COMMERCIEEL BELEID	75
1.	<i>Opzet.</i>	75
2.	<i>Casus: de oprichting van overzeese territoria.</i>	75
	Desiderata van de GIC-directie.	76
	De factorij in Banquibazar: intentie tot samenwerking?	77
	Cabelon en Kanton: gelijkaardige conclusies?	79
	Verregaande samenwerking.	80
3.	<i>Casus: problemen in de Indische GIC-territoria.</i>	80
4.	<i>Casus: de 'Jointe Secrète' als lapmiddel?</i>	82
5.	<i>Casus: uitredingen door de 'Jointe Secrète'.</i>	84
	De 'Cheval Marin' en de 'Neptune'.	85
	De 'Appolon'.	87
	De 'Phoenix' en de 'Marie-Armande'.	88
6.	<i>Casus: de 'permisieschepen'.</i>	91
7.	<i>Casus: het einde van de kolonies?</i>	93
8.	<i>Tussenbesluit.</i>	95
6.	DIRECTIE, BEWINDVOERDERS, EN DIPLOMATIE.	97
1.	<i>Opzet.</i>	97
2.	<i>Casus: de inbeslagname van Oostendse schepen.</i>	97
	Desiderata van de Compagniedirectie.	98
	De handelingen van de Oostenrijkse diplomatie.	100
3.	<i>Casus: de Algerijnse piraterij.</i>	101
4.	<i>Casus: ontvangst in Brazilië.</i>	103
5.	<i>Casus: Vredespreliminair van Parijs (1727) en Congres te Soissons (1728).</i>	105
6.	<i>Casus: onderhandelingen in Wenen (1731).</i>	107
7.	<i>Tussenbesluit.</i>	109
7.	DE WISSELWERKING TUSSEN DIRECTIE EN BEWINDVOERDERS VERKLAARD.	111
1.	<i>De feiten.</i>	111
	Commercieel-fiscale interactiecluster.	111
	Overzees-koloniale interactiecluster.	113
	Diplomatieke interactiecluster.	114
2.	<i>Factoren die de wisselwerking beïnvloeden.</i>	115
	Interne factor: economische relevantie van de Compagnie.	116
	Interne factor: financiële belangen van de politieke machthebbers.	118
	Interne factor: het belang van 'gift-exchange'.	120
	Interne factor: de structurele zwakte van het diplomatiek apparaat.	123
	Externe factor: de internationale politieke constellatie.	125
	Externe factor: afgunst van de EIC en VOC	127
3.	<i>Naar een conceptueel feedbackmodel.</i>	130
4.	<i>De implicaties voor de historiografie.</i>	132
	ALGEMEEN BESLUIT	134

BIBLIOGRAFIE	137
1. <i>Archiefbronnen.</i>	137
2. <i>Uitgegeven bronnen</i>	141
3. <i>Archiefinvestarissen</i>	142
4. <i>Literatuur</i>	142
5. <i>Websites</i>	150

TEN GELEIDE.

Doelstelling.

Alvorens aan te vangen met deze scriptie, lijkt het nuttig om kort dit onderzoeksproject toe te lichten. Centraal in deze thesis staat de Generale Keizerlijke Indische Compagnie (GIC), kortweg de ‘Oostendse Compagnie’. Dit bedrijf werd opgericht in 1722 en werd per keizerlijk decreet afschaft in 1731. Haar voornaamste activiteit was de koloniale vaart op China en India. De Compagnie was een zogenaamd ‘geoctrooieerd bedrijf’, wat wil zeggen dat ze de exclusieve rechten verkregen op de Aziëhandel vanuit de Zuidelijke Nederlanden.

Binnen de Compagnie kunnen we twee groepen als hoofdrolspelers onderscheiden. Enerzijds zijn er de directieleden van de GIC. Zij vertegenwoordigen de belangen van de aandeelhouders, proberen het bedrijf zo winstgevend mogelijk te maken, en staan in voor de dagdagelijkse leiding van de Compagnie. Anderzijds zijn er de toenmalige Oostenrijkse Bewindvoerders, de Oostenrijkse machthebbers die de politieke topfuncties bekleeden. Zij spelen een voorname rol in de geschiedenis van de Oostendse Compagnie, namelijk door de drijvende kracht te zijn achter haar oprichting, door haar te beschermen op de internationale politieke scène en door mede vorm te geven aan het beleid van de GIC.

Deze twee groepen zijn essentieel binnen de geschiedenis van de Compagnie. Desalniettemin stelde ik vast dat de wisselwerking, de verstandhouding, de interactie tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie tot nog toe nooit exhaustief is onderzocht. De centrale doelstelling van deze thesis mag dan ook duidelijk zijn: een detaillistisch onderzoek verrichten naar de interactie tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie.

We moeten echter verder gaan dan louter de interactie tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie te bestuderen. Ten eerste is het van primordiaal belang om oog te hebben voor de interne differentiatie en breuklijnen binnen deze groepen. Deze interne differentiatie kan immers een impact hebben op de concrete wisselwerking tussen beide partijen. Ten tweede mag de voeling met de praktijk niet verwaarloosd worden. Het is bijgevolg nodig om in concrete casussen na te gaan hoe de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie met elkaar in interactie stonden. Ten derde dienen we na te gaan welke de interne en externe factoren zijn die de wisselwerking tussen beide partijen beïnvloeden.

Om op bovenstaande bedenkingen een antwoord te formuleren, zullen we in deze thesis nagaan hoe we de verhouding tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie kunnen typeren, en welke hierbij de interne en externe factoren zijn die deze wisselwerking beïnvloeden. De subvragen die deze problematiek verder onderbouwen en vormgeven, zijn:

1. Welke zijn de interne machtsgroepen binnen de ‘Oostenrijkse Bewindvoerders’ en ‘GIC-directie’?
2. Hoe verhielden de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie zich tot elkaar binnenin diverse relevante interactievelden?
3. Welke zijn de interne en externe factoren die de interactie tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie mede determineren?

Het hoeft uiteraard geen verder betoog dat dit onderzoek gestructureerd wordt rond deze drie subvragen. Stuk voor stuk worden ze in een onderdeel van deze thesis onderzocht, om op die manier een inzicht te verkrijgen in de verhouding tussen de Bewindvoerders en de directieleden van de Compagnie.

Structuur van het onderzoek.

De structuur van deze thesis bouwt zich op rond de drie bovenstaande subvragen. Door deze vragen te beantwoorden, krijgen we een beeld van de wisselwerking tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie.

In hoofdstukken 1 tot en met 3 zullen we vooral focussen op de structuren en de context waarrond we deze thesis ontwikkelen. Er wordt een overzicht geboden van hoe de interactie tussen ‘politiek’ en ‘ondernemerschap’ in de West-Europese historiografie geconceptualiseerd wordt (hoofdstuk 1). Immers, de ‘Oostenrijkse Bewindvoerders’ staan synoniem voor het politieke establishment, terwijl de GIC-directie synoniem staat voor de Zuid-Nederlandse ondernemersklasse. Tevens wordt de politieke en economische context geschetst waarbinnen de Compagnie werd opgericht en operationeel was, teneinde nodige achtergrond te bieden waartegen we de wisselwerking tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en GIC-directeurs kunnen analyseren. Een kort historisch overzicht van de Oostendse Compagnie wordt ook naar voren gebracht, opdat de lezer volop de context kan begrijpen waarbinnen de wisselwerking tussen de twee protagonisten bestudeerd wordt (hoofdstuk 2). Daarna wordt onderzoek verricht naar de ‘Oostenrijkse Bewindvoerders’ en de ‘GIC-directie’ an sich. We zullen hierbij vooral focussen op de interne facties binnen deze groepen, hoe deze facties elkaar beïnvloeden, en hoe deze breuklijnen een invloed hebben op de uiteindelijke interactie tussen de Bewindvoerders en GIC-directeurs (hoofdstuk 3).

In hoofdstukken 4 tot en met 6 brengen we een gedetailleerde analyse van de wisselwerking tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directeurs. We doen dit aan de hand van drie velden waarbinnen beide partijen met elkaar in interactie stonden. Een eerste onderzoeksveld is hoe de Bewindvoerders en de GIC-directeurs met elkaar in interactie stonden omtrent het commercieel, fiscaal en juridisch-commercieel beleid dat betrekking had op de Oostendse Compagnie (hoofdstuk 4). Het tweede interactieveld gaat na hoe de beide partijen zich ten opzichte van elkaar verhielden inzake overzees en koloniaal beleid (hoofdstuk 5). Ten derde gaan we na in welke mate de Oostenrijkse bureaucratie zich op diplomatiek vlak wenst te engageren om de belangen van de Compagnie te verdedigen (hoofdstuk 6). Hiermee hebben we drie belangrijke onderzoeksvelden gedestilleerd die ons in staat zullen stellen om een uitspraak te doen over de aard van de wisselwerking tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie. De methode die we voor deze analyses zullen gebruiken, is casuïstisch. Dit wil zeggen dat er diverse casussen onderzocht worden waarbinnen beide partijen met elkaar in interactie stonden. De sommatie van al deze casussen zal ons een inkijk geven van de wisselwerking tussen de Bewindvoerders en de GIC-directie.

Op basis van de resultaten uit de casuïstische analyses, zullen we in hoofdstuk 7 nagaan welke de beïnvloedingsfactoren zijn die de wisselwerking tussen de Bewindvoerders en de GIC-directie determineren. Hierbij maken we een onderscheid tussen de interne en externe beïnvloedingsfactoren. We zullen nagaan hoe deze factoren de geproblematiseerde wisselwerking beïnvloeden. Door deze factoren op te sporen, zullen we uiteindelijk een model kunnen opstellen waarin de interactie tussen de

Bewindvoerders en de Directieleden van de Oostendse Compagnie getheoretiseerd wordt. De historiografische implicaties hiervan worden eveneens aangestipt.

Bronmateriaal en bronnenkritiek.

Deze scriptie is uiteraard gebaseerd op een stringentere bronnenstudie. De bron is en blijft immers het alfa en het omega van ieder historisch onderzoek. Het brontype bij uitstek dat in deze thesis bestudeerd werd, was de intense correspondentie tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directieleden. Deze briefwisseling is bewaard gebleven in het fonds 'Generale Indische Compagnie' in het Antwerpse Stadsarchief (Felixarchief). Gezien de massiviteit van de correspondentie werden twee temporele begrenzings ingesteld, namelijk 1722 en 1734. Deze data vallen samen met respectievelijk de oprichting van de Compagnie en de laatste publieke verkoop van koloniale waren. Ik beperkte de correspondentieanalyse met andere woorden tot de periode waarin de GIC operationeel was en uitredingen naar de Oriënt verzorgde. De latere periode, waarin de Oostendse Compagnie dienst deed als een investeringsfonds, viel niet binnen dit onderzoeksbestek. Het merendeel van de bestudeerde correspondentie werd in het Frans opgesteld, al zijn Nederlandse of Engelse brieven uiteraard geen uitzondering. De brieven uit het fonds van de Oostendse Compagnie werden aangevuld met een aantal documenten uit het fonds 'Hye Hoys' van de Gents Universiteitsbibliotheek.

Brieven zijn een bevoorrecht brontype. In de onderzochte correspondentie spreken beide partijen bijvoorbeeld openhartig over hun desiderata omtrent specifieke kwesties, over de praktische problemen die zich voordoen, over de oplossingen die ze hiertoe voorstellen, enzovoort. Via deze brieven kan de vorser tevens een inkijk verwerven in hoe diverse beslissingen tot stand kwamen. Bovendien geven deze brieven een inzicht in hoe de GIC-directie enige impact probeerde te verwerven op de keizerlijke en landvoogdelijke besluitvorming. Gezien het openhartige karakter van de brieven en de goede bewaring ervan, waren zij in feite het perfecte medium om de wisselwerking tussen de Bewindvoerders en de directieleden te bestuderen. Naast de correspondentie tussen de directieleden en de Bewindvoerders, speelde de berichtgeving uit de overzeese territoria evenzeer een voornamelijk rol in dit onderzoeksproject. Via deze koloniale correspondentie werd de GIC-directie immers op de hoogte gesteld van de situatie in de factorijen. Op basis van deze berichtgeving konden de directieleden zich op hun beurt tegenover de Bewindvoerders positioneren. De koloniale correspondentie is met andere woorden onontbeerlijk om na te gaan hoe de GIC-directie haar rekwesten jegens de Oostenrijkse politieke machthebbers ontwikkelde, en hoe de Bewindvoerders daar op hun beurt op inspeelden.

Desondanks de voordelen van 'brieven' als bronmateriaal om dit onderzoek op te funderen, zijn er een aantal kanttekeningen bij dit brontype te plaatsen. Een eerste probleem is de sequentie van de correspondentie. Normaliter wordt een brief A beantwoord middels een brief B, waarop dan weer een brief C verzonden wordt. Echter, vaak gebeurt het dat één van deze brieven niet voorhanden is. Een brief die uit Wenen naar Antwerpen verzonden is, kan bijvoorbeeld niet in de archieven bewaard zijn. Niet-kopiëren, niet-klasseren of slordigheden in de administratie kunnen hiervan de oorzaak zijn. Bovendien wordt een groot deel van de correspondentie omtrent de Oostendse Compagnie in Wenen bewaard, een archief dat gezien de beperkte budgettaire middelen van dit onderzoeksproject niet werd bezocht. Dit hoeft echter geen probleem te zijn. De bestudeerde brieven die in Antwerpen bewaard bleven, vangen immers altijd aan met een korte recapitulatie van de voorgaande brief. Het ontbreken van de ene brief, wordt bijgevolg opgelost door de recapitulatie in de andere brief. Hierdoor is het,

ondanks de hiaten die er altijd zullen zijn, toch mogelijk om de correspondentie degelijk te reconstrueren.

Een tweede probleem dat typerend is aan onze correspondentie, is dat ze vaak de desiderata weergeven van bijvoorbeeld de Compagniedirectie, maar daarom niet altijd een inkijk bieden in de eventuele inwilliging van deze vereisten. Ter aanvulling op deze correspondentie, is het bijgevolg nodig om juridische documenten bij dit onderzoek te betrekken. Deze bieden immers een inkijk in de uiteindelijke besluitvorming en de mate waarin de argumenten uit de correspondentie hierop doorweegden. Voorbeelden van dergelijke juridische documenten die een onmisbare aanvulling vormen op dit onderzoek, zijn diverse ordonnanties en instructies.

Een derde kritiek op de brief als historisch brontype, schuilt in de specificiteit ervan. De bestudeerde correspondentie is immers vaak uiterst specifiek: een uitgesproken detaillistische materie of beredeneerde argumentering staan er vaak centraal. De vorser die niet vertrouwd is met de Oostendse Compagnie of de bredere politieke en economische context waarbinnen het bedrijf operationeel was, kan de nodige hinder ondervinden bij het interpreteren van deze brieven. Vandaar dat het noodzakelijk is om enerzijds een degelijke achtergrondkennis op te bouwen omtrent de materie, dit door vertrouwdheid te verwerven met de standaardwerken die omtrent de Compagnie geschreven zijn. Anderzijds dient de vorser regelmatig op zoek te gaan naar bijkomende bronnen, teneinde de bestudeerde correspondentie beter te begrijpen en beter te kunnen contextualiseren.

De problemen met de brief als onderzoeksbron zijn met andere woorden divers, al is een degelijke oplossing nooit veraf.

Er is echter meer nodig dan de correspondentie tussen de GIC-directeurs en de Oostenrijkse Bewindvoerders om dit onderzoek op te baseren. Vandaar dat ik er voor opteerde om een aantal bijkomende brontypes onder de loep te nemen. Zo zijn er de 'Instruktionen' die bij aanstelling van een nieuwe landvoogd of gevolmachtigd minister werden opgesteld. Ze omvatten de nodige beleidslijnen die de politieke representanten tijdens hun ambtstermijn in de Zuidelijke Nederlanden moeten implementeren.¹ Het merendeel ervan is in het Spaans opgesteld, wat een gevolg was van de hispanofilie aan het Weense hof. Aangezien de instructiebrieven een geprivilegieerde inkijk bieden op hoe de hoogste beleidsorganen zich verhielden tot het Compagnieproject, biedt dit brontype een meerwaarde in deze analyse.

In dit onderzoek werd tevens gebruik gemaakt van een octrooi als bron, meer bepaald het oprichtingsoctrooi van de Oostendse Compagnie speelt een belangrijke rol. Een octrooi kan best omschreven worden als een exclusief recht toegekend door de keizerlijke administratie om een specifieke economische activiteit uit te oefenen. Middels het oprichtingsoctrooi van de Generale Indische Compagnie werd bepaald dat één en slechts één bedrijf het privilege zou krijgen om handel te drijven op de gebieden ten oosten van Kaap de Goede Hoop. Het octrooi vormt als het ware de juridische en commerciële werkingsbasis van de Compagnie. Wanneer de vorser dit octrooi te hand neemt, mag hij dit echter niet als een statisch document beschouwen. Ten eerste ging er aan de uiteindelijke octrooiëring van de Oostendse Compagnie een intensieve discussie vooraf tussen diverse handelaars en de keizerlijke administratie. Het octrooi mag dus niet als een keizerlijk dictaat beschouwd worden, er ging immers een uitgebreid debat vooraf aan de opstelling ervan. Ten tweede kan er ook na de

¹ KOVÁCS (E.), *Instruktionen und Patente Karls (III.) VI. und Maria Theresias für die Statthalter, Interimstatthalter, bevollmächtigten Minister und Obersthofmeister der Österreichischen Niederlande (1703-1744)*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften (Wien), 1993, pp. 1-2

definitieve octrooiëring ingegrepen worden in de bepalingen van dit octrooi. De keizer deed na de definitieve afkondiging van het octrooi immers nog een aantal ingrepen inzake fiscaal beleid en kapitalisatie, weliswaar op aanvraag van de Compagniedirectie (cfr. hoofdstuk 4).²

Een laatste kwalitatief brontype dat gehanteerd werd, zijn de zogenaamde resolutieboeken van de GIC-directeurs. Zoals de naam doet uitschijnen, bevatten deze boeken een overzicht van de beslissingen die de directeurs namen, en wie bij deze besluitvorming betrokken was. Ze vormen een voorname bron om de besluitvorming te bestuderen, al moet het gezegd dat ze slechts fragmentair bewaard zijn gebleven. Vandaar dat ze een eerder aanvullende rol spelen in deze scriptie.

In dit onderzoeksproject worden kwantitatieve brontypes een pak minder benut. Een van de voornaamste kwantitatieve bronnen waarvan gebruik gemaakt werd, zijn de aandelenboeken. Deze boeken waren vooral nuttig om de aandeelhoudersstructuur van de Oostendse Compagnie te reconstrueren. In deze boeken is per pagina een aandeel weergegeven. Bij dat aandeel staat genoteerd wie het in zijn of haar bezit had, wanneer het aandeel van de hand gedaan werd, en naar wie het werd overgedragen (de zogenaamde transponering). Door deze boeken te bestuderen, kon nagegaan worden hoe de aandeelhoudersstructuur van de Compagnie er uit zag (cfr. hoofdstuk 7). Deze boeken zijn vrij makkelijk bestudeerbaar. Het grootste obstakel vormt echter de schrijfwijze van de namen van de aandeelhouders. Naargelang de klerk van dienst kon een naam op verschillende wijze geschreven worden. Hierdoor loopt de historicus het risico om deze foute schrijfwijze over te nemen, of om één aandeelhouder met diverse varianten van zijn geschreven naam niet als één maar als meerdere aandeelhouders te interpreteren.

Dergelijke aandelenboeken spelen echter een bijkomstige rol in deze studie, evenals een aantal rekeningen, die eerder als illustratie bij de correspondentie gehanteerd worden dan als onderzoeksbron op zich.

² *Lettres Patentes*, art. 50; SAA, GIC 5594, *Dépêche van Maria-Elisabeth aan de GIC-directeurs*, folio 88v-89v (27.07.1727)

1. HISTORIOGRAFIE. TUSSEN EVIDENTIE EN PARADOX?

De studie naar de wisselwerking tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directeurs kadert binnen een groter vraagstuk waar Westerse historici zich sinds jaar en dag om bekommeren: de verhouding tussen politieke machthebbers en de ondernemersklasse. Deze thesis kan binnen deze bredere problematiek gekaderd worden. Vandaar dat we in dit hoofdstuk onze blik verruimen, en nagaan hoe de wisselwerking tussen de politieke machthebbers en de ondernemende kapitaalkrachtige elite in de Westerse historiografische traditie geconceptualiseerd wordt.

Er bestaat uiteraard een onnoemelijk groot literair corpus dat zich rechtsreeks en onrechtstreeks inlaat met de vraag naar de relatie tussen politiek en kapitaal. Het is dan ook onmogelijk om een exhaustief historiografisch overzicht aan te bieden. In plaats daarvan worden drie representatieve conceptualisaties van de wisselwerking onderzocht: de ideologische benadering van de wisselwerking tussen politiek en kapitaal, de historisch-economisch systeemanalyse van deze wisselwerking, en tenslotte de Eurocentrische benadering van de interactie tussen politiek machthebbers en commerciële elites.

1. Ideologische benadering van de wisselwerking.

De studie van de verhouding tussen ‘politiek’ en ‘kapitaal’ beperkt zich niet uitsluitend tot historici: ook talloze ideologen poneerden hun visie op deze materie. Veruit de meest relevante en doorlevende ideologische visie is, tot op vandaag, afkomstig van Adam Smith. In zijn *Wealth of Nations*³ benadrukt hij de radicale scheidingslijn die er bestaat tussen de politieke machtshebbers enerzijds en de handelaars anderzijds.⁴ De maatregelen die door de politieke klasse genomen worden, zijn volgens Smith nefast voor de handelsklasse. Hiermee legde hij een breuklijn vast die typerend zal blijven voor het klassieke liberalisme en het meer recente neoliberalisme. Hierin zijn politieke machthebbers en investeerders twee afzonderlijke lichamen, waarbij de eerste behoort tot de klasse van ‘onwetenden’ en de tweede tot de klasse van ‘wetenden’.⁵ De handelaars weten met andere woorden welke beleid nefast is voor hun activiteiten en welk beleid voordelig is, of ze worden daar tenminste toe verondersteld. De politici daarentegen worden door Smith voorgesteld als een bestuurlijke entiteit die in feite absoluut geen kennis heeft van handel en evenmin noties heeft van welke beleidslijnen de handel kunnen stimuleren.⁶

³ SMITH (A.), *An Inquiry into the Nature and the Causes of the Wealth of Nations*, Warwick House (Londen), 1776 (editie 1812), 781 p.

⁴ SMITH (A.), *Wealth of Nations*, pp. 334-335: “When those countries became commercial, the merchants found this prohibition [id est the exportation of gold and silver out of a particular country], upon many occasions, extremely inconvenient. They could frequently buy more advantageously with gold and silver than with any other commodity, the foreign goods which they wanted, either to import into their own, or to carry to some other foreign country. They remonstrated, therefore, against this prohibition as being hurtfull to their trade”. Dit beleid kadert uiteraard binnen het mercantiele economische beleid, dat zich tot doel stelde zoveel mogelijk edelmetaal binnen de landsgrenzen te houden.

⁵ SMITH (A.), *Wealth of Nations*, pp. 336-337: “Such as they were, however, those arguments [against the restrictions and prohibitions on trade] convinced the people to whom they were addressed. They were addressed by merchants to parliaments, and to the councils of princes, to nobles, and to country gentlemen; by those who were supposed to understand trade, to those who were conscious to themselves that they knew nothing about the matter.”

⁶ SMITH (A.), *Wealth of Nations*, p. 337: “That foreign trade enriched the country, experience demonstrated to the nobles and country gentlemen, as well as to the merchants; but how, or in what matter, none of them well knew. The merchants knew

‘Politiek’ en ‘kapitaal’ worden hierdoor als twee oppositionele entiteiten beschouwd; van een interactie of wisselwerking tussen politieke machthebbers en de ondernemers of commerciële elites is er in de liberale traditie nauwelijks sprake. Deze tegenstelling komt niet enkel tot uiting in het klassieke liberalisme, maar leeft eveneens zeer sterk door in het meer recente neoliberalisme. De meest doorgedreven variant hiervan vinden we terug bij de politieke filosoof Ayn Rand, die een radicaal kapitalisme bepleit met een strikte scheiding tussen ‘politiek’ en ‘economie’. Hierdoor is ze tot op vandaag, 30 jaar na haar overlijden, één van de meest inspirerende voorbeelden voor diverse politici van Amerikaans-Republikeinse of neoliberale pluimage.⁷ Rand meent dat elke vorm van verweving tussen ‘politiek’ en ‘kapitaal’ een “gevoel van onbehagen” of “economische ontwrichting” creëert.⁸

De basisargumentatie van de ideologen is gebaseerd op een strikte scheiding tussen politieke elites en economische elites. Historici beweren daarentegen net het omgekeerde, namelijk dat ‘politiek’ en ‘kapitaal’ in het Westen met elkaar interageerden.

2. ‘Politiek’ en ‘kapitaal’ bij de systeemdenkers.

De lijst van historici die zijn of haar licht liet schijnen op de historische oorsprongen en ontwikkeling van de relatie ‘politiek’ – ‘kapitaal’ vanuit een economische invalshoek, is eindeloos. Ik opteer er bijgevolg voor om me te beperken tot de voornaamste systeemdenkers binnen de economische geschiedenis, namelijk Fernand Braudel, Giovanni Arrighi en Immanuel Wallerstein.

Fernand Braudel is voornamelijk befaamd omwille van zijn grote modelmatige analyses waarin hij geografie en economie parallel bestudeert, zonder daarbij de voeling met het dagdagelijkse, materiële leven te verliezen. Evenzeer reflecteert Braudel over de relatie tussen de staat en de handelsklasse, dit in relatie tot de opkomst van het kapitalistisch systeem. Hij komt hierbij los van de traditionele liberale en marxistische benaderingen, die beide beweren dat het kapitalisme ontstond door de creatie van een vrije, competitieve markt, en dat de kapitalisten net degenen waren die succesvol inspeelden op dit nieuwe systeem door zich te specialiseren. Braudel geeft daarentegen, om het met de woorden van Wallerstein uit te drukken, een “*upside down*”-benadering van kapitalisme. Deze houdt in dat het kapitalisme de behoeder is van een monopolistische antimarkt (*contre-marché*) en dat succesvolle ‘kapitalisten’ zich net weigerden te specialiseren.⁹ De staat speelt hierbij een cruciale rol: enerzijds voert de staat een beleid van prijscontrole om de consument te beschermen; anderzijds werpt de staat zich op

perfectly in what matter it enriched themselves. It was their business to know it. But to know in what manner it enriched the country, was no part of their business.”

⁷ CNN NEWS, *Is Paul Ryan for or against Ayn Rand?*, in: <<http://edition.cnn.com/2012/08/14/opinion/weiss-ryan-rand/>>, geraadpleegd op 18.02.2013: "I [Paul Ryan, running mate of Mitt Romney] grew up reading Ayn Rand and it taught me quite a bit about who I am and what my value systems are and what my beliefs are. It's inspired me so much that it's required reading in my office for all my interns and my staff."; WASHINGTON TIMES, *The Legacy of Ayn Rand: Rand, Ron Paul and Paul Ryan*, in: <<http://communities.washingtontimes.com/neighborhood/ad-lib/2011/nov/29/legacy-ayn-rand-rand-and-ron-paul-and-paul-ryan/>>, geraadpleegd op 18.02.2013

⁸ RAND (A.), “Amerika’s vervolgte minderheid: De grootindustrie”, in: RAND (A.), *Kapitalisme. Het onbegrepen ideaal*, The Objectivist Newsletter (Irvine, CA), 1962, pp. 55-56 (vertaald uit het Engels door. H.J. TEN BROECKE, origineel: *Capitalism. The Unknown Ideal*)

⁹ WALLERSTEIN (I.M.), “Braudel on Capitalism, or Everything Upside Down”, in: *The Journal of Modern History* (vol. 63 nr. 2), The University of Chicago Press (Chicago, IL), 1991, p. 354

als beschermer van de economische monopolisten, dit door zelf monopolies uit te vaardigen (denk bijvoorbeeld aan de diverse geöctrooïeerde maritieme compagnieën zoals de VOC, EIC en GIC).¹⁰ De interactie tussen ‘politiek’ en ‘kapitaal’ bij Braudel is er dus niet één waarin het dictaat van de vrije markt centraal staat. Veeleer laat deze interactie zich kenmerken door monopolievorming, waarbij de politieke machthebbers diverse economische monopolies uitbesteedden aan een handvol kapitalistische ondernemers. De complexe verhouding tussen ‘staat’ en ‘kapitaal’ (oftewel politieke machthebbers en handelselites) blijkt evenzeer uit Braudels historische evaluatie van de opkomst van het kapitalistisch handelssysteem.¹¹ De staat (‘politiek’) speelt hierbij aldus Braudel een tweeledige rol: ze kan zowel de promotor van een kapitalistisch systeem zijn, als de tegenstander ervan. Bijgevolg kan ze ook een dubbelzinnige houding aannemen tegenover de handelaars, die de ware motor van ieder economisch systeem vormen: ze kan hen ofwel privilegiëren, ofwel defavoriseren naargelang de context.

De belangrijkste conclusies uit Braudels reflecties is dat de verhouding tussen ‘politieke machtshebbers’ en ‘kapitalisten’ niet eenduidig is, maar verschilt naargelang de historische context en de belangen beider partijen. Dit is congruent met het opzet van deze thesis: nagaan hoe de wisselwerking tussen de politieke machthebbers (de Oostenrijkse Bewindvoerders) en de handelselite (de GIC-directie) zich in een specifieke onderzoekscasus (de GIC) laat typeren. Desalniettemin blijft Braudel vaag in zijn concrete uitwerking van de wisselwerking tussen politiek en kapitaal; hij beperkt zich tot de vaststelling dat deze relatie incontournable is.

De invloed van Braudel leeft, bewust of minder bewust, zeer sterk door bij talloze historisch-geïnspireerde denkers. De Milanese econoom en socioloog Giovanni Arrighi poneert in zijn studie naar de ‘lange 20ste eeuw’ een Braudeliaanse visie op de kapitaalsaccumulatie in de loop van de geschiedenis.¹² Arrighi is echter concreter dan Braudel. Op basis van zijn onderzoek naar de accumulatiecycli argumenteert de Italiaan immers dat er in meerdere samenlevingen ‘kapitalistische’ elementen aanwezig zijn, al is er in Europa – volgens Arrighi – iets specifiek aan het ‘kapitalisme’: Arrighi argumenteert dat West-Europa gekenmerkt wordt door “*the unique fusion of state and capital*”. De alliantie en wederzijdse privilegering van ‘politiek’ en ‘kapitaal’ is aldus Arrighi een uniek Westers gegeven.¹³ Hij stelt zelf dat

¹⁰ WALLERSTEIN (I.M.), “Braudel on Capitalism”, pp. 356-357

¹¹ BRAUDEL (F.), *Civilisation matérielle, Economie et Capitalisme XVe – XVIIIe Siècle. Les Jeux de l’Echange*, Armand Colin (Parijs), 1979, p. 494: “Enfin et surtout, fallait-il laisser derrière soi, sans réponse formelle, la question posé dix fois pour une: l’Etat a-t-il, ou non, promu le capitalisme? l’a-t-il poussé en avant? Même si l’on fait des réserves sur la maturité de l’Etat moderne, si, fort du spectacle de l’actualité, on prend ses distances vis-à-vis de lui, il faut bien constater qu’entre XVe et XVIIIe siècle, il concerne tout et tous, qu’il est une des forces nouvelles en de l’Europe. Mais explique-t-il tout, soumet-il tout à son ordre? Non, mille fois non. D’ailleurs la réciprocité des perspectives ne joue-t-elle pas? L’Etat favorise le capitalisme et vient à son secours – sans doute. Mais renversons l’affirmation: l’Etat défavorise l’essor du capitalisme qui, à son tour, est capable de le gêner.”

¹² ARRIGHI (G.), *The Long Twentieth Century. Money, Power and the Origins of our Times*, Verso (Londen), 2000, p. 6. De visie is ‘Braudeliaans’ te noemen omwille van onder andere zijn kijk op de structuur van accumulatiecyclussen. Arrighi argumenteert immers dat er twee fases zijn binnen een accumulatiecyclus. Ten eerste is er de materiële expansie (“MC phases of capital accumulation”). Wanneer het rendement van het geïnvesteerde kapitaal in goederen door omstandigheden begint te dalen, zal de tweede investeringsvorm tot uiting komen, namelijk investeringen in financiële producten (CM’). Op die manier wordt een “full systemic cycle of accumulation (MCM’)” bewerkstelligd.; Zie tevens: ARRIGHI (G.) & SILVER (B.J.), *Chaos and Governance in the Modern World System*, University of Minnesota Press (Minneapolis, MN), 1999, p. 31: “The recurrence of financial expansions in the world capitalist system since its earliest origins in the city-states of Renaissance Italy was first noticed by Fernand Braudel, who underscored their supply conditions. Whenever the products of trade and production accumulated “on a scale beyond the normal channels of investment, finance capitalism was... in a position to take over and dominate, for a while at least, all the activities of the business world””. De invloed van Braudel op Arrighi is dus duidelijk traceerbaar.

¹³ ARRIGHI (G.), *The Long Twentieth Century*, p. 11: “Nowhere, except in Europe, did these elements of capitalism coalesce into the powerful mix that propelled European states towards the territorial conquest of the world and the formation of an all-powerful and truly global capitalist world-economy. From this perspective, the really important transition that needs to be

deze fusie belangrijker is dan de traditioneel bestudeerde overgang van een feodale naar een kapitalistische maatschappij. Over hoe deze fusie er in detail uitzag, blijft de socioloog helaas op de vlakte.

We mogen Arrighi's denken echter niet als 'Eurocentrisch' bestempelen; zijn doel is immers om de aandacht te vestigen op de intern-Europese economische verschuivingen en niet om een economische superioriteit tegenover de 'Oriënt' te bewijzen.

Wallersteins denken is evenzeer onoverkomelijk voor historici die zich focussen op de politieke economie. De Amerikaan slaagde er in een overzicht te geven van de globale economische structuren in de vroegmoderne tijd. Zijn wereldsysteem met een 'kern', 'periferie' en 'semiperiferie' geeft een inkijk in de situering van de economische zwaartepunten. Hij hanteert hierbij een mondiaal perspectief zonder de voeling met de verschuiving van machtscentra binnen de kern van het wereldsysteem te verliezen. Desondanks de populariteit van Wallersteins theorieën in de jaren '70, valt het op hoe weinig hij echter de relatie tussen politiek en economie echt problematiseert. Het aantal indicaties over de aard van deze interactie blijft tot het minimum beperkt. Wanneer hij de Nederlandse Republiek en de VOC bespreekt, stelt hij bijvoorbeeld vast dat "[t]he Dutch state defended the interests of its entrepreneurs and worried little about ideological consistency in doing so",¹⁴ al blijft een verdere theorievorming hieromtrent uit. Wallerstein zal dus, net zoals Braudel en Arrighi, argumenteren dat de politieke machthebbers en de economische elites met elkaar in interactie treden, al wordt deze interactie niet verder geproblematiseerd.

De grote syntheses van bovenstaande denkers waren zonder enige twijfel een welgekomen vernieuwing in de naoorlogse historiografie. Het hoeft geen verder betoog dat talloze historici, zowel jong als oud, inspiratie putten uit deze denkbeelden. Wie onderzoek wenst te verrichten naar de relatie tussen politieke machthebbers enerzijds en kapitaalkrachtige handel elites anderzijds, zal helaas vaststellen dat de grote systeendenkers ons relatief weinig inzichten verschaffen. De interactie tussen politiek en kapitaal bestaat volgens hen a priori, al blijft een verdere theorievorming uit.

3. Een Eurocentrisch blikveld.

De systeendenkers vallen te vergelijken met een bezoek aan een duur sterrenrestaurant: lekker gegeten, maar achteraf nog steeds hongerig. Gelukkig kunnen de Eurocentrisch geïnspireerde historici deze honger ten dele stillen.¹⁵ De Eurocentrische school gaat vooral op zoek naar de oorzaken van de

elucidated is not that from feudalism to capitalism but from scattered to concentrated capitalist power. And the most important aspect of this much neglected transition is the unique fusion of state and capital, which was realized nowhere more favorably for capitalism than in Europe."

¹⁴ WALLERSTEIN (I.M.), *The Modern World-System (vol. 2). Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy, 1600-1750*, Academic Press (New York, NY), 1980, p. 61

¹⁵ Het begrip 'Eurocentrisme' kan mijns inziens op drie wijzen geïnterpreteerd worden. De eerste notie ervan, gedurende de 18de en 19de eeuw, gaf vooral een compleet achterhaalde raciale invulling, die stelde dat Europeanen op alle fronten verder ontwikkeld waren dan hun Afrikaanse, Aziatische of zogenaamde 'onbeschaafde' tegenpool. Ten tweede is er de epistemologische invulling, die stelt dat er buiten Europa geen (nuttige) geschiedenis is. Ten derde is er de analytische invulling. Hieronder versta ik de gewoonte om 'Europa' of 'het Westen' als primaire onderzoekseenheid te nemen; in de feite werken wij, Westelingen, gezien onze sociale en geografische achtergrond allemaal op deze manier. Mijn vierde interpretatie van Eurocentrisme is wat men 'soft Eurocentrisme' zou kunnen noemen, namelijk het zoeken naar eigenschappen die distinctief

Westerse politieke en economische superioriteit, vaak in comparatief perspectief met de ‘Oriënt’. Deels was het Westen “*lucky*” in de woorden van David Landes, al was er volgens de Eurocentristen meer aan de hand.¹⁶ Ze argumenteren immers dat er specifieke eigenschappen bestaan die inherent zijn aan het Westen, waardoor de rest van de wereld langzaam maar zeker gedomineerd kon worden. Eén van die eigenschappen is de unieke alliantie tussen ‘politiek’ en ‘kapitaal’ die de Westerse politieke economie typeert.

Wanneer William McNeill in de jaren ’60 reeds op zoek ging naar de unieke karakteristieken van de Westerse samenleving, focuste hij vooral op de erfenis van de Klassieken, de filosofie en de wetenschap, al duidde hij tevens op het belang van de sociale mobiliteit en de intensieve handel in West-Europa.¹⁷ Een recurrent gegeven binnen dergelijke speurtochten naar de uniciteit van het ‘Westen’, is dat deze regio volgens diverse auteurs over unieke instituties beschikt, waarbinnen de belangen van de handelaars en ondernemers behartigd worden door de politieke elites. De Westerse politieke en economische superioriteit wordt hiermee ten dele herleid tot een intieme verstrengeling tussen de politieke machtshebbers en handelselites, een idee die vaak in één adem genoemd wordt met Webers protestantse ethiek, die eveneens exclusief Westers zou zijn.¹⁸

Los van eventuele discussies over de correctheid van de Weberthese, stellen we vast dat de unieke verstrengeling tussen de politieke elites en de handelselite een wederkerend gegeven is binnen de Eurocentrische historiografie. David Landes duidt naast het belang van het Westerse arbeidsethos eveneens op de vruchtbare samenwerking tussen staat en kapitaal in context van de Europese expansie.¹⁹ David Abernethy doet een gelijkaardige vaststelling. Hij beschouwt de “*coalition between a metropolitan government and elements of its private profit sector*” als een typerend aspect van de Europese geschiedenis.²⁰ Hij voert dit terug op de vroege stedelijke economie, waarin de bestuurdersklasse perfect wist te reageren op de noden van de opkomende handelaars. Dit deed men middels een beleid dat “*enabled entrepreneurs to avoid being crushed by taxes and regulations imposed by central governments*”. Dit beleid lag volgens Abernethy deels aan de basis van een “*overseas exploration*” op zoek naar verdere winstaccumulatie.²¹

zijn aan het Westen, om zo de Europese politieke en economische expansie te kunnen verklaren. Deze vierde invulling komt hier aan bod.

¹⁶ LANDES (D.S.), *The Wealth and Poverty of Nations. Why Some are so Rich and some are so Poor*, Abacus (Londen), 1998, p. 29

¹⁷ MCNEILL (W.H.), *The Rise of the West. A History of the Human Community*, University of Chicago Press (Chicago, IL), 1963, p. 558

¹⁸ Weber ziet de link tussen ‘protestantisme’ en ‘kapitalisme’ als een gevolg van de zogenaamde predestinatieleer. Volgens het Calvinisme is van subjecten op aarde reeds bepaald of ze al dan niet in de ‘hemel’ zullen terecht komen. De subjecten op aarde weten echter zelf niet of ze al dan niet in de hemel terecht zullen komen. Als reactie hierop zullen de Calvinisten hun uitverkorenheid illustreren aan de hand van tekenen van uiterlijke rijkdom, die te verweren zijn door een gedisciplineerd arbeidsethos en spaarzaamheid. Zie: DISSELKAMP (A.), *L'éthique protestante de Max Weber*, Presses Universitaires de France (Paris), 1994, p. 101. Deze Weberthese wordt door diverse Eurocentrische historici aangehangen. Zie: LANDES (D.S.), “Introduction”, in: LANDES (D.S.), ed., *The Rise of Capitalism*, Collier-Macmillan (Londen), 1966, pp. 1 - 25; LANDES (D.S.), *The Wealth and Poverty of Nations. Why Some are so Rich and some are so Poor*, Abacus (Londen), 1998, xv + 650 p. Dit neemt echter niet weg dat er frequent vragen gesteld worden bij de correctheid van deze Weberthese. Simon Schama, die de Noordelijke Nederlanden als een “consumentenparadijs” omschrijft, meent bijvoorbeeld dat de kapitaalsvermeerderingen in de Republiek niet aan het protestantse geloof van de handelsklasse toegeschreven kunnen worden. Zie: SCHAMA (S.), *Overvloed en onbehagen. De Nederlandse Cultuur in de Gouden Eeuw*, Contact Uitgeverij (Amsterdam), 1987, p. 302 (vertaald uit Engels door DABEKAUSEN (E.), DE LANGE (B.) & MATERS (T.), origineel: *The Embarrassment of Riches. An Interpretation of Dutch Culture in the Golden Age*)

¹⁹ LANDES (D.S.), *The Wealth and Poverty of Nations*, p. 426

²⁰ ABERNETHY (D.), *The Dynamics of Global Dominance. European Overseas Empires 1415-1980*, Yale University Press (New Haven, CT), 2000, p. 233

²¹ ABERNETHY (D.), *The Dynamics of Global Dominance*, pp. 196-197

Anderen gaan dan weer op zoek naar meer diepgaande oorzaken, waarbij men de Westerse superioriteit vooral aan de hand van een culturele distinctie tracht te verklaren. John Hall trekt bijvoorbeeld de religieuze en culturele kaart. Hij komt regelmatig terug op de tegenstelling tussen het christendom en de andere religies, waarbij het christendom de handel (en haar bijhorende marktwerking) respecteerde terwijl andere religies verzaakten dit te doen. Het beleid van de islamitische heersers stond, volgens Hall, vijandig tegenover handel en handelsmarkten.²² In Europa, met haar Renaissancistische culturele achtergrond, is daarentegen net het omgekeerde waar: er was, in de woorden van Hall, “*a space in which the merchant was politically powerful, and in which bourgeois values could gell and solidify.*”²³

In hun analyses duiden Eurocentrische historici graag op de tegenstelling tussen West en Oost. In het Westen bemerken ze een alliantie tussen ‘politiek’ en ‘kapitaal’, terwijl deze alliantie in het Oosten door de politieke klasse verhinderd wordt. Ginds waren de bestuurlijke klasse en de rijke handelsklasse geen interagerende maar oppositionele krachten.²⁴ David Abernethy schrijft bijvoorbeeld dat het absolutistische en centralistische Chinese Keizerrijk geen enkele interesse vertoonde in de besognes van financiers, handwerklieden en handelaars, waardoor deze een “*more peripheral role*” speelden in de Chinese politiek en economie.²⁵ Van expansiecyclussen ‘à l’Européenne’ was in de Oriënt met andere woorden geen sprake. McNeill duidt er evenzeer op dat “*wealthy merchants*” in de Oriënt als een bedreiging beschouwd werden voor de “*social justice and good governance*”.²⁶ Hall duidt op zijn beurt niet alleen op de bemoeizucht van de Chinese overheid, maar wijst eveneens op de nefaste invloed die de politieke instabiliteit in India en de Islamwereld had op de ontwikkeling van de handel.²⁷ Ook Pearsons bijdrage in *The Political Economy of Merchant Empires* drijft een wig tussen Oost en West op basis van de ideologische omgang met handelaars. Pearson laat echter meer ruimte voor nuance en poogt een typologie pogen op te stellen van de wisselwerking tussen machthebbers en ondernemers naargelang de geografische regio.²⁸

Genuanceerd of ongenueanceerd, binnen de historiografie lijkt er duidelijk sprake te zijn van een tegenstelling tussen Oost en West. Deze tegenstelling concretiseert zich enerzijds in een oppositie tussen ‘politieke macht’ en ‘kapitaal’ en anderzijds een samenwerking tussen de politieke machthebbers en ‘kapitalisten’. Dit alles is uiteraard geen achterhaald Eurocentrisch hersenspinsel: Anthony Reid, die

Andere factoren van belang zijn volgens Abernethy respectievelijk: het erkennen van privaat bezit, een interesse in technologische innovatie, herinvestering van rijkdommen, de oprichting van banken en *joint-stock companies*, en de mogelijkheid tot opwaartse sociale mobiliteit.

²² HALL (J.A.), *Powers and Liberties. The Causes and Consequences of the Rise of the West*, University of California Press (Berkeley, CA), 1986, p. 125. Hall vergeet echter dat Muhammed zelf een handelaar was.

²³ HALL (J.A.), *Powers and Liberties*, p. 136

²⁴ Janet Abu Lughod, die voor de duidelijkheid niet tot deze school behoort, meent dat Eurocentrici sterk op deze tegenstelling focussen. Zie: ABU-LUGHOD (J.L.), *Before European Hegemony. The World System A.D. 1250-1350*, Oxford University Press (New York, NY), 1991, p. 340: “Institutional historians supplement this explanation [of a Confucian ethic that puts restraints on commercial or industrial gains, JYB] by emphasizing the social bifurcation of the Chinese elite into, on the one hand, a bureaucratic or Mandarin class, which controlled the state apparatus but did not engage in business, and, on the other, a wealthy merchant class, which had no access to state power. Unlike their European counterparts, therefore, not only could they not use the state to advance their interests, but they were subject to periodic and apparently capricious reversals of fortune that undermined their position in civil society.”

²⁵ ABERNETHY (D.), *The Dynamics of Global Dominance*, p. 204

²⁶ MCNEILL (J.R.) & MCNEILL (W.H.), *The Human Web. A Bird’s-Eye View of World History*, Norton (New York, NY), 2003, p. 123

²⁷ HALL (J.A.), *Powers and Liberties*, p. 128

²⁸ PEARSON (M.N.), “Merchants and States”, in: TRACY (J.D.), ed., *The Political Economy of Merchant Empires. State Power and World Trade 1350-1750*, Cambridge University Press (Cambridge), 1991, pp. 41-117

zich gedurende zijn academische carrière inliet met Zuidoost-Azië en bezwaarlijk als een Eurocentrisch historicus kan bestempeld worden, bemerkt eveneens een tegenstelling tussen de politieke machthebbers en handelsklasse in (Zuidoost)-Azië.²⁹

Het Westen wordt volgens de Eurocentrische historici duidelijk gekenmerkt door een alliantie tussen politieke machthebbers en ondernemers of investeerders.³⁰ Desalniettemin valt het op hoe weinig de interactie tussen deze partijen aan sich bestudeerd werd. Een studie naar de wisselwerking tussen de politieke machthebbers enerzijds en de ondernemende elite anderzijds, dringt zich duidelijk op. Mijn scriptie zet een eerste, bescheiden stap om deze leemte op te vullen.

4. Een historiografische paradox?

Vanuit historiografisch oogpunt is er duidelijk sprake van een paradox. Enerzijds wijzen zowel de systeemdenkers als de Eurocentrische historici op de unieke alliantie tussen ‘politiek’ en ‘kapitaal’ in het Westen. Anderzijds zijn detailstudies naar deze concrete wisselwerking eerder uitzondering dan regel gebleken (al komen de theoretische reflecties van de institutionalisten dicht in de buurt).³¹ Hoe politieke machthebbers en ondernemers in historisch perspectief met elkaar interageerden, is tot nog toe niet diepgaand onderzocht geweest. In dat opzicht is mijn onderzoeksproject een poging om een antwoord te bieden op deze ‘historiografische paradox’. Ik ken een gewichtig belang toe aan de relatie tussen politiek en kapitaal; deze wisselwerking is immers te belangrijk binnenin de historische ontwikkeling van de Westerse politieke economie om onderbelicht te blijven.

Met deze gedachte in het achterhoofd, zal de wisselwerking tussen politieke machthebbers en investeerders in handelsondernemingen detailistisch en casuïstisch onderzocht worden. De context waarbinnen we deze wisselwerking bestuderen, is, zoals reeds geargumenteed, de Oostendse Compagnie. Immers, ook in de specifieke context van maritieme ondernemingen zijn studies naar de machtsverhoudingen, alliantievorming of interactie tussen de politieke machthebbers en de investeerders in dergelijke bedrijven tot nog toe niet verschenen. In de naoorlogse historiografie van de

²⁹ REID (A.), *Southeast Asia in the Age of Commerce. Volume 2: Expansion and Crisis*, Yale University Press (New Haven, CT), 1993, p. 268: “The rapid development of the market on the one hand, and of royal authority on the other, gave rise to tension rather than to alliance between them.”

³⁰ Sinds de jaren '90 en '00 kwam er echter een tegenstroom op gang tegen dit denken. Men tracht vooral te wijzen op de economische, demografische en technologische gelijkheid die er tot aan het begin van de 18de eeuw tussen Oost en West heerste. Zie: POMERANZ (K.), *The Great Divergence. China, Europa and the making of the Modern World Economy*, Princeton University Press (Princeton, NJ), 2000, x + 382 p.; WONG (B.R.), *China Transformed. Historical Change and the Limits of European Experience*, Cornell University Press (Ithaca, NY), 1997, x + 327 p.; FRANK (A.G.), *ReOrient. Global Economy in the Asian Age*, University of California Press (Berkeley, CA), 1998, xxix + 416 p.

³¹ De institutionele school bestudeert het (historisch) succes van naties, of het falen ervan, aan de hand van een doorgedreven studie van de instituties die in deze respectievelijke maatschappij aanwezig zijn. Literatuur die hieromtrent aan te bevelen valt, is van de hand van Douglas Thomas. Zijn oeuvre doet grotendeels dienst als theoretische omkadering waarop vele institutionalisten zich enten. Zie: NORTH (D.C.), *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press (Cambridge), 1991, viii + 172 p. en NORTH (D.C.) & THOMAS (R.P.), *The Rise of the Western World. A New Economic History*, Cambridge University Press (Cambridge), 1999, viii + 172 p. Recenter is het werk van Daron Acemoglu en James Robinson, die een universele institutionele theorie ontwikkelden en daarbij veel belang toedichten aan de *incentives* om te ondernemen die er aan de bevolking (en dus ook de handelaars) geboden worden: ACEMOGLU (D.) & JAMES (R.P.), *Why Nations Fail. The Origins of Power, Prosperity and Poverty*, Crown Publishers (New York, NY), 2012, 529 p.

Britse East India Company is er weliswaar enige aandacht voor de “*intimate connection of politics and commerce*”, al wordt deze niet op het voorplan geplaatst.³² Hetzelfde geldt binnen de latere onderzoekstraditie omtrent de EIC. Kirti Chaudhuri, de specialist van de Indische Oceaan en de Britse Indiahandel, belicht in *The English East India Company*³³ bijvoorbeeld de “*many facets of the Company’s relation with the government*”.³⁴ Een concrete analyse van deze “*relation*” komt er echter niet,³⁵ al duidt hij in een latere publicatie wel op de financiële belangen die de monarchie in de EIC had.³⁶

De vaststellingen voor de Verenigde Oost-Indische Compagnie zijn gelijkaardig. Charles Ralph Boxer stelde in *The Dutch Seaborne Empire* vast dat de Regenten “*were [...] closely related through investment and marriage ties with the wealthy merchants and bankers*”, en dat deze financiële en sociologische verstrengeling aan de basis lag van de “*prosperity of the Seven Provinces [wich] depended mainly on overseas trade*”.³⁷ Vreemd genoeg lijkt deze logische vaststelling weinig doorwerking te kennen in de historiografie van de VOC en WIC. De Vries en Van der Woude besteden in hun magistrale analyse van de Nederlandse premoderne economie heel wat aandacht aan de VOC en WIC, al gaan ze niet dieper in op de handelaars, de politieke machthebbers, of de relatie tussen beide groepen.³⁸ Ook specialiste Femme Gaastra laat na dit te doen. In haar *Geschiedenis van de VOC* bestudeert ze diverse aspecten van de Compagnie, al besteedt ze amper aandacht aan de relatie tussen het politieke bestuur en het Compagniebestuur.³⁹ In *Bewind en Beleid* brengt dezelfde auteur een uitvoerige analyse van het beleid dat de VOC-bewindvoerders uitstippelden. Desalniettemin wordt er in deze studie geen concretisering gemaakt van de invloed die de politiek op het (handels)bewind had en vice versa.⁴⁰ In verband met de geschiedschrijving van de WIC kunnen we gelijkaardige uitspraken doen. De illustratieve studie van Henk den Heijer schenkt bijvoorbeeld aandacht aan de oprichting van de WIC, de koloniën in Brazilië en Afrika, de slavenhandel, de financiële wantoestand van de WIC en dies meer. Er wordt tevens een hoofdstuk gewijd aan de organisatie van de (tweede) WIC, al laat hij de kans liggen om de relaties tussen de Regentenklasse en de WIC-Bewindvoerders te onderzoeken (iets wat we in deze studie net wél zullen doen, zij het binnen de GIC).⁴¹

³² PHILIPS (C.H.), *The East India Company 1784-1834*, Manchester University Press (Manchester), 1961, p. 303

³³ CHAUDHURI (K.N.), *The English East India Company. The Study of an Early Joint-Stock Company 1600-1640*, Frank Cass & Co. Ltd. (Londen), 1965, ix + 245 p.

³⁴ CHAUDHURI (K.N.), *The English East India Company*, pp. 28-29

³⁵ Dit neemt uiteraard niet weg dat Chaudhuri een zeer brede en toegankelijke analyse schetst van de organisatie van de EIC-handel en de bijbehorende handelstechnieken.

³⁶ CHAUDHURI (K.N.) & ISRAEL (J.I.), “The English and Dutch East India Companies and the Glorious Revolution of 1688-9”, in: ISRAEL (J.I.), ed., *The Anglo-Dutch Moment. Essays on the Glorious Revolution and its World Impact*, Cambridge University Press (Cambridge), 1991, p. 430

³⁷ BOXER (C.R.), *The Dutch Seaborne Empire 1600-1800*, Hutchinson & Co (Londen), 1965, p. 32

³⁸ DE VRIES (J.) & VAN DER WOUDE (A.), *Nederland 1500-1815. De eerste ronde van de moderne economische groei*, Uitgeverij Balans (Amsterdam), 1995, pp. 450-556

³⁹ Ze duidt bijvoorbeeld kort op de relaties die er in de VOC-context bestonden tussen de financiële wereld, commerciële wereld en politieke wereld, maar gaat er helaas niet verder op in. Zie: GAASTRA (F.S.), *De geschiedenis van de VOC*, De Walburg Pers (Zutphen), 2002, pp. 32-36

⁴⁰ GAASTRA (F.S.), *Bewind en beleid bij de VOC. De financiële en commerciële politiek van de bewindhebbers, 1672-1702*, De Walburg Pers (Zutphen), 1989, 343 p.

⁴¹ DEN HEIJER (H.), *De geschiedenis van de WIC*, De Walburg Pers (Zutphen), 1994, pp. 111-122

5. Quid GIC?

Binnen de GIC is tot nog toe evenmin sprake van een onderzoek dat zich focuste op de interactie tussen haar directieleden en de toenmalige politieke elite, namelijk de Oostenrijkse Bewindvoerders. Dit neemt uiteraard niet weg dat er zich reeds een kwalitatief hoogstaande historiografische traditie rondom de Oostendse Compagnie heeft ontwikkeld. De focus ligt hierbij op de politieke geschiedenis, kwantitatieve geschiedenis, en prosopografieën. Deze werken zijn uiteraard broodnodig om dit onderzoeksproject tot een goed einde te brengen.

Eerstens wordt de GIC-historiografie gekenmerkt door een uitgebreide studie naar de politieke context waarbinnen de Compagnie opgericht werd en functioneerde. Het standaardwerk hierbij is – ondanks haar ouderdom – nog steeds van de hand van Michel Huisman. In *La Belgique commerciale sous l'Empereur Charles VI* brengt de auteur een diepgaande analyse van de politieke en diplomatieke componenten die de levensloop van de Compagnie beïnvloed hebben.⁴² De eerste traditionele geschiedenissen van de overzeese territoria werden geschreven door Norbert Laude en Georges Henri Dumont, al moet gezegd worden dat zij hierin erg schatplichtig waren aan Huisman.⁴³ Anno 2000 bemerken we een toenemende belangstelling voor de politieke en diplomatieke geschiedenis van de GIC, meer bepaald door het werk van Kris Van der Mynsbrugge, die uitvoerig aandacht besteedde aan de pamflettenoorlog rondom de Oostendse Compagnie.⁴⁴

Een tweede trend in de GIC-historiografie, is het toegenomen belang van kwantitatieve onderzoeken sinds de jaren '70. Karel Degryse vertolkte hierin een pioniersrol, meer bepaald met zijn licentiaatsverhandeling *De Oostendse Chinahandel (1718-1735)* onder promotorschap van dr. Everaert.⁴⁵ Van gelijkaardige inslag zijn *De maritieme organisatie van de Oostendse Chinahandel (1718-1735)*⁴⁶ en “De Oostendse Chinahandel (1718-1735)”.⁴⁷ Jan Parmentier sloeg een gelijkaardige onderzoeksweg in, getuige hiervan is zijn licentiaatsverhandeling, *De Oostendse handel op de Arabische Zee en Voor-Indië (1714-1735)*, eveneens onder het promotorschap van Dr. Everaert.⁴⁸ Zijn recenter werken zoals *De Holle*

⁴² HUISMAN (M.). *La Belgique commerciale sous l'Empereur Charles VI. La Compagnie d'Ostende*. Henri Lamertin (Brussel), 1902, xii + 556 p.

⁴³ DUMONT (G.-H.), *Banquibazar, La Colonisation belge au Bengale au temps de la Compagnie d'Ostende*, Les Ecriers (Bruxelles), 1942, 222 p.; LAUDE (N.), *La Compagnie d'Ostende et son activité coloniale au Bengale (1725-1730)*, Van Campenhout (Bruxelles), 1944, 257 p.

⁴⁴ VAN DER MYNSBRUGGE (K.), *De pamflettenoorlog rond de Oostendse Compagnie*, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, promotor: EVERAERT (J.), Gent, 2000, xii + 186 p.

⁴⁵ DEGRYSE (K.), *De Oostendse Chinahandel (1718-1735)*, RU Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1972, xv + 194 p. (promotor: EVERAERT (J.)). Degryse hoopte hiermee een aanvulling te bieden op het diplomatiek-commerciële ‘masternarratief’. Zie: in DEGRYSE (K.), 1972, i: “De Oostindische [sic] handel van de Oostendse Compagnie werd vanuit diplomatiek-commercieel oogpunt, reeds grondig bestudeerd door M. Huisman. Hetzelfde kan echter niet gezegd worden over het louter commercieel aspect van deze onderneming. Ook over de handelsbedrijvigheid van de particuliere uitredingen, die plaatsgrepen voor de stichting van de compagnie – en die eveneens op Oost-Indië handel dreven – is zo goed als niets bekend.”

⁴⁶ DEGRYSE (K.), “De maritieme organisatie van de Oostendse Chinahandel”, in: *Marine academie Antwerpen. Mededelingen (XXIV)*, Marine Academie (Antwerpen), 1977, pp. 19-57

⁴⁷ DEGRYSE (K.), “De Oostendse Chinahandel”, in: *Revue belge de philologie et d'histoire (vol. 52 nr. 2)*, Société pour le progrès des études philologiques et historiques (Brussel), 1974, pp. 306-347

⁴⁸ PARMENTIER (J.), *De Oostendse handel op de Arabische Zee en Voor-Indië (1714-1735)*, RU Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1979, xviii + 190 p. (promotor EVERAERT (J.))

Compagnie, Thee van Overzee of Oostende en Co zijn minder gekwantificeerd; de focus ligt er op het leven in de koloniën en de overzeese handel.⁴⁹

Aan het eind van de vorige eeuw werd het kwantitatief onderzoek omtrent de Oostendse Compagnie nieuw leven ingeblazen dankzij de thesis van Michael Serruys, die de aandacht vestigde op de economische impact van de GIC op de Oostendse economie.⁵⁰

Tenslotte spelen prosopografieën een belangrijke rol in de GIC-historiografie. Hierin verricht men onderzoek naar wie de ‘dramatis personae’ in de Oostendse Compagnie waren, en doet men in sommige studies zelf pogingen om hun levensverhaal te vertellen. Andermaal speelt Jan Parmentier een voorname rol in deze onderzoekstraditie. Met *De handelaars en supercargo’s in de Oostendse Moka- en Indiahandel (1714-1735)* brengt hij een beknopte biografie van de voornaamste handelaars en supercargo’s die zich vanuit de Oostendse haven inlieten met de handel met de Arabische wereld en het Indisch subcontinent gedurende de eerste helft van de achttiende eeuw.⁵¹ Hij gaat met zijn doctoraatsstudie door op dat elan, en trekt dit prosopografisch onderzoek open naar de gehele achttiende-eeuwse Oostendse handelsgemeenschap.⁵² Hij verrichtte eveneens prosopografisch onderzoek samen met Karel Degryse. Vermeldenswaardig hierbij is hun prosopografische studie naar de kooplieden, supercargo’s en scheepsofficieren die actief waren in de Oostendse maritieme handel gedurende de periode 1716-1732.⁵³ Ze stellen hiermee een handig werkinstrument voor dat de vorser kan hanteren indien hij of zij meer informatie wenst te verkrijgen over een individu dat actief was in de Oostendse handel op India, China of Guinea. Meer recent werd er ook een biografisch onderzoek door Frederike Thielemans. In zijn thesisonderzoek bracht hij een erg uitgebreide biografische analyse van Louis Bernaert, de commissaris van de Oostendse Compagnie.⁵⁴

In geen enkele van de drie bovenstaande onderzoekstradities wordt er exhaustief onderzoek verricht naar de interactie tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie. Dit is positief nieuws: er is ruimte voor dit onderzoeksproject.

⁴⁹ PARMENTIER (J.), *De holle compagnie. Smokkel en legale handel onder Zuidnederlandse vlag in Bengalen, ca. 1720-1744*, Uitgeverij Verloren (Hilversum), 1992, 95 p.; PARMENTIER (J.), *Thee van overzee. Maritieme en handelsrelaties tussen Vlaanderen en China tijdens de 18de eeuw*. Die Keure (Brugge), 1996, 141 p.; PARMENTIER (J.), *Oostende en Co. Het verhaal van de Zuid-Nederlandse Oost-Indiëvaart (1715-1735)*. Ludion (Gent), 2002, 143 p.

⁵⁰ SERRUYS (M.W.) *Oostende en de Oostendse Compagnie. Het economisch effect van koloniale zeehandel op een Zuid-Nederlandse havenstad tussen de Spaanse en de Oostenrijkse Successieoorlog (1713-1745)*, KU Leuven (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1999, xxxiii + 346 p. (promotor: BUYST (E.))

⁵¹ PARMENTIER (J.), “De handelaars en supercargo’s in de Oostendse Moka- en Indiahandel (1714-1735)”, in: *Handelingen van het genootschap voor geschiedenis (vol. 122 nr. 3/4)*, Genootschap voor Geschiedenis (Brugge), 1985, pp. 181-208

⁵² PARMENTIER (J.), *De maritieme handel en visserij in Oostende tijdens de achttiende eeuw. Een prosopografische analyse van de internationale Oostendse handelwereld, 1700-1794*, Universiteit Gent (doctoraatsverhandeling), 2001, 4 vol. (promotor: VANDENBROEKE (C.))

⁵³ DEGRYSE (K.) & PARMENTIER (J.), “Kooplieden en kapiteins. Een prosopografische studie van de kooplieden, supercargo’s en scheepsofficieren van de Oostendse handel op Oost-Indië en Guinea (1716-1732)”, in: KONINCKX (E.), ed., *Vlamingen Overzee*, Koninklijke Academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België (Brussel), 1995, pp. 119 - 241. Recent werd ook onderzoek verricht naar desertie aan boord van de Oostendse Aziëvaarders: DE Vlieghe (R.), “Desertie bij de Oostendse Oost-Indiëvaarders”, in: PARMENTIER (J.) & SPANOGHE (S.), eds., *Orbis in orbem. Liber amicorum John Everaert*, Academia Press (Gent), 2001, pp. 171-185

⁵⁴ THIELEMANS (F.), *Louis Bernaert. Een gemiste fortuin kans in dienst van de Oostendse Compagnie (1718-1741)*, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, promotor: EVERAERT (J.), Gent, 1991, xxiii + 225 p.

6. Tussenbesluit. Ruimte voor nieuw onderzoek.

In de literatuur wordt duidelijk gewag gemaakt van een connectie tussen de politieke machthebbers enerzijds en de ondernemende, kapitaalkrachtige maatschappelijke groepen anderzijds. Zowel de systeemdenkers als de Eurocentrische historici merken deze unieke 'liaison' op, maar gaan er nooit dieper op in. Er is bijgevolg sprake van een historiografische paradox, waarin men het bestaan van de relatie tussen politieke machthebbers en kapitaalkrachtige investeerders erkent, maar nooit diepgaand onderzoekt. Deze thesis probeert hier verandering in te brengen, meer bepaald door in een concrete onderzoekscasus na te gaan hoe de 'politieke elite' en de 'kapitaalkrachtige elite' zich tot elkaar verhielden. De context waarin dit casuïstisch en gedetailleerd onderzocht zal worden, is de Oostendse Compagnie (GIC). Binnenin de historiografische traditie van diverse maritieme compagnieën wordt de unieke relatie tussen de politieke klasse en de investeerdersklasse eveneens erkend, al is ook daar geen sprake van onderzoeksprojecten die deze relatie exhaustief bestuderen. Een analyse van de wisselwerking tussen 'politiek' en 'kapitaal' in een concrete onderzoekscasus dringt zich met andere woorden op.

Alvorens tot het beoogde onderzoek over te gaan, wordt eerst een overzicht geboden van de politieke en economische constellatie gedurende de periode waarin de Oostendse Compagnie operationeel was. Immers: *Pas d'histoire sans contexte*.

2. DE ‘STRUCTURES STRUCTURANTES’ RONDOM DE OOSTENDSE COMPAGNIE. POLITIEK EN ECONOMIE.

Zoals in de inleiding en het eerste hoofdstuk reeds uitvoerig werd aangetoond, wensen we met dit project de wisselwerking tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie te analyseren. Het ontstaan en bestaan van GIC zweeft immers niet in het luchtledige. Bijgevolg focussen we in dit hoofdstuk op de politieke en economische structuren waarin de Oostendse Compagnie ingebed was. Op die manier wordt de achtergrond geschetst waartegen we de geponeerde analyses kunnen uitvoeren.

1. De politieke constellatie vanaf de Spaanse Successieoorlog tot de Oostenrijkse machtsconsolidatie.

De eerste grote overkoepelende structuur die toegelicht wordt, is de politiek. Immers, de vraag om een Compagnie op te richten mocht dan wel uit economische milieus komen, de finale beslissing om een geünificeerde en geötrooieerde Compagnie op te starten, was een politieke aangelegenheid. Daarenboven krijgen we met deze politieke contextualisering een beeld op de Oostenrijkse Bewindvoerders en de historische omstandigheden waarbinnen zij te situeren vallen.⁵⁵

Een Anjouaanse en Anglo-Bataafse prelude.

Om te begrijpen waarom de Oostenrijkers controle verwierven over de Zuidelijke Nederlanden, moeten we onze blik verplaatsen naar het eind van de Spaanse periode. Waar de zestiende eeuw het toppunt was van de Spaanse almacht, daar is de zeventiende eeuw ongetwijfeld haar herfsttij. Op militair vlak was deze natie reeds enige tijd op haar retour. Een groter probleem was echter de het kinderloze huwelijk van Karel II.⁵⁶ Door het ontbreken van een erfopvolger, dreigde de Spaanse kroon toe te komen aan Filips van Anjou, de kleinzoon van de Franse Zonnekoning Louis XIV.⁵⁷ Hierdoor zou zo goed als volledig West-Europa, inclusief de Zuidelijke Nederlanden, in de handen van de Bourbons komen. Dit verstoort de machtsverhoudingen in het Avondland; de Spaanse opvolgingskwestie gaf op die manier aanleiding tot de Spaanse Successieoorlog (1701-1714).⁵⁸ Zowel de Oostenrijkers, de Britten als de Nederlanders en diverse Duitse vorsten hadden elk hun eigen belangen om het tegen de Bourbons op te nemen. De Oostenrijkse keizer trok ten strijde omdat hij hoopte dat zijn zoon, de latere Karel VI, tot Spaans erfopvolger gekroond zou worden. De Britten waren vooral verontrust door het gebroken

⁵⁵ Ik wens dr. Klaas van Gelder van harte te bedanken om mij een inkijsk te verlenen in zijn doctoraatsstudie. Dankzij dit standaardwerk-in-wording werd ik zeer degelijk ingeleid in de politieke structuren van de late 17de en vroege 18de eeuw. Oprechte dank hiervoor.

⁵⁶ BENEDIKT (H.), *Als Belgien Österreichisch War*, Verlag Herold (Wenen, München), 1965, p. 9

⁵⁷ VAN GELDER (K.) & VERMEIR (R.), “De Habsburgse Nederlanden in de overgang van Spanje naar Oostenrijk (1692-1713)”, in: LACHAERT (J.P.), ed., *Oudenaarde 1708. Een stad, een koning, een veldheer*, (Davidsfonds) Leuven, 2008, p. 40

⁵⁸ ECHEVARRIA BACIGALUPE (M.A.), “La Guerra de Sucesión en los Países Bajos meridionales. Antecedentes, desarrollo y consecuencias”, in: EDELMAYER (F.), LÉON SANZ (V.) & RUIZ RODRIGEZ (J.I.), *Hispania – Austria III. Der Spanischen Erbfolgekrieg. La Guerra de Sucesión española*, Verlag für Geschichte und Politik (Wien), 2008, pp. 193 – 210; VAN GELDER (K.), *Tien jaar trial-and-error? De opbouw van het Oostenrijks bewind in de Zuidelijke Nederlanden (1716-1725)*, Universiteit Gent (doctoraatsverhandeling), 2011, pp. 79 – 104 (promotor: VERMEIR (R.))

machtsevenwicht op het continent, dat plotsklaps in Franse richting overhelde. Daarnaast zagen de Britten en de Nederlandse Republiek hun maritieme belangen bedreigd, waardoor een Grote Alliantie tegen de Bourbons legitiem leek.⁵⁹ De verschillende vorsten uit het Heilig Roomse Rijk hadden elk hun eigen drijfveer om te participeren.

Tijdens de Successieoorlog vallen de Zuidelijke Nederlanden al gauw in handen van Filips van Anjou. Deze periode wordt in menig historisch geboekstaafd als de ‘Anjouaans periode’. Echter, Filips gaf de macht al snel door aan diens plaatsvervanger, de landvoogd Maximiliaan-Emmanuel, die strikt de bevelen uit Versailles diende na te leven.⁶⁰ Hiermee werden de Zuidelijke Nederlanden een Franse satellietstaat. Ondanks de korte duur van dit Bourbonbewind werden er in deze korte periode een aantal fundamentele bestuurlijke veranderingen doorgevoerd: men introduceert een lotelingensysteem, start met de verpachting van overheidsfuncties en maakt werk van een administratieve vereenvoudiging door diverse (particularistische) beleidsorganen af te schaffen.⁶¹ Deze maatregelen maakte het regime niet bepaald populair, al bleven haar institutionele hervormingen tot diep in de Oostenrijkse periode doorleven.

Vanaf oktober 1702 zetten Engeland, Nederlandse Republiek en Oostenrijk systematisch druk op de Anjouaanse Nederlanden, beginnend met de verovering van Limburg. De grote doorbraak kwam er in de lente van 1706 tijdens de Slag bij Ramillies, waar de Franse troepen een heuse nederlaag leden. Van daaruit marcheren de troepen van de Alliantie in Noordelijke richting, om zo Vlaanderen en Brabant te veroveren. Na de militaire inname (of bevrijding zo u wil) kwam de concrete macht over de veroverde gebieden bij de Nederlanders en Britten te liggen, die het gebied bestuurden vanuit een gemeenschappelijke Conferentie. De Oostenrijkers werden echter buitenspel gezet; het enige gebied waarover Karel III (de latere Karel VI) formeel controle heeft, is het onbelangrijke en irrelevante Limburg. Het leeuwendeel van de macht over de Zuidelijke Nederlanden kwam op die manier bij het Anglo-Bataafs Condominium terecht.⁶² Zij maakten van de situatie gebruik om hun eigen maritieme en economische belangen veilig te stellen.⁶³

Wanneer de Spaanse Successieoorlog op haar einde liep, zette de diplomatieke machine zich in gang. Dit resulteerde in de Vrede van Utrecht (1713), waarin men besloot dat het Spaanse imperium verdeeld werd onder Filips van Anjou en de Oostenrijkse Karel VI. De verdeelsleutel hierbij was dat Filips het Iberisch vasteland en de overzeese kolonies verwierf, Karel VI kon door de Vrede zijn grondgebied uitbreiden met de Zuidelijke Nederlanden en enkele Italiaanse territoria. Hiermee was, na een komen en gaan van machtshebbers, eindelijk een solide uitkomst voor de Zuidelijke Nederlanden gevonden: de gebieden kwamen onder Oostenrijks bestuur te staan.

⁵⁹ VAN GELDER (K.) & VERMEIR (R.), “De Habsburgse Nederlanden”, p. 41

⁶⁰ DE SCHRUYVER (R.), “Het einde van de Spaanse soevereiniteit, 1702-1715”, in: JANSSENS (P.), ed., *België in de 17de eeuw. De Spaanse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik. Band I: Politiek*, Snoeck (Gent), 2006, p. 49

⁶¹ VAN GELDER (K.) & VERMEIR (R.), “De Habsburgse Nederlanden”, pp. 42-43

⁶² voor een uitvoerige introductie tot het Condominium in de Zuidelijke Nederlanden, zie: VEENENDAAL (A.J.), *Het Engels-Nederlands Condominium in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de Spaanse successieoorlog 1706-1716*, Universiteit Utrecht (doctoraatsverhandeling), 1945, xvi + 299 p.

⁶³ VAN GELDER (K.), *Tien jaar trialand-error*, p. 151

Karel VI en de Oostenrijkse Nederlanden.

Waren de Zuidelijke Nederlanden de kip met de gouden eieren voor het prestigieuze Oostenrijkse Imperium? Niet bepaald; er waren zonder twijfel gebieden die aantrekkelijker waren dan de perifere, kille en moeilijk verdedigbare Zuidelijke Nederlanden. Er waren echter nog meer problemen. Ten eerste werd er tijdens de vredesonderhandelingen bepaald dat de steden en provincies in hun rechten geëerbiedigd moesten worden. Dit was allesbehalve een welkom geschenk voor de nieuwe machtshebbers, omwille van het sterke stedelijke particularisme en provincialisme dat zo eigen was aan de regio. Bovendien was de economische en financiële situatie van de Zuidelijke Nederlanden weinig rooskleurig. De Oostenrijkers kon het met andere woorden gunstiger treffen, zeker wanneer men in het achterhoofd houdt dat Karel in feite hoopte op het Spaanse koningschap. Desalniettemin werden de Nederlanden niet stiefmoederlijk behandeld, integendeel: de vorst interesseert zich in wat er leeft in de Zuidelijke Nederlanden en zal de regio zeker niet links laten liggen. Die interesse in de streek komt tot uiting in Karels houding tegenover de Compagnie; hij hechtte immers het nodige belang aan de Compagnie als middel om de economie op te krikken en zal middels zijn diplomatiek netwerk diverse pogingen ondernemen om de Compagnie veilig te stellen op het internationale politieke toneel.

Het politieke bestuur in de Zuidelijke Nederlanden.

Gezien het perifere karakter van de Zuidelijke Nederlanden, kon de keizer onmogelijk zelf in dit nieuwverworven gebied verblijven. Daarom werd besloten om een landvoogd uit te sturen naar de regio. Deze landvoogd belichaamt de vorst en volgt diens directieven op. Dit gebeurde middels een uitvoerige correspondentie en keizerlijke instructies.⁶⁴ In de zoektocht naar een landvoogd, viel het keizerlijke oog op Eugène de Savoie. Zijn ambtstermijn liep van 1717 tot en met 1725, een periode die Renate Zedinger met recht en rede de “*Jahre des Neubeginns*” noemt.⁶⁵ Eugène de Savoie was één van de sterfiguren van de Habsburgse monarchie; hij illustreerde zijn militaire kunde reeds tegen de Turken in 1699 en streed mee in de Successieoorlog. De militaire ervaring gecombineerd met een flinke dosis politiek pragmatisme en het oprechte respect van de Keizer, maakten van Eugène de Savoie de geknipte figuur om de Oostenrijkse heerschappij over de Zuidelijke Nederlanden te implementeren. Echter, de nieuwe Turkse dreiging van 1716 gooit roet in het eten: Eugène moet opnieuw ten strijde trekken, waardoor hij niet in de Zuidelijke Nederlanden aanwezig kan zijn. Desalniettemin behoudt hij de titel van gouverneur-generaal, terwijl zijn riante vergoeding van 100.000 à 150.000 gulden verder uitbetaald blijft.⁶⁶ Gezien Eugènes afwezigheid, werd de reële uitvoerende macht overgedragen naar de gevolmachtigd minister: Ercole Turinetti.⁶⁷

⁶⁴ GALAND (M.), “Les courses entre Bruxelles et Vienne des messagers au service de l’Etat dans les Pays-Bas autrichiens”, in: BERNARD (B.), ed., *Bruxellois à Vienne, Viennois à Bruxelles*, Editions de l’Université de Bruxelles (Bruxelles), 2004, p. 10; LENDERS (P.), “Instellingen, de permanente kaders in de Zuidelijke Nederlanden 1700-1880”, in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden (vol V)*, Fibula-Van Dishoeck (Haarlem), 1980, p. 407

⁶⁵ ZEDINGER (R.), *Die Verwaltung des Österreichischen Niederlande in Wien (1717-1795). Studien zu den Zentralisierungstendenzen des Wiener Hofes im Staatswerdungsprozeß der Habsburgermonarchie*, Böhou (Wien), 2000, p. 30

⁶⁶ PECAR (A.), *Die Ökonomie der Ehre. Höfischer Adel am Kaiserhof Karls VI*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft (Darmstadt), 2003, 124

⁶⁷ BENEDIKT (H.), *Als Belgien Österreichisch War*, pp. 12-13; BRAUBACH (M.), *Prinz Eugen von Savoyen. Eine Biographie. Band IV: Der Staatsmann*, R. Oldenbourg Verlag (München), 1965, p. 123; DE REN (L.), DUERLOO (L.) & ROEGIERI (L.), eds., *De Gouverneurs-Generaal*, p. 9; VAN GELDER (K.), *Tien jaar trialand-error*, pp. 163-164 ; ZEDINGER (R.), *Die Verwaltung des Österreichischen Niederlande*, p. 36

Gevolmachtigd minister Turinetti, ook gekend als de Markies van Prié, stamt uit een handelaars- en bankiersfamilie. Hij had in het politieke schouwspel van Europa reeds de nodige diplomatieke kennis opgedaan, al zijn er een aantal aspecten die de Markies parten zullen spelen in zijn beleid. Zo had hij weinig voeling met de regio en nog minder met het particularisme van haar instituties, steden of provincies; was hij traag in zijn berichtgeving omtrent de politieke situatie in de Oostenrijkse Nederlanden;⁶⁸ en werd hij niet ‘aux sérieux’ genomen door de Zuid-Nederlandse politieke elite omdat hij niet van vorstelijke komaf was. Klaas Van Gelder concludeert dan ook dat het ontbreken van een vertegenwoordiger met blauw bloed, de politieke macht van de Oostenrijkers ten dele gehypothekeerd heeft.⁶⁹ Het onhandige optreden van de markies, zoals het hardhandig neerslaan van de Brusselse opstand van 1717-1719, was evenmin bestendigend voor de verhouding tussen de markies en de lokale bevolking.⁷⁰ De geloofwaardigheid van Turinetti werd daarenboven gehypothekeerd door het feit dat hij zich graag liet omkopen door particuliere investeerders in Oost-Indiëvaarten, dit door na betaling paspoorten uit te reiken voor hun expedities naar de Oriënt. Dit verklaart waarom Prié zich aanvankelijk zal verzetten tegen de oprichting van de Compagnie.

Anno 1725 heeft de Markies alle maatschappelijke kredietwaardigheid verloren. Op beschuldiging van corruptie en valsheid in geschrifte wordt hij terug naar Wenen geroepen. Het jaar voordien had de landvoogd Eugène de Savoie zich uit zijn ambt teruggetrokken,⁷¹ waardoor men de volledige bestuurstop in de Oostenrijkse Nederlanden moest vervangen.

Na een kort intermezzo onder de graaf Von Daun, die vooral orde op zaken moest stellen in de Oostenrijkse administratie, werd de macht in 1725 overgedragen aan de aartshertogin Maria-Elisabeth.⁷² Zij was de zus van keizer Karel VI; het bestuur over de Zuidelijke Nederlanden werd bijgevolg uitgeoefend door een telg uit de prestigieuze dynastie. Het moet gezegd dat de aanstelling van Maria-Elisabeth veel beter werd voorbereid door Wenen dan dat bij de Prié en de Savoie het geval was. De nieuwbakken landvoogdes kreeg immers een degelijke keizerlijke instructie mee, waarin richtlijnen gegeven werden omtrent de keizerlijke autoriteit, de werking van de raden, de handel, en dies meer.⁷³

⁶⁸ Gelukkig wist Patrice Mac Neny, de secretaris van State en Oorlog, de berichtgeving aan te vullen en Wenen op de hoogte te houden indien nodig. Zie: VAN GELDER (K.), *Tien jaar trialand-error*, pp. 164-168

⁶⁹ VAN GELDER (K.), *Tien jaar trialand-error*, p. 175: “De keizer had er wellicht beter aan gedaan, er voor te zorgen dat diegene die hem in Brussel vertegenwoordigde, meer aanzien genoot. De markies van Prié was in de ogen van de Zuid-Nederlanders niet meer dan een hoge functionaris”

⁷⁰ BENEDIKT (H.), *Als Belgien Österreichisch War*, p. 25; LENDERS (P.), “De Zuidelijke Nederlanden 1715-1740. Politieke ontwikkeling”, in: *Algemene Geschiedenis Der Nederlanden (vol. 9.)*, Fibula - Van Dishoeck (Haarlem), 1980, pp. 63-64; VAN HONACKER (K.), *Lokaal verzet en oproer in de 17de en 18de eeuw. Collectieve acties tegen het centraal gezag in Brussel, Antwerpen en Leuven*, UGA (Heule), 1994, pp. 128-131

⁷¹ Redenen die hiertoe aangehaald worden, zijn het feit dat Eugène de Savoie omwille van de Turkenoorlog zelf niet naar de Nederlanden kon afreizen, samen met een gevolmachtigd minister (de Prié) die er een verzuurde relatie met de lokale adel op nahield. Zie: ZEDINGER (R.), *Die Verwaltung des Österreichischen Niederlande*, p. 131

⁷² BENEDIKT (H.), *Als Belgien Österreichisch War*, pp. 82-83; BRAUBACH (M.), *Prinz Eugen von Savoyen. Eine Biographie. Band IV: Der Staatsmann*, p. 137; DE REN (L.), DUERLOO (L.) & ROEGIERS (L.), eds., *De Gouverneurs-Generaal*, p. 15; HERTEL (S.) & VAN GELDER (K.), “Die Mission des Grafen Von Daun in Brüssel, 1725. Ein Wendepunkt in der Regierung der Österreichischen Niederlande?”, in: *Zeitschrift für Historische Forschung (vol. 38 nr. 3)*, Duncker & Humblot (Berlijn), 2001, p. 405: “Seine [Grafes Von Daun] kurze Amtsperiode in den Südlichen Niederlanden - von Februar bis Ende November 1725 - war in mehrfacher Hinsicht bedeutungsvoll: Er lenkte die vollständige Reorganisation des zentralen Brüsseler Verwaltungsapparats in die richtigen Bahnen und bereitete die Ankunft einer Statthalterin von königlichem Blut und ihre Hofhaltung vor.”; THEWES (G.), “Un territoire indéfendable? L’Etat des forteresses aux Pays-Bas austriens en 1725 d’après un mémoire élaboré sous la direction du comte de Daun”, in: *Bulletin de la Commission royale d’Histoire (171)*, Communications s.p.r.l. (Brussel), 2005, p. 200

⁷³ ZEDINGER (R.), *Die Verwaltung des Österreichischen Niederlande*, p. 132

Inzake binnenlands bestuur staat de welwillendheid van de landvoogdes centraal. Ook tegenover de lokale bestuurseenheden vertoont ze het nodige respect. Zo stelde ze de drie Collaterale Raden opnieuw in werking; deze waren door Karel VI in 1718 immers samengevoegd in de Raad van State. Door de Raad van State opnieuw om te vormen tot drie aparte Collaterale Raden, speelde ze voornamelijk in op de desiderata van de adel, die hiermee haar politieke speeltuin terugkreeg.⁷⁴ Dit nam echter niet weg dat Maria-Elisabeth zich sterk zal inlaten met de besluitvorming; vooral de Geheime Raad zal tijdens haar bestuursperiode uitgroeien tot het politiek machtsorgaan. Gedurende haar bestuursperiode wordt eveneens werk gemaakt van de uitbouw van een diplomatieke post in Brussel.⁷⁵ De algemene hertekening van de toenmalige institutionele structuren, doet Zedinger besluiten dat met het “*Statthalterschaft der Erzherzogin Maria Elisabeth*” een periode van “*Konsolidierung in Brüssel und in Wien*” aangebroken was.⁷⁶

Op economisch vlak zal de landvoogdes zich vooral om de Oostendse Compagnie bekommeren. Ze stond op goede voet met de directie van het bedrijf, wat duidelijk blijkt uit de intensieve correspondentie tussen haar hof en de GIC-directie. Maria-Elisabeth zal de Zuidelijke Nederlanden in naam van het Oostenrijkse regime besturen tot aan haar dood in 1741.

De Oostenrijkse Nederlanden en de maritieme mogelijkheden.

Karel VI was dan wel aangesteld als soeverein van de Zuidelijke Nederlanden, hij bleef inzake buitenlands politiek beperkt in zijn machtsuitoefening. De oorzaak hiervan lag bij Groot-Brittannië en de Republiek, die als bemoeizuchtige tantes een invloed poogden te verwerven op de politiek van de Zuidelijke Nederlanden. De internationale bemoeienis kwam zowel tot uiting op het politieke domein, als op militair en economisch vlak. De basis van deze geïstitutionaliseerde bemoeizucht is het zogenaamde Barrièreverdrag. Dit traktaat institutionaliseerde de fortengordel op het grondgebied van de Zuidelijke Nederlanden. Deze deed dienst als militaire buffer om de Noordelijke Nederlanden te beschermen tegen een eventuele Franse inval.⁷⁷ De Barrièretraktaten⁷⁸ hadden eveneens economische en financiële implicaties: zo werd de Vrede van Münster herbevestigd, waardoor de Schelde ‘gesloten’ bleef, en werd er gestipuleerd dat de kosten voor het onderhoud van de Barrière en de uitbetaling van de (Noord-Nederlandse) Barrièretroepen op de Oostenrijkers verhaald dienden te worden.⁷⁹

⁷⁴ COPPENS (H.) & BAELDE (M.), “Raad van Financiën (1531-1795)”, in: AERTS (E.), BAELDE (M.) et alii, eds., *De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden (1482-1795). Band 2: economie en financiën*, Algemeen Rijksarchief (Brussel), 1994, p. 499; DE REN (L.), DUERLOO (L.) & ROEGIERS (L.), eds., *De Gouverneurs-Generaal*, p. 15; LENDERS (P.), “De Zuidelijke Nederlanden”, p. 66; LENDERS (P.), “Instellingen”, p. 408

⁷⁵ DE REN (L.), DUERLOO (L.) & ROEGIERS (L.), eds., *De Gouverneurs-Generaal*, p. 15

⁷⁶ ZEDINGER (R.), *Die Verwaltung des Österreichischen Niederlande*, p. 31

⁷⁷ THEWES (G.), “Un territoire indéfendable?”, p. 195; VAN NIMWEGEN (O.), “The Dutch Barrier. Its Origins, Creation and Importance for the Dutch Republic as a Great Power, 1697-1718”, in: DE JONGSTE (J.A.F.) & VEENENDAAL (A.J.), eds., *Anthony Heinsius and the Dutch Republic 1688-1720. Politics, War and Finance*, Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (Den Haag), 2002, p. 161

⁷⁸ Er werden immers 3 Barrièretraktaten afgesloten. Het Eerste Barrièretraktaat kwam er na de Vrede van Rijkswijk (1697) en hield in dat de Republiek garnizoenen mocht oprichten in een achttal steden van de Zuidelijke Nederlanden, het Tweede Barrièretraktaat (1709) breidde dat aantal steden uit tot 19, al werd dat bij het Derde Barrièretraktaat (1715) gereduceerd naar 12 steden.

⁷⁹ VAN NIMWEGEN (O.), “The Dutch Barrier”, pp. 165-166

De Brits-Bataafse bemoeizucht bereikt een culminatiepunt tijdens de bestaansperiode van de Oostendse Compagnie. Zowel de Britten als de Nederlanders betwistten haar legitimiteit, wat tot uiting kwam in een heuse juridische polemiek en diverse diplomatieke missies.⁸⁰ De werkelijke reden voor deze twisten had uiteraard niets met jurisdictie te maken, maar alles met de dalende winstmarges van de VOC en de EIC ten gevolge van de zware concurrentie met de Zuid-Nederlandse Compagnie.

2. Zuid-Nederlandse economische structuren in de ‘moyenne durée’.

De voorgaande paragraaf vestigde de aandacht op de binnenlandse en internationale politieke structuren waarin de Oostendse Compagnie opgericht werd en operationeel was. Om de setting van ons onderzoek te vervolledigen, is het aanbevolen om eveneens de economische structuren toe te lichten. De tweede helft van de zeventiende eeuw en de eerste helft van de achttiende eeuw worden hierin samengenomen. Economische structuren zijn immers pas zichtbaar wanneer ze in een Braudeliaanse ‘moyenne durée’ geanalyseerd worden.

De focus van deze economische contextualisering ligt op de grote sectoren en de impact van de economie op het dagelijkse leven.

De voornaamste sectoren in de Zuidelijke Nederlanden.

De voornaamste tewerkstellingssector in de Zuidelijke Nederlanden gedurende de 17de en de eerste helft van de 18de was uiteraard de landbouw.⁸¹ Dit neemt niet weg dat deze periode gekenmerkt wordt door een crisis in de landbouwsector.⁸²

In tegenstelling tot de landbouw, lijkt het belang van de nijverheid in de Zuid-Nederlandse economie toe te nemen. De Luikse ijzerindustrie wint aan belang,⁸³ terwijl de Borinage een economische stimulus krijgt door de stijgende vraag naar steenkool.⁸⁴ In de textielsector kende de lakenindustrie een terugval, de reden hiervoor is het toenemend belang van linnen. Om aan die stijgende vraag te kunnen voldoen, nam het belang van de vlasteelt in de achttiende eeuw toe.⁸⁵ Andere nijverheden die beginnen te floreren zijn de tabaksproductie in de Westhoek⁸⁶ en de glasindustrie.⁸⁷ Desondanks deze groei is er echter geen sprake van een echte economische ‘take-off’ gedurende de beginperiode van het

⁸⁰ Voor een overzicht van de standpunten in deze polemiek, verwijs ik graag naar volgende licentiaatsverhandeling VAN DER MYNSBRUGGE (K.). *De pamflettenoorlog rond de Oostendse Compagnie*, Universiteit Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 2000, xii + 186 p. (promotor: EVERAERT (J.))

⁸¹ Maar liefst 80% van de bevolking was gedurende de 17de eeuw in deze sector tewerkgesteld. Zie: VANDENBROEKE (C.), “Landbouw in de Zuidelijke Nederlanden 1650-1815”, in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden VIII. Nieuwe Tijd*, Fibula – Van Dishoeck (Haarlem), 1980, p. 73

⁸¹ Noot: onder primaire sector rekent men eveneens de visserij mee, het was echter de landbouw die on onze streken de hoofdmoot van de primaire sector uitmaakte.

⁸² VANDENBROEKE (C.), “Landbouw”, p. 93

⁸³ HASQUIN (H.), “Nijverheid in de Zuidelijke Nederlanden 1650-1795”, in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden. Nieuwe Tijden* (vol. 5), Fibula – Van Dishoeck (Haarlem), 1980, p. 138

⁸⁴ HASQUIN (H.), “Nijverheid”, p. 136

⁸⁵ HASQUIN (H.), “Nijverheid”, pp. 142-143

⁸⁶ HASQUIN (H.), “Nijverheid”, 148

⁸⁷ HASQUIN (H.), “Nijverheid”, 150

Oostenrijkse Bewind,⁸⁸ al hebben de Oostenrijkers weliswaar de mogelijkheid om het industrieel potentieel van de Zuidelijke Nederlanden verder uitbouwen.⁸⁹

De internationale handel speelde eveneens een rol van betekenis in het Zuid-Nederlandse economisch bestel. Vooral de textielhandel met Spanje was van belang. Op jaarlijkse basis werd maar liefst 85% van het geproduceerde textiel naar het Iberisch schiereiland uitgevoerd. De Spaanse markt was vooral geïnteresseerd in simpele Vlaamse weefsels en modieuze kant. De draaischijf van deze Vlaams-Spaanse textielhandel was de havenstad Cadix.⁹⁰ Het textiel werd verhandeld tegen grondstoffen voor de textielproductie, zilver, verfstoffen, huiden en olijfolie.⁹¹ Via de ‘Spaanse connectie’ was de Zuid-Nederlandse handel aangesloten op het economisch wereldsysteem. De handel met Frankrijk was beperkter, de reden hiertoe waren de protectionistische tariefmuren die door Colbert werden opgelegd. De handel in textielgoederen met de zuiderburen ging hierdoor stelselmatig achteruit.⁹² Engeland was daarentegen een belangrijker handelspartner in het tweede gedeelte van de zeventiende eeuw. Textielproducten zoals kant en fijn linnen werden over het Kanaal getransporteerd, terwijl er wol als grondstof voor de textielindustrie werd ingevoerd. De handel met Engeland zal echter afnemen aan het eind van de zeventiende eeuw door het invoeren van protectionistische handelsbarrières in Groot-Brittannië.⁹³

Bij aanvang van de Oostenrijkse periode is er weinig verandering merkbaar inzake internationale handel: de buurlanden houden hun tolmuren intact, waardoor exporteren naar Frankrijk, Groot-Brittannië of de Noordelijke Nederlanden weinig voordelig is omwille van de grenstollen. Bovendien maken de Oostenrijkers in de aanvangsfase van hun bewind geen werk van een pragmatisch douanebeleid, waardoor zich een economische status quo aftekent. De ‘Spaanse connectie’ is na de Spaanse Successieoorlog verdwenen; in plaats daarvan stijgt het belang van de Aziëhandel.

De kleinste sector in de Zuidelijke Nederlanden was sinds jaar en dag de visserij. Gedurende de zeventiende eeuw bevindt de visserij zich in een dieptepunt. De reden hiervoor zijn de vele oorlogen, die zeker niet bevorderend waren voor de veiligheid van de vissers. In het begin van de achttiende eeuw is er echter sprake van een heropleving.⁹⁴ De maritieme activiteiten vonden plaats in twee steden: Nieuwpoort en Oostende. Van een visserijbeleid is echter geen sprake in de vroeg-Oostenrijkse periode. Het is pas vanaf de tweede helft van de achttiende eeuw dat de overheid pogingen onderneemt om de visserijsector aan te moedigen. Men hanteerde hierbij mercantiele praktijken, zoals een verbod op de import van buitenlandse haring, waardoor de Zuid-Nederlandse vissers ontdaan worden van de moordende concurrentie.⁹⁵

⁸⁸ VAN HOUTTE (H.), *Histoire Économique de la Belgique à la fin de l’Ancien Régime*, Van Rysselberghe en Rombaut (Gent), 1920, p. 51

⁸⁹ BLONDE (B.), *Een economie met verschillende snelheden. Ongelijkheden in de opbouw en ontwikkeling van het Brabants stedelijk netwerk (ca. 1750 - ca. 1790)*, Paleis der Academiën (Brussel), 1999, p. 22

⁹⁰ EVERAERT (J.), *De internationale en koloniale handel der Vlaamse firma’s te Cadiz (1670-1700)*, De Tempel (Brugge), 1973, 1 + 975 + xv p.; EVERAERT (J.), “Handel in de Zuidelijke Nederlanden 1650-1795”, in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden V. Nieuwe Tijden*, Fibula - Van Dishoeck (Haarlem), 1980, p. 192

⁹¹ BAETENS (R.), “Scheepvaart in de Zuidelijke Nederlanden 1650-1800”, in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden V. Nieuwe Tijden*, Fibula - Van Dishoeck (Haarlem), 1980, p. 239; EVERAERT (J.), “Handel”, p. 192

⁹² EVERAERT (J.), “Handel”, p. 194

⁹³ EVERAERT (J.), “Handel”, p. 194

⁹⁴ BOELMANS KRANENBURG (N.A.H.), “Visserij in de Zuidelijke Nederlanden”, *Algemene Geschiedenis der Nederlanden V. Nieuwe Tijden*, Fibula - Van Dishoeck (Haarlem), 1980, p. 261

⁹⁵ COPPEJANS-DESMEDT (H.), “De Economische opbloei”, p. 272

Het dagelijks leven: weinig positief nieuws.

De beknopte analyse van bovenstaande sectoren toont aan dat de economische constellatie in de Zuidelijke Nederlanden gedurende de 17de en vroege 18de eeuw niet bepaald gunstig was. Dit had uiteraard haar repercussies op het dagelijks leven, zoals de indicatoren in deze paragraaf aantonen.

Een eerste indicator hierbij is het demografisch verloop. De trend hierbij is er een van stagnatie. Scholliers en Vandenbroeke stellen voor het laatste kwart van de zeventiende en de eerste jaren van de achttiende eeuw een daling van het demografisch potentieel vast. Met uitzondering van de regio Antwerpen, Brussel, Mechelen en Turnhout, bedroeg deze daling 5% tot 10% van de totale bevolking.⁹⁶ Deze bevolkingsdaling heeft te maken met de crisis van de primaire sector; het is immers hoofdzakelijk in rurale gebieden waar zich een daling aftekende.⁹⁷ De voornaamste oorzaak voor de daling zijn de vele militaire campagnes die zich afspeelden op het grondgebied van de Zuidelijke Nederlanden. Dit leidde enerzijds tot een verhoogde sterfte onder de burgers, en anderzijds tot de verspreiding van talloze ziektes en epidemieën. Het landbouwaparaat raakte bijgevolg volledig ontredderd.⁹⁸

De demografische trend lijkt te veranderen in het begin van de achttiende eeuw.⁹⁹ Op het platteland was na jaren van ellende een lichte bevolkingsgroei merkbaar. Deze verliep parallel met de ontwikkeling van de huisnijverheid. In de Vlaamse gebieden waar de vlasnijverheid sterk ontwikkeld was, is een verdubbeling van de bevolking merkbaar. Daarnaast zal de rurale streek rond Charleroi een demografische groei doormaken omwille van de expansie van de spijkersmederijen en de steenkoolnijverheid. In Zuid-Luxemburg en Waals-Brabant wordt eveneens een verdubbeling van de populatie opgetekend. Ook in andere rurale gebieden, zoals het Hageland, was een demografische groei merkbaar, zij het minder uitgesproken.¹⁰⁰ In de steden tekent zich een complexer patroon af. Grote steden zoals Antwerpen, Gent, Brugge en Doornik worden geconfronteerd met een stagnatie en zelf een terugval. De steden van de 'Waalse as' zien hun stedelijke bevolking daarentegen aangroeien, dit ten gevolge van de ontluikende pre-industriële groei.¹⁰¹

Demografie en oorlogsvoering hebben uiteraard een niet te onderschatten impact op de verdeling van de fiscale lasten. De oorlogen die in de Zuidelijke Nederlanden werden uitgevochten, moesten gefinancierd worden door een krimpende bevolking. Het gevolg was een belastingspercentage van 30% tot 40%.¹⁰² Ook in de vredevolle beginjaren van het Oostenrijkse Bewind bleef de fiscale druk uitgesproken hoog. Dit komt enerzijds door de beslissing van Karel VI om de Zuid-Nederlandse staatsschuld van om en bij de 15 miljoen gulden over te nemen. Anderzijds dienen de Oostenrijkers een jaarlijkse dotatie van 1.400.000 gulden aan de Noordelijke Nederlanden over te dragen voor het onderhoud van de Barrièretroepen en de Barrièreforten.¹⁰³ De preciaire financiële situatie hing bijgevolg

⁹⁶ SCHOLLIERS (E.) & VANDENBROEKE (C.), "Structuren en conjuncturen in de Zuidelijke Nederlanden 1480-1800", in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden V. Nieuwe Tijden*, Bussum, 1980, p. 256

⁹⁷ SCHOLLIERS (E.) & VANDENBROEKE (C.), "Structuren en conjuncturen", p. 256

⁹⁸ SCHOLLIERS (E.) & VANDENBROEKE (C.), "Structuren en conjuncturen", p. 256

⁹⁹ SCHOLLIERS (E.) & VANDENBROEKE (C.), "Structuren en conjuncturen", p. 257

¹⁰⁰ BRUNEEL (C.), "De bevolkingsgroei", in: HASQUIN (H.), ed., *Oostenrijks België, 1713-1794. De Zuidelijke Nederlanden onder de Oostenrijkse Habsburgers*, Gemeentekrediet (Brussel), 1987 pp. 170-171

¹⁰¹ BRUNEEL (C.), "De bevolkingsgroei", pp. 168-169

¹⁰² SCHOLLIERS (E.) & VANDENBROEKE (C.), "Structuren en conjuncturen", p. 268

¹⁰³ BENEDIKT (H.), *Als Belgien Österreichisch War*, 10

HASQUIN (H.), "De periode van saneringen (1715-1740)", in: HASQUIN (H.), ed., *Oostenrijks België, 1713-1794. De Zuidelijke Nederlanden onder de Oostenrijkse Habsburgers*, Gemeentekrediet (Brussel), 1987, p. 73; LENDERS (P.), "De Zuidelijke Nederlanden", p. 60; LENDERS (P.), "Instellingen", p. 407; THEWES (G.), "Un territoire indéfendable?", p. 195

als een zwaard van Damocles boven het prille Oostenrijkse bewind. In dat opzicht zouden de taxaties om geïmporteerde GIC-goederen een welkom geschenk zijn om de staatsschuld af te bouwen.

De meest concrete indicator om de relatieve rijkdom en armoede in deze periode na te gaan, is de koopkracht. Hierbij is er een verschil merkbaar tussen de stedelijke en rurale context. In de steden bemerken we een daling van de koopkracht sinds de tweede helft van de zeventiende eeuw.¹⁰⁴ De oorzaken hiervan waren de stijgende huurprijzen, de stijgende voedselprijzen en het constant blijven van de lonen voor ongeschoolde arbeid.¹⁰⁵ Het leven werd met andere woorden duurder, terwijl de lonen constant bleven. Deze situatie is een gevolg van de grotere economische en demografische structuren. Zoals boven reeds werd aangetoond, vluchtte de plattelandsbevolking aan het eind van de zeventiende eeuw terug naar de stad. Het gevolg was een urbanisatie en vermindering van het agrarisch potentieel. De gevolgen voor de voedselprijzen waren legio: het agrarisch productieapparaat kon de stedelijke groei niet volgen. Hetzelfde geldt voor de huurprijzen, die eveneens stegen door de toegenomen stadsvlucht (de vraag naar immobiëlen in de steden was met andere woorden groter dan het aanbod).¹⁰⁶ In de periode 1720 tot 1740, de beginfase van het Oostenrijks bewind, lijkt de trend echter te keren en is er eerder sprake van een toegenomen welvaart.¹⁰⁷

Op het platteland was de situatie gedurende de late zeventiende eeuw eveneens weinig rooskleurig. Het gemiddelde inkomen van een ruraal gezin daalde; de frequente misoogsten en daaraan gerelateerde prijsstijgingen versterkten de agrarische crisis.¹⁰⁸ We kunnen hier de link leggen met de demografische 'outflux' naar de steden, deze werd immers veroorzaakt door de dalende winstmarges in de primaire sector. Echter, vanaf de achttiende eeuw verbetert de situatie op het platteland, er is zelf sprake van een licht herstel van de koopkracht.¹⁰⁹ De stabiliteit dat het Oostenrijkse regime bracht, lijkt met andere woorden positieve effecten gehad te hebben op de welvaart van de bevolking. Maatregelen zoals de oprichting van de Oostendse Compagnie waren bovendien een bijkomende stimulus voor de verdere ontwikkeling van de economie.

3. De Oostendse Compagnie: het product van de politieke en economische omstandigheden.

Als derde en laatste onderdeel van dit hoofdstuk wordt de Oostendse Compagnie gesitueerd. Middels dit kort historisch overzicht zal de lezer de nodige achtergrond verwerven die essentieel is om het onderzoek volkomen te begrijpen. Hij of zij zal bijgevolg beter in staat zijn om de casuïstische analyses te doorgronden.

¹⁰⁴ SCHOLLIERS (E.) & VANDENBROEKE (C.), "Structuren en conjuncturen", p. 285

¹⁰⁵ SCHOLLIERS (E.) & VANDENBROEKE (C.), "Structuren en conjuncturen", p. 286-289

¹⁰⁶ SCHOLLIERS (E.) & VANDENBROEKE (C.), "Structuren en conjuncturen", p. 289

¹⁰⁷ SCHOLLIERS (E.) & VANDENBROEKE (C.), "Structuren en conjuncturen", p. 286

¹⁰⁸ SCHOLLIERS (E.) & VANDENBROEKE (C.), "Structuren en conjuncturen", p. 295

¹⁰⁹ SCHOLLIERS (E.) & VANDENBROEKE (C.), "Structuren en conjuncturen", p. 295

Voor de Compagnie: de private uitredingen.

De Oostendse Compagnie is uiteraard niet uit het luchtledige ontstaan. De Aziëvaart is in feite het gevolg van de verdwenen ‘Spaanse connectie’ met Cadix, ten gevolge van de Spaanse Successieoorlog. Als alternatief voor de terugval in de Spanjevaart, kozen de toenmalige reders voor investeringen in de overzeese koloniale handel.¹¹⁰ De bestemmingen van deze schepen waren hoofdzakelijk Mocka in het hedendaagse Jemen, de Indische Malabar- en Coromandelkust, Bengalen, en tenslotte het fabuleuze Kanton. Naast deze Aziëhandel, bestond er eveneens een bescheiden Guineahandel.¹¹¹ De eerste expedities staan gekend als de zogenaamde private uitredingen (1715-1722). Op basis van individueel kapitaal, of middels ‘joint-ventures’, werden schepen uitgestuurd naar de overzeese territoria, om er diverse koloniale goederen zoals thee, koffie, peper, katoen, zijde, etcetera aan te schaffen om nadien op de Zuid-Nederlandse markt aan de man te brengen. Twee partijen liepen niet bepaald warm voor deze projecten, namelijk Groot-Brittannië en de Republiek der Verenigde Provinciën; zij noemen deze handel ‘onwettig’.¹¹²

De Oostendse koloniale traditie ging van start met de uitreding van het schip ‘Charles Galleye’ in 1715 door de Gentse gebroeders Maelcamp en de Bruggelingen Gheselle en Houlaert. Zij redden hun schip uit naar de Malabarkust (India) om er hoofdzakelijk peper aan te schaffen.¹¹³ De winst van deze expeditie wordt op 100% geschat.¹¹⁴ Het gevolg van deze gigantische winsten, was een sterke toename in het aantal uitredingen naar de Oriënt. Dit had echter een pervers effect: de hoeveelheid koloniale goederen op de Zuid-Nederlandse markt steeg parallel met het stijgend aantal uitredingen. Hierdoor raakte de markt verzadigd: er waren teveel goederen voor te weinig consumenten. Een keldering van de winstmarges liet niet lang op zich wachten:

Jaartal	Aantal uitredingen	Gemiddelde winst / verlies
1715	2	100 %
1716	0	n.v.t.
1717	1	Onbekend
1718	2	18,65 %
1719	5	- 38,03 %
1720	5	- 7,85 %
1721	3	- 8,20 %
1722	1	Onbekend
1723	1	104,7 %

Tabel 1: rendabiliteit van de private uitredingen voor de oprichting van de GIC (Bron: PARMENTIER (J.), "Handelaars en supercargo's", p. 202)

¹¹⁰ EVERAERT (J.), "Handel", p. 196; PARMENTIER, *Oostende en Co.*, p. 4

¹¹¹ EVERAERT (J.), "Commerce d'Afrique et traite négrière dans les Pays-Bas autrichiens", in: *Revue française d'histoire d'outre-mer* (vol. 62, nrs. 226-227), Société Française d'Histoire d'Outre-Mer (Paris), 1975, pp. 178-180; PARMENTIER (J.), "The Ostend-Guinea trade, 1718-1720", in: *International Journal of Maritime History* (vol. 2 nr. 1), Memorial University of Newfoundland (St. John's) 1990, pp. 175-206

¹¹² DE SCHRUYVER (R.), "Uit de voorgeschiedenis van de Oostendse Compagnie", in: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis* (82), Paleis der Academiën (Brussel), 1966, p. 143

¹¹³ BENEDIKT (H.), *Als Belgien Österreichisch War*, p. 33; PARMENTIER (J.), "De handelaars en supercargo's", pp. 193-194

¹¹⁴ PARMENTIER (J.), "De handelaars en supercargo's", p. 202

Naargelang het stijgend aantal uitredingen, bemerken we een daling van de winstmarges.¹¹⁵ Op die manier dreigde de ontluikende koloniale handel zichzelf kapot te concurreren. De investeerders stellen vast dat “[s]i ces marchandises nous restent en trop grande quantité, elles tomberont à un si bas prix, qu’elles détruiront entièrement nos propres manufactures, lesquelles étant de plus de durée par leur Intrinsique bonté, se maintiennent encore par le peu de difference du Prix”.¹¹⁶ Een alternatief voor dit probleem, is een monopolievorming op de Aziëvaarten. Hierdoor zou men het aantal uitredingen kunnen beperken en tezelfdertijd de winstmarges verhogen.¹¹⁷ De vraag naar de oprichting van een geötrooieerde Compagnie, kwam bijgevolg hoofdzakelijk uit de ondernemersklasse.¹¹⁸ Uiteraard had de politieke elite oren naar dergelijk voorstel. Via de taxaties op een degelijk georganiseerde overzeese handel zou de gigantische staatsschuld voor een deel ingelost kunnen worden.¹¹⁹ Daarenboven kan deze potentiële Compagnie bijdragen aan de economische relance van de Zuidelijke Nederlanden.¹²⁰ De gemeenschappelijke belangen van beide partijen gaven uiteindelijk aanleiding tot de oprichting van de Oostendse Compagnie in december 1722.

Het octrooi van de Oostendse Compagnie: een solide werkingsbasis.

De Generale Keizerlijke Indische Compagnie, kortweg Oostendse Compagnie, zag het levenslicht op 19 december 1722. Op die exacte datum vaardigde keizer Karel VI de zogenaamde *Lettres patentes d’octroy de Sa Majesté impériale et catholique Pour le terme de trente années à la Compagnie generale à établir dans les Pays-Bas Autrichiens pour le Commerce et la Navigation aux Indes* uit, kortweg het ‘oprichtingsoctrooi’ genoemd. Middels het oprichtingsoctrooi verwierf de Compagnie een monopolie op de handel naar de Oostelijke en Westelijke Indië, de Afrikaanse kusten en de gebieden voorbij Kaap de Goede Hoop.¹²¹ In de praktijk beperkte de GIC zich echter tot de China- en Indiavaart.

Het octrooi heeft de link tussen de Compagnie en de Oostenrijkse machthebbers duidelijk geïnstitutionaliseerd. Zo worden de zeven directieleden van de GIC door de keizer aangesteld.¹²² De Oostenrijkers zagen er strikt op toe dat ze professionals aanwierven voor deze functie. Het octrooi stipuleerde immers dat de directeurs ervaring moesten hebben als groothandelaar als bankier.¹²³ De

¹¹⁵ DEGRYSE (K.), *De Antwerpse fortuinen. Kapitaalsaccumulatie, investering en rendement te Antwerpen in de 18de eeuw*, RU Gent (doctoraatsverhandeling), 1985, pp. 83-84 (promotor: EVERAERT (J.)); VAN GELDER (K.), *Tien jaar trial-and-error*, p. 288

¹¹⁶ SAA, GIC 5578, *Reflexions sur les articles de Memoire que les Deputez de la Compagnie Autrichienne ont eu l’honneur de presenter à Sa M.I. et C.*, folio 29 (30.06.1724)

¹¹⁷ PARMENTIER (J.), *Oostende en Co.*, p. 4

¹¹⁸ Het feit dat drie kwart van de investeerders in private ondernemingen eveneens aandeelhouder zal worden van de Oostendse Compagnie, illustreert dit gegeven. Zie: SERRUYS (M.W.), *Oostende en de Oostendse Compagnie*, p. 343

¹¹⁹ VAN GELDER (K.), *Tien jaar trial-and-error*, p. 283

¹²⁰ *Lettres Patentes*, prelude pp. 3-4 “le rétablissement du Commerce & de la Navigation, d’ou depond non seulement le bonheur de nos Sujets, mais aussi le bon ordre, & l’augmentation de nos Finances, de même que la défense de nos Païs-bas, considerant aussi que ce Commerce ne peut pas être bien établi, & solidement soutenu par des Particuliers, qui le font depuis quelques années sous nôtre Pavillon, & sur nos Passeports; Nous avons jugé necessaire d’établir & de former une Compagnie generale de Commerce dans nos Païs-Bas”

¹²¹ Voor de geografische omschrijving: *Lettres patentes*, art. 1: “Que cette Compagnie aura la faculté de naviger & negocier aux Indes Orientales & Occidentales, & sur les Côtes d’Afrique tant en-deça, qu’au-delà du Cap de Bon-Esperance”

Voor de monopolisering van de handel: UBG, *Lettres patentes*, artikel 2: “Nous défendons très-expressement à toutes autres personnes nos sujets aux Pays-bas, de faire directement ni indirectement ladite navigation”

¹²² *Lettres patentes*, art. 31: “Nous nommerons pour cette seule fois sept Directeurs de la Compagnie”

¹²³ *Lettres patentes*, art; 34

directeurs die finaal aangesteld werden door de Keizer, voldeden aan deze criteria en behoorden zonder enige twijfel tot de voornaamste representanten van de Zuid-Nederlandse handelselite en financiële elite. De zeven directieleden stonden in voor het dagdagelijks bestuur van de Compagnie. Ze krijgen het recht om personeel van lagere rang aan te stellen, zoals kapiteins, officieren, secretarissen, boekhouders en dies meer.¹²⁴ Ze krijgen eveneens de macht om schepen te bemannen en te beladen,¹²⁵ en bepaalden op welke tijdstippen er een expeditie werd uitgevaardigd.¹²⁶ De directeurs kregen de keizerlijke toestemming om in de overzeese gebieden forten op te richten¹²⁷ en kolonies te stichten,¹²⁸ en kregen een volmacht om te bepalen waar de openbare verkopeningen van goederen zouden doorgaan: in Brugge of in Oostende.¹²⁹

Ondanks de diverse bepalingen die Wenen aan de directie oplegde, kunnen we over het algemeen gewag maken van een verregaande commerciële vrijheid die de Compagnie genoot; de GIC werd niet voor niets “*libre et indépendante*” verklaard inzake handelsactiviteiten en administratie.¹³⁰ Dit nam uiteraard niet weg dat de GIC-directie op reguliere tijdstippen in interactie trad met de Oostenrijkse Bewindvoerders. De aard van deze interactie staat centraal in deze scriptie.

Een factor die we tijdens onze studie van deze interactie mee in rekening moeten brengen, zijn de aandeelhouders van de Compagnie. De aandeelhouders waren zij die startkrediet aan de Compagnie verschaften door de aankoop van één of meerdere aandelen.¹³¹ De prijs van een aandeel werd op 1000 gulden vastgelegd; in totaal werden 6000 aandelen ter beschikking gesteld, wat de kapitalisatie op zo'n 6 miljoen gulden bracht.¹³² Het oprichtingsoctrooi stipuleerde dat de aandeelhouders zeggenschap kregen in de Compagnie naargelang de grootte van hun financieel belang. Des te meer aandelen, des te meer stemmen in de ‘Assemblée Générale’ was hierbij het motto. De Assemblée had een niet te onderschatten impact op het beleid dat de directeurs uitstippelden. De aandeelhouders vaardigden bijvoorbeeld diverse regels uit in verband met het bestuur en de handelsactiviteiten van de Compagnie.¹³³ Tevens ziet de Vergadering toe op de handelingen van de zeven directeurs.¹³⁴ De Assemblée heeft daarnaast ook controlerende functies, zoals de aanstelling van Auditeurs, die de kasboeken, rekeningen, etcetera van de Compagnie en de directie controleerden.¹³⁵ Indien er onregelmatigheden in de boekhouding werden vastgesteld, dan dienden deze gemeld te worden aan de aandeelhoudersvergadering.¹³⁶

De aandeelhouders spelen met andere woorden een primordiale rol binnen de totstandkoming van het directioneel beleid. Wanneer we de wisselwerking tussen de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders analyseren, dienen we bijgevolg rekening te houden met de rol van de aandeelhouders.

¹²⁴ *Lettres patentes*, art. 46

¹²⁵ *Lettres patentes*, art. 47

¹²⁶ *Lettres patentes*, art. 84

¹²⁷ *Lettres patentes*, art. 83

¹²⁸ *Lettres patentes*, art. 91

¹²⁹ *Lettres patentes*, art. 44

¹³⁰ *Lettres patentes*, art. 30: “Nous declarons la Compagnie libre & indépendante de nous, & du Gouvernement de nos Pais-bas en tout ce qui pourra regarder son économie, la direction de son commerce, et l'administration de ses affaires”

¹³¹ *Lettres patentes*, art. 6

¹³² *Lettres patentes*, art. 19: “Nous reglons le fond de cette Compagnie à six millions de florins argent de change, lequel sera partagé en six mille Actions, chaque Action étant fixée à mille florins de la même monnaie”. Hierbij moet echter opgemerkt worden dat slechts ¾ van het uiteindelijk bedrag opgehaald werd, namelijk 4.500.000 gulden.

¹³³ *Lettres patentes*, art. 39

¹³⁴ *Lettres patentes*, art. 65

¹³⁵ *Lettres patentes*, art. 40

¹³⁶ *Lettres patentes*, art. 58

Ondanks de nomenclatuur ‘Oostendse’ Compagnie, vonden niet alle activiteiten in Oostende plaats. De administratieve hoofdzetel van het bedrijf bevond zich immers in Antwerpen. De keuze voor de Scheldestad was legio; het merendeel van de Zuid-Nederlandse rijkdom was nog steeds in Antwerpen te vinden.¹³⁷ Onderzoek van Leo Michielsens toonde aan dat maar liefst 2/3^e van het GIC-kapitaal werd aangeleverd door Antwerpenaars.¹³⁸ De directeurs van de Compagnie opteerden dan ook voor Antwerpen als administratieve hoofdzetel van het bedrijf, omdat het Antwerpse stadsbestuur het vruchtgebruik verleende van de kantoorruimtes boven de Beurs.¹³⁹ De operationele activiteiten vonden daarentegen plaats in Oostende. Gezien de zogenaamde ‘Sluiting van de Schelde’, was de Noordzeehaven het enige volwaardige alternatief voor Antwerpen.¹⁴⁰ De schepen meerden bijgevolg aan in de haven van Oostende, waar de koloniale goederen opgeslagen werden. Het herstellen en beladen van de schepen voor de Oriënt geschiedde tevens in Oostende. De publieke verkopeningen van de geïmporteerde koloniale goederen, de zogenaamde ‘vendities’, gingen conform de bepalingen van het oprichtingsoctrooi door in Oostende of Brugge.¹⁴¹ Het merendeel van de vendities vond echter plaats in Oostende. De reden hiervoor is dat het Oostendse stadsbestuur gratis ruimtes ter beschikking stelde voor de vendities, gratis opslagruimten aanbood en geen belasting inde op de verkochte goederen.¹⁴² Een bijkomend voordeel dat Oostende genoot ten opzichte van Brugge, waren de lagere transportkosten. Een openbare verkoop in Brugge zou immers geïmpliceerd hebben dat alle goederen landinwaarts verplaatst moesten worden, met een meerkost tot gevolg.¹⁴³

De gouden jaren 1723-1727.

De Oostendse Compagnie specialiseerde zich in de vaarten op Bengalen (India) en China. De eerste schepen verlieten de Oostendse haven pas in 1724, meer dan een jaar na de afkondiging van het octrooi.¹⁴⁴ Zoals alle gelijkaardige Compagnieën, lieten de Oostendenaren zich in met de handel in traditionele koloniale waren, zoals thee, katoen, zijde, etc. Onderstaande tabel toont aan dat deze handel uiterst lucratief was:

¹³⁷ Dit is één van de voornaamste conclusies die getrokken kan worden uit het doctoraat van wijlen Karel Degryse. Zie: DEGRYSE (K.), *De Antwerpse fortuinen*, 5 vol.

¹³⁸ MICHELSSENS (L.), “De Handel”, in: *Antwerpen in de VVIIIde eeuw. Instellingen – economie – cultuur*, De Sikkel (Antwerpen), 1952, pp. 104-105

¹³⁹ SAA, GIC 5670, *Contract ende Cessie van de Borse 13 Junij 1724*, folio 39-40 (30.06.1724): “verclaerden mits desen toe te staen ende te vergunnen aen de Heeren Bewinthebbers der Selfder Compagnie, het gebruik van de bovenplaetse der nieuwe Borse van de geheele lengde der zuijt ende west Zijde [...] voor den tijdt van dertigh Jaeren sullen mogen gebruiken ten dinste der voors. Compagnie, omme aldaer te stellen hunne comptoiren, ende houden hunne generale ende particuliere vergaderingen”

¹⁴⁰ Dit was uiteraard geen fysieke afsluiting, maar een tolbarrière opgelegd na de Opstand van 1585. Aangezien de Westerschelde toen onder controle van de Republiek kwam, konden zij dergelijke tol opleggen teneinde de Zuid-Nederlandse economie te schaden. Zie: LESGER (C.M.), *Handel in Amsterdam ten tijde van de Opstand. Koopliden, commerciële expansie en verandering in de ruimtelijke economie van de Nederlanden, ca. 1550-1630*, Uitgeverij Verloren (Hilversum), 2001, p. 133

¹⁴¹ *Lettres patentes*, art. 44

¹⁴² SERRUYS (M.W.), *Oostende en de Oostendse Compagnie*, p. 194

¹⁴³ SERRUYS (M.W.), *Oostende en de Oostendse Compagnie*, p. 192

¹⁴⁴ PARMENTIER (J.), *Oostende en Co.*, p. 15

Jaartal	Schip	Bestemming	Winst / Verlies (%)
1724	Arent	Kanton	137,5 %
	Sint-Elisabeth	Kanton	137,5 %
	Sint-Carolus	Bengalen	- 39,9 % (schipbreuk)
1725	Carolus Sextus	Bengalen	50,4 %
	Keyserinne	Kanton	139,5 %
	Marquis de Prié	Kanton	139,5 %
1726	Arent	Kanton	201,4 %
	Leeuw	Kanton	201,4 %
	Tijger	Kanton	201,4 %
	Peys	Bengalen	7,5 %
	Hope	Bengalen	7,5 %
1727	Aertshertoginne	Bengalen	74,5 %
	Carolus Sextus	Bengalen	74,5 %
	Concordia	Kanton	217,7 %
	Marquis de Prié	Kanton	217,7 %

Tabel 2: Procentuele opbrengsten van de uitredingen gedurende de periode 1724-1727 (Bron: PARMENTIER (J.), *Oostende en Co.*, p. 140)

Wanneer we bovenstaande cijfers analyseren, bemerken we dat zo goed als alle uitredingen winstgevend waren. De enige uitzondering is de Bengalenvaarder Sint-Carolus, al valt haar verlieslatendheid te verklaren door de schipbreuk die het schip leed.

Het succes van de Oostendse Compagnie lag vooral in haar (thee)handel naar Kanton. De winstmarges van deze uitredingen fluctueren tussen de 137,5% en 217,7%. De totale waarde van de geïmporteerde thee in de Oostendse haven wordt voor de periode 1725-1728 op ongeveer 3.662.990 pond geschat, wat neerkomt op een marktaandeel van een slordige 58,23%. Hiermee liet de Oostendse Compagnie vooral haar Britse en Hollandse concurrenten ver achter zich.¹⁴⁵ Deze thee was echter niet uitsluitend voor de Zuid-Nederlandse markt bestemd; vier vijfden van deze thee werd via tussenpersonen naar de Republiek of Zuidoost-Engeland gesmokkeld. Zij hadden hiertoe twee drijfveren, namelijk de lagere prijzen van de Oostendse thee en de betere kwaliteit ervan.¹⁴⁶ De Bengalenvaarders waren eveneens winstgevend (op de vergane Sint-Carolus na), al liggen de winsten een pak lager. De hoogste return-on-investment voor uitredingen naar de Gangesdelta, bedroeg 74,5%, wat nog steeds geen slechte investering was.

Het commercieel succes van de Compagnie leverde ook voor de aandeelhouders geen windeieren op. De investeerders konden tussen 1723 en 1735 rekenen op een gemiddeld dividend per aandeel van ongeveer 13%, een pak hoger dan de traditionele investeringen in vastgoed, die amper 2 à 3% op jaarbasis opbrachten.¹⁴⁷ Dergelijk succes kwam echter tegen een hoge prijs: de jaloezie van de maritieme grootmachten.

Niet enkel voor de aandeelhouders was de Compagnie een lucratieve onderneming. De stad Oostende en haar achterland pikten eveneens een graantje mee van het commerciële succes van de GIC. Het

¹⁴⁵ PARMENTIER (J.), *Oostende en Co.*, p. 118; PARMENTIER (J.), *Thee van overzee*, p. 110

¹⁴⁶ PARMENTIER (J.), *Oostende en Co.*, pp. 124-126

¹⁴⁷ PARMENTIER (J.), *Oostende en Co.*, pp. 16-17

onderzoek van Serruys toont aan dat het vertrek en de aankomst van de Aziëvaarders de twee hoogtepunten vormden van de Oostendse economische jaarcyclus. Alvorens te vertrekken, liet de Compagnie de herstellingswerken aan haar schepen te Oostende uitvoeren, wat de lokale werkgelegenheid stimuleerde. Ook de bevoorrading van de schepen met proviand werd hoofdzakelijk door Oostendse handelaars verzorgd. Serruys berekende dat deze activiteiten jaarlijks 125.000 gulden in de Oostendse economie pompten.¹⁴⁸ Ook de terugkeer van de schepen impliceerde een toegenomen activiteit in Oostende. Veel personeelsleden van de Compagnie waren van Oostendse origine; zij gaven hun zuurverdiende loon dan ook in de kuststad uit. In totaal leverde een terugkerende expeditie gemiddeld 100.000 gulden op aan de lokale economie.¹⁴⁹ Andere investeringen van de GIC hadden eveneens een gunstig effect op de lokale economische constellatie. Getuige hiervan zijn de constructies van diverse pakhuizen, de oprichting van een zeevaartschool, de constructie van schepen, etcetera.¹⁵⁰

Een traag maar zeker einde.

Reeds vanaf de private uitredingen deden Groot-Brittannië en de Republiek er alles aan om de Aziëhandel te boycotten. De oprichting van de Compagnie veranderde daar weinig aan. Beide maritieme naties waren er als de kippen bij om een verbod af te kondigen bij hun onderdanen om te participeren in de Oostendse Aziëhandel.¹⁵¹ Daar blijft het echter niet bij. Vooral de Nederlanders startten een heus juridisch steekspel omtrent de legitimiteit van de Oostendse Compagnie. Volgens Parmentier toont dit aan dat de Noord-Nederlandse VOC niet opgewassen was tegen de concurrentie door de Zuid-Nederlandse GIC.¹⁵² Een bijkomende strategie van de Republiek was het verhogen van de importtarieven op Zuid-Nederlandse goederen, teneinde de handel van Oostendse koloniale waren naar de Republiek te verhinderen.¹⁵³ Het verzet van de Britten entte zich vooral op de aanwerving van Britse kapiteins en supercargos voor de Zuid-Nederlandse uitredingen, al zijn de Britten minder radicaal in hun houding jegens de GIC dan de Staatsen.¹⁵⁴

In mei 1727 stijgen de spanningen tussen de Oostenrijkers en de maritieme mogendheden naar een hoogtepunt; de toekomst van de Compagnie wordt dan immers openlijk in vraag gesteld. Dit verloopt parallel met de toegenomen spanningen in het Europa van 1727. In de voorgaande jaren hadden zich immers twee grote politieke ententes in Europa gevormd, namelijk de Liga van Wenen en de Liga van Hannover. De eerste Liga, die van Wenen, was in feite een samenwerkingsverband tussen de Spanjaarden en de Oostenrijkers. Na jaren van spanningen sinds de Successieoorlog, geraakten Spanje

¹⁴⁸ SERRUYS (M.W.), *Oostende en de Oostendse Compagnie*, p. 343

¹⁴⁹ SERRUYS (M.W.), *Oostende en de Oostendse Compagnie*, p. 343

¹⁵⁰ UBG, Ms. 1939, *Lettre des Directeurs à Louis Bernaert*, geen foliëring (16.03.1725), UBG, Ms. 1858, *Lettre de Louis Bernaert aux Directeurs*, geen foliëring (16.08.1726)

Zie tevens: SERRUYS (M.W.), *Oostende en de Oostendse Compagnie*, pp. 343-344. Over de investeringen van de Oostenrijkers in de stad Oostende en haar haven ten tijde van de Compagnie, zie: SERRUYS (M.W.), "The Port and City of Ostend and the Process of State Consolidation in the Southern Netherlands in the Seventeenth and Eighteenth Centuries. A Geographical Approach", in: *International Journal of Maritime History* (vol. 19 nr. 2), Memorial University of Newfoundland (St. John's), 2007, pp. 333-334

¹⁵¹ PARMENTIER (J.), "Dan maar oorlog! De reactie van de Republiek op de Oostendse Compagnie, 1715-1732", in: PARMENTIER (J.), ed., *Noord-Zuid in Oost-Indische perspectief*, Walburg Pers (Zutphen), 2005, pp. 136-137; VAN GELDER (K.), *Tien jaar trial-and-error*, p. 292

¹⁵² PARMENTIER (J.), "Dan maar oorlog!", p. 139; VAN GELDER (K.), *Tien jaar trial-and-error*, p. 296

¹⁵³ LENDERS (P.), "De Zuidelijke Nederlanden", p. 64

¹⁵⁴ VAN GELDER (K.), *Tien jaar trial-and-error*, p. 292

en Oostenrijk aan de onderhandelingstafel, en sloten zij een defensief akkoord af. Hun deal hield in dat de Spanjaarden de Pragmatieke Sanctie en de Oostenrijkse gebiedsuitbreiding in Italië erkenden, dat de Spaanse ‘infante’ Don Carlos met Maria-Theresia zou huwen (de dochter van Karel VI), dat Karel VI de Spanjaarden zou steunen in hun herovering van Gibraltar, en dat Spanje op zijn grondgebied de toegang zou verschaffen aan de schepen van de Oostendse Compagnie.¹⁵⁵ Als reactie hierop vinden de Britten, Fransen, Pruisen en Nederlanders elkaar in de Liga van Hannover.¹⁵⁶ Nadien lijkt de spanning tussen de twee Liga’s alleen maar te stijgen; een nieuwe oorlog op het Continent leek onvermijdelijk. Teneinde dit verhinderen, werd een Congres bijeengeroepen in Parijs. Op dat Congres kon een oorlog tegen de Oostenrijkers afgewend worden, zij het tegen een zware prijs: de opschorting van de operationele activiteiten van de Oostendse Compagnie gedurende een periode van zeven jaar. Deze beslissing staat ook gekend als de ‘Vredespreliminieren van Parijs’ en werden ondertekend op 31 mei 1727 door de Britten, Fransen, Nederlanders en Oostenrijkers. Hierbij moet ter volledigheid aangestipt worden dat de tijdelijke opschorting door de keizer zelf werd voorgesteld, teneinde de vrede op het Continent te bewaren.¹⁵⁷ In Parijs besloot men bovendien dat er een congres zou gehouden worden om na te gaan of

¹⁵⁵ Voor het afzien van de territoriale machtsaanspraken, zie: “Traité de Paix entre l’Empereur Charles VI & le Roi d’Espagne Phillipe V. Conclu à Vienne le 30 avril 1725”, art. 5, in: ROUSSET DE MISSY (J.), *Recueil historique d’actes, mémoires et traités, depuis la paix d’Utrecht jusqu’à celle d’Aix la Chapelle*, H Scheurleer (Den Haag), 1728, vol. 2., p. 115: “Sa Majesté catholique cede pareillement le Droit de Reversion au Royaume de Sicile, qui avoit été réservé à la Couronne d’Espagne”; Voor de erkenning van de Pragmatieke Sanctie, zie: “Traité de Paix entre l’Empereur Charles VI & le Roi d’Espagne Phillipe V. Conclu à Vienne le 30 avril 1725”, art. 12, in: ROUSSET DE MISSY (J.), *Recueil historique*, vol. 2, p. 120: “par manière de fidei-commis perpetuel, indivisible & inseparable, attribué à l’aîné de tous les Héritiers & Successeurs, de l’un et de l’autre Sexe de Sa Maj. Imperiale: lequel ordre a ensuite été unanimement reçu et reconnu par une soumission volontaire, & établie pour une Loi & Pragmatique Sanction toujours en vigueur, par les Provinces et Etats de tous les Royaumes, Archiduchez, Duchez, Principautez, Provinces, Païs appartenans par Droit héréditaire à la Maison d’Autriche”; Voor de toelating van de Oostendse schepen in de Spaanse havens, zie: “Traité de Commerce entre SA Majesté Impériale & Catholique Charles VI. & Sa Majesté Roiale & Catholique Philippe V. conclu à Vienne”, art. 2, in: ROUSSET DE MISSY (J.), *Recueil historique*, vol. 2, pp. 128-129: “Tant les navires de Guerre que Marchands, appartenans aux susdits contractants, ou à leurs Sujets, ont même dès à présent pleine faculté de frequenter réciproquement les Ports, Rades, Golfes et Provinces, sans en avoir préalablement demandé la permission: ils y seront aussi admis avec liberté & comme amis”; Voor de herovering van Gibraltar en Menorca, zie: “Traité d’Alliance entre Sa Majesté Impériale & Catholique Charles VI. & Sa Majesté Royale et Catholique Phillipe V. conclu à Vienne”, art. 2, in: ROUSSET DE MISSY (J.), *Recueil historique*, vol. 2, pp. 180-181: “Le Ministre de Serenissime Roi d’Espagne ayant représenté, que le Roi de la Grande Bretagne ayant promis la restitution de Gibraltar, Sa Majesté insisteroit à ce que Gibraltar & son Port & l’Isle Minorque avec son Port lui soient restituez, on declare de la part de Sa Majesté Imp. et Cath. qu’elle ne s’oposera pas a cette restitution”. Zie tevens: GIBBS (G.C.), “Britain and the Alliance of Hannover, april 1725 - February 1726”, in: *The English Historical Review* (vol. 73, nr. 288), Oxford University Press (Oxford), 1958, p. 404; HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, pp. 326-327

¹⁵⁶ In eerste instantie werd een defensief akkoord afgesloten tussen Frankrijk, Groot-Brittannië en Pruisen. Zie: “Traité d’Alliance defensive entre Leurs Majestez les Rois de France, de la Grande Bretagne & de Prusse, conclu à Heerenhausen le 3 Septembre 1725, in: ROUSSET DE MISSY (J.), *Recueil historique*, vol. 2, pp. 189-199. Pas achteraf sloot de Republiek zich bij deze Liga aan. Zie: “Acte d’Accession des Provinces-Unies au Traité d’Alliance défensive signé à Hannover, le 3 Septembre 1725”, in: ROUSSET DE MISSY (J.), *Recueil historique*, vol. 3, pp. 166-173

¹⁵⁷ “Troisième Projet de Preliminaires proposé par la Cour de Vienne, signé à Paris le 31 May 1727 par les Ministres de l’Alliance de Hannover”, art. 1: ROUSSET DE MISSY (J.), *Recueil historique*, vol. 3, p. 399: “Sa Majesté Impériale et Catholique n’ayant d’autre but que celui de contribuer à la tranquillité publique de l’Europe, & voyant que le Commerce d’Ostende avoit causé des inquietudes & des ombrages, consent qu’il y aura une suspension de l’Octroi de la Compagnie d’Ostende & de tout Commerce des Païs-Bas aux Indes pendant l’espace de sept ans”. Een van de diverse brieven waarin de zevenjarige opschorting ter sprake komt, is de brief van landvoogdes Maria-Elisabeth aan de GIC-directie. Zie: SAA, GIC 5594, 18 xbre 1730. *Sur les representations faites a Sa Maj[est]é. Lettre de Maria-Elisabeth aux Directeurs*, folio 111r-v (18.12.1730): “qu’ayant ete obligée en consideration de la Tranquilité generale de L’Europe de condescendre pour preliminaire de la Paix, a la Suspension de la Commerce des Indes pour Terme de sept ans, et que ce motif, subsistant encore, on ne peut apporter aucune innovation a cette convention a cause qu’on ne scait pas si la Paix se conclura sur cette preliminaire”.

de oprichting van de Oostendse Compagnie al dan niet in strijd was met de bestaande internationale akkoorden. Dit diende onderzocht te worden gedurende het Congres van Soissons dat van start ging in juni 1728.¹⁵⁸

Aangezien de onderhandelingen in Soissons al gauw op niets leken uit te draaien, werden nieuwe onderhandelingen opgestart in 1731. Hierbij probeerde de keizer de Pragmatieke Sanctie (1713) veilig te stellen. Deze ‘Sanctie’ was gerelateerd aan de opvolging van Karel VI. Ze hield in dat de Habsburgse gebieden bij diens overlijden zouden toekomen aan zijn dochter, Maria-Theresia. Om dit akkoord kracht bij te zetten, was de keizer bereid verregaande concessies te doen. Deze concessie kwam er op 16 maart 1731 met het ‘Tweede Traktaat van Wenen’. Hierin werd de implementatie van de Pragmatieke Sanctie gegarandeerd door Groot-Brittannië en de Republiek, zij het in ruil voor de afschaffing van de Oostendse Compagnie.¹⁵⁹ De Compagnie werd met andere woorden definitief afgeschaft onder diplomatieke druk, al hoeft het geen verder betoog dat de enorme winsten van de Oostendse Compagnie en de nefaste invloed hiervan op de VOC en EIC hierbij zeker een rol gespeeld hebben. De maritieme mogelijkheden gaven nog de toestemming om twee zogenaamde ‘permissieschepen’ naar de Oriënt uit te sturen; deze dienden de factorijen voor een laatste maal te bevoorraden en de finale orders over te brengen. Nadien werd er een definitief einde gemaakt aan een korte maar florissante koloniale handelsgeschiedenis vanuit Oostende.¹⁶⁰

4. Tussenbesluit: politiek, economie en Compagnie.

Aan de hand van bovenstaande politieke en economische schets, blijkt dat de vroege achttiende eeuw een periode was die zich liet kenmerken door continuïteiten en discontinuïteiten, zowel op het politieke als op het macro-economische vlak. Ergens tussenin continuïteit en discontinuïteit, zag de Oostendse Compagnie haar levenslicht.

Op politieke vlak zijn er sinds de late zeventiende eeuw heel wat mogelijkheden de revue gepasseerd. Nadat de Spanjaarden ingeruild werden voor de Franse Bourbondynastie, kwam er een periode van gemeenschappelijk Brits-Nederlands bestuur. Pas in 1715 zullen de Oostenrijkers definitief hun intrede kunnen doen in de Lage Landen, nadat de Vrede van Utrecht en het laatste Barrièreverdrag waren afgesloten. Het Oostenrijkse bestuur heeft in haar beginjaren weinig grote veranderingen doorgevoerd.

Zie tevens: CUVELIER (J.), “Le commerce, l’industrie et l’administration” des Pays-Bas autrichiens. Enquête du Comte de Wynants (1729)”, overdruk uit: *Bulletin de la Commission royale d’histoire de Belgique* (81), Weissenbruch (Brussel), 1912, p. 29; DE JONGSTE (J.A.F.), “Een bewind op zijn smalst. Het politiek bedrijf in de jaren 1727-1747”, in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden IX. Nieuwe Tijd*, Fibula - Van Dishoeck (Haarlem), 1980, p. 55; HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, pp. 419-423; LENDERS (P.), “De Zuidelijke Nederlanden”, p. 69

¹⁵⁸ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 435

¹⁵⁹ BENEDIKT (H.), *Als Belgien Österreichisch War*, p. 52; DE JONGSTE (J.A.F.), “Een bewind op zijn smalst”, p. 46

HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 475; LENDERS (P.), “De Zuidelijke Nederlanden”, p. 69

¹⁶⁰ De ontmanteling van de Oostendse Compagnie in 1731 was eveneens een kaakslag voor de Oostendse haven: de activiteiten vallen er zo goed als stil. Pas aan het eind van de achttiende eeuw zal de handel uit Oostende zich herpakken: de haven werd door Jozef II in 1781 immers tot vrijhaven uitgeroepen en haar achterland werd ontsloten door middel van diverse land- en waterwegen. Zie: COPPEJANS-DESMEDT (H.), “De Economische Opbloei in de Zuidelijke Nederlanden”, in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* (vol. 8). Fibula - Van Dishoeck (Utrecht), 1955, p. 277

De institutionele structuren waarbinnen de Oostenrijkse Bewindvoerders opereerden, waren bijgevolg een erfenis uit de Spaanse, Anjouaanse en Anglo-Bataafse periode.

De macro-economische toestand van de vroege achttiende eeuw zweeft eveneens tussen continuïteit en discontinuïteit. Enerzijds lijkt het een conjunctureel verlengstuk van de zeventiende eeuw: de landbouw bleef dominant, pre-industriële ontwikkelingen beginnen te ontkiemen en de belastingsdruk bleef aanvankelijk hoog. Anderzijds lijkt de stabiliteit die het Oostenrijkse regime met zich meebracht voor een aantal breuken op socio-economisch vlak te zorgen, getuige hiervan is het herstel van het demografisch potentieel op het zwaar geteisterde platteland en de lichtjes stijgende welvaart. Van een beleid dat de economie opnieuw op de rails moest krijgen, was aanvankelijk geen sprake. Het enige project dat voor enige structurele economische heropleving kon zorgen, was de oprichting van de Oostendse Compagnie.

De Oostendse Compagnie ontstond met andere woorden ergens op de wip tussen continuïteit en discontinuïteit. Het volledige bestaan van de Compagnie kan gekaderd worden in bovenstaande politieke en economische schets.

Politiek, omdat de vorst hoogpersoonlijk betrokken was bij de oprichting van de Compagnie, en omdat Britse en Hollandse afgunst uiteindelijk tot haar ondergang zouden leiden.

Economisch, omdat men hoopte dat de Compagnie voor een relance zou zorgen en een oplossing zou brengen voor de dalende opbrengsten van de private uitredingen. Daarenboven zouden de taxaties op geïmporteerde koloniale goederen een welgekomen bron van inkomsten zijn om de staatsschuld af te bouwen.

Wanneer we in de volgende hoofdstukken de wisselwerking tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie analyseren, dan dienen we telkenmale bovenstaande politieke en economische achtergrond in gedachten te houden.

3. ‘GIC-DIRECTIE’ EN ‘OOSTENRIJKSE BEWINDVOERDERS’. MONOLITHISCHE BLOKKEN OF RUIMTE VOOR INTERNE DIFFERENTIATIE?

In de voorgaande hoofdstukken werden de ‘GIC-directie’ en de ‘Oostenrijkse Bewindvoerders’ steeds voorgesteld als twee monolithische en ongedifferentieerde entiteiten. In dit derde hoofdstuk wordt deze voorstelling echter genuanceerd. Er wordt onderzoek verricht naar de interne differentiaties binnen de Compagniedirectie en de Oostenrijkse Bewindvoerders. Tevens wordt de vraag gesteld naar de impact van deze interne differentiaties op de wisselwerking tussen de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders.

1. De GIC-directie. Vreedzaam geheel of interne machtsstrijd?

Om de interne diversifiëring binnen de ‘GIC-directie’ bloot te leggen, worden vier factoren bestudeerd. Een eerste bestudeerde breuklijn is de impact van de geografische herkomst van de directeurs op de samenhang tussen de GIC-directeurs. Ten tweede wordt de focus gelegd op de impact van de onderlinge handelsrelaties en -rivaliteiten op de coherentie in het directiecomité. Een derde onderzoeksaspect, is de interne verdeeldheid die de oprichting van de ‘Jointe Secrète’ met zich meebracht. De vierde en laatste factor die bestudeerd werd, is de mate waarin de aandeelhouders doorwegen op het directioneel beleid. Alvorens deze factoren te onderzoeken, wordt eerst een schets gegeven van wie de zeven GIC-directeurs precies waren.

De GIC-directie. Vertegenwoordigers van het Zuid-Nederlandse grootkapitaal.

De dagdagelijkse leiding van de Oostendse Compagnie was in handen van zeven directeurs. Deze directieleden werden aangesteld door keizer Karel VI op advies van de gevolmachtigd minister Prié. Hun aanstelling gebeurde middels de keizerlijke *dépêche* van 23 januari 1723.¹⁶¹ Belangrijk was dat deze directeurs voldeden aan een aantal selectiecriteria, zoals afdoende kennis van het handels- en financiewezen;¹⁶² de financiële kredietwaardigheid van de directeurs was eveneens van belang.¹⁶³

In totaal werden zeven directeurs benoemd. De ‘premier directeur’ was de Antwerpenaar Jacques De Pret. Gezien Jacomo’s ervaring in de Aziëhandel, zijn voorzichtigheid en zijn kredietwaardigheid, was De Prets aanstelling een logische keuze.¹⁶⁴ De tweede Antwerpenaar die werd aangesteld als directeur, was Louis-François De Coninck, meer bepaald omwille van zijn kennis van de handel met China.¹⁶⁵ De derde en laatste ‘Antwerpenaar’ was Pietro Proli, die in feite van Italiaanse origine was. Proli deed handelservaring op in het handelshuis van zijn vader, maar besloot zijn focus op het bankwezen te

¹⁶¹ SAA, GIC 5670, *Nomination des sept directeurs, 23 janvier 1723*, folio 33 (23.01.1723) en SAA, GIC 5815, *Decret du 23 Janvier 1723 qui denomme les Directeurs*, geen foliëring (23.01.1723). Zie tevens: *Lettres patentes*, art. 31

¹⁶² *Lettres patentes*, art. 34

¹⁶³ *Lettres patentes*, art. 36

¹⁶⁴ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 217

¹⁶⁵ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 217

leggen. Al gauw ontpopte hij zich tot één van de voornaamste bankiers van Antwerpen.¹⁶⁶ Daarenboven had hij een uitgebreid netwerk aan buitenlandse contacten. Deze argumenten gaven de doorslag om hem in het directiecomité te benoemen.¹⁶⁷ Naast de Antwerpse directeurs werden eveneens drie Gentenaars benoemd. Jacques Maelcamp is hiervan de befaamde. Samen met zijn broer Charles was hij één van de pioniers van de Zuid-Nederlandse koloniale handel; zij redden immers als eerste het schip ‘Charles Galleye’ uit naar de Malabarkust.¹⁶⁸ Huisman mag hierdoor zonder enige twijfel stellen dat “*Jacques Maelcamp avait le plus contribué à réveiller notre activité commerciale*”.¹⁶⁹ De andere aangestelde Gentenaars waren de handelaars Paulo De Kimpe en Jacques Baut.¹⁷⁰ De zevende en laatste directeur was Thomas Ray, die de nodige ervaring had in de Oostendse maritieme en commerciële wereld.¹⁷¹ Zoals diens naam doet vermoeden, is Ray niet van Zuid-Nederlandse origine. De man was een uitgeweken Ierse Jacobiet, die al snel zijn sporen verdiende in de Oostendse Aziëhandel.¹⁷²

Het is duidelijk dat de zeven bovenstaande figuren reeds de nodige kennis hadden van de koloniale handel en vertrouwd waren met de financiële wereld. Vanaf hun aanstelling op 23 januari 1723 bundelden ze hun krachten om de Generale Keizerlijke Compagnie zo vakkundig mogelijk te leiden.¹⁷³ In de bronnen lijken deze directeurs steeds als een coherente entiteit op te treden. De vraag is echter of er geen sprake is van interne breuklijnen die voor differentiatie zorgden binnen dit directiecomité. Indien dit het geval zou zijn, moeten we ons afvragen hoe deze breuklijnen de wisselwerking tussen de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders kunnen beïnvloeden.

Directeurs en stedelijke roots. Een issue?

Stellen dat de Zuidelijke Nederlanden gekenmerkt werden door een stedelijk en provinciaal particularisme, is een open deur intrappen. De vraag is echter of dergelijk particularisme ook een impact had op het directioneel comité van de Oostendse Comité. Zoals in de vorige paragraaf werd benadrukt, vallen er binnen de directie drie groepen te onderscheiden op basis van hun stedelijke origine. Ten eerste zijn er de Antwerpenaren De Pret, De Coninck en Proli. Ten tweede onderscheiden we de Gentenaars Maelcamp, De Kimpe en Baut. Tenslotte onderscheiden we nog de genaturaliseerde Ier Thomas Ray, die gevestigd was in Oostende en later nog diverse politieke ambten in de kuststad bekleedde.¹⁷⁴

De vraag is in hoeverre deze stedelijk afkomst een breuklijn vormt binnen het directiecomité van de Compagnie. We kunnen dit nagaan door een analyse te maken van de geografische afkomst van investeerders in de Aziëvaarten gedurende de pre-Compagnieperiode. Zocht men de collega-

¹⁶⁶ HOUTMAN – DE SMEDT (H.), *Charles Proli, Antwerps zakenman en bankier, 1723-1786. Een biografische en bedrijfshistorische studie*, Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België (Brussel), 1983, p. 19

¹⁶⁷ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 217

¹⁶⁸ PARMENTIER (J.), “De handelaars en supercargo’s”, pp. 193-194

¹⁶⁹ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 217

¹⁷⁰ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 218

¹⁷¹ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 218

¹⁷² PARMENTIER (J.), “De handelaars en supercargo’s”, pp. 184-185

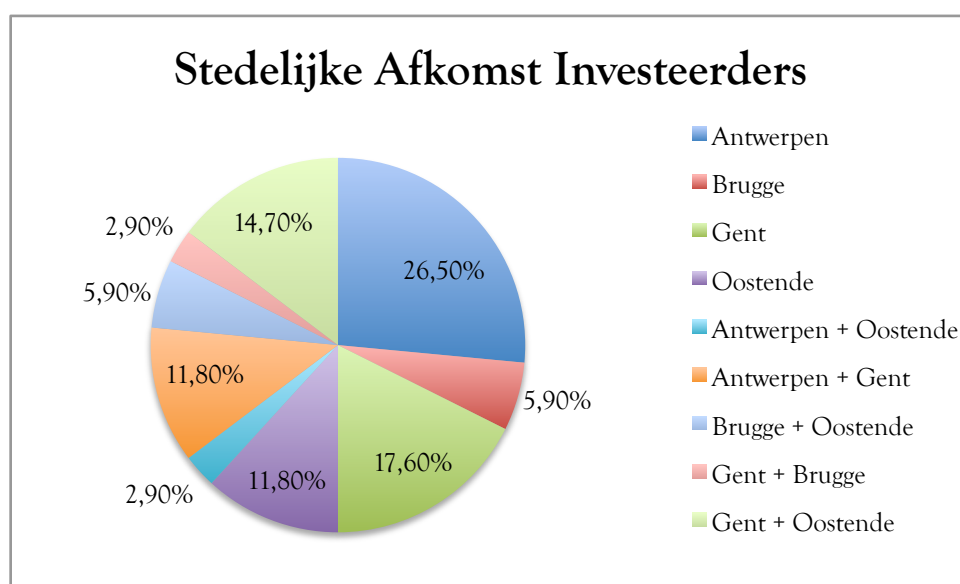
¹⁷³ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 218

¹⁷⁴ Ray was respectievelijk zevende schepen (1713-1717), vierde schepen (1718-1719) en burgemeester (1728-1738) van de stad Oostende. Zie: OOSTENDE ARCHIEF, *Ray Thomas*, in: <<http://www.oostende.be/product.aspx?id=4580>>, geraadpleegd op 05.05.2013

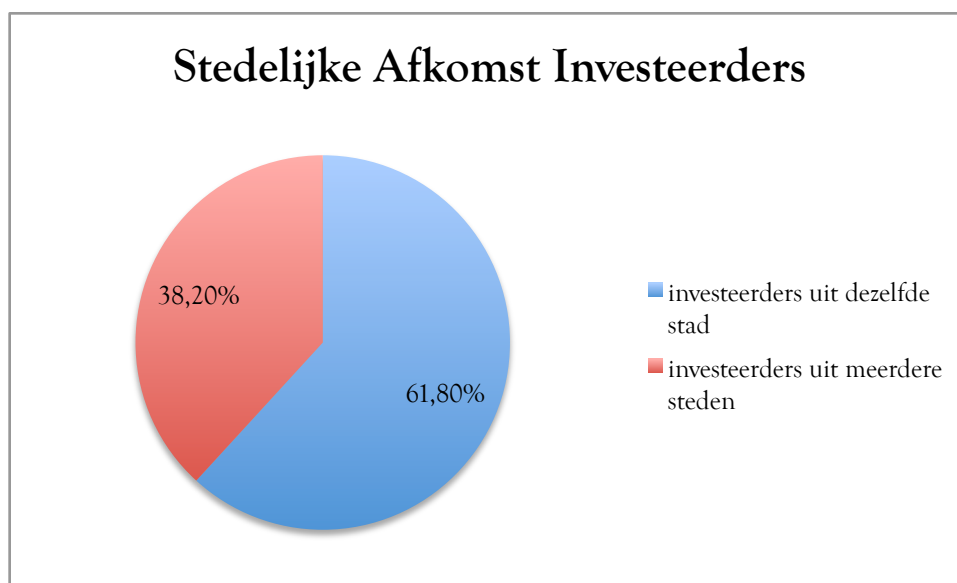
investeerders in eigen stad op, of speelde de geografische origine slechts een verwaarloosbare rol? Een analyse van de afkomst van de investeerders in de particuliere Aziëvaarten geeft volgende resultaten:

Afkomst investeerders	Aantal
Antwerpen	9
Brugge	2
Gent	6
Oostende	4
Antwerpen + Oostende	1
Antwerpen + Gent	4
Brugge + Gent	1
Brugge + Oostende	2
Gent + Oostende	5

Tabel 3: Stedelijk financieel exclusivisme? (Bron: PARMENTIER (J.), *Oostende en Co*, pp. 137-140)

Afbeelding 1: Stedelijk financieel exclusivisme? (Bron: PARMENTIER (J.), *Oostende en Co*, pp. 137-140)

Afbeelding 2: Stedelijk financieel exclusivisme? (Bron: PARMENTIER (J.), *Oostende en Co*, pp. 137-140)

Deze analyse is uitgevoerd op basis van onderzoeksresultaten van Jan Parmentier. Ze toont aan dat in 9 van de private uitredingen het kapitaal exclusief bij Antwerpenaren gezocht werd. In 2 gevallen werkte men exclusief met Bruggelingen, in 6 gevallen werd er enkel geïnvesteed door Gentenaars terwijl bij 4 uitredingen het kapitaal enkel en alleen geïnvesteed werd door Oostendenaren. Dit geeft een totaal van 21 op 34 uitredingen waarbij de investeerders in een Aziëvaart afkomstig zijn uit dezelfde stad. We kunnen bijgevolg gewag maken van een stedelijk particularisme inzake Aziëhandel, id est dat men bij voorkeur zijn investeerders zich in de eigen stad, en niet daarbuiten. Stedelijke afkomst lijkt met andere woorden een factor te zijn op basis waarvan men zijn collega-investeerders in dergelijke ondernemingen opzoekt.

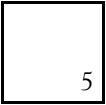
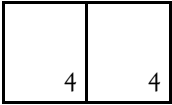

We mogen echter niet uit het oog verliezen dat 13 van de 34 uitredingen gefinancierd werden door joint-ventures tussen investeerders uit twee of meerdere steden. Financiële samenwerkingsverbanden tussen de kapitalistische elites uit meerdere steden waren dus wel mogelijk, al lijkt men de voorkeur te hebben voor investeerders afkomstig uit de eigen stad.

De implicatie hiervan voor onze zoektocht naar interne differentiatie binnen het directioneel corpus van de GIC, is dat dit stedelijk particularisme theoretisch gezien een invloed kan hebben op de onderlinge relaties tussen de Gentse, Antwerpse en Oostendse ‘clan’ binnen de Compagniedirectie.

Handelsassociaties en rivaliteiten bij de Compagniedirecteurs?

Een tweede potentiële differentiatiefactor binnen de GIC-directie, is de mate waarin de commerciële relaties en vijandigheden uit de pre-Compagnieperiode (1715-1722) doorleven in het directiecomité van de Oostendse Compagnie (1722-1734). Hadden de directeurs reeds voor de oprichting van de Compagnie handelsassociaties met elkaar aangegaan? Of is er eerder sprake van handelsrivaliteiten? De uitverkoren manier om dit te achterhalen, is door na te gaan hoe de directieleden zich tot elkaar verhielden inzake de particuliere uitredingen naar de Oriënt (alvorens de oprichting van de Compagnie). Op basis van onderzoeksresultaten van Jan Parmentier kunnen we nagaan wie de

voornaamste Zuid-Nederlandse participanten in deze expedities waren, en met wie zij samenwerkten voor hun uitredingen. Het resultaat ervan staat in onderstaande tabel weergegeven:

Bauwens & co.							
J.B. Soenens							
P.F. Woelaert		1		1	1		
M. De Moor			3			3	1
P. De Kimpe			1			3	1
J.B. Danckaert	1		1			1	1
J.J. Moretus							
L.F. De Coninck & co.							1
A. Van der Heyde							1
F. Van den Bussche							1
F. Schilder							1

Tabel 4: Overzicht associaties voor de oprichting van de Compagnie (Bron: PARMENTIER (J.), *Oostende en co.*, pp. 137-140)

Bovenstaande tabel laat zich makkelijk lezen: op het kruispunt van twee namen staat een cijfer; dit cijfer geeft het aantal samenwerkingen aan tussen deze respectievelijke personen in een uitreding tijdens de pre-Compagnieperiode. Bijvoorbeeld, op het snijpunt van de namen 'Paulo De Kimpe' (horizontaal) en 'Thomas Ray' (verticaal) staat het getal '4' vermeld. Dit wil zeggen dat beide heren in welgeteld vier uitredingen uit de pre-Compagnieperiode met elkaar samenwerkten. Op die manier geeft de tabel een inkijk in wie de voornaamste investeerders waren in de Aziëhandel, en met wie ze samenwerkten.

Het overzicht leert ons dat de Antwerpse GIC-directeur Jacques de Pret tot de voornaamste investeerders in de Aziëhandel behoorde ten tijde van de private uitredingen. Hij verzorgde deze particuliere uitredingen samen met zijn broer Arnoldo. Beide hadden voordien reeds hun sporen verdiend in de handel met Spanje,¹⁷⁵ nadien legden ze zich toe op de uitredingen van diverse India- en Chinavaarders.¹⁷⁶ Hierbij prefereerden ze Paulo Jacomo Cloots als partner voor hun investeringen. Cloots was een Nederlandse handelaar en bankier die zich in Antwerpen vestigde. In de Zuidelijke Nederlanden bouwde Cloots een uitstekende verstandhouding op met gevolmachtigd minister Prié; getuige hiervan zijn het gouverneurschap van Antwerpen dat aan Cloots werd toegekend, evenals de diverse uitredingen die de Amsterdammer op zijn naam kon schrijven dankzij de toekenning van paspoorten door de Prié.¹⁷⁷

De samenwerking tussen de gebroeders De Pret en Cloots lijkt ingegeven door familiale banden; Cloots huwde immers met Johanna De Pret.¹⁷⁸ De alliantie met Cloots legde Jacques de Pret geen windeieren. Via Paul-Jacques Cloots stond Jacques De Pret immers in connectie met de gevolmachtigd minister Prié, die de belangen van De Pret in de vooruitredingen en de latere Compagnie behartigde.¹⁷⁹

Een tweede directeur wiens naam frequent naar voren komt in de bovenstaande tabel, is Jacques Maelcamp. Samen met zijn broer Charles legde hij zich aanvankelijk toe op de handel met Spanje.¹⁸⁰ Nadien verschoof de focus van de gebroeders Maelcamp naar Azië; de broers behoorden tot de pioniers van de Aziëvaart in de Zuidelijke Nederlanden.¹⁸¹ In hun uitredingen privilegieerden ze hoofdzakelijk samenwerkingen met hun Gentse stadsgenoot én schoonbroer Jean-Baptiste Soenens.¹⁸²

Het lijkt er dus op dat er twee 'clans' te destilleren vallen in de Aziëvaarten, namelijk een Antwerpse clan 'Cloots-De Pret' en een Gentse clan 'Maelcamp-Soenens'. Zoals in de vorige paragraaf werd aangetoond, speelt stedelijke afkomst met andere woorden een belangrijke rol als breuklijn in de verhouding tussen de latere GIC-directeurs. Familiale netwerken en onderlinge huwelijken speelden eveneens een rol binnen de netwerkvorming in de pre-Compagnieperiode, zoals de familiebanden tussen Cloots - De Pret en Maelcamp - Soenens illustreren.

¹⁷⁵ DEGRYSE (K.), *De Antwerpse fortuinen*, p. 67

¹⁷⁶ DEGRYSE (K.), *De Antwerpse fortuinen*, p. 74 en bijlage II.1

¹⁷⁷ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 105 & p. 117; PARMENTIER (J.), "De handelaars en supercargo's", p. 188; VAN GELDER (K.), *Tien jaar trial-and-error*, p. 287

¹⁷⁸ BENEDIKT (H.), *Als België Österreichisch War*, p. 37; PARMENTIER (J.), "De handelaars en supercargo's", p. 188

¹⁷⁹ PARMENTIER (J.), "De handelaars en supercargo's", pp. 190-192

¹⁸⁰ DUHAMEL (S.), *De Gentse familie Maelcamp. Fortuin en sociaal prestige in de 17de, 18de en 19de eeuw*, RU Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1993, p. 13 (promotor: DEGRYSE (K.))

¹⁸¹ DEGRYSE (K.), *De Antwerpse fortuinen*, p. 72; HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 83; PARMENTIER (J.), "De handelaars en supercargo's", pp. 193-194

¹⁸² HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 83

Paul-Jacques Cloots probeerde de rivaliteit tussen deze beide partijen te overstijgen, al draaide zijn poging op een sisser uit: de Gentse en Antwerpse clan blijven lijnrecht tegenover elkaar staan.¹⁸³ Pas wanneer Soenens in ongenade valt bij de Maelcamps, bemerken we een breuk in deze clanvorming. Soenens zal nadien meer met de Antwerpenaren samenwerken.¹⁸⁴ Naast stedelijke afkomst speelt vertrouwen dus evenzeer een voorname rol in het ontstaan van handelsallianties en handelsrivaliteiten.

Een derde voorname investeerder in Aziëvaarten die het later tot directeur van de GIC schopte, is Thomas Ray. Deze genaturaliseerde Ier vestigde zich in Oostende. Hij hield er een gediversifieerd netwerk van handelspartners op na, dat bestond uit de Oostendenaren Pieter de Potter, Xavier Sarsfield (tevens van Ierse origine), Mattheus de Moor en Pieter-François Woelaert. Daarnaast werkte hij ook samen met Bruggeling Dierick Van Thienevelt. Rays netwerk lijkt zich met andere woorden voor een deel op de kustregio te enten, al werkte hij even vaak samen met de Gentse investeerders. Vooral de latere GIC-directeur Paul De Kimpe was een geprivilegieerde partner van Thomas Ray; samen verzorgden ze vier uitredingen. De Ier werkte voor twee uitredingen eveneens samen met de Gentse gebroeders De Pret. Van samenwerkingsverbanden met de Antwerpse ‘clan’ was gedurende de pre-Compagnieperiode geen sprake.

Op basis van bovenstaande analyses, vallen er een aantal handelsallianties en -rivaliteiten te reconstrueren binnen de particuliere Aziëhandel. Giacomo De Pret stond duidelijk in oppositie met Maelcamp; hun samenwerkingsverbanden waren beperkt, en daarenboven liep Maelcamps partner Soenens over naar de Antwerpse clan, wat de rivaliteit tussen Jacques De Pret en Jacques Maelcamp alleen maar bestendigde. Ten tweede zien we dat er in de periode van de vooruitredingen een intense samenwerking bestond tussen de latere directeurs Ray en De Kimpe. Directeur Louis François De Coninck lijkt eerder een einsahlgänger te zijn; hij ging immers geen associaties aan met collega-investeerders. Over GIC-directeur Baut is weinig geweten, hij ging alvast geen ententes aan met andere investeerders in de Aziëhandel. Proli is daarentegen helemaal niet actief als handelaar in de Aziëvaart. De voornaamste reden waarom de man uiteindelijk werd aangenomen als GIC-directeur, was veeleer omwille van zijn internationale kennissenkring en zijn ervaring als bankier, dan omwille zijn netwerk van contactpersonen in de Zuid-Nederlandse Aziëhandel.¹⁸⁵

Wanneer de zeven directeurs aangesteld worden, lijken zij geen voorgeschiedenis van onderlinge commerciële samenwerking te hebben. Enkel van Ray en De Kimpe kunnen we zeggen dat ze duidelijk aan elkaar te linken vallen, terwijl Maelcamp en De Pret dan weer duidelijk vijandig tegenover elkaar staan. De overige drie directeurs – Baut, De Coninck en Proli – lijken eerder alleenstaande elementen.

De ‘Jointe Secrète’. Een bijkomende differentiatiefactor na 1727?

Aan de twee bovenstaande breuklijnen – stedelijk particularisme inzake uitredingen en de impact van eerdere handelsassociaties en handelsrivaliteiten – dient nog een extra factor toegevoegd te worden. Zoals in de contextualisering van de Compagnie reeds werd geschetst, werd de handel van de GIC voor een periode van zeven jaar opgeschort ten gevolge van de Vredespreliminieren van Parijs. Noch keizer noch directieleden wensden zich neer te leggen bij deze bepaling. Het gevolg was de oprichting van de

¹⁸³ PARMENTIER (J.), “De handelaars en supercargo’s”, p. 190

¹⁸⁴ PARMENTIER (J.), “De handelaars en supercargo’s”, p. 190

¹⁸⁵ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 217

zogenaamde ‘Jointe Secrète’, die op één of andere manier de handel gaande moest houden, zij het binnen de bepalingen van Parijs. De Jointe was samengesteld uit drie van de zeven directeurs en twee van de voornaamste aandeelhouders. De leden werden verkozen middels een stemming op de aandeelhoudersvergadering van 11 maart 1728. De verkozenen uit het directiecomité waren Jacques De Pret, Jacques Maelcamp en Pietro Proli, terwijl Charles François Bosschaert en Pedro Melijn de voornaamste aandeelhouders vertegenwoordigden.¹⁸⁶ Deze Jointe kan een breuklijn vormen in het Compagniebestuur, omwille van de clausule die stipuleerde dat “*on interdit aux directeurs, qui en faisaient partie, de communiquer, même à leurs quatre collègues du corps directorial, aucune des résolutions de la jointe, aucun ordre que l’Empereur pourrait leur donner*”.¹⁸⁷ Hiermee werd een wig gedreven tussen de GIC-directeurs. De directieleden die tot de Jointe behoren, mogen hun beslissingen niet communiceren aan de overige directieleden. De GIC-directeurs die niet tot de Jointe behoren, worden hierdoor onttrokken aan diverse informatiestromen en hebben minder grip op de besluitvorming omtrent de koloniale handel.

De GIC-directie: organisch geheel of interne machtsstrijd?

In de twee voorgaande paragrafen werden drie potentiële breuklijnen gedestilleerd die de GIC-directie doorkruisten, namelijk de stedelijke afkomst, de voormalige handelsassociaties en -rivaliteiten, en tenslotte de ‘Jointe Secrète’. De vraag is echter hoe sterk de impact van deze breuklijnen op de besluitvorming van de GIC-directie was. Kan de directie beslissingen nemen als een organisch geheel, of is er veeleer sprake van een interne machtsstrijd? Om dat te beantwoorden, moeten we de resolutieboeken van de Compagniedirectie bestuderen. Deze boeken bieden een overzicht van welke beslissingen genomen werden, en vooral van welke directeurs deze beslissingen ondertekenden en zich er mee akkoord verklaarden.¹⁸⁸ Aangezien de resolutieboeken slechts voor de latere periode van de Compagnie bewaard zijn gebleven (ca. 1730-1734), werd de correspondentie naar het hof tevens verwerkt in de resultaten. Deze correspondentie bestaat uit brieven die naar het hof in Wenen en Brussel verzonden werden.¹⁸⁹ Bij deze brieven is telkens vermeld welke directeurs ze ondertekend hebben, waardoor we een beeld krijgen op de coherentie binnen het directiecorpus inzake besluitvorming. Het resultaat hiervan is onderstaand overzicht, dat aangeeft onder hoeveel brieven de directeurs (maar tevens de leden van de Jointe en de auditeurs) hun handtekening zetten. Door te ondertekenen, verklaarden de directeurs zich immers akkoord met de inhoud ervan.

¹⁸⁶ SAA, GIC 5579, 13 Mars 1728. *Jointe secrète*, folio 98 (13.03.1728)

¹⁸⁷ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, pp. 433-434

¹⁸⁸ De archiefbestanden die hiervoor geanalyseerd werden, zijn: SAA, GIC 5674 en SAA, GIC 5676. Enkel de correspondentie die ondertekend werd, deed dienst in de steekproef. Brieven of kopijen van brieven waarop enkel vermeld staat dat “de directeurs / les directeurs” tekenden, werden niet meegenomen in deze analyse. Ik kan in deze gevallen immers geen garantie bieden welke directeurs de brief precies ondertekenden.

¹⁸⁹ Voor deze steekproef maakte ik gebruik van de correspondentie van de directeurs naar het hof, zoals die bewaard werd in: SAA, GIC 5578, en SAA, GIC 5579. Enkel de correspondentie die ondertekend werd, deed dienst in de steekproef. Ik kan in deze gevallen immers geen garantie bieden welke directeurs de brief precies ondertekenden.

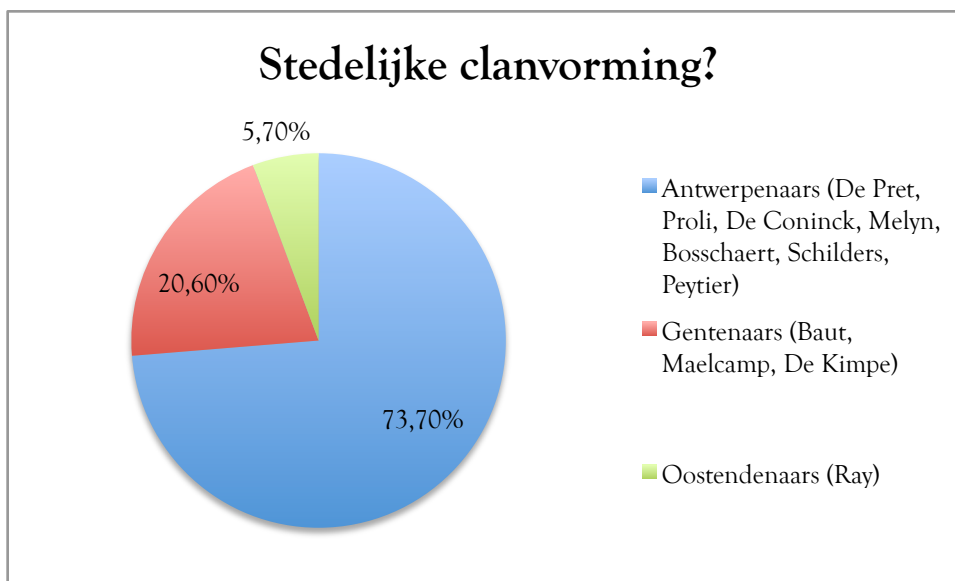
Naam	Functie	Aantal ondertekende brieven	Percentage ondertekende brieven
Jacques De Pret	Directeur	99	28,3 %
Pietro Proli	Directeur	62	17,7 %
Louis-François De Coninck	Directeur	22	6,30 %
Jacques Baut	Directeur	9	2,6 %
Jacques Maelcamp	Directeur	48	13,7 %
Paul De Kimpe	Directeur	15	4,3 %
Thomas Ray	Directeur	20	5,7 %
Pedro Melijn	Lid van de Jointe	3	0,9 %
Charles-François Bossschaert	Lid van de Jointe	38	10,9 %
François Schilders	Auditeur	17	4,8 %
André Peytier	Auditeur	17	4,8 %

Tabel 5: Aandeel per directeur in de besluitvorming (Bron: JB op basis van GIC 5578 en GIC 5579)

Uit het onderzoek blijkt dat Jacques De Pret het meest betrokken was bij het besluitvormingsproces; zijn handtekening is immers bij 28% van de brieven terug te vinden. Zijn werkgever hoeft uiteraard niet te verbazen, gezien zijn functie als 'premier directeur'. De twee overige werkpaarden zijn Pietro Proli en Jacques Maelcamp, die in respectievelijk 17,7% en 13,7% van de genomen beslissingen betrokken waren. Er lijkt met andere woorden sprake te zijn van een bestuurlijk triumviraat, dat gevormd werd door het trio De Pret - Proli - Maelcamp. De overige directeurs vertegenwoordigen slechts een marginaal belang in de besluitvorming.

Zeggen deze resultaten iets over de theoretische breuklijnen uit de vorige paragrafen? Door de resultaten van bovenstaande tabel te ordenen op basis van stedelijke afkomst, kan een inzicht verkregen worden over hoe regionale afstamming (en dus intra-stedelijke handelsnetwerken) een rol speelden binnenin het GIC-bestuur.

Uit deze ordening blijkt dat de besluitvorming voornamelijk gedomineerd werd door Antwerpenaren.

Afbeelding 3: Stedelijke clanvorming inzake besluitvorming? (Bron: JB op basis van GIC 5578 en GIC 5579)

De cijfers spreken voor zich, in maar liefst drie kwart van de genomen resoluties en verzonden brieven, waren het de Antwerpenaren die zich akkoord verklaarden met de genomen resoluties, of die de brieven naar het hof of naar andere topdiplomaten ondertekenden. Wil dit echter zeggen dat er sprake is van een dominante houding van de ‘Antwerpse clan’? Niet bepaald. De zogenaamde leiders van de ‘Antwerpse clan’ en ‘Gentse clan’, respectievelijk De Pret en Maelcamp, slaagden er immers in om diverse beslissingen gezamenlijk te nemen. In 32,8% van de bestudeerde brieven en resoluties plaatsten zowel De Pret als Maelcamp er hun handtekening onder.¹⁹⁰ Dat is het tweede hoogste aantal, na de resoluties en brieven die door zowel De Pret als Proli ondertekend werden.

Maelcamp en De Pret zijn er desondanks hun wrange voorgeschiedenis toch in geslaagd om als twee ware professionals samen te werken en gezamenlijk het beleid van de Compagnie uit te stippelen. De oorspronkelijke handelsrivaliteit lijkt dus geen repercussies te hebben op de beleidsvorming en samenwerking binnen de Compagnie. Het vermeende samenwerkingsverband tussen Thomas Ray en Paul De Kimpe kent daarentegen geen noemenswaardige doorwerking in de besluitvorming van de Compagnie. Beide directeurs waren slechts ‘backbenchers’, en zetten in amper 9,2% van de gevallen gezamenlijk hun handtekening onder een genomen resolutie of verzonden brief.

Samenwerkingen?	Aantal gezamenlijk genomen beslissingen	Percentage gezamenlijk genomen beslissingen
De Pret – Maelcamp	36	32,8 %
De Pret – Proli	56	47,1 %
Ray – De Kimpe	11	9,2 %

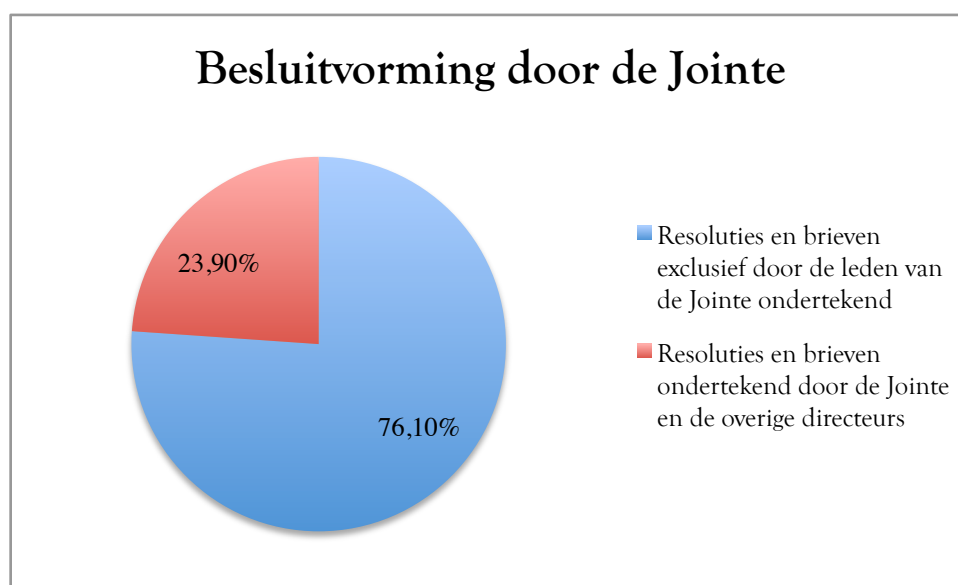
Tabel 6: Overzicht samenwerking tussen aantal directiekoppels (Bron: JB op basis van GIC 5578 en GIC 5579)¹⁹¹

¹⁹⁰ Dit wil zeggen dat ze zich beide akkoord verklaarden met de besluiten die genomen werden. Er kunnen ook nog andere personen de resolutie of brief in kwestie ondertekend hebben.

¹⁹¹ In totaal werden 119 resoluties en brieven ondertekend. Het cijfer in de middelste kolom en het percentage in de rechterkolom geven het aantal resoluties en brieven aan waarop de handtekening van deze beide personen zeker verscheen. Dit neemt uiteraard niet weg dat ook andere personen hun handtekening er bij plaatsten.

Tot nu toe kunnen we concluderen dat er duidelijk een primordiale rol was weggelegd voor de Antwerpenaren in de besluitvorming, al sloot dat een samenwerking met de Gentenaars absoluut niet uit. De eerste theoretische breuklijn, namelijk het stedelijk particularisme dat zo typerend was aan de joint-ventures uit de pre-Compagnieperiode, lijkt dus geen doorwerking te kennen binnen de Compagniedirectie. De tweede breuklijn, namelijk het bestaan van zogenaamde handelsallianties en -vijandschappen tussen de directeurs, lijkt evenmin sprake te zijn. Van een tegenstelling tussen Maelcamp en De Pret valt bijvoorbeeld weinig te merken; van een ententevorming tussen Ray en De Kimpe nog veel minder. Van de eerste twee breuklijnen blijft weinig over, waardoor het directioneel corpus van de GIC toch een relatief samenhangend geheel blijkt te zijn.

De enige diversifiëringsfactor die sterk tot uiting komt, is de wig die gedreven werd tussen de Jointe Secrète en de rest van de GIC-directie. Deze Jointe werd operationeel vanaf 12 maart 1728; ze vormt een theoretisch breekpunt omdat de leden van de Jointe niet mochten communiceren met de overige directeurs omtrent de voortzetting van de handel. Voor de periode van 12 maart 1728 tot en met eind 1734 werd onderzocht hoeveel resoluties en brieven exclusief door de leden van de Jointe ondertekend werden, en hoeveel resoluties en brieven in samenspraak met de overige directeurs werden opgesteld.¹⁹² De resultaten van de analyse waren frappant: meer dan drie vierden van de resoluties en brieven waren opgesteld en ondertekend door de leden van de Jointe. In minder dan een kwart van de gevallen speelden de overige directeurs (die niet tot de Jointe behoorden) ook een rol in de besluitvorming.

Afbeelding 4: besluitvorming van de Jointe (Bron: JB op basis van GIC 5578 en GIC 5579).

De tegenstelling tussen de directieleden die tot de Jointe behoorden en de directeurs die er geen deel van uitmaakten, is de meest uitgesproken breuklijn die binnen de GIC-directie naar boven komt. Bovendien kan deze tegenstelling een afdoende verklaring bieden voor de overmacht van het triumviraat De Pret - Proli - Maelcamp: deze drie heren werden in 1728 verkozen om in de Jointe te zetelen, dit samen met de aandeelhouders Bosschaert en Melijn. Daarnaast kan de tegenstelling tussen leden van de

¹⁹² De steekproef bestond uit 88 resoluties en brieven naar het hof. 67 waren exclusief opgesteld en ondertekend door leden van de Jointe, terwijl in amper 21 resoluties en brieven de overige directeurs betrokken werden.

Jointe en niet-leden ervan het relatieve overwicht van de Antwerpenaren in het besluitvormingsproces verklaren: op Jacques Maelcamp na, was de Jointe Secrète exclusief uit Antwerpenaren samengesteld.

De repercussie van bovenstaande vaststelling voor de verdere studie van de wisselwerking tussen de GIC-directeurs en de Oostenrijkse Bewindvoerders is niet min. Wanneer we in de hoofdstukken 4 tot en met 6 de casuïstische analyses uitvoeren, moeten we hierbij immers met twee factoren rekening houden. Eerstens dienen we ons bewust te zijn van de uitgesproken macht van het triumviraat De Pret – Proli – Maelcamp, dat een groot deel van de besluitvorming naar zich toe kon trekken. Ten tweede moeten we er rekening mee houden dat de besluitvorming vanaf maart 1728 grotendeels door de ‘Jointe Secrète’ werd gedomineerd, met andermaal een belangrijke rol daarin voor het bovenstaande triumviraat.

De twee overige theoretische breuklijnen, namelijk het stedelijk particularisme en het belang van eerdere handelsassociaties en -rivaliteiten, spelen hoegenaamd geen rol. We dienen deze factoren dan ook niet in rekening te brengen tijdens de casuïstische analyses in hoofdstukken 4, 5 en 6.

GIC-directie en de stem van de aandeelhouders.

Een factor die we tijdens de analyse van de wisselwerking tussen de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders mede in rekening moeten brengen, is de impact die de aandeelhouders hadden op de besluitvorming van de directieleden. Het oprichtingsoctrooi van de Oostendse Compagnie kende immers heel wat rechten toe aan de aandeelhouders. Tijdens de Aandeelhoudersvergadering (Assemblée Générale) beslisten de aandeelhouders over de aanstelling en benoeming van de directeurs,¹⁹³ zagen ze toe op de uitvaardiging van diverse regels omtrent het bestuur en de handelsactiviteiten van de GIC,¹⁹⁴ gaven ze toestemming om leningen aan te gaan,¹⁹⁵ hadden ze de macht om diverse auditeurs aan te stellen voor de controle van de boekhouding,¹⁹⁶ en tenslotte diende men aan de Assemblée Générale verantwoording af te leggen wanneer de rekeningen niet klopten.¹⁹⁷

Het takenpakket van de aandeelhouders was dus niet mis. Echter, niet iedereen die een aandeel kocht, kon zijn zegje doen in de Assemblée. Het principe dat hiervoor gehanteerd werd, was even simpel als logisch: des te meer aandelen, des te meer stemmen tijdens de aandeelhoudersvergadering. Aandeelhouders met minder dan 12 aandelen hebben geen stemrecht in de Assemblée, van 12 tot en met 49 aandelen krijgt men 1 stem, van 50 tot en met 99 aandelen krijgt men 2 stemmen, en voor meer dan 100 aandelen kreeg men 3 stemmen.¹⁹⁸ Aangezien een aandeel 1.000 gulden kostte, diende men minstens 12.000 gulden in te leggen alvorens stemrecht in de Compagnie te krijgen. Ter vergelijking: een gemiddeld loon per tewerkgestelde in de primaire sector anno 1700 bedroeg amper 45 gulden.¹⁹⁹ Kort gesteld: de Assemblée Générale vertegenwoordigde hoofdzakelijk de Zuid-Nederlandse kapitaalkrachtige elites.

¹⁹³ UBG, *Lettres patentes*, artikel 38

¹⁹⁴ UBG, *Lettres patentes*, artikel 39

¹⁹⁵ UBG, *Lettres patentes*, artikel 65

¹⁹⁶ UBG, *Lettres patentes*, artikel 40

¹⁹⁷ UBG, *Lettres patentes*, artikel 58

¹⁹⁸ UBG, *Lettres Patentes*, artikel 26

¹⁹⁹ DEVOS (I.) & LAMBRECHT (T.), *Bevolking, voeding en levensstandaard in het verleden. Verzamelde studies van Prof. Dr. Chris Vandenbroeke*, Academia Press (Gent), 2004, p. 138. De lonen in de provincie Oost-Vlaanderen werden als referentiepunt gehanteerd.

De vraag is echter of de GIC-directie rekening hield met de desiderata van de Aandeelhoudersvergadering? Dit kan nagegaan worden door te onderzoeken in hoeverre de directieleden de besluiten van de aandeelhouders opvolgden; middels het oprichtingsoctrooi waren zij daar immers toe verplicht. De verslagen van de aandeelhoudersvergaderingen zijn helaas niet bewaard gebleven. Als oplossing voor dit hiaat in de bronnen, werd in de correspondentie van de directeurs gezocht naar hoe de GIC-directeurs inspeelden op de verlangens van de aandeelhouders. Gezien het beperkte aantal verwijzingen naar de beslissingen van de Assemblée, kunnen we enkel een aantal indicaties geven op basis van de directionele brieven. Hieruit blijkt dat de aandeelhouders op geregelde tijdstippen instructies gaven aan de GIC-directie. Wanneer directeur Proli gedeputeerd wordt naar het Weense hof, krijgt hij van de aandeelhouders bijvoorbeeld de opdracht om de keizerlijke entourage aan te spreken omtrent de belastingstarieven op GIC-goederen. Tevens geeft de Assemblée hem de opdracht om diplomatieke steun omtrent een aantal gekaapte Oostendse te verzoeken, en wordt Proli verzocht om aan te dringen op een Bestand met de Ottomanen omtrent de Algerijnse piraterij.²⁰⁰ De directie zal ook meer praktische verlangens van de aandeelhouders proberen te verdedigen tegenover het hof, zoals de uitbouw van Antwerpen als hoofdzetel van de Assemblée.²⁰¹ In de disputen omtrent de afschaffing en ontbinding van de Compagnie, wijst de directie in haar interactie met de Oostenrijkse Bewindvoerders regelmatig op de eis van de aandeelhouders om de handel met de Oriënt voort te zetten.²⁰²

Desondanks de weinige indicaties, lijkt het er op dat de GIC-directie in haar beleidsvorming rekening hield met de desiderata van de Assemblée. Met de nodige voorzichtigheid kunnen we stellen dat de GIC-directie in haar interactie met de Oostenrijkse Bewindvoerders in feite de belangen van de aandeelhouders zal verdedigen. Dit vermoeden wordt bevestigd door de afwezigheid van conflicten tussen de aandeelhouders en de directieleden. Desalniettemin dringt verder onderzoek naar de interactie tussen deze beide partijen zich op.

2. Oostenrijkse Bewindvoerders. Coherentie of interne tegenstellingen?

In de vorige pagina's werd onderzoek verricht naar de interne differentiatie binnen de 'GIC-directeurs'. We legden een aantal breuklijnen bloot en peilden naar de impact hiervan op de wisselwerking tussen de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders. In deze paragraaf voeren we een gelijkaardige oefening uit, zij het ditmaal voor de Oostenrijkse machthebbers. De vraag wordt gesteld naar enerzijds

²⁰⁰ Voor de inwilliging van de vereiste omtrent het gunstarief, zie: SAA, GIC 5578, *Naedere Instrictien voor Mijn heeren de Ghedeputeerde van Wegghens d'assemblée Generael Indische Compagnie gehouden tot Antwepren de 6 en 7 8bre 1723 om te doen deselfe representatien bij S.K. en C.M.*, folio 4 (30.06.1724) en SAA, GIC 5578, *Representations faites a S.M. Imp. et Cat. a Vienne par les députés de la Compagnie*, folio 13 (30.06.1724). Voor de inwilliging van de vereiste omtrent de gekaapte schepen, zie: SAA, GIC 5578, *Naedere Instructien voor Mijn heeren de Ghedeputeerde van Wegghens d'assemblée Generael Indische Compagnie gehouden tot Antwepren de 6 en 7 8bre 1723 om te doen deselfe representatien bij S.K. en C.M.*, folio 4-5 (30.06.1724) en SAA, GIC 5602, *Instructien voor d'heeren Van Kessel en Proli ghedeputeerden van wegghens d'assemblee Generael der Generaele Indische Compe. gehouden tot Antwerpen de 7 en 7 8ber 1723 om te doen deselfs representatien bij S.K. en C.M.*, geen foliëring (???.1723). Voor de inwilliging van de vereiste omtrent het Bestand met de Ottomanen: SAA, GIC 5578, *Representations faites a S.M. Imp. et Cat. a Vienne par les députés de la Compagnie*, folio 19 (30.06.1724) en SAA, GIC 5602, *Instructien voor d'heeren Van Kessel en Proli ghedeputeerden van wegghens d'assemblee Generael der Generaele Indische Compe. gehouden tot Antwerpen de 7 en 7 8ber 1723 om te doen deselfs representatien bij S.K. en C.M.*, geen foliëring (???.1723)

²⁰¹ SAA, GIC 5579, *Assemblée*, folio 68 (02.08.1727)

²⁰² SAA, GIC 5579, *Assemblée*, folio 576 (28.08.1729)

de interne breuklijnen die dit monolithische corpus openbreken, en anderzijds naar de impact daarvan voor de uiteindelijke wisselwerking tussen de directieleden en de politieke machthebbers.

Er dienen hierbij drie elementen onderzocht te worden. Eerstens wordt nagegaan of er sprake is van tegenstellingen in de top van de Oostenrijkse politieke machthebbers. Als tweede breuklijn wordt de verhouding tussen de traditionele Zuid-Nederlandse hoge adel en de nieuwe Oostenrijkse topfunctionarissen bestudeerd. Een derde, onberekenbare factor is de het wispelturig gedrag van gevolmachtigd minister Prié. Door deze drie factoren te analyseren, kunnen we de nodige conclusies trekken omtrent een eventuele interne differentiatie binnen de politieke klasse, en nagegaan welke repercussies dit heeft voor de wisselwerking tussen de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders.

De hoogste bestuursorganen: een ‘Oostenrijkse’ aangelegenheid.

In de politieke contextualisering werd reeds gewezen op de continuïteit die er op politiek vlak bestond met de Anjouaanse periode. De hervormingen die door Filips van Anjou werden doorgevoerd, zijn in aanzienlijke mate overgenomen door de nieuwe Oostenrijkse bestuurders. De bestuursorganen die men overnam, werden quasi allemaal bemand door ‘Oostenrijkers’. De aanhalingstekens zijn bewust aangebracht, aangezien de wortels van deze topfunctionarissen niet zelden in Italië of Spanje lag.

De voornaamste instelling voor het beleid in de vroege periode van het Oostenrijks bestuur was de Raad van State. Deze Raad was een samenvoeging van de drie voormalige Collaterale Raden (Geheime Raad, Raad van State, Raad van Financiën). Op die manier hoopte men efficiënter te kunnen werken en bevoegdheidsgeschillen te vermijden.²⁰³ Aan het hoofd van deze Raad stond de Markies van Prié, hij werd bijgestaan door diverse raadsleden van edele komaf. De Raad van State liet zich in met de beleidsvorming in de Zuidelijke Nederlanden.

Het beleid voor de Zuidelijke Nederlanden werd niet exclusief in Brussel uitgestippeld. In Wenen was er immers een Hoge Raad voor de Nederlanden opgericht. Zij liet zich aan het Weense hof in met de besluitvorming omtrent de Oostenrijkse Nederlanden. Aan het hoofd van deze instelling stond de prins van Cardona. De raadsleden waarop Cardona kon terugvallen, waren voor het merendeel gepokt en gemazeld in de Oostenrijkse bureaucratie.²⁰⁴ Desalniettemin werden ook twee Zuid-Nederlandse onderdanen aangesteld, namelijk Jean Remacle de Thisquen en Goswin Arnould de Wynants.²⁰⁵ De Limburger Thisquen deed reeds dienst als procureur-generaal in de ‘Conseil Royal’ (Koninklijke Raad) gedurende het Anjouaans Regime.²⁰⁶ Wanneer hij in 1723 zijn post om medische redenen moet verlaten, blijft de functie in handen van een Zuid-Nederlander, achtereenvolgens d’Eesbeeck Van der Haeghen en Jean Alphonse de Coloma.²⁰⁷ Naast Thisquen werd Wynants, eveneens een Zuid-

²⁰³ VAN GELDER (K.), *Tien jaar* *trial-and-error*, p. 198

²⁰⁴ Voorbeelden hiervan zijn de raadsheren-regenten Johann Christoph Pentenriedter (Baron van Adelshausen) en don Pedro Vicente de Toledo (Graaf van Oropesa). Als secretaris deed men beroep op de diensten van A.F. Kürtz. Zie: VAN GELDER (K.), *Tien jaar* *trial-and-error*, pp. 187-188

²⁰⁵ BENEDIKT (H.), *Als Belgien Österreichisch War*, p. 15

²⁰⁶ VAN GELDER (K.), *Tien jaar* *trial-and-error*, pp. 183-184, p. 187

²⁰⁷ Beide heren hadden reeds de nodige bestuurservaring in de Zuidelijke Nederlanden opgedaan. d’Eesbeeck Van der Haeghen deed achtereenvolgens dienst in de Grote Raad van Mechelen, de bestuursjointe, de Raad van State, en na zijn passage in Wenen werd hij kanselier van Brabant. Jean Alphonse de Coloma had reeds de nodige ervaring als raadsheer-fiscaal in de Grote Raad van Mechelen. Zie: VAN GELDER (K.), *Tien jaar* *trial-and-error*, pp. 188-189

Nederlander, benoemd in de Hoge Raad.²⁰⁸ Hij werd in september 1717 lid van de Hoge Raad, en zal in Wenen vertoeven tot aan zijn dood in 1732. Wynants was een voorname werkkraacht voor de Hoge Raad, getuige hiervan is de enquête omtrent de handel en industrie in de Zuidelijke Nederlanden die hij in opdracht van de keizer ondernam. In die hoedanigheid kwam hij onder andere in contact met Pietro Proli en Jacques De Pret.²⁰⁹ Daarnaast liet het Spaans Staatssecretariaat zich eveneens in met de beleidsvorming omtrent de Oostenrijkse Nederlanden. Aan het hoofd ervan stond de Markies van Rialp. Hij deed in zijn hoedanigheid van ‘Spaans Staatssecretaris’ dienst als vitale schakel tussen de Keizer enerzijds en de Hoge Raad voor de Nederlanden anderzijds.

De institutionele structuur was duidelijk tweeledig: inzake Zuid-Nederlandse aangelegenheden was er zowel een beslissingscentrum in Wenen als in Brussel. Het duurde dan ook niet lang, of beide institutionele entiteiten kwamen lijnrecht tegenover elkaar te staan. De Hoge Raad voor de Nederlanden in Wenen was immers een centralistisch bestuursorgaan; ze poogde het beleid te stroomlijnen en de nodige hervormingen door te voeren. De Raad van State in Brussel hield er eerder een particularistische mentaliteit op na; de edellieden die deel uitmaakten van deze Raad probeerden immers de belangen van de regio’s en de gevestigde entiteiten te waarborgen.²¹⁰ Het gevolg van deze oppositionele bestuurskundige filosofie, is een geïnstitutionaliseerd wantrouwen tussen beide instellingen. Dit wantrouwen wordt bovendien verscherpt werd door problemen omtrent de uitbetaling van de lonen door de Raad van State aan de Hoge Raad.²¹¹

Er werd dus duidelijk een wig gedreven tussen de beleidsmakers in Wenen en die in Brussel. Verderop zullen we de impact daarvan nagaan op de wisselwerking tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie.

De Zuid-Nederlandse hoge adel. Een destabiliserende factor?

Een tweede interne breuklijn is hoe de Zuid-Nederlandse hoge adel zich verhiel tegenover de Oostenrijkse machthebbers. De vele oorlogen in de Zuidelijke Nederlanden en de instabiliteit die daarmee gepaard ging, had de Zuid-Nederlandse hoge adel opnieuw in de politieke schijnwerpers geplaatst. Zij waren ongetwijfeld een machtsfactor van belang. Het kwam er dus op aan om de edellieden zo goed mogelijk aan het nieuwe politieke regime te binden.²¹²

Vooraf zou ondervinden dat dit niet bepaald een makkelijke karwei was. Op diverse momenten komt de gevolmachtigd minister immers in conflict met de voornaamste figuren uit de hoge adelsklasse. Vooral binnen de Raad van State, waar de Markies samen met de hoge edellieden het beleid voor de Zuidelijke Nederlanden moest uitstippelen, liepen de spanningen soms hoog op. Illustratief voor Prié’s wantrouwen jegens de edellieden, is dat hij initieel geen enkele figuur uit de hoge adel voorstelde om in de Raad te zetelen. Desalniettemin opteert men in Wenen toch voor de incorporatie van een aantal edellieden in de Raad van State, namelijk de eerder vernoemde Thisquen, evenals Van der Ghoten en d’Ursel, die allen een voorgeschiedenis hadden in de Anglo-Bataafse Raad van State.²¹³ Al gauw traden

²⁰⁸ VAN GELDER (K.), *Tien jaar*, p. 188

²⁰⁹ CUVELIER (J.), “Le commerce, l’industrie et l’administration”, p. 29

²¹⁰ VAN GELDER (K.), *Tien jaar*, p. 194

²¹¹ VAN GELDER (K.), *Tien jaar*, p. 192-193. Het is immers zo dat de raadsleden in de Hoge Raad voor de Nederlanden betaald werden door de Raad van State in Brussel.

²¹² VAN GELDER (K.), *Tien jaar*, p. 181, p. 207

²¹³ VAN GELDER (K.), *Tien jaar*, p. 200

er verhitte debatten op tussen Prié en de edellieden in de Raad. Zo meent Prié dat hij zich in een stemming niet diende neer te leggen bij de verlangens van zijn raadsleden.²¹⁴

Het protest tegen de Markies werd geleid door de hertog d'Ursel, wiens enige drijfveer was om Prié te doen vertrekken uit de Zuidelijke Nederlanden.²¹⁵ De tegenstellingen tussen beide opposanten bereikten een triest hoogtepunt wanneer Prié zich bij de keizer beklagt over d'Ursels hoge absentiegraad. Het gaat zelf zo ver dat de keizer zich met de kwestie inlaat, en beide heren op hun plaats zet.²¹⁶ Het hoeft dan ook niet te verbazen dat deze interne tegenstellingen tussen d'Ursel en de zijnen enerzijds tegenover de gevolmachtigd minister anderzijds, leidde tot een algehele paralysering van de Raad van State.²¹⁷

De perikelen tussen de lokale hoge adel en de Markies van Prié, de representant van het hoogste keizerlijke gezag, vormen een indicator voor de weinig hartelijke verhouding tussen de gevestigde adel en de nieuwbakken Oostenrijkse machthebbers.²¹⁸ De tweede differentiatiefactor binnen het Zuid-Nederlandse politieke bestel, is met andere woorden de tegenstelling tussen de traditionele hoge adel enerzijds en de nieuwe Oostenrijkse bestuurdersklasse anderzijds.

Met de aanvang van Maria-Elisabeths voogdij over de Zuidelijke Nederlanden, lijkt de tegenstelling tussen de traditionele adel en de Oostenrijkers te verzwakken. Om tegemoet te komen aan de desiderata van de edellieden, ontbond Maria-Elisabeth de Raad van State, en stelde ze de drie aloude collaterale raden opnieuw in werking. Middels deze heropsplitsing, kreeg de adel haar politieke speeltuin terug.²¹⁹ Dit wil echter niet zeggen dat de adel plotsklaps zwaarder ging doorwegen op het beleid, wel integendeel. De nomine werd het belang van de adel hersteld, de facto zal de landvoogdes hoofdzakelijk beroep doen op haar vertrouwelingen in de Geheime Raad.²²⁰ De tegenstelling tussen adel en Oostenrijkse politieke klasse blijft bijgevolg van toepassing voor de bewindsperiode van Maria-Elisabeth vanaf 1725.

De Markies van Prié. Een ongeleid projectiel?

De derde en laatste factor die een invloed had op de coherentie binnen het politieke bestuur van de Zuidelijke Nederlanden, zijn de handelingen van de Markies van Prié. In de vorige paragraaf werd reeds gewezen op de verzuurde relatie tussen Prié en de Zuid-Nederlandse adel. Er zijn echter nog andere fronten waarop de Markies vaak een factor is die in rekening gebracht moet worden. Zo heerst er een algehele onvrede over de werkeethiek en -methodologie van de gevolmachtigd minister.²²¹ Daarnaast botste de Prié ook met de keizer, meer bepaald omtrent de uitbetaling van de lonen die op zich liet wachten.²²²

²¹⁴ VAN GELDER (K.), *Tien jaar trial-and-error*, p. 207

²¹⁵ VAN GELDER (K.), *Tien jaar trial-and-error*, p. 207

²¹⁶ VAN GELDER (K.), *Tien jaar trial-and-error*, pp. 210-211

²¹⁷ VAN GELDER (K.), *Tien jaar trial-and-error*, p. 215

²¹⁸ We kunnen ons afvragen in hoeverre de interne tegenstellingen binnen de Raad van State in het voordeel van de Hoge Raad voor de Nederlanden in Wenen uitdraaide. Een hypothese zou kunnen zijn dat het gebrek aan interne samenhang en daadkracht in de Raad van State ertoe geleid heeft dat de Hoge Raad ten volle haar macht kon laten gelden in de Zuidelijke Nederlanden. Dergelijk grootschalig onderzoek dringt zich op.

²¹⁹ DE REN (L.), DUERLOO (L.) & ROEGIERS (L.), eds., *De Gouverneurs-Generaal*, p. 15; LENDERS (P.), "De Zuidelijke Nederlanden", p. 66; LENDERS (P.), "Instellingen", p. 408

²²⁰ DE REN (L.), DUERLOO (L.) & ROEGIERS (L.), eds., *De Gouverneurs-Generaal*, p. 15

²²¹ VAN GELDER (K.), *Tien jaar trial-and-error*, p. 191

²²² Het was immers zo dat de Raad van State in Brussel verantwoordelijk was voor de dotatie van de Hoge Raad voor de Nederlanden in Wenen. Zie: VAN GELDER (K.), *Tien jaar trial-and-error*, pp. 191-192

Naast de politieke intriges en disputen, was Prié eveneens een onvoorspelbaar element als het gaat om de oprichting van de Oostendse Compagnie. De Markies was ten tijde van de private uitredingen immers verantwoordelijk voor de toekenning van paspoorten voor vaarten naar de Oriënt. Hij nam hierbij zonder schroom steekpenningen aan, waardoor een paspoort voor dergelijke ondernemingen bij Prié ‘gekocht’ kon worden. In ruil voor een paspoort, eiste de Markies aandelen in deze private uitredingen of – zoals Huisman het uitdrukt – verzocht de Prié om de uitbetaling van “*certaines taxes*”.²²³ De oprichting van een geoctrooieerde, monopolistische Compagnie had een niet zo aantrekkelijk neveneffect voor de gevormde minister: hij zou geen paspoorten meer kunnen uitrijken, en bijgevolg geen steekpenningen meer kunnen aanvaarden. De drogreden die tegen de oprichting van de Compagnie hanteert, is dat een monopolistische Compagnie de vrijhandel zou hypothekeren;²²⁴ hij meende dat het beter is om “*den Handel durch substänzige Unternehmer fortführen zu lassen, ohne eine Kompanie zu errichten*”.²²⁵ Uiteindelijk zal Prié zijn verzet tegen de oprichting van de Compagnie staken, zij het na de betaling van de nodige steekpenningen.²²⁶ Pas hierna beweert hij er alles aan te doen om de keizerlijke orders tot oprichting van een Compagnie uit te voeren.²²⁷

Samenvattend kan de Markies als een bijkomende differentiatiefactor gezien worden. Ergens tussen de Weens-Brusselse institutionele perikelen en de frustraties van de Zuid-Nederlandse adel, zweeft Prié als een ongeleid projectiel in het rond. En zoals dat meestal gaat met projectielen, komen ze in botsing met andere objecten. Prié vormt bijgevolg een factor die de reeds bestaande breuklijnen verder versterkt. Hij hield er een moeilijke relatie op na met de adel, en kreeg desnoods een veeg uit de pan van de keizer. Behalve met Jacques De Pret, was de relatie met de toekomstige directeurs van de Compagnie evenmin optimaal; de oprichting van de GIC was immers een aanslag op Prié’s persoonlijke inkomsten die hij uit steekpenningen van particuliere reders haalde.

Invloed van de breuklijnen op de wisselwerking tussen directie en Bewindvoerders.

De politieke machthebbers in de Zuidelijke Nederlanden vormden allesbehalve een coherent geheel. Ten eerste bemerken we een tegenstelling tussen de Brusselse en Weense instellingen die zich inlaten met het Zuid-Nederlandse beleid; de Raad van State uit Brussel stond immers op gespannen voet met de Hoge Raad voor de Nederlanden in Wenen. Deze breuklijn valt ten dele samen met de tweede breuklijn, namelijk de tegenstelling tussen de hoge adel en nieuwe Oostenrijkse topambtenaren. De edellieden ventileerden de particularistische, regionale sentimenten, terwijl de Oostenrijkse topambtenaren net een centralisering beoogden. Dit alles kreeg een extra complexe dimensie, door de

²²³ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 118; DEGRYSE (K.), *De Antwerpse fortuinen*, pp. 68-73; VAN GELDER (K.), *Tien jaar trial-and-error*, pp. 287

²²⁴ BENEDIKT (H.), *Als Belgien Österreichisch War*, p. 39: “Prié war gegen die Kompanie, welch kraft ihres ausschließlichen Privilegs gegen die Freiheit des Handels verstoße”; HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 102

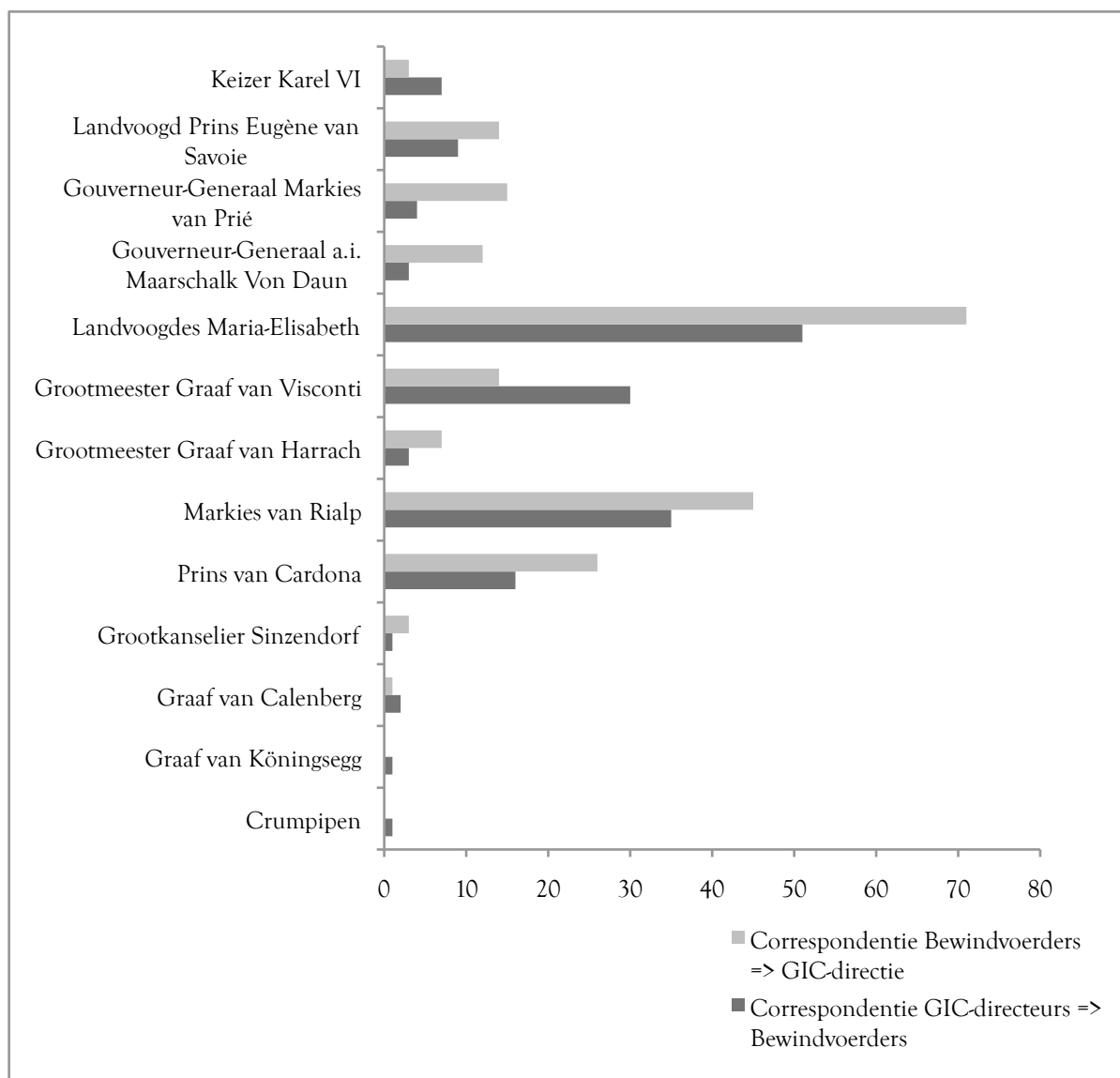
²²⁵ BRAUBACH (M.), *Prinz Eugen von Savoyen. Eine Biographie. Band IV: Der Staatsmann*, p. 161; HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 185: “presque toutes les patentes sont délivrées au nom de quatre ou cinq directeurs, toujours les mêmes, qui les monopolisent comme s’ils y avaient un droit acquis. C’est qu’en effet, le ministre plénipotentiaire entendait par ‘liberté commerciale’ la faculté qu’il s’octroyait de ne délivrer les lettres de mer qu’aux négociants qu’il agréait, et ceux-ci étaient précisément les armateurs qui le faisaient participer à leurs expéditions ou qui le couvraient des présents et d’attentions.”

²²⁶ LENDERS (P.), “De Zuidelijke Nederlanden”, p. 65

²²⁷ BRAUBACH (M.), *Prinz Eugen von Savoyen. Eine Biographie. Band IV: Der Staatsmann*, p. 161

houding van Prié tegenover de lokale gebruiken, de Zuid-Nederlandse adel, en de toekomstige GIC-directeurs.

Cruciaal is hoe dit alles de wisselwerking tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie beïnvloedde. De ideale manier om dit te achterhalen, is door na te gaan met welke ambtenaren en toppolitici de GIC-directie in contact stond. Dit kan door middel van een correspondentie-analyse. De uitgevoerde steekproef is gebaseerd op twee archiefbestanden die respectievelijk de uitgaande post naar het hof en de inkomende post van het hof bevatten.²²⁸ De analyse van deze inkomende en uitgaande correspondentie, laat zich als volgt voorstellen:

Afbeelding 5: overzicht van de briefwisseling tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directeurs (Bron: JB op basis van GIC 5579 en GIC 5594)

Het is duidelijk dat de briefwisseling van de GIC-directeurs voor de periode 1722-1734 gedomineerd wordt door de contacten met de leden van de politieke topklasse. De directeurs wisten met andere

²²⁸ Deze twee bestanden zijn respectievelijk SAA, GIC 5579 en SAA, GIC 5594

woorden perfect wie ze moesten aanschrijven om de belangen van de Compagnie veilig te stellen. Bijgevolg ondervond de directie weinig hinder van de intriges en tegenstellingen binnen de politieke bestuursniveaus.

De eerste theoretische breuklijn was de tegenstelling tussen de Brusselse Raad van State en de Weense Hoge Raad voor de Nederlanden. Beide waren verantwoordelijk voor de beleidsvorming in de Zuidelijke Nederlanden, en kwamen regelmatig met elkaar in botsing. Deze tegenstelling heeft echter geen invloed op de Compagnie, aangezien de directeurs in hun correspondentie bewust focusten op de Weense instellingen die zich inlieten met de beleidsvorming in de Nederlanden. Zo duikt de Prins van Cardona, voorzitter van de Hoge Raad, regelmatig op in de briefwisseling, vooral dan in de vroege periode van de Compagnie. Een ander figuur die de directie frequent aanschrijft en waarmee zich een intense briefwisseling ontwikkelde, is de Markies van Rialp. In zijn hoedanigheid van Spaans Staatssecretaris was hij de cruciale schakel tussen de Hoge Raad en de Keizer omtrent de kwesties die de Zuidelijke Nederlanden aanbelangden. Daarenboven waren zowel Rialp als Cardona vertrouwelingen van de keizer.²²⁹ Door deze personen op geregelde tijdstippen aan te schrijven en hen op de hoogte te brengen van de besognes van de Compagnie, slaagden de directeurs er in om de belangen van de GIC te ventileren aan de hoogste hofkringen. De directeurs lieten de Brusselse Raad van State daarentegen links liggen.

De tweede tegenstelling was de onenigheid tussen de traditionele hoge adel enerzijds en de nieuwe Oostenrijkse bestuurdersklasse anderzijds. De eerste zagen hun kans schoon om hun toegenomen macht te consolideren, terwijl de tweede net haar machtsbasis probeerde te ontplooiën. Andermaal lijkt deze breuklijn geen enkele invloed te hebben op de wisselwerking tussen de Compagniedirectie en de Oostenrijkse Bewindvoerders. De correspondentie-analyse toont immers aan dat de GIC-directeurs zich in hun correspondentie beperkten tot de politieke toppers, en weinig aanstalten maakten om met de lokale adel in dialoog te treden. Bijgevolg had de tegenstelling tussen de Oostenrijkse topambtenaren en de Zuid-Nederlandse adel geen invloed op de wisselwerking tussen de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders.

De derde en laatste factor die we in rekening moeten brengen, is uiteraard de Markies van Prié. Hij leefde op gespannen voet met de adel, was traag in zijn administratie en had absoluut geen baat bij de oprichting van de Compagnie. Ook deze tegenstelling weten de directieleden te overkomen, meer bepaald door er een parallelle correspondentie op na te houden met Eugène de Savoie, de prins van Cardona en tevens de markies van Rialp. Wanneer de directieleden niet konden rekenen op Prié, dan konden ze nog altijd terugvallen op deze topfunctionarissen. Uiteindelijk heeft het ‘probleem Prié’ zichzelf opgelost; de Markies werd gezien zijn onhoudbare politieke positie teruggeroepen naar Wenen en bedankt voor bewezen diensten. Daarenboven was Prié’s impact op de Compagnie vrij beperkt. Op een iets tragere beëdiging van de directieleden na, heeft Prié zo goed als geen nefaste invloed gehad op de wisselwerking tussen de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders.

²²⁹ DHONDT (F.), “Law on the Diplomatic Stage: the 1725 Ripperda Treaty”, in: DRAGANOVA (V.) & KROLL (S.), *Die Inszenierung des Rechts: Law on Stage*, Martin Meidenbauer Verlag (München), 2010, p. 323

3. Tussenbesluit.

In dit hoofdstuk werden de massieve entiteiten ‘GIC-directie’ en ‘Oostenrijkse Bewindvoerders’ onderzocht op hun interne differentiatie.

De directeurs van de Oostendse Compagnie werden door drie theoretische breuklijnen van elkaar gescheiden. Eerstens is er sprake van stedelijk particularisme; ten tijde van de vooruitredingen prefereerde men immers stadsgenoten als investeerders, dit in plaats van niet-stadsgenoten om joint-ventures aan te gaan. Ten tweede lijken er binnen de Zuid-Nederlandse koloniale handelaars diverse allianties en vijandschappen te bestaan die dateren uit de pre-Compagnieperiode. Een derde theoretische breuklijn, was de tegenstelling tussen de directieleden die tot de ‘Jointe Secrète’ behoorden, en zij die er geen deel van uitmaakten.

De uitgevoerde studie van de resolutieboeken en de correspondentie toonde echter aan dat de impact van deze drie breuklijnen beperkt is. Van stedelijk particularisme is bij de GIC-directeurs geen sprake meer; de allianties of vijandschappen die er ten tijde van de vooruitredingen waren, kennen evenmin doorwerking op de besluitvorming en werking van de Compagniedirectie. De enige breuklijn die echt een rol speelt, is de tegenstelling tussen de directieleden die deel uitmaken van de Jointe en de directieleden die geen deel uitmaken van deze Jointe. Het was immers zo dat de directieleden die lid waren van de Jointe (De Pret, Proli, Maelcamp) niet mochten communiceren met de directeurs die er geen lid van waren. Het voornaamste gevolg van de oprichting van deze Jointe, was dat de beslissingsmacht van het triumviraat De Pret – Proli – Maelcamp nog verder toenam. Wanneer we in de volgende hoofdstukken de wisselwerking tussen de GIC-directie en de Bewindvoerders analyseren, dienen we er bijgevolg rekening mee te houden dat het beleid van de Compagnie sterk beïnvloed werd door dit triumviraat, en dat hun macht door de oprichting van de Jointe nog groter werd. Bij dit alles moet nog vermeld worden dat de directeurs (en dan vooral de drie genoemde heren) zich in hun beleidsvorming en interactie met de politieke machthebbers sterk lieten leiden door de desiderata van de aandeelhouders.

De politieke klasse die de Zuidelijke Nederlanden in de periode 1722-1734 bestuurde, was evenmin een coherent gegeven. Zo waren er ten eerste tegenstellingen tussen de instituties in Wenen en Brussel, die zich beide met de beleidsvorming in de Nederlanden inlieten. Ten tweede is er in de literatuur sprake van een discrepantie tussen de traditionele Zuid-Nederlandse adel en de nieuwe Oostenrijkse topambtenaren. Deze situatie werd nog ingewikkelder door het gedrag van de Markies van Prié, die de oprichting van een geotrooierde Compagnie allesbehalve genegen was.

Op basis van het briefverkeer tussen de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders werd vastgesteld dat de doorwerking van deze tegenstellingen miniem was. De geschetste breuklijnen waren er vast en zeker, al wisten de directieleden deze te overkomen door er enkel en alleen een intensieve correspondentie op na te houden met de landvoogden, gevolmachtigde ministers en topambtenaren van de Oostenrijkse bureaucratie. De tegenstelling tussen de Brusselse Raad van State en de Weense Hoge Raad voor de Nederlanden werd vermeden door enkel laatstgenoemde instelling aan te schrijven. Daarnaast lieten de directieleden de adel links liggen in hun correspondentie, waardoor de tegenstelling tussen de Oostenrijkse topambtenaren en de Zuid-Nederlandse adel geen repercussies had voor de wisselwerking tussen de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders. Ook van Prié's afgunst hadden de directieleden geen last, dit door de parallelle correspondentie met andere topambtenaren en door het ontslag van Prié in 1725. De impact van de interne breuklijnen op de verhouding tussen de Compagniedirectie en de Oostenrijkse Bewindvoerders werd bijgevolg tot het minimum beperkt.

De interne tegenstellingen binnen de Compagniedirectie en de Zuid-Nederlandse politieke bestuurdersklasse, waren ongetwijfeld aanwezig. Echter, deze werden niet veruitwendigd in de wisselwerking tussen de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders. De voornaamste repercussies voor de casuïstische analyses in het vervolg van deze scriptie, zijn volgende aspecten. Wanneer we het hebben over de 'GIC-directie', dan dienen we ons bewust te zijn dat vooral De Pret, Proli en Maelcamp de beleidslijnen van deze Compagnie uitzetten, veelal op aanraden van de aandeelhouders van de Compagnie. Wanneer we de 'Oostenrijkse Bewindvoerders' vernoemen, dan gaat het quasi uitsluitend over de Oostenrijkse topambtenaren, die als een coherente entiteit in interactie treden met de Compagniedirectie.

4. DIRECTIE, BEWINDVOERDERS EN COMMERCIEEL BELEID

1. Opzet.

Vanaf dit hoofdstuk wordt de wisselwerking tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie in een aantal concrete spanningsvelden geanalyseerd. Het eerste van deze drie spanningsvelden betreft de interactie tussen beide partijen inzake de ontwikkeling van een commercieel, fiscaal en juridisch-commercieel beleid. Was er sprake van samenwerking? Speelden de Oostenrijkse machthebbers in op de commerciële, fiscale en juridische desiderata van de Compagniedirectie? Of was er eerder sprake van een verregaande ‘laissez-faire’ van overheidswege? Deze vragen worden beantwoord door een aantal relevante epoches uit de bestaansgeschiedenis van de GIC te bestuderen, waarbinnen de politieke machthebbers en de GIC-directeurs met elkaar in interactie stonden.

De achterliggende ‘commerciële filosofie’ die de Oostenrijkse Bewindvoerders hanteerden, was dat de GIC-directeurs carte blanche kregen om een eigengereid commercieel beleid te voeren. Dit wordt vastgelegd middels het 30ste artikel van het oprichtingsoctrooi, waarin de Bewindvoerders stellen dat “[n]ous declaron la Compagnie libre & independante de nous, & du Gouvernement de nos Pais-bas en tout ce qui pourra regarder son économie, la direction de son commerce, & l’administration de son commerce tant par terre que par mer”.²³⁰

Het devies “libre et independante” sloeg in hoofdzaak op het aantal schepen dat werd uitgereed, hun bestemming, de beoogde kostprijs van de verhandelde goederen, etcetera. Deze commerciële vrijheid impliceert echter niet dat de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders twee afgesloten, niet-communiserende vaten waren, wel integendeel. Op sommige fronten kon men immers niet anders dan met elkaar in interactie treden. In dit hoofdstuk problematiseren we deze interactie. Door middel van diverse casuïstische analyses zullen we nagaan hoe de GIC-directeurs en de Oostenrijkse Bewindvoerders met elkaar in interactie stonden inzake commerciële, fiscale en juridisch-commerciële aspecten. Waren de directieleden bereid om te reageren op de desiderata van de Compagniedirectie, of was net het tegendeel waar?

2. Casus: de aandelenkapitalisatie van de Oostendse Compagnie.

De eerste casus waarin de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders met elkaar in interactie treden, situeert zich in 1722. De debatten gingen hierbij om de kapitalisatie van de Compagnie. Om het bedrijf operationeel te maken, waren voldoende liquide vereist. Teneinde kapitaal te mobiliseren voor dit project, werd geopteerd voor een traditionele aandeelhoudersstructuur. Dit is uiteraard een precair gegeven: de potentiële kapitaalsinbreng mag gezien de economische malaise in de Zuidelijke Nederlanden niet overschat worden, al mag men de grote kapitaalshoeveelheden – die bijvoorbeeld in

²³⁰ *Lettres patentes*, art. 30

Antwerpen nog aanwezig zijn – evenmin uit het oog verliezen.²³¹ Deze paradoxale situatie van een economische malaise gecombineerd met de aanwezigheid van diverse kapitaalkrachtige families, maakte van de discussies omtrent het startkapitaal van de GIC een evenwichtsoefening. Oorspronkelijk koesterde Wenen het idee dat er ter waarde van 10.000.000 gulden aan startkapitaal voor de Compagnie voorzien moest worden.²³² Dit bedrag werd naar voren geschoven door Goswin-Arnould de Wynants en Jean-Remacle de Thisquen, die als raadsheren zetelden in de Hoge Raad voor de Nederlanden.²³³ Dit zijn enorme ‘capital targets’ die door het politieke establishment vooropgesteld worden; het risico bestond dan ook dat dit kapitaal niet gevonden zou worden. Bijgevolg stellen de Oostenrijkse Bewindvoerders dat indien het beoogde bedrag van 10.000.000 gulden na zes weken niet ter beschikking is, men het bedrag naar 8.000.000 dient te verlagen. Indien ook dat bedrag niet bereikt wordt, dan dragen de Oostenrijkse Bewindvoerders op om de aandelenboeken open te houden tot wanneer het kapitaal van 8 miljoen gulden gevonden is.²³⁴

De directie van de Oostendse Compagnie meent dat de kapitalisatie die Wenen beoogde te groot was. GIC-directeurs Proli en De Pret vrezden bijvoorbeeld dat de benodigde fondsen niet gevonden zouden worden. Zij opteerden bijgevolg voor een lager operationeel kapitaal.²³⁵ Immers, een operationeel kapitaal van 10 miljoen gulden zou, in de woorden van Michel Huisman, “*dépasser les besoins du Pays*”.²³⁶

In de officiële versie van het oprichtingsoctrooi wordt uiteindelijk overeengekomen dat de kapitaalsinput zich tot 6 miljoen gulden diende te beperken, verdeeld over 6.000 aandelen van 1.000 gulden per aandeel.²³⁷ Met dit lagere bedrag speelde de politieke elite duidelijk in op de vraag van de GIC-directeurs om het financieel potentieel van de Zuidelijke Nederlanden niet te overschatten en geen exuberante kapitalisatie voorop te stellen. De oorspronkelijke desiderata van de politieke klasse, id est een kapitalisatie van 10 miljoen gulden, blijken met andere woorden voor onderhandeling vatbaar te zijn: de GIC-directie vroeg een lagere kapitaalsinput en kreeg die ook. In deze casus lijken de Oostenrijkse Bewindvoerders duidelijk in te spelen op de desiderata van de Compagniedirectie.

²³¹ Karel Degryse’s magistrale doctoraatsstudie toont bijvoorbeeld aan dat een groot deel van de Zuid-Nederlandse fortuinen zich in de 18de eeuw nog steeds in Antwerpen situeerde, en dat dit kapitaal gemobiliseerd werd in diverse grootschalige projecten, zoals de diverse Antwerpse investeringen in de Oostendse Compagnie en diverse andere commerciële ondernemingen aantonen. Zie: DEGRYSE (K.), *De Antwerpse fortuinen*, 5 vol.

²³² SAA, GIC 5670, *Instructions Secretes pour les Directeurs de la Compagnie Generale de Commerce et de Navigation aux Indes à établir dans nos Pais Bas Autrichiens*, folio 63-64 (23.01.1723) en SAA, GIC 5815, *Instructions Secretes de l’Empereur aux Directeurs du 23 janvier 1723*, geen foliëring (23.01.1723)

Zie tevens: HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 221

²³³ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, pp. 208-209

²³⁴ SAA, GIC 5670, *Instructions Secretes pour les Directeurs de la Compagnie Generale de Commerce et de Navigation aux Indes à établir dans nos Pais Bas Autrichiens*, folio 63-64 (23.01.1723) en SAA, GIC 5815, *Instructions Secretes de l’Empereur aux Directeurs du 23 janvier 1723*, geen foliëring (23.01.1723)

²³⁵ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, pp. 204-205

²³⁶ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 221

²³⁷ *Lettres patentes*, art. 19

3. Casus: de rol van buitenlandse investeerders.

Parallel met de onderhandelingen omtrent de totale kapitalisatie van de Oostendse Compagnie, stonden de Oostenrijkse machthebbers en de GIC-directie met elkaar in interactie omtrent de eventuele rol van buitenlandse investeerders in de Compagnie. Wenen voelde immers de behoefte om diverse restricties op te leggen aan potentiële buitenlandse investeerders.

Een eerste restrictie heeft betrekking op de hoeveelheid aandelen die een buitenlandse investeerder mag bezitten. De Oostenrijkse Bewindvoerders bepaalden immers dat het buitenlandse kapitaal niet meer dan 1/3^e van de totale kapitalisatie mag bedragen, terwijl de inwoners van de Zuidelijke Nederlanden 2/3^e van de aandelen mogen bezitten. De politieke klasse was immers van mening dat “[le] profit et le gain, que l’on se promet de ce commerce toute a l’avantage de nos sujets, preferablement aux etrangers”.²³⁸ De Compagnie dient vanuit politiek oogpunt vooral de eigen bevolking ten goede te komen.

De directieleden vreesden daarentegen dat het benodigde kapitaal niet volledig aanwezig was bij de inwoners van de Zuidelijke Nederlanden. Bijgevolg argumenteren zij dat het nodig is om buitenlandse investeerders zonder restricties toe te laten, opdat de beoogde liquide middelen gevonden zouden worden.²³⁹ De politieke machthebbers in Wenen hebben oren naar dit argument van de directieleden, waardoor de Bewindvoerders de deur op een kier houden om de buitenlandse kapitaalsinbreng tot 50% te verhogen. Er werd door Wenen echter op gewezen dat het buitenlandse kapitaal niet de overhand mag halen op het binnenlands kapitaal.²⁴⁰

Een tweede restrictie die de politieke elite aan de buitenlandse aandeelhouders trachtte op te leggen, is het aspect van toelating tot het aandeelhouderschap: alvorens een aandeel aan te schaffen, moest de buitenlandse investeerder ‘gescreend’ worden. In tegenstelling tot de investeerders uit de Zuidelijke Nederlanden, dienen de niet-Oostenrijkse onderdanen immers toelating te krijgen om aandelen te mogen bezitten, terwijl men zich tegenover de onderdanen van de Zuidelijke Nederlanden veel lossier opstelde.²⁴¹ Er zijn echter geen indicaties gevonden dat de Compagniedirectie zich tegen deze maatregel verzet heeft.

Inzake de rol van het buitenlands kapitaal stellen de Oostenrijkse Bewindhebbers zich zeer constructief op. Ze vertrekken vanuit een bepaalde premisse, namelijk de beperkte invloed van buitenlands kapitaal, al is deze zeker voor onderhandeling vatbaar. Wanneer de GIC-directie in deze casus argumenteert dat het buitenlandse kapitaal een belangrijke rol moet spelen in de kapitalisatie van de Compagnie, dan doet de politieke elite de nodige toegevingen hieromtrent. Opnieuw lijkt er dus sprake te zijn van een verregaande wil van de Oostenrijkse Bewindvoerders om te reageren op de desiderata van de

²³⁸ SAA, GIC 5670, *Instructions Secretes pour les Directeurs de la Compagnie Generale de Commerce et de Navigation aux Indes à établir dans nos Pais Bas Autrichiens*, folio 61 (23.01.1723) en SAA, GIC 5815, *Instructions Secretes de l'Empereur aux Directeurs du 23 janvier 1723*, geen foliëring (23.01.1723)

Zie tevens: THE FREE DICTIONARY, *Mercantilism*, in: <<http://www.thefreedictionary.com/mercantilism>>, geraadpleegd op 01.05.2013

²³⁹ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, pp. 204-205

²⁴⁰ SAA, GIC 5670, *Instructions Secretes pour les Directeurs de la Compagnie Generale de Commerce et de Navigation aux Indes à établir dans nos Pais Bas Autrichiens*, folio 62 (23.01.1723) en SAA, GIC 5815, *Instructions Secretes de l'Empereur aux Directeurs du 23 janvier 1723*, geen foliëring (23.01.1723)

²⁴¹ SAA, GIC 5670, *Instructions Secretes pour les Directeurs de la Compagnie Generale de Commerce et de Navigation aux Indes à établir dans nos Pais Bas Autrichiens*, folio 62 (23.01.1723): “Les directeurs prendront les soumissions et tiendront note des etrangers, qui apres leurs Tiers rempli se presenteront afin de les admettre ensuite selon l'ordre et la date”

Zie tevens: SAA, GIC 5815, *Instructions Secretes de l'Empereur aux Directeurs du 23 janvier 1723*, geen foliëring (23.01.1723)

Compagniedirectie, teneinde de meest optimale omstandigheden voor de werking van de GIC te creëren.

4. Casus: taxaties op de GIC-goederen.

Een recurrent gegeven in de interactie tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie, zijn de discussies omtrent de belastingsvoet op verhandelde koloniale goederen. Andermaal dient er een evenwicht gevonden te worden tussen twee partijen die er een ander belang op nahouden. Voor de politieke klasse is de handel in koloniale waren de uitgelezen mogelijkheid om de inkomsten uit importtollen te vergroten. Hiermee zouden ze het begrotingstekort kunnen opvangen. De GIC-directie wil daarentegen de taxaties zo laag mogelijk houden, teneinde een concurrentievoordeel te verwerven ten opzichte van de regionale concurrenten (VOC, EIC, Compagnie des Indes).

De regeling omtrent de taxatie op Compagniegoederen werd bepaald door het oprichtingsoctrooi. De Oostenrijkse Bewindvoerders opteerden voor een systeem van éénmalige taxatie op koloniale waren. Deze werd geïnd op verhandelde producten tijdens de publieke vendities, de momenten waarop de GIC-goederen publiekelijk werden verkocht in Brugge of Oostende. Het gehanteerde tarief hierbij bedroeg 6%. Los van deze 6%-belasting, werden geen verdere taksen opgelegd. Dit impliceerde dat er geen bijkomende tollens aan de Oostenrijkse administratie betaald moesten worden wanneer deze goederen over de landsgrenzen heen verhandeld werden.

Deze 6%-taxatie is een centraal gegeven in de debatten tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie. Het exhaustieve onderzoek van Huisman bracht immers aan het licht dat de directieleden van de Compagnie enkel en alleen vrede konden nemen met een taxatie op verhandelde koloniale goederen van maximaal 4% op de verkoopprijs.²⁴² In eerste instantie lijkt de vorst in te spelen op deze vraag van de GIC-directie. Tot en met 1 september 1724 schrijft de Keizer een gunsttarief voor van 4%. Dit gunsttarief staat gekend als de zogenaamde ‘admodiation’.²⁴³ Na 1 september 1724 zou het taxatieniveau opnieuw naar 6% stijgen.

Deze stijging wordt door de Compagniedirectie en haar aandeelhouders echter niet op applaus onthaald. Daar zijn twee redenen toe. Ten eerste is deze regeling een zogenaamde “*trompe l’oeil*”, aangezien de GIC-schepen nooit voor 1 september 1724 terug in Oostende zouden zijn. Er kunnen dus geen vendities aan dit gunsttarief georganiseerd worden.²⁴⁴ Een tweede reden waarom de representanten van de Compagnie zich verzetten tegen de verhoging van het 4%-tarief, is van commerciële aard. De directie en aandeelhouders stellen immers dat “*het Recht van 6 p.c. te lichten op den prijs van den vercoop der*

²⁴² HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 223: “*cette majoration devait être raisonnable et ne pas dépasser quatre pour cent.*”

²⁴³ SAA, GIC 5578, *Representations faites a S.M. Imp. et Cat. a Vienne par les députés de la Compagnie*, folio 14-15 (30.06.1724): “*modérés depuis a 4 par cent pour la durée de l’admodiation de ses droits, laquelle admodiation etant finie au premier de Septembre de la presente année 1724: il en resultera que les dits 6 par Cents s’exigeront sur le pied du dit Octroij, par le quel haut droit la Compagnie, qui n’a encore eue aucuns retours se trouvera frustrée de la dite moderation*”

²⁴⁴ SAA, GIC 5578, *Representations faites a S.M. Imp. et Cat. a Vienne par les députés de la Compagnie*, folio 14-15 (30.06.1724). Huisman noemt de 4% een “*trompe-l’oeil*”. Zie: HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 250

goederen in de *publicque venditien ten uijtersten onereus is, ende schaedelijck aen de Comp[agnie]*”.²⁴⁵ Deze hoge taxatie zou de eenheidsprijs per verkocht artikel immers de hoogte injagen, waardoor elk concurrentievoordeel op de Franse, Britse en Hollandse Compagnieën teniet gedaan zou worden. Daarenboven is van gelijkaardige taksen op Oosterse goederen geen sprake in de buurlanden.²⁴⁶ Deze situatie zou de competitiviteit van de Zuid-Nederlandse koloniale markt hevig hypothekeren. De directieleden besluiten dan ook dat “*[la Compagnie d’Ostende] ne pourra commercer sur un pied egal avec les Compagnies de L’angleterre et d’hollande*”.²⁴⁷

De directieleden zijn dus vooral bezorgd om de handelspositie van de GIC tegenover de Noordelijke Republiek en Groot-Brittannië. De Compagniedirectie meent immers dat de hogere taxatie nefast zou zijn voor de verkopeningen, meer zelf: de directie argumenteert dat de prijzen van de GIC-goederen systematisch onder de VOC-goederen moeten blijven. Zelfs indien de prijs per verkocht artikel in Amsterdam en de Zuidelijke Nederlanden gelijk zou zijn, dan blijft de Oostendse Compagnie in het nadeel tegenover de VOC. De reden hiervoor is dat de Noord-Nederlandse handelaars de transportkost van en naar Oostende moeten toevoegen aan de eenheidsprijs per product.²⁴⁸ We mogen immers niet vergeten dat de Noord-Nederlandse handelaars (evenals de Britten) voorname spelers waren op de Zuid-Nederlandse koloniale handelsmarkt.²⁴⁹ Vandaar dat het in economisch opzicht belangrijk is dat de koloniale goederen op de Zuid-Nederlandse markt systematisch goedkoper waren dan de prijzen van dezelfde goederen op de Noord-Nederlandse markt. Dit kon enkel via een gunstig taxatiebeleid bewerkstelligd worden. Indien de politieke machthebbers zouden verzaken om een interessant fiscaal klimaat te creëren, dan zou dit vooral leiden tot de afwezigheid van Britse en Hollandse handelaars.²⁵⁰ Zonder “*la Consomption chez les Etrangers, cette Compagnie ne peut subsister, n’y employer son capital en entier*”.²⁵¹ Sterker nog, indien de Oostendse Compagnie zich door omstandigheden enkel en alleen de

²⁴⁵ SAA, GIC 5578, *Naedere Instrictien voor Mijn heeren de Ghedeputeerde van Wegghens d’assemblée Generael Indische Compagnie gehouden tot Antwepren de 6 en 7 B’re 1723 om te doen deselfe representatien bij S.K. en C.M.*, folio 10 (30.06.1724)

²⁴⁶ SAA, GIC 5578, *Representations faites a S.M. Imp. et Cat. a Vienne par les deputés de la Compagnie*, folio 15 (30.06.1724): “Dat men in hollandt en andere Landen de goederen à Droiture van oostindien Comende met wijnghe oft geene Rechten Chargeert, en ter contrarie de d’oostindischen goederen van andere plaetsen van Europa Comende, veel swaerder belast werden, oft selft niet noghen incomen, t’welck geschiet om haere respective Comp[agn]ieën te favoriseren”. Zie tevens: SAA, GIC 5578, *Representations faites a S.M. Imp. et Cat. a Vienne par les deputés de la Compagnie*, folio 15 (30.06.1724)

²⁴⁷ SAA, GIC 5578, *Representations faites a S.M. Imp. et Cat. a Vienne par les deputés de la Compagnie*, folio 15 (30.06.1724)

²⁴⁸ SAA, GIC 5578, *Autre Memoire touchant la moderation des Droits*, folio 22 (30.06.1724): “la Compagnie ne peut vendre Ses marchandises aux hollandois a prix Egal qu’ils les achètent de leur Compagnie, car les marchands, qui achettent a Ostende, ne le font, que pour les avoir a meilleur marché que chez eux, et ils doivent trouver dans le prox d’achat non seulement es droits de Sa Majte. mais aussi les fraix de Transport et de leur vojage aucun benefice capable de les attirer aux ventes”. Zie tevens SAA, GIC 5602, *Lettre des Directeurs a l’Empereur*, geen foliëring (???.1724): “il en resultera que les dits 6 par cents s’exigeront sur le pied du dit octroy, par le quel haut droit La Compagnie, qui n’a encore eu aucune retours se trouvera furstrée de la ditte moderation, et des effets de la faveur que Votre Sacre. Majte. a eu la bonté de lui temoigner dans sa naissance, ne pourra commercer sur un pied egal avec les Compagnies de l’Angleterre et d’Hollande qui ne paient pas tant même a l’entrée de leur Païs”.

²⁴⁹ SAA, GIC 5578, *Autre Memoire touchant la moderation des Droits*, folio 22 (30.06.1724): “On objectera peut etre que les hollandois n’achètent pas tout il est vrai mais nous avons vu par experience que de ve qui s’est vendu jusqu’a present ils ont acheté du moins les 2/3 et ont puis ainsi dire relglé le prix des ventes.”

²⁵⁰ SAA, GIC 5578, *Refelxions sur les articles de Memoire que les Deputez de la Compagnie Autrichienne des Indes ont eu l’honneur de presenter à sa M.I et C.*, folio 30 (30.06.1724): “ils s’en pourvoiront comme il en du cy devant en Angleterre et en Holland, Sa Mte. en perdra les Droits, et la Compagnie les debas a sa ruïne entiere”. Een bijkomend argument dat hierbij aangehaald wordt, is dat de vorst eveneens nadeel zal ondervinden van de weggebleven handelaars, dit door een voorspelde daling in de inkomsten uit de grenstollen.

²⁵¹ SAA, GIC 5578, *Refelxions sur les articles de Memoire que les Deputez de la Compagnie Autrichienne des Indes ont eu l’honneur de presenter à sa M.I et C.*, folio 29 (30.06.1724)

Zuidelijke Nederlanden als afzetmarkt zou hebben, dan zou de uitreding van één Compagnieschip per jaar ruimschoots voldoende zijn.²⁵²

Om dergelijk commercieel rampscenario te vermijden, zoeken de directieleden en de aandeelhouders van de Compagnie naar een strategie om het gunsttarief van 4% in stand te houden en de verhoging naar een 6%-taks te vermijden. De aandeelhouders zijn immers verontwaardigd dat de Keizer “*wil oplegghen nieuwe Lasten te voren noijent behoort, op de principaelste goederen Soo de Comp. is medebrengeende, en waeruijt het principaelste voordeel te hopen is*”.²⁵³

De aandeelhouders en GIC-directie besluiten tijdens de Assemblee van 6 en 7 oktober 1723 om rechtstreeks druk uit te oefenen op het politieke establishment in Wenen. Hiervoor zullen ze gebruik maken van GIC-directeur Pietro Proli en raadspensionaris André-Melchior Van Kessel. Zij worden als officiële gedeputeerden van de Compagnie naar Wenen gezonden om hun dankbaarheid jegens de keizer te tonen voor de oprichting van de Compagnie.²⁵⁴ Tijdens deze deputatie moeten Proli en Van Kessel de juiste contacten te leggen, teneinde het gunsttarief (de ‘admodiation’) van 4% in stand te houden.²⁵⁵ Hun reis vangt aan medio augustus 1724, vlak voor het vervallen van het 4%-tarief.²⁵⁶ Eén van de argumenten waarmee ze hoopten de keizerlijke entourage te overtuigen, was dat een gunstig fiscaal beleid ertoe zal leiden dat de GIC haar goederen kan verkopen aan “*meilleur marché que les Anglois et Hollandois*”.²⁵⁷

²⁵² SAA, GIC 5578, *Reflexions sur les articles de Memoire que les Deputez de la Compagnie Autrichienne des Indes ont eu l'honneur de presenter à sa M.I et C.*, folio 29 (30.06.1724): “puis qu’un seul vaisseau est suffisant a peu près pour le necessaire des sujets de sa Mte. aux Paijs-bas.”

²⁵³ SAA, GIC 5578, *Naedere Instrictien voor Mijn heeren de Ghedeputeerde van Wegghens d’assemblée Generael Indische Compagnie gehouden tot Antwerpen de 6 en 7 8ber 1723 om te doen deselfe representatien bij S.K. en C.M.*, folio 8-9 (30.06.1724)

²⁵⁴ SAA, GIC 5578, *Commission & autorisation à Mr. Pietro Proli de la part de l’assemblée Generale et des Directeurs*, folio 1 (30.06.1724): “Finalement pour droit de reconnaissance de cet Octroy, que nous avons bien voulu accorder pour établir & former cette Compagnie, Elle sera obligée de Nous presenter, & à chacun de nos Hoirs et Successeurs un Lion couronné tenant les Armes de la Compagnie du poids de vingt marcs d’Or [...] comme ils [les directeurs] commettent et autorisent par cette leur collegue le Sieur Pietro Proli, a fin qu’a son arrivé à Vienne et ensuite de L’art. 103 de L’octroy il puisse presenter de la manière la plus Soumise et Respectueuse aux pieds de S.M. le Lion d’or qui à été remis au dit Sr. Proli, en reconnaissance et hommage de L’octroy qu’il a plu a S.M. d’accorder pour l’établissement de cette Comp. et de demander en outre le continuation de Sa haute protection en accordant de nouvelles graces et privileges selon les supplications faites par L’assemblée Generale que par les directeurs.”. Voor de brief van de Directeurs aan de keizer omtrent de deputatie, zie: SAA, GIC 5579, *Députation de Mrs. Proli et Van Kessel. Lion d’or*, folio 6-7 (sine dato). Voor de brief van Eugène de Savoie aan de directeurs omtrent de deputatie, zie: SAA, GIC 5579, *Brief van Eugène de Savoie aan de Directeurs van 15 februari 1724*, folio 30 (15.02.1724). De thematiek komt tevens aan bod in een brief van de Directeurs aan de Prins van Cardona: SAA, GIC 5579, *Lettre du 15 fevr. 1724 à Monseigneur Le Prince de Cardona*, folio 248 (15.02.1724). Voor de instructies van de directeurs aan de gedeputeerden omtrent de dankbetuigingen, zie: SAA, GIC 5578, *Naedere Instrictien voor Mijn heeren de Ghedeputeerde van Wegghens d’assemblée Generael Indische Compagnie gehouden tot Antwerpen de 6 en 7 8bre 1723 om te doen deselfe representatien bij S.K. en C.M.*, folio 4 (30.06.1724) en SAA, GIC 5578, *Representations faites a S.M. Imp. et Cat. a Vienne par les députés de la Compagnie*, folio 13 (30.06.1724)

²⁵⁵ Voor een overzicht van deze instructies, zie: SAA, GIC 5602, *Instructien voor d’heeren Van Kessel en Proli ghedeputeerden van weghens d’assemblee Generael der Generael Indische Compe. gehouden tot Antwerpen de 7 en 7 8ber 1723 om te doen deselfs representatien bij S.K. en C.M.*, geen foliëring (???.1723). Voor de specifieke instructie omtrent het admodiation-tarief, zie: SAA, GIC 5578, *Naedere Instrictien voor Mijn heeren de Ghedeputeerde van Wegghens d’assemblée Generael Indische Compagnie gehouden tot Antwerpen de 6 en 7 8bre 1723 om te doen deselfe representatien bij S.K. en C.M.*, folio 11 (30.06.1724) en SAA, GIC 5602, *Instructien voor d’heeren Van Kessel en Proli ghedeputeerden van weghens d’assemblee Generael der Generael Indische Compe. gehouden tot Antwerpen de 6 en 7 8ber 1723 om te doen deselfs representatien bij S.K. en C.M.*, geen foliëring (???.1723)

²⁵⁶ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 303

²⁵⁷ SAA, GIC 5578, *Reflexions sur les articles de Memoire que les Deputez de la Compagnie Autrichienne des Indes ont eu l'honneur de presenter à sa M.I et C.*, folio 30 (30.06.1724)

Uiteindelijk wordt deze deputatie een waar succes. De top van de Oostenrijkse politieke klasse en de GIC-gedeputeerden kunnen het goed met elkaar vinden, waardoor de gunstige belastingsvoet in stand bleef, net zoals de directie dat verlangde.²⁵⁸ Het succes van de GIC-gedeputeerden wordt beklonken met de keizerlijk *dépêche* van 12 december 1724. Dit bericht stelt klaar en duidelijk dat de vorst het gunststatief op koloniale goederen zal verlengen: “*Je veux bien accorder a la dite Compagnie, cette limitation des Droits, de six, a quatre pour cent, pour l'espace de trois années*”.²⁵⁹ Na het nodige aandringen en argumenteren, slagen de GIC-gedupeteerden er met andere woorden in om de keizer voor hun standpunt te winnen. Ook wat betreft de taxatietarief van verhandelde koloniale goederen lijkt het er dus op dat de Oostenrijkse Bewindvoerders gaarne inspelen op de desiderata van de Compagniedirectie. Middels dit gunsttarief werd een bevoorrecht fiscaal klimaat voor de Compagnie gecreëerd.

De verlenging van de gunstige 4%-taxatie – in plaats van de oorspronkelijke 6% – was geldig voor een termijn van 3 jaar. Dit wil zeggen dat het taxatieprobleem zich na drie jaar herhaalde: in 1727 zou de taxatievoet opnieuw verhoogd worden van 4% naar 6%. Andermaal vraagt het directiecomité naar de mogelijkheid om het gunststatief van 4% in stand te houden, dit ter behoud van het concurrentievoordeel. De omstandigheden waarbinnen deze vraag nu gesteld wordt, zijn weliswaar volledig veranderd: middels het Vredespreliminair van Parijs (mei 1727) werd de Zuid-Nederlandse India- en Chinavaart voor een termijn van zeven jaar opgeschort. Wanneer we echter de correspondentie bestuderen, dan valt het vrijwel meteen op dat de vorstelijke gunst verlengd werd: de gunstige 4%-taxatie op de vendities bleef van toepassing.²⁶⁰ Desondanks de veranderde omstandigheden na mei 1727, blijven de Oostenrijkse Bewindvoerders gehoor geven aan de commerciële desiderata van de Compagniedirectie.

Het gunsttarief bleef uiteindelijk van toepassing gedurende de hele periode waarin de Compagnie operationeel was. Niemand voelde de behoefte om dit privilege in vraag te stellen. Niemand behalve Baron de Sotelet. Na zijn eerdere pacht in 1718, verkreeg hij in 1732 opnieuw de concessie om de douane-inkomsten te innen in opdracht van de Oostenrijkse administratie. Hij diende hiervoor het jaarlijkse bedrag van 1.750.000 gulden aan de overheid te betalen. In zijn gedrevenheid om minstens ‘break-even’ te draaien en liefst winst te boeken, nam Sotelet een loopje met de diverse

²⁵⁸ SAA, GIC 5594, 20 xbre 1724. *Lettre du Marquis de Rialp aux Directeurs*, folio 55v (20.12.1724): “Par le retour de Messrs. Prolé et Van Kessel à Anvers, vous fait informez du succes de leurs negociations qui regardent la Compagnie Generale des obligations qu'elle doit a sa generosité de Sa Maj[est]e Imp[er]iale et C[atholique]”. Een gelijkaarige brief werd enkele maanden later door de GIC-directeurs aan de Keizer verzonden: SAA, GIC 5579, *Lettre du 22 mars 1725*, folio 8 (22.03.1725): “Votre Sacrée Majesté a bien voulu écouter les supplications tres humbles qu'ils [Van Kessel & Prolé] ont pris la Liberté de luy faire au nom de leurs principaux, on fut sensiblement touché des favorables résolutions de V.M., on y reconnu la Clemence qui luy est si naturelle”.

²⁵⁹ SAA, GIC 5670, *Décret de 30 Xbre 1724*, folio 51 (12.12.1724). Zie tevens: Geheime instructie van Karel VI aan de Graaf Von Daun, 27 januari 1725, Wenen. In: KOVÁCS (E.), *Instruktionen und Patente*, p. 185: “aiant de même limité les droits d'entrée et sortie des denrées venantes des Indes de six à quatre pour cent pendant l'espace de trois années”.

²⁶⁰ SAA, GIC 5579, 5 Juin 1728. *Droits à 4 p.c.*, folio 104, (05.06.1728): “c'est Sa volonté souveraine, que celles venues dans les mois de novembre et decembre de l'année passé avec les Cinq Vaisseaux de la Chine et Bengale, ne devront payer que quatre pour Cent, et qu'ainsi nous pouvions disposer des deux pour Cent que nous avions tenues en depot en suite de l'ordre de V.A.S. du 28 mars dernier.” Zie tevens: SAA, GIC 5579, 1 Juin 1728. *Choix du Sr. Prolé pour le Congres de Soissons*, folio 406 (01.06.1728): “Sa dite altesse [Maria-Elisabeth] nous a communiqué par Se depeche du 29 du mois passé, que S.M. par sa Royale du 12 du meme mois a déclaré, que Sa volonté étoit que les marchandises de la Compe. arrivé a Ostende aux mois de 9bre et xbre derniers, ne devront payer que 4% de Droits”.

uitzonderingsmaatregelen en vrijstellingen inzake douanerechten.²⁶¹ Zo moest ook de 4%-taxatie er bijna aan geloven. Sotelet en zijn personeelsleden hadden immers de intentie om het vroegere 6%-tarief te hanteren.²⁶² De reactie van de directieleden op Sotelets gedrag laat niet lang op zich wachten: ze doen al gauw hun beklag bij de politieke hoogwaardigheidsbekleders.²⁶³

Hoe reageert de politiek op deze situatie? Uit het antwoord van de landvoogdes (en de keizer) op dit verzoek, blijkt dat de politieke elite duidelijk de zijde van de Compagnie verkiest. Er wordt immers duidelijk gesteld dat alle verhandelde GIC-goederen vrij zijn van taxatie bij het overschrijden van de landsgrenzen. Hiermee worden de pretenties van Baron de Sotelet van de baan geveegd en blijven de gunsttarieven voor de internationale handel in koloniale goederen van kracht.²⁶⁴ Ook na het Verdrag van Wenen (1731), blijven de Oostenrijkse gehoor geven aan de vereisten van de Compagniedirectie.

Deze vaststelling wordt bevestigd wanneer we een dispuut over uitgaande materialen voor scheepsbouw bestuderen. De GIC-directie had in de loop der jaren diverse materialen aangekocht om zelf schepen te kunnen bouwen. Echter, met de beslissing om de Compagnie te ontbinden werden deze goederen overbodig. De directieleden trachten de materialen te verkopen, al vrezende dat ze een taks te moeten betalen bij het uitvoeren van deze goederen. De bepaling uit het octrooi waarin de handel in deze materialen tolvrij verklaard werd (artikel 85), is immers opgeschort.²⁶⁵ Desalniettemin vraagt de GIC-directie een éénmalige vrijstelling van taxatie op deze goederen. De Keizer laat via zijn beambten weten in te stemmen met dit verzoek.²⁶⁶ Dat de Oostenrijkse Bewindvoerders inspelen op de desiderata van de

²⁶¹ BIGWOOD (G.), *Les Impôts Fénéraux dans les Pays-Bas autrichiens. Etude historique de législation financière*, Imprimerie-Lithographie F. Giele (Leuven), 1900, p. 275; COPPENS (H.), “Bureau voor het Beheer van de douanerechten (1737-1794)”, in: AERTS (E.), BAELE (M.) et alii, eds., *De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden (1482-1795). Band 2: economie en financiën*, Algemeen Rijksarchief (Brussel), 1994, p. 523

²⁶² SAA, GIC 5579, 13 Juin 1732. *Droits de sortie de sur les marchandises de la Compe.*, folio 150 (13.06.1732): “lorsque ceux du nouvel admodiateur-general Baron de Sotelet se sont aüssés de pretendre les Droits de Sortie sur les marchandises de la Compagnie qui passent a l'Etranger”

²⁶³ SAA, GIC 5579, 13 Juin 1732. *Droits de sortie de sur les marchandises de la Compe.*, folio 153 (13.06.1732): “La suppliant avec respect qu'ayant Egard au paiement des Droits faits par les suppliants sur les marchandises de la Compagnie, et aux franchises accordées en consequence par l'article 89 de son Octroy, Elle [Maria-Elisabeth] daigne ordonner que non seulement les marchandises de la Compagnie sortant du Pais de la Domination de S.M. en Caisses ou Ballots comme elles ont été vendues en Ventes publiques, seront exemptes de tous Droits de Tonlieu et de Sortie, mais encore elles qui sortiront par parties pourvu que les propriétaires qui exigeront a cet Effet les expéditions nécessaires déclarent préalablement sous serment qu'Elles proviennent des Ventes publiques de la Compagnie”.

²⁶⁴ SAA, GIC 5594, 13 Janvier 1733. *Au sujet de la libre sortie des marchandises des en general. Lettre de Maria-Elisabeth au Directeurs*, folio 145v (13.01.1733): “non seulement les marchandises des Indes, achetées dans les Ventes des Supplians, soit à Ostende ou à Bruges, pourront sortir libre des droits en ballots ou en caisses, comme elles auront été livrés dans les dites Ventes, mais auss celles qu'on en aura tiré & separe pour envoyer par moindre parties sans d'autres caisses ou ballots vers les pais etrangers”. Zie tevens: SAA, GIC 5815, *Lettre de P.H. Allefeldt aux Directeurs (Copie)*, geen foliëring (27.03.1733) en SAA, GIC 5815, *Lettre de Hessens aux Directeurs (Copie)*, geen foliëring (27.03.1733)

²⁶⁵ *Lettres patentes*, art. 85: “Nous declarons exemts de tout Droit d'Entrée, Tonlieu, Amirauté, Convoy & autres, les Bois, Planches, Poütres, Mâts, Poix, Goudrons, Toiles à voiles, Cables, Cordages, Fer, Cloux, Ancres & autres matiers nécessaires à la construction des Navires, & à les garnir d'appareux, qu'Elle fera entrer pour être employés effectivement à la construction et radoubement des des bâtiments, qu'Elle fera construire & radouber respectivement dans nos Pais-bas, à quoi il fera libre aux Directeurs d'employer tels Charpentiers & autres ouvriers qu'ils trouveront convenir non-obstant quelconque usage, ou privilege au contraire, auxquels Nous dérogeons bien expressement par nôtre present Octroy, & ne fera pareillement exigé aucun Droit d'Entrée ou de Sortie, Tonlieu, Convoy, & autres pour les munitions & vivres nécessaires tant pour la défense desdits Vaisseaux & Navires que pour la nourriture & avitaillement de l'Equipage, ce que Nous limitons néanmoins aux munitions & vivres, dont la Compagnie ne pourra se pourvoir commodement dans nos Pais-bas”.

²⁶⁶ SAA, GIC 5815, *Lettre de Maria-Elisabeth au secrétaire de la Compagnie Rima*, geen foliëring (28.02.1735)

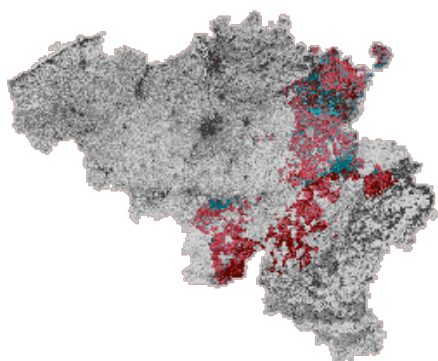
Zie tevens: SAA, GIC 5815, *Lettre de Herz et Cordeys aux Directeurs*, geen foliëring (14.05.1740): “nous vous laissons cette pour vous ordonner au nom de Sa Majesté de donner execution au Decret de Son Alt. Ser. du 31 Mars 1735 en laissant sortir

Compagniedirectie inzake de creatie van een gunstig taxatiebeleid, lijkt met andere woorden een constante te zijn, zelfs na de ontbinding van de operationele activiteiten van de Compagnie.

5. Casus: de tolpolitiek van het Prinsbisdom Luik.

De concurrentiële bekommernis van de GIC-directie spitst zich evenzeer toe op het Prinsbisdom Luik. Deze regio was autonoom en viel bijgevolg niet onder de jurisdictie van de Oostenrijkse Bewindvoerders. Wanneer handelaars met hun goederen door het Luikse grondgebied reisden, dienden zij een taks te betalen. Deze taks is de fameuze ‘soixantième denier’, de zestigste denier. De zestigste denier houdt in dat alle goederen die in transit door het Prinsbisdom Luik passeren, onderworpen worden aan een belasting van 1/60ste (1,66%) op de totale waarde van de respectievelijke transitgoederen.²⁶⁷ Deze fiscale maatregel dateert van 1569 en vormde de ruggengraat van de Luikse publieke financiën: maar liefst de helft van de publieke uitgaven werd middels de ‘soixantième denier’ gefinancierd.²⁶⁸

De Compagniedirectie vindt echter dat de zestigste denier nadelig is voor haar concurrentiepositie. Enerzijds is het nefast voor de handelaars uit het Luikse die koloniale producten wensen te kopen, dit omdat de eenheidsprijs per goed vermeerderd moet worden met de tol (en uiteraard ook vermeerderd met de transportkosten). Anderzijds leidt de belasting ertoe dat de Compagnie niet kan concurreren met de VOC-goederen op de markten van Duitsland en de Franse Lorraine.

Afbeelding 6: de ligging van het Prinsbisdom Luik geprojecteerd op het hedendaagse Belgische grondgebied. Gezien haar strategische ligging, konden de Luikenaren vrij gemakkelijk de koloniale goederen taxeren die van de kust naar het Oosten getransporteerd werden (Bron: <http://www.fabrice-muller.be/liege/histoire/histoire-principaute.html>).

librement vers les pais Etrangers non Ennemis de Sa Maté. sans exiger aucun droit, les bois, canons, cables, ancrs, et autres agrets de Vaisseaux”

²⁶⁷ DEMOULIN (B.), *Les finances d'un pays d'états aux marches de l'empire, la Principauté de Liège (1688-1728)*, Crédit Communal (Bruxelles), 1986, pp. 123-133; HELIN (E.), “Luik en Brussel: van rivaliteit naar symbiose”, in: HASQUIN (H.), ed., *Oostenrijks België, 1713-1794. De Zuidelijke Nederlanden onder de Oostenrijkse Habsburgers*, Gemeentekrediet (Brussel), 1987, p. 453; VANDERHAEGHEN (O.), “La Diplomatie Belgo-Liégeoise à l'épreuve. Etude sur les relations entre les Pays-Bas autrichiens et la principauté de Liège au XVIIIe siècle”, in: *Etudes sur le XVIIIe siècle* (30), Editions de l'Université de Bruxelles (Bruxelles), 2003, p. 43; WINDEY (J.-B.), *De Raad van Financiën in de Oostenrijkse Nederlanden onder Keizer Karel VI (1725-1740)*, RU Gent (onuitgegeven licentiaatverhandeling), 1971, pp. 276-277 (promotor: dr. BAELE (M.))

²⁶⁸ LONCHAY (H.), *La principauté de Liège, la France et les Pays-Bas au XVIIe et XVIIIe siècle. Etude d'histoire diplomatique*, Académie royale des sciences, lettres et beaux-arts de Belgique (Bruxelles), 1891, p. 153; VANDERHAEGHEN (O.), “La Diplomatie Belgo-Liégeoise à l'épreuve” pp. 43-44

In tegenstelling tot de Oostenrijkers, hadden de Nederlanders wel een voordelig akkoord omtrent de tolgelden afgesloten met de Luikenaren. Hierdoor werden de Noord-Nederlandse goederen op de Duitse en Franse markten systematisch tegen een lagere prijs aangeboden dan de GIC-goederen.²⁶⁹ De commercie van de Oostendse Compagnie lijdt bijgevolg gevoelig onder deze regeling. De GIC-directie verzoekt het Oostenrijkse politieke establishment dan ook om een regeling te treffen met de Luikenaren omtrent dit “*droit injuste*”.²⁷⁰ De Compagniedirectie hoopt dat de keizer gebruik zal maken van de “*moiens les plus efficace pour faire cesser la Levée de cet Droit [du soixantième denier]*”, zodanig dat “*la Compagnie puisse étendre Son commerce en Allemagne avec les mêmes avantages que les Hollandois et autres nations*”.²⁷¹

Het schrijven van de directieleden is andermaal het gevolg van hun uitgesproken bekommernis om de concurrentiepositie van de GIC. Niet enkel de GIC-directie ligt wakker van de zestigste denier; ook het politieke establishment is deze Luikse taxatie liever kwijt dan rijk. De Oostenrijkers ondernemen bijgevolg diverse pogingen om hieromtrent onderhandelingen te starten met de Luikenaren. Dit gebeurt voor het eerst in 1724, wanneer gevolmachtigd minister Prié drie Zuid-Nederlandse onderhandelaars aanduidt om met de Luikenaren een gunstige taxatieregeling uit te werken. De onderhandelingen worden om economische redenen echter afgeblazen.²⁷² In 1727 wordt opnieuw een driekoppige commissie samengesteld om met het Prinsbisdom te onderhandelen. Ditmaal weigeren de Luikenaren simpelweg elke onderhandeling.²⁷³ De Oostenrijkse Bewindvoerders doen dus wat in hun mogelijkheden ligt om de tol te heronderhandelen. Hiermee spelen ze niet enkel in op de desiderata van de GIC-directeurs en haar aandeelhouders, maar evenzeer op de vereiste van een hele schare Limburgse proto-industriëlen en Brabantse textielhandelaars die gekweld werden door deze taxatie.²⁷⁴

Hoewel de Oostenrijkse Bewindvoerders pogingen ondernamen om tegemoet te komen aan de vereisten van de Compagniedirectie, slaagden ze niet in hun opzet. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat er geen enkel edict in het Prinsbisdom werd uitgevaardigd die de ‘soixantième denier’ zou tenietdoen.²⁷⁵ Het geschil hieromtrent zou nog gedurende de volledige 18de eeuw aanslepen.²⁷⁶

Het valt in deze casus op dat de Oostenrijkers alles in het werk stelden om tot een akkoord met de Luikenaren te komen omtrent de taxatie op transitgoederen. Zoals in de casus omtrent de gunsttarieven (‘admodiation’) in de Zuidelijke Nederlanden werd aangetoond, stelden de Oostenrijkers alles in het werk om een gunstig fiscaal klimaat te creëren voor de GIC. Echter, tegen de Luikenaren kunnen de Oostenrijkse Bewindvoerders blijkbaar geen vuist maken.

²⁶⁹ SAA, GIC 5579, *Soixantième denier que les Liegeois font payer*, folio 5 (???.1724): “La Compagnie ne pourra jamais fournir les marchandises dans la haut et basse Allemagne et la Lorraine aux prix que feront Les Hollandois, puis qu’ils ont une convention”

²⁷⁰ SAA, GIC 5579, *Soixantième denier que les Liegeois font payer*, folio 5 (???.1724): “le tort que la Compagnie souffrira, si ce droit injuste continue à être Levé sur les Marchandises purement passageres pour le pais de Liege”

²⁷¹ SAA, GIC 5579, *Soixantième denier que les Liegeois font payer*, folio 6 (???.1724)

²⁷² VANDERHAEGHEN (O.), “La Diplomatie Belgo-Liégeoise à l’épreuve” p. 70

²⁷³ VANDERHAEGHEN (O.), “La Diplomatie Belgo-Liégeoise à l’épreuve” p. 70

²⁷⁴ LONCHAY (H.), *La principauté de Liège*, p. 154; VANDERHAEGHEN (O.), “La Diplomatie Belgo-Liégeoise à l’épreuve” p. 69

²⁷⁵ Hierbij werd gebruik gemaakt van een chronologisch overzicht van de ordonnances en edicten uitgevaardigd in het Prinsbisdom Luik gedurende de periode 1684-1794: SINE NOMINE, *Liste chronologique des édits et ordonnances de la principauté de Liège de 1684 à 1794*, Devroye (Bruxelles), 1851, 2 vol.

²⁷⁶ HELIN (E.), “Luik en Brussel”, p. 453

6. Casus: de locatie van de vendities.

Naast de fiscale aangelegenheden, stonden de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders eveneens met elkaar in interactie omtrent de locatie van de vendities. Middels het oprichtingsoctrooi was bepaald dat deze publieke verkopen van koloniale goederen plaats zouden vinden in Brugge of Oostende, dit naar inzicht van de directieleden.²⁷⁷ Het economisch en financieel potentieel van Oostende en Brugge was gedurende de vroege achttiende eeuw weinig relevant. Dit neemt echter niet weg dat Antwerpen, ondanks de ‘sluiting’ van de Schelde, tot diep in de achttiende eeuw het merendeel van het kapitaal van de Zuidelijke Nederlanden herbergde.²⁷⁸ Het hoeft dan ook niet te verbazen dat directieleden en aandeelhouders van de GIC aandringen om de openbare verkopen in Antwerpen te organiseren. Directie en aandeelhouders stellen daarom een alternerend systeem voor waarbij men de vendities afwisselend in Vlaanderen en Brabant zou organiseren.²⁷⁹ In de provincie Brabant zou Antwerpen tot de venditieplaats bij uitstek moeten uitgroeien. De argumenten daarvoor zijn divers, zoals ten eerste de grote kapitaalshoeveelheid die in Antwerpen aanwezig is, ten tweede de diversiteit aan goederen die op de Antwerpse handelsmarkten aangeboden wordt, ten derde de centrale ligging van de stad in de Oostenrijkse Nederlanden, ten vierde de diverse buitenlandse handelaars die in Antwerpen aanwezig zijn, en ten vijfde de veronderstelde grotere toeloop op de Antwerpse vendities.²⁸⁰

Wat vinden de Oostenrijkse machthebbers van deze argumenten? Per octrooi bepaalden zij immers dat de vendities in Brugge of Oostende moesten plaatsvinden, dit naar inzicht van de directieleden.²⁸¹ De GIC-directie en de aandeelhouders opteren daarentegen voor een alternerend systeem, met een voorname rol voor Antwerpen. Wanneer we de reactie van Keizer Karel VI op dit verzoek bestuderen, dan blijkt dat hij vatbaar was voor een compromis. Hij ordonneert in zijn *dépêche* van 30 december 1724 immers dat de eerste vendities in Brugge en / of Oostende moeten plaatsvinden. Nadien mochten deze van de keizer gerust in andere steden georganiseerd worden, dit naar inzicht en goedgevonden van de directie. De keuze van de directie omtrent de locatie dient uiteraard ten goede te komen van de

²⁷⁷ *Lettres patentes*, art. 44

²⁷⁸ Dit wordt uitgebreid aangetoond in Karel Degryse's doctoraatsstudie. Zie: DEGRYSE (K.), *De Antwerpse fortuinen*, 5 vol.

Minder recent onderzoek van Leo Michielsens becijferde dat 2/3^e van het GIC-kapitaal werd ingeschreven door Antwerpenaars. Dit ondersteunt de these dat de financiële macht van de Zuidelijke Nederlanden zich nog steeds aan de Scheldestad situeerde. Zie: MICHELSEN (L.), “De Handel”, pp. 104-105

²⁷⁹ SAA, GIC 5578, *Representations faites a S.M. Imp. et Cat. a Vienne par les députés de la Compagnie*, folio 17 (30.06.1724): “et que L’assemblée Generale a resolu de prier Vostre Sacré Majesté de permettre, que ses ventes puissent être alternatives entre les Provinces de Brabant et de Flandres”. Zie tevens: SAA, GIC 5602, *Lettre des Directeurs a l’Empereur*, geen foliëring (???.1724) en SAA, GIC 5578, *Reflexions sur les articles de Memoire que les Deputez de la Compagnie Autrichienne des Indes ont eu l’honneur de presenter à sa M.I et C.*, folio 33 (30.06.1724): “mais de les rendre alternatives entre les deux Provinces de Brabant et de Flandres ou du moins de s’en remettre aux Directeurs selon qu’ils jugerons le plus concenable pour l’utité de la Compagnie.”

²⁸⁰ SAA, GIC, *Representations faites a S.M. Imp. et Cat. a Vienne par les députés de la Compagnie*, folio 18 (30.06.1724): “ce que se fera infaissiblement a L’avantage de nos propres habitans, en cas que les ventes de certaines sortes se font dant quelque grande ville comme Anvers, ou il y a quantité des personnes pour vues des fonds nexessaires, que les achteront en les voijant vendre dan leur Ville pour en faire des magasins, et se vendront avec les dentelles et autre manufactures du Paijs [...] d’ailleurs la Ville d’Anvers est situé au molieu du Paijs, ou tous les marchands étrangers abordent ou passent et etant seule interessée dans la Comp. du moins pour la moitié du Capital, semble ne pouvoir être privée entierement des ventes selon qu’il se pratiquent aux provinces unies”. Zie tevens: SAA, GIC 5578, *Reflexions sur les articles de Memoire que les Deputez de la Compagnie Autrichienne des Indes ont eu l’honneur de presenter à sa M.I et C.*, folio 32-33 (30.06.1724): “Le concours sera aussi plus grand des marchands dans les grandes Villes, lors qu’en toute saison ils s’y pourront de ces marchandises, examiner comme elles sont conditionnées, et choisir les sortes dont ils auront besoin, trouver même du credit ce qui ne se puisse faire a Ostende ou a Bruges, ou les magasins ne se peuvent former par aucun particulier, n’y avec les ventes publiques.”

²⁸¹ *Lettres patentes*, art. 44

Compagnie en de economie van de Zuidelijke Nederlanden, aldus de *dépêche*.²⁸² De vorst en de Oostenrijkse bestuurdersklasse lijken met andere woorden andermaal positief te reageren op de desiderata van de GIC-directie en haar aandeelhouders. Ook in deze materie is er met andere woorden sprake van een behartiging van de Compagnie-desiderata in de commercieel-financiële sfeer.

Kenners van de GIC zouden echter kunnen tegenwerpen dat de vendities finaal toch in Brugge en Oostende georganiseerd werden. Wanneer we immers de venditieboeken consulteren om na te gaan waar de openbare verkopeningen uiteindelijk doorgingen, dan stellen we vast dat deze telkenmale georganiseerd werden in Oostende of Brugge, en niet in Antwerpen:

Datum	Locatie	Overeenkomstige archiefnummers
05.08.1726	Oostende	SAA, GIC 5733
16.09.1726	Oostende	SAA, GIC 5726, GIC 5731
15.04.1728	Brugge	SAA, GIC 5711 (map 11)
19.04.1728	Oostende	SAA, GIC 5725, GIC 5730
16.05.1729	Oostende	SAA, GIC 5711 (map 1), GIC 5723
23.05.1729	Brugge	SAA, GIC 5711 (map 4), GIC 5714
20.06.1729	Niet vermeld	SAA, GIC 5711 (map 8), GIC 5563
02.06.1730	Brugge	SAA, GIC 5711 (map 2), GIC 5714
05.06.1730	Oostende	SAA, GIC 5732
17.10.1730	Oostende	SAA, GIC 5732
12.04.1731	Brugge	SAA, GIC 5711 (map 13)
16.04.1731	Oostende	SAA, GIC 5734
28.04.1732	Oostende	SAA, GIC 5711 (map 3), GIC 5714, GIC 5735
02.05.1732	Brugge	SAA, GIC 5711 (map 14, map 15, map 19), GIC 5714
06.10.1732	Brugge	SAA, GIC 5711 (map 16, map 17, map 18, map 20), GIC 5714
09.10.1732	Oostende	SAA, GIC 5711 (map 6), GIC 5563
28.05.1733	Oostende	SAA, GIC 5711 (map 10), GIC 5712, GIC 5736
26.10.1733	Oostende	SAA GIC 5712, GIC 5722, GIC 5737
17.05.1734	Oostende	SAA, GIC 5712, GIC 5714, GIC 5738
15.03.1735	Brugge	SAA, GIC 5711 (map 7, map 12), GIC 5712, GIC 5728
21.03.1735	Oostende	SAA, GIC 5712, GIC 5713, GIC 5739
07.11.1735	Brugge	SAA, GIC 5728

Tabel 7: Overzicht van de venditiedata en hun locaties.

²⁸² SAA, GIC 5670, *Décret de 30 Xbre 1724*, folio 52 (12.12.1724): “ma volonté Royale est que les premiers ventes se fassent à Ostende ou à Bruges, conformément à l’article 44 de l’Octroy; mais quant au secondes ventes, le Gouvernement, oui les Directeurs, determinera les endroits ou elles pourront se faire, avec plus d’utilité pour la Compagnie, et avec plus d’avantage pour le Païs”. Zie tevens: SAA, GIC 5579, *Lettre du 22 mars 1725*, folio 8 (22.03.1725): “Votre Sacrée Majesté a bien voulu écouter les supplications tres humbles qu’ils [Van Kessel & Proli] ont pris la Liberté de luy faire au nom de leurs principaux, on fut sensiblement touché des favorables résolutions de V.M., on y reconnu la Clemence qui luy est si naturelle”.

Voorgaande tabel²⁸³ toont duidelijk aan dat de vendities telkenmale in Brugge of Oostende werden gehouden, dit ondanks de keizerlijke toelating om ze op andere plaatsen te organiseren. Uit de latere berichtgeving van de directeurs, blijkt bovendien dat ze zich in hun keuze van verkoopplaatsen beperkten tot Oostende en Brugge.²⁸⁴ Zo vond het merendeel van de verkopenen plaats in Oostende omwille van haar ‘draaischijffunctie’: de GIC-goederen werden vanuit de havenstad herverdeeld richting de Zeven Provinciën, Groot-Brittannië, Spanje, Italië Scandinavië en Noord-Frankrijk.²⁸⁵ Daarenboven stelden zowel Brugge als Oostende gratis opslaghuizen ter beschikking, zodat de GIC er makkelijk – en bovendien kosteloos – haar exotische goederen kon opslaan. Een bijkomende verklaring om de vendities wél in Brugge of Oostende te organiseren en niet in Antwerpen, heeft te maken met de transportkosten: het zou immers een peperduur huzarenstukje geweest zijn om de cargo van een volledig schip naar de Scheldestad te transporteren. Dit alles neemt uiteraard niet weg dat de politieke elite niet weigerachtig stond tegenover eventuele verkopenen in Antwerpen of andere steden. De trend lijkt zich bijgevolg door te zetten: de Oostenrijkse Bestuurdersklasse lijkt telkenmale bereid om de desiderata van de GIC-directie in te willigen, teneinde de rendabiliteit van de Compagnie te verhogen.

7. Casus: Octrooiering van een katoendrukkerij.

Ook inzake de toekenning van octrooien aan potentiële economische concurrenten startten de GIC-directeurs een dialoog met de Oostenrijkse Bewindvoerders. Wanneer de politieke klasse immers de idee koestert om een octrooi toe te kennen voor de oprichting van een katoendrukkerij in de Zuidelijke Nederlanden, gaan de poppen aan het dansen. Dergelijk bedrijf zou opgericht worden door de Silezische handelaar Holtzhausen. Zijn opzet is om in de ‘Imprimerie’ nagemaakte bedrukte katoenen stoffen te produceren. Dit economisch project druist lijnrecht in tegen de commerciële belangen van de Oostendse Compagnie, die échte (en duurder) katoen importeerde. De Compagnie stelt dan ook alles in het werk om deze grootschalige productie van nepkatoen tegen te gaan. Het argument dat de directieleden hierbij hanteren, is dat dergelijk octrooi belemmerend zou zijn voor de vrijhandel in de productie van de nagemaakte stoffen.²⁸⁶ De vraag is uiteraard of dit de werkelijke reden is waarom de GIC zich verzet tegen de octrooiering van de ‘Imprimerie’. Gezien de Oostendse Compagnie haar eigen belangen bedreigd zag bij de oprichting van dergelijk bedrijf, kunnen we dit argument eerder als een drogreden beschouwen om de eigen koloniale katoenhandel te beschermen.

In tegenstelling tot de voorgaande casussen, lijken de Oostenrijkse machthebbers zich weinig te bekommeren om de klaagzang van de GIC-directie: de katoendrukkerij komt er toch. Daarenboven

²⁸³ Gebaseerd op: SAA, GIC 5563, GIC 5711, GIC 5712, GIC 5713, GIC 5714, GIC 5722, GIC 5723, GIC 5725, GIC 5726, GIC 5728, GIC 5730, GIC 5731, GIC 5732, GIC 5733, GIC 5734, GIC 5735, GIC 5736, GIC 5737, GIC 5738, GIC 5739

²⁸⁴ SAA, GIC 5579, 25 8bre 1727. *Ventes a Bruges*, folio 85 (25.10.1727)

²⁸⁵ SAA, GIC 5579, 8 Aoust 1726. *Lettre au Grand Maitre Visconti*, folio 563 (08.08.1726): “ la plupart de cequi etoit destiné pour l’Espagne, la France, le Nord, l’Italie, L’Angleterre et la Hollande sort par Mer, et que les seuls deux derniers Etats l’emportoient gueres moins de trois quarts de la Charge, nous avons cru de notre devoir de faire les Ventes prefeablement a Ostende par rapport a la Commodité du Port”

²⁸⁶ SAA, GIC 5579, Du mois de May 1726. *Avis sur l’imprimerie des toilles*, folio 107 (??05.1726): “nous ne voions aucun inconvenient d’accorder au suppliant La permission qu’il demande avec quelques Privileges et franchises, pour lui en faciliter l’Etablissement, mais il ne nous paroît nullement Convenable de lui accorder un Octroy exclusif puisque ce seroit empecher a d’autres de se venir Etablir dans ces Païs, et que l’Entrepreneur seroit maitre d’en regler le Prix comme il voudrait”. Zie tevens: SAA, GIC 5602, *Lettre des Directeurs à Maria-Theresia*, geen foliëring (sine dato)

verzoekt Markies Rialp de GIC-directie om zich neer te leggen bij deze beslissing van de politieke machthebbers. Vanwaar deze ontbrekende intentie tot samenwerking? Dat er niet ingegaan werd op het verzoek van de Compagniedirectie en de aandeelhouders, zal veel te maken hebben met de steun die ondernemer Holtzhausen voor zijn project genoot vanwege de Boheemse kanselarij.²⁸⁷ De Oostenrijkse politieke klasse in de Zuidelijke Nederlanden lijkt met andere woorden vatbaar voor politieke druk van buitenaf, zoals de druk uit Bohemen in deze casus.

8. Casus: Directie, Bewindvoerders en juridisch-commerciële geschillen.

De Oostenrijkse Bewindvoerders en GIC-directie stonden niet enkel met elkaar in interactie binnen een louter commercieel, fiscaal of macro-economisch veld. Ook in diverse procesdossiers die gerelateerd zijn aan de Oostendse Compagnie zien we beide partijen met elkaar in wisselwerking staan. Conform de invalshoek van dit hoofdstuk, zullen we de focus hier leggen op de juridisch-commerciële geschillen, id est discussies omtrent de grootte van de taxaties, niet-betaalde thee-aankopen en fraude in de boekhouding. De procesdossiers die hierbij bestudeerd worden, zijn de affaire Laurent Botsont en de affaire Louis Bernaert. Een recurrent gegeven hierbij is dat de GIC-directie telkenmale de steun inroept van de politieke machthebbers. Aangezien de zogenaamde ‘trias politica’ (scheiding der machten) op dat moment niet veel meer dan een utopie was, hoeft het niet te verwonderen dat de politieke klasse zich kon inlaten met de rechtspraak. Deze situatie trachtten de directeurs van de Oostendse Compagnie uit te buiten, onder andere door de politieke klasse van hun standpunt te overtuigen. Bijgevolg kunnen we op basis van deze interactie nagaan in hoeverre de Oostenrijkse Bewindvoerders bereid waren om in te spelen op de desiderata van de GIC-directie en de Compagnie wensten te beschermen in dit juridisch-commerciële interactieveld.

De zaak Laurent Botsont omtrent onrechtmatige taxaties.

Een eerste interessant proces waarin de GIC-directie een beroep moet doen op de steun van de Oostenrijkse machthebbers, is de zaak tegen Laurent Botsont. Botsont was verantwoordelijk voor het innen van de import- en exporttaksen in de Oostenrijkse Nederlanden. Hij pachtte deze functie voor een jaarlijks bedrag van 2.050.000 gulden en dit voor een termijn van 6 jaar (1724-1730).²⁸⁸ Bij dergelijke verpachtingen is het de bedoeling om een zo groot mogelijke ‘return-on-investment’ te verkrijgen. Botsont wil zijn investering in deze pacht met andere woorden terugverdienen door zoveel mogelijk taksen op geïmporteerde en geëxporteerde goederen te innen. Zijn geschillen met de Oostendse Compagnie zijn dan ook gerelateerd aan de grootte van de taxaties op diverse koloniale goederen.

²⁸⁷ SAA, GIC 5594, 26 Aoust 1726. *Lettre du Marquis de Rialp aux Directeurs*, folio 63r (26.08.1726): “Je prend l’occasion de vous en adresser l’auteur, qui est le Sr. Holtzhausen negociant de Silesie et Porteur de la presente, vous priant Messieurs de lui ajouter une entiere foy, et de le favoriser dans l’avancement & execution de son projet, qui est fort appuyé par la Chancellerie de Bohème”.

²⁸⁸ GOSWIN-ARNOLD DE WYNANTS & THOMAS FRAULA, *Mémoires contenant des notions générales de tout ce qui concerne le gouvernement des Pays-Bas. Etat général de tous les revenus et de toutes les charges des Pays-Bas autrichiens*, 1721, p. 156; BUREAU GENERAL DE LA REGIE, *Regelement general pour la conduite de tous les receveurs*, 1725, 12 p.; BIGWOOD (G.), *Les Impôts Fénéraux*, p. 273; WINDEY (J.-B.), *De Raad van Financiën*, p. 231

De problemen omtrent de taxatie van koloniale goederen starten reeds gedurende de venditie van 1726. Specifiek staat een eventuele grenstol centraal. Zoals eerder gesteld werd de Oostendse Compagnie vrijgesteld van grenstollen middels artikel 89 van het oprichtingsoctrooi.²⁸⁹ Als alternatief voerde men een éénmalige taxatie van 4% in op de goederen verkocht tijdens de vendities. Botsont blijft daarentegen beweren recht te hebben om grenstollen te vragen wanneer deze GIC-goederen over de landsgrenzen heen verhandeld worden. De redenering van Botsont en zijn medewerkers klinkt als volgt: éénmaal de goederen verkocht zijn, zijn ze geen eigendom meer van de Compagnie maar van particulieren. Deze particulieren vallen niet onder de fiscale gunstarieven, en dienen bijgevolg een grenstol te betalen.²⁹⁰

Botsonts pretenties leiden al gauw tot ongenoegen bij diverse groothandelaars in koloniale waren. Enkel onder hen, zoals supercargo Jean Ley van het schip de 'Duc de Lorraine', wijzen op de commerciële schade die Botsont hiermee kan aanrichten: de concurrentiepositie van de Zuidelijke Nederlanden op de internationale koloniale goederenmarkt dreigt immers in gevaar te komen.²⁹¹ Ook de GIC-directie verzet zich tegen de pretenties van Botsont. Op basis van artikel 89 van het oprichtingsoctrooi argumenteren ze dat de afnemers van haar koloniale goederen geen extra taks dienen te betalen bovenop de 4%-taxatie tijdens de vendities. Om dit argument kracht bij te zetten, neemt de Compagniedirectie haar toevlucht tot landvoogdes Maria-Elisabeth. Ze hopen dat Botsont op die manier zal stoppen met deze taks te incasseren.²⁹²

In eerste instantie lijkt dit rekest in dovemansoren te vallen. Immers, in oktober 1726 ziet de GIC-directie zich genoodzaakt om de aanklacht tegen Botsont te herhalen: "*il vient d'ordonner a ses commis d'Ostende de Lever les Droits sur ce qui sortira par mer, soit des marchandises de la Comp[agnie], soit d'autres denrées*".²⁹³ Ze verzoeken bijgevolg andermaal steun bij de landvoogdes.²⁹⁴

Tijdens de vendities van 1727 doen zich opnieuw problemen voor tussen de GIC-directie en Laurent Botsont omtrent de 4%-taxatie. Zoals eerder gesteld, werd dit tarief verlengd in 1727. Botsont pretendeert daarentegen een belasting van 6% te mogen heffen op de vendities, 2% te veel dus. Teneinde haar fiscale privileges te verdedigen, schrijft de GIC-directie nogmaals de landvoogdes aan. Zij concludeert dat de taxatie vastgelegd werd op 4%. Hiermee kiest de landvoogdes duidelijk de zijde van

²⁸⁹ SAA, GIC 5579, *Botsont. 2e 7bre 1726 – bis*, folio 66 (07.09.1726): "les acheteurs seroient francs de tous les droits d'Entrée Tonlieu Convoy et sortie portés par L'article 89 de L'octroy cy annexé – ainsi qu'ils'est pratiqué L'année passée".

²⁹⁰ SAA, GIC 5579, *Botsont. 2e 7bre 1726 – bis*, folio 66 (07.09.1726): "mais qu'etant vendues elles n'appartiennent plus a la Compagnie et sont en Consequence sujettes aux droits comme celles qui se vendent dans le Païs".

²⁹¹ SAA, GIC 5613, *Lettre A Mes Seigneurs Messieurs les Conseillers et Commis des Domaines et Finances de sa Majesté Imperiale et Catholique (Lettre de Jean Ley)*, geen foliëring, (sine dato): "Sans que les memes commis de proposés considerent en outre que si on refuse la libre sorti des dites marchandises, cela porteroit et causeroit une grande prejudice, tant aux sujets qu'aux droits de Sa Majesté d'autant que cela n'empêcheroit pas seulement les estrangers de venir a la vente que le suppliant s'est proposé de faire de ses marchandises, parmi quoy les especes d'argent resteroit hors du païs, mais que les bons sujets de Sa Majesté Impl[er]iale et Cath[oli]qu[e] aussy par tel moiens & nouveutez ne pourroient employez leurs fonds a l'achapt des fabriques du Païs pour les envoyer a des païs estrangers"

²⁹² SAA, GIC 5579, *Botsont. 2e 7bre 1726 – bis*, folio 67 (07.09.1726): "La [Maria-Elisabeth] suppliant tres respectueusement d'ordonner au dt. administrateur Botsont de Laisser jouir paisiblement les suppliants de L'effet du susdit article 89 sans exiger aucun Droit au quel titre que ce puisse etre et de faire cesser toutes autres vexations."

²⁹³ SAA, GIC 5579, *Botsont. 23 8bre 1726*, folio 67 (28.10.1726)

²⁹⁴ SAA, GIC 5579, *Botsont. 23 8bre 1726*, folio 68 (28.10.1726): "La [Maria-Elisabeth] suppliant tres humblement de donner des ordres precises au dt. adminstrateur Botsont de faire cesser ces vexations"

de Compagniedirectie, en concludeert ze dat Botsont geen recht heeft om een hogere aanslagvoet van 6% te hanteren.²⁹⁵

In de bovenstaande punten voelt de directie zich aangevallen door Botsonts pretenties omtrent de belastingsvoet op de verkochte GIC-goederen. Ten gevolge hiervan stappen de directieleden naar de Rekenkamer en dienen ze klacht in tegen de vermeende onterechte taxaties. Deze Rekenkamer functioneerde, gezien haar omvang en complexiteit, vrij traag. Na een intensief heen-en-weer zwaaien met replieken, werd er uiteindelijk in 1750 een definitieve uitspraak gedaan in deze casus.²⁹⁶ De voorzitter en leden van de Rekenkamer stelden in hun advies aan de landvoogdes, dat “*Laurent Botsont, admodiateur general des Droits D’Entrée et Sortie de sa Majesté, est resté en défaut sur les ventes publiques des marchandises de retour [...] le Compagnie a païé beaucoup plus que le montant des dits Droits*”.²⁹⁷ Mits het nodige geduld werden de desiderata van de Compagniedirectie door het politieke establishment ingewilligd: Botsont werd in zijn ongelijk gesteld, waardoor de GIC in principe recht had op de terugbetaling van diverse onterecht geïnde taksen. De Bewindvoerders lijken dus inzake commerciële affaires de Compagniebelangen te behartigen tot lang na haar afschaffing in 1731.

De zaak Laurent Botsont omtrent niet-betaalde thee-aankopen.

Anno 1729 doen zich andermaal problemen voor met Laurent Botsont. In dat jaar kroont de man zich tot voornaamste debiteur van de Compagnie. Dit deed hij door een optie te nemen op een theevoorraad. Hij vertikte echter deze voorraad op te halen, laat staan te betalen. Dit is een ware streep door de rekening van de Compagnie, waardoor de directie zich genoodzaakt ziet om bij de landvoogdes steun te verzoeken teneinde dit commercieel geschil op te lossen. Maria-Elisabeth gaat in op de vraag van de GIC-directie: het hof ordonneert immers om een controleur aan te stellen die ter plekke, in de Oostendse magazijnen, de goederen in kwestie moet inspecteren en inventariseren.²⁹⁸ Deze controleur, De Brouc, zal vergezeld worden door GIC-commissionaris Louis Bernaert, die als geen ander op de

²⁹⁵ SAA, GIC 5594, 29 May 1728. *Lettre de Maria-Elisabeth aux Directeurs*, folio 102v (29.05.1728): “nous avons trouvé bon de vous ordonner au nom de S.M. de renseigner, et de payer audit Botsont les droits dont il s’agissoit a raison de 4 pour Cent de la valeur des ventes publiques, et de tenir en depot au profit de qui il appartiendroit deux pour Cent de la même valeur faisant ensemble six pour Cent, en attendant la resolution absolue, et decisive de S.M. sur le tout” . Voor een gelijkaardige uiteenzetting, zie: SAA, GIC 5594, 23 Mars 1728. *Lettre de Maria-Elisabeth aux Directeurs*, folio 104r-v (23.03.1728)

²⁹⁶ Zie bijvoorbeeld: SAA, GIC 5887, *Deduction de Droit pour les Directeurs de la Compagnie Imperial des Indes, Rescribens, contre Laurent Botsont ci-devant Conseiller Administrateur General des Droits d’Entrée & Sortie de Sa Majesté Imperiale & Catholique, Suppliant*, 64v, (07.05.1734). Voor een inleidend overzicht tot de affaire Sotelet vanuit het perspectief van de Raad van Financiën, zie: MORTIER (R) & HASQUIN (H.), eds., “La haute administration dans les Pays-Bas autrichiens (Ambroise-Joseph de Herzelles, Denis-Benoît-Joseph de Cazier, Jacques-Antoine Le Clercq)”, in: *Etudes sur le XVIIIe siècle*, Editions de l’Université de Bruxelles (Bruxelles), 1999, pp. 75-79

²⁹⁷ SAA, GIC 5886, *L’avis des President et Gens de la Chambre de Comptes de S.M. pour apres y etre disposé. Fait a Bruxelles au Conseil des Domaines et Finances de Sa Majesté L’Imperatrice Reine le 16 7bre 1750*, geen foliëring (16.09.1750)

²⁹⁸ Voor de keizerlijke opdracht om een inspecteur aan te stellen, zie: SAA, GIC 5594, 30 9bre 1730. *Marchandises de Botsont a Ostende. Lettre de Maria-Elisabeth aux Directeurs*, folio 138v (30.11.1730): “nous vous faisons la presente pour vous ordonner au nom de S.M. de nommer et commettre une Personne de votre part, qui conjointement avec le Controlleur du Bureau des Droits d’Entrée et de Sortie au dit Ostende, en fassent une visite exacte”. Voor het antwoord van de directieleden, zie: SAA, GIC 5579, 6 xbre 1730. *Lettre au Grand Maitre Visconti*, folio 586 (06.12.1730): “Son Altesse Serenissime nous ayant ordonné par sa depeche du 30 du mois passé de de [sic] nommer et commettre une personne de notre part a Ostende pour conjointement avec le Controlleur du Bureau de la dite ville feroient une visite exacte des marchandises que le Conseil Admodiateur General Botsont auroit achettés dans les ventes publique de la Compe.”

hoogte was van de commerciële transacties die op de publieke vendities gebeurden.²⁹⁹ Na de inventarisatie wordt het totale bedrag van de theevoorraad geschat op 121.498 gulden en 17 schellingen; een gigantisch bedrag dat Botsont aan de Compagnie verschuldigd is.³⁰⁰

Desondanks de inventarisatie blijft deze affaire lang aanslepen: in september 1732 zijn Botsonts schulden nog steeds niet ingelost.³⁰¹ Teneinde het tempo op te drijven, zal GIC-secretaris Rima contact opnemen met admодiateur Botsont en hem vragen diens schuld af te lossen. Indien dit niet voor maart 1732 gebeurd is, zal de Compagnie overgaan tot de verkoop van Botsonts thee uit 1729.³⁰²

De interventie van Rima zet weinig zoden aan de dijk: omstreeks april 1734 is de kwestie nog steeds niet afgehandeld. De Compagniedirectie begint bijgevolg haar toon tegenover de debiteur te verharderen. Ze stellen dat indien Botsont zijn schulden niet inlost, zij – via secretaris Rima – tot juridische stappen zullen overgaan: “*le dit Rima le contraindra par voie de Justice a une fin de ce Compte, soit par Requete a S.A.S. soit a la Jointe comme il trouvera convenir*”.³⁰³ De directieleden overwegen bijgevolg om de landvoogdes in te schakelen teneinde de kwestie te regelen. Dit blijkt in eerste instantie vooral om bluffpoker te gaan. Meer zelf, wanneer de Compagniedirectie met de gedachte speelt om Botsonts niet-betaalde thee publiekelijk te verkopen, stapt Botsont zelf naar de landvoogdes, in de hoop op die manier een verbod op de geplande verkoop af te dwingen.³⁰⁴

Hiermee komt de politieke macht effectief in beeld. De vraag die zich oproept, is hoe Maria-Elisabeth en haar entourage zullen reageren op het rekwest tot verbod van de beoogde theeoverkoop. Verkiest ze de zijde van handelaar Botsont? Of acht ze het interessanter om de inzichten van de Compagniedirectie te volgen? De directieleden lijken althans rekening te houden met beide mogelijkheden. In het beste geval (uit oogpunt van de directie), gaat de landvoogdes niet in op het rekwest van Botsont, waardoor de GIC-directie kan overgaan tot de uiteindelijke verkoop van de thee uit 1729.³⁰⁵ De situatie zou echter minder rooskleurig zijn wanneer de landvoogdes de zijde van handelaar Botsont zou prefereren. Wanneer er eind mei 1734 nog steeds geen uitsluitsel is omtrent deze problematiek, begint de GIC-directie te vrezen dat de landvoogdes het rekwest van Botsont zou aanvaarden, waardoor de theeoverkoop opgeschort zou worden en Botsont een uitstel van betaling zou verkrijgen.³⁰⁶

²⁹⁹ SAA, GIC 5579, 6 xbre 1730. *Lettre au Grand Maitre Visconti*, folio 586-587 (06.12.1730): “nous avons L'honneur de dire a V.E. qu'en executant des ordres de cette Auguste Princesse nous avons Commis le Sr. Bernaert Commissionnaire de la Compagnie pour proceder de cette visite conjointement avec le dit controlleur”

³⁰⁰ SAA, GIC 5579, 23 xbre 1730. *Marchandises de Botsont*, folio 131 (23.12.1730). Zie tevens: SAA, GIC 5886 (2/2), *Note du Thé de Botsont qui reste en nature de l'année 1729*, geen foliëring (sine dato) en SAA, GIC 5886, *Notitie van de naevolghende thee door d'heer Botsont gecocht in de publijcke venditie der G.I.Compagnie op 16 Mey 1729*, geen foliëring (16.05.1729)

³⁰¹ SAA, GIC 5676, *Resolution prise par Messieurs les Directeurs le 27 7bre 1732 a l'intervention de Monsieur le Compte de Calenberg et de Messieurs les auditeurs de la Compagnie*, geen foliëring aangebracht (27.09.1732): “Et comme le Sr. Botsont est un des plus forts Debiteurs à la Compagnie, pour les achats qu'il a fait à la Vente en 1729, et que pas desus cela il est encore reliquataire de dix sept à dix huit mille florins pour solde de ce qui a té payé sur les Droits d'Entrée & de Sortie [...] il payera a la Compagnie les fl. 121498.17 dont il reste reliquataire sur ses achats de 1729”

³⁰² SAA, GIC 5676, *Resolution prise par Messieurs les Directeurs le 27 7bre 1732 a l'intervention de Monsieur le Compte de Calenberg et de Messieurs les auditeurs de la Compagnie*, geen foliëring aangebracht (27.09.1732)

³⁰³ SAA, GIC 5674, *Resolutions du lundi 5 aril 1734*, folio 73 (05.04.1734)

³⁰⁴ SAA, GIC 5674, *Resolutions du 10 mai 1734*, folio 88 (10.05.1734): “Botsont a présenté Requête a S.A.S. pour avoir une interdiction ”

³⁰⁵ SAA, GIC 5674, *Resolutions du 10 mai 1734*, folio 88-89 (10.05.1734): “mais au cas que S.A.S. ne la lui accorde pas, notre opinion est de vendre a la folle en chere tout le Thé de 1729.”

³⁰⁶ SAA, GIC 5676, *Journal de resolution des Directeurs du 21 may 1734 a Ostende*, folio 29 (21.05.1734): “parce que on continue d'etre dans l'incertitude si le Sr. Botsont obtiendra la sursceance qu'il a demandée pour la revente indiqué de son Thé de 1729”

De hele kwestie wordt uiteindelijk op de lange baan geschoven. Uit de correspondentie van ontvanger Botsont blijkt dat de thee uiteindelijk verkocht werd in mei 1748.³⁰⁷ Hieruit kunnen we concluderen dat de druk van de Oostenrijkse Bewindvoerders finaal haar vruchten heeft afgeworpen. Het verzoek van Botsont om de theeverkoop te blokkeren wordt genegeerd, terwijl het desideratum van de GIC-directeurs – zijnde de verkoop van deze thee – na het nodige aandringen toch ingewilligd werd. Hoewel de juridische bureaucratie erg traag functioneerde, bemerken we andermaal een privilegering van het directionele standpunt door de politieke machthebbers.

De zaak Bernaert omtrent de boekhouding.

De juridisch-commerciële problemen met Laurent Botsont waren hoofdzakelijk gerelateerd aan debatten omtrent de belastingsinning en niet-betaalde goederen. De juridische geschillen met Louis Bernaert zijn van een ander kaliber, namelijk boekhoudkundig. Bernaert deed dienst als ‘commissionaris’ voor de Compagnie. Dit hield in dat hij verantwoordelijk was voor de uitrusting van schepen, het werven van de bemanning, de organisatie van de publieke vendities en dies meer. Gezien zijn voorgeschiedenis als handelaar was hij sterk vertrouwd met deze opdrachten. In zijn hoedanigheid van commissionaris diende Bernaert diverse financiële transacties uit te voeren. Daar liep het echter mis. Na controle blijken zijn jaarrekeningen slechts weinig met de realiteit overeen te stemmen; diverse uitgaven vallen volgens de directieleden niet te verantwoorden.³⁰⁸ Bovendien weigert hij consequent zijn volledige boekhouding over te hevelen aan de auditeurs (financiële controleurs). Bijgevolg ziet de GIC-directie geen andere mogelijkheid dan de hulp van de landvoogdes in te schakelen. Via haar hoopt men druk uit te oefenen op Bernaert, opdat hij zijn rekeningen zou overmaken aan de GIC-auditeurs voor een grondige controle.³⁰⁹ De commissionaris zelf geeft echter geen gehoor aan de orders van de landvoogdes.³¹⁰ Na een uiterst vermanende brief van Maria-Elisabeth aan Louis Bernaert, ziet laatstgenoemde geen andere

³⁰⁷ SAA, GIC 5886, *Brief van Carpentier aan de directeurs*, geen foliëring (06.07.1748)

³⁰⁸ SAA, GIC 5579, 7 Aout 1732. *Sur la reddition des Comptes de Bernaert*, folio 180 (07.08.1732): “la Tissue entiere de la Requête que Louis Bernaert Commissionaire de la Compe. a eu l’honneur de lui presenter n’a consisté que dans des pures illusions qui blessent de toute part ouvertement la Vérité et la bonne foi”. Zie tevens: SAA, GIC 5579, 11 9bre 1732. *Lettre au Grand Maitre Visconti*, folio 510 (11.11.1732): “nous sommes occupez journellement a L’Examen des Comptes du Sr. Bernaert qui par leur irrégularité nous retardent beaucoup, car nous y trouvons des articles absurdes et non admisables”

³⁰⁹ SAA, GIC 5579, 7 Aout 1732. *Sur la reddition des Comptes de Bernaert*, folio 182-183 (07.08.1732): “La [Maria-Elisabeth] suppliant en tres profond Respect D’ordonner audit Louis Bernaert de se transporter incessamment et sans Replique en la Ville d’Anvers Siege du Bureau General de la Compagnie avec tous les Livres et Registres de la dite Compagnie; et tous les papiers Recepisses, Comptes et Generalement tous les Documens concernant sa commission et administration, accompagné du Teneur de Livres Van Ghelder, pour y rendre son Compte finale”. Voor hetzelfde verzoek dat via de grootmeester van het hof Visconti aan de landvoogdes werd voorgedragen, zie: SAA, GIC 5579, 11 9bre 1732. *Lettre au Grand Maitre Visconti*, folio 511 (11.11.1732)

³¹⁰ Voor het antwoord van de landvoogdes op het verzoek van de GIC-directeurs, zie: SAA, GIC 5594, 9 Aout 1732. *Sur la reddition des Comptes de Bernaert. Lettre de Maria-Elisabeth aux Directeurs*, folio 134rv (09.08.1732): “nous avons ordonné audit Bernaert de se transporter au jour par vous a prefiger en la Ville d’Anvers muni de tous les Livres et Registres de la Compagnie, et de tous les papiers, Recepisses, Comptes, ou autres Documens concernant sa Commission et Administration, et generalement de tous les papiers qui pourroient servir a la justification de ses Comptes soit en Recette soit en depense, accompagné du Teneur de Livres de la Compagnie au Bureau d’Ostende Van Ghelder [...] ledit Bernaert se sera rendu dans la Ville d’Anvers de proceder sans delay et sans Interruption au Coulent Liquidation et Clotture des dits Comptes”. Zie tevens: SAA, GIC 5815, *Lettre de Maria-Elisabeth aux Directeurs*, geen foliëring (09.08.1732). Voor de reactie van de directeurs, zie: SAA, GIC 5579, 26 Aout 1732. *Lettre des Directeurs au Grand Maitre Visconti*, folio 597 (26.08.1732): “Nous avons evitez tant que nous avons pu d’interrompre V.E. dans ses hautes occupations, aiant laissé agir le Sr. Rima dans l’affaire du commissionaire Louis Bernaert, il nous a informé que cet homme refusoit absolument d’obeir au decret que S.A.S. a rendu le 9 de ce mois”

mogelijkheid dan zich naar Antwerpen te begeven voor een grondige controle van zijn rekeningen.³¹¹ Uit deze controle blijkt dat Bernaert een som van 248.666 gulden 14 schellingen aan de Compagnie verschuldigd is. Op vraag van GIC-directeur Jacomo De Pret, ordonneert landvoogdes Maria-Theresia dat deze som zo snel mogelijk op rekening van de Compagnie gestort moet worden.³¹²

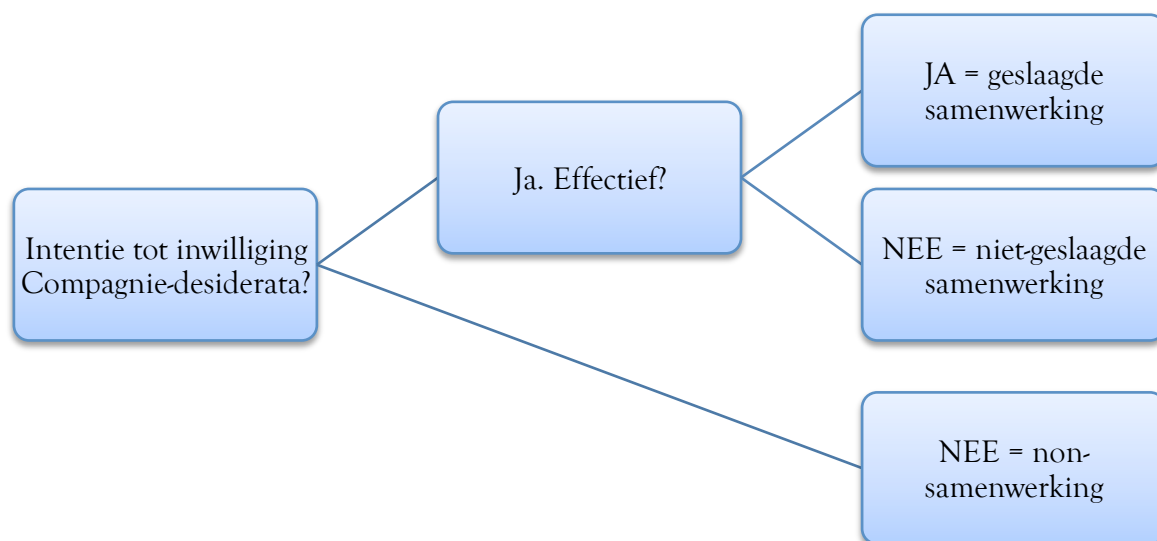
Wat in de zaak Bernaert opvalt, is dat de Oostenrijkse Bewindvoerders zeer duidelijk gevolg geven aan de desiderata van de GIC-directie. Zoals de directieleden dat verzochten, oefende het hof immers op geregelde tijdstippen druk uit op de ex-commissionaris. Desondanks de diverse excuses van Bernaert om zich niet naar Antwerpen te begeven om zijn uitgaven te verantwoorden, is de interventie van de Oostenrijkse Bewindvoerders op termijn succesvol: Bernaert begeeft zich naar Antwerpen én wordt door de Bewindvoerders verplicht om het gefraudeerde bedrag op rekening van de Compagnie te storten. De politieke klasse aarzelde met andere woorden niet om de belangen van de GIC te verdedigen. De directeurs van de Oostendse Compagnie verzochten de steun van de Oostenrijkse Bewindvoerders in deze zaak, en verkregen deze ook.

9. Tussenbesluit.

Centraal in deze thesis staat de interactie tussen de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders. Deze interactie wordt casusgericht onderzocht. Hierbij maken we gebruik van drie interactievelden. Het eerste van deze velden was het commercieel beleid: zijn de Oostenrijkse Bewindvoerders geneigd om positief te reageren op de commerciële, fiscale en juridisch-commerciële desiderata van de Compagniedirectie? Deze vraag werd in dit hoofdstuk beantwoord door een analyse van diverse relevante casussen waarin de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie met elkaar in interactie stonden. Op basis hiervan worden uitspraken gedaan over de aard van de samenwerking tussen beide partijen, en de effectiviteit ervan. Voor elk van de onderzochte casussen in dit hoofdstuk vroegen we ons eerstens af in hoeverre de Oostenrijkse Bewindvoerders bereid waren om in te spelen op de desiderata van de Compagniedirectie. Indien deze bereidheid bestond, werd gepeild naar de effectieve inwilliging ervan. Wanneer de Oostenrijkse Bewindvoerders er in slaagden de desiderata van de Compagniedirectie in te willigen, dan noemen we deze ‘samenwerking geslaagd’. Indien de Bewindvoerders de intentie vertoonden om de GIC-desiderata te verdedigen maar daar niet in slaagden, dan noemen we de ‘samenwerking niet-geslaagd’. In de gevallen waarbij de Oostenrijkse Bewindvoerders geen aanstalten maakten om de belangen van de Compagnie te verdedigen, hebben we het over een ‘non-samenwerking’. In die gevallen gaven de Oostenrijkse Bewindvoerders geen gehoor aan de vereisten van de GIC-directie.

³¹¹ SAA, GIC 5594, 8 xbre 1732. *Lettre de Maria-Elisabeth a Louis Bernaert*, folio 142r (08.12.1732): “nous vous faisons cette pour vous ordonner iterativement au nom de S.M.I. & C. de vous transporter incessamment en la ville d’Anvers pour y rendre vos Comptes sur le pié porté par nos dits deux decrets du 9 & 27 aout dernier”. Voor de mededeling hieromtrent aan de directeurs, zie: SAA, GIC 5815, *Lettre de Maria-Elisabeth aux Directeurs*, geen foliëring (08.12.1732); Zie tevens: UBG, Ms. 1862, *Lettre de Louis Bernaert aux Directeurs*, geen foliëring, (02.05.1733), UBG, Ms. 1862, *Lettre de Louis Bernaert aux Directeurs*, geen foliëring (12.05.1733) en UBG, Ms. 1858, *Lettre de Louis Bernaert aux Directeurs*, geen foliëring (09.03.1734)

³¹² THIELEMANS (F.), *Louis Bernaert*, pp. 137-143 en p. 158

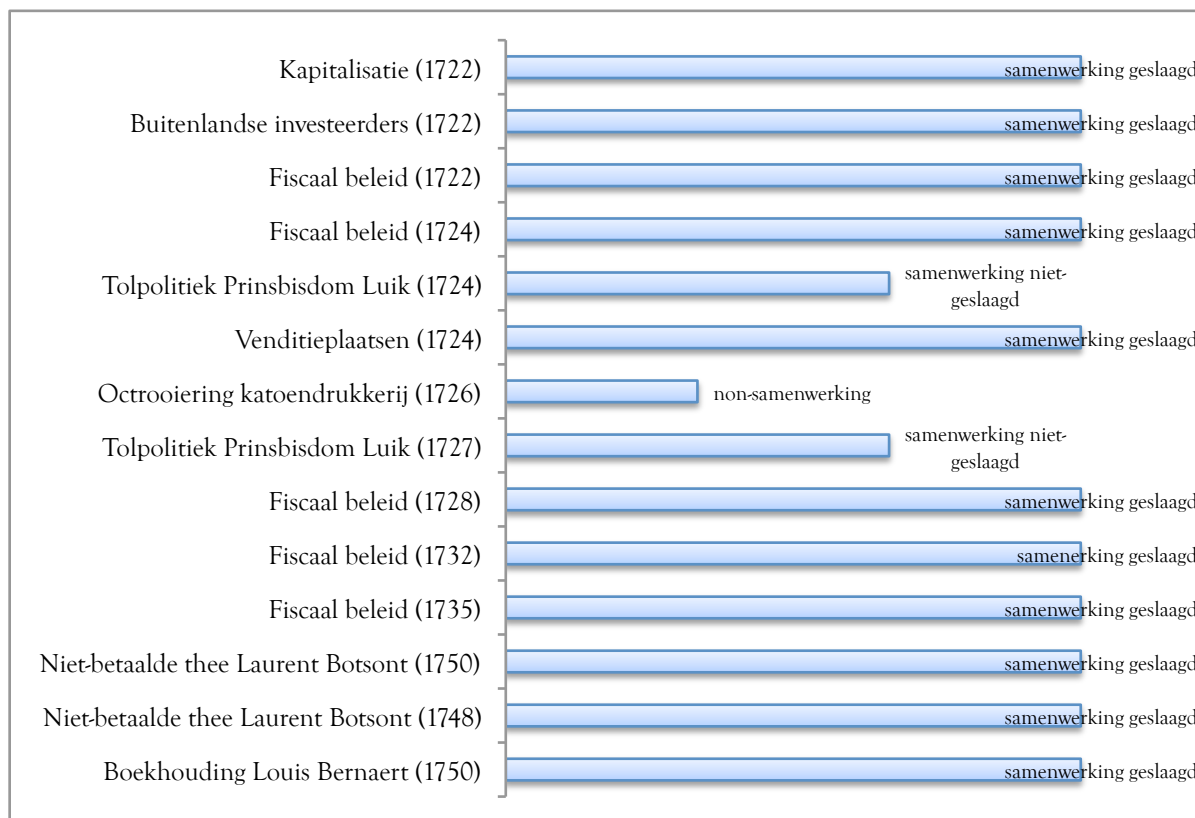

Wanneer we dit determinatieschema toepassen op de bestudeerde casussen, dan geeft dit onderstaande uitkomsten:

Casus	Temporele ijkpunten	Aard van de coöperatie
Kapitalisatie	1722	Samenwerking geslaagd
Buitenlandse investeerders	1722	Samenwerking geslaagd
Fiscaal beleid (taxaties)	1722 - 1724 - 1728 - 1732 - 1735	Samenwerking geslaagd
Tolpolitiek Prinsbisdom Luik	1724 - 1727	Samenwerking niet-geslaagd
Venditieplaatsen	1724	Samenwerking geslaagd
Octrooiering katoendrukkerij	1726	Non-samenwerking
Niet-geoorloofde taxaties Laurent Botsont	1750	Samenwerking geslaagd
Niet-betaalde thee Laurent Botsont	1748	Samenwerking geslaagd
Boekhouding Louis Bernaert	1750	Samenwerking geslaagd

Tabel 8: Overzicht bestudeerde casussen in het commerciële interactieveld.

Indien we deze gegevens grafisch weergeven, dan valt het dat de Oostenrijkse Bewindvoerders zo goed als altijd gehoor gaven aan de desiderata van de Compagniedirectie. Des te meer de balk in onderstaand diagram zich naar rechts bevindt, des te intenser was deze privilegiëring; de Bewindvoerders speelden in deze gevallen op geslaagde wijze in op de behoeften die de GIC-directie ventileerde. De 'balkjes' die zich het meest naar links bevinden (en dus het kortst zijn) stellen de casussen voor waarin de Oostenrijkse Bewindvoerders geen aanstalten maakten om in te spelen op de desiderata van de Compagniedirectie. Tenslotte geven de middellange balken de gevallen weer waarbij de Oostenrijkse Bewindvoerders weliswaar de intentie vertoonden om te reageren op de vereisten van de Compagniedirectie, maar niet slaagden in hun opzet.

Afbeelding 7: Temporeel overzicht commercieel beleid.

De conclusies omtrent de verstandhouding tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie kunnen duidelijk zijn: in de volledige operationele periode van de Compagnie bemerken we dat de Oostenrijkse Bewindvoerders gehoor geven aan de desiderata van de GIC-directie. Zowel inzake kapitalisatie, buitenlandse kapitaal, venditieplaatsen en taxatiebeleid konden beide partijen makkelijk tot een vergelijk komen. De grote juridisch-commerciële geschillen die we bestudeerden duiden eveneens op een duidelijke privilegering van de belangen van de Compagnie door de Oostenrijkse Bewindvoerders. Hierbij dient wel gezegd te worden dat de uitspraken in deze processen lang op zich lieten wachten, omwille van de talloze procedures en het logge juridische apparaat in de Zuidelijke Nederlanden.

In één geval was er wel een intentie tot samenwerking, maar werden de vooropgestelde doelen van de samenwerking niet behaald, namelijk inzake de onderhandelingen met de Luikenaren. Desondanks de verschillende onderhandelingspogingen met de Luikenaren omtrent de zestigste denier, slaagden de Oostenrijkse Bewindvoerders er niet in het GIC-desideratum – namelijk de afschaffing van de zestigste denier – in te willigen.

Tenslotte bestond er in één geval geen animo van de Oostenrijkse Bewindvoerders om te reageren op het rekest van de Compagniedirectie, namelijk inzake de octrooiering van een katoendrukkerij. De GIC-directie verzette zich hier tegen, omdat dergelijke katoenproductie nefast zou zijn voor de verkoop van het katoen dat de GIC zelf importeerde uit India. De ‘Imprimerie’ kwam er uiteindelijk toch, omwille van de politieke druk uit Bohemen om een octrooi toe te kennen voor deze katoendrukkerij.

Op de kepers beschouwd, is er overduidelijk sprake van een geslaagde samenwerking tussen de Bewindvoerders en de directieleden; de politieke klasse speelde op constructieve wijze in op de

desiderata van de Compagniedirecteurs. In de gevallen waarin er geen (geslaagde) samenwerking was, moet het antwoord in de internationale politieke constellatie gezocht worden: de Oostenrijkse Bewindvoerders konden schijnbaar weinig beginnen tegen de taxatiepolitiek van de Luikenaren en waren eveneens vatbaar voor politieke druk uit Bohemen omtrent de oprichting van een katoendrukkerij. Desalniettemin hielden de politieke machthebbers en de directieleden er een zeer constructieve dialoog op na inzake het commercieel beleid. In hoofdstuk 7 zullen we de interne en externe factoren blootleggen die deze positieve verstandhouding determineerden.

5. DIRECTIE, BEWINDVOERDERS EN KOLONIAAL & OVERZEES COMMERCIEEL BELEID

1. Opzet.

In deze interactiecluster laten we het binnenlands commercieel en fiscaal beleid achter ons, en focussen we op hoe de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders zich tot elkaar verhielden inzake het koloniaal en overzees commercieel beleid. We doen dit opnieuw aan de hand van diverse relevante casussen die de Oostenrijkse politieke klasse en de GIC-directie in een gemeenschappelijk speelveld plaatsten. Door deze casussen te bestuderen, zijn we in staat uitspraken te doen over de interactie tussen beide partijen. Op basis hiervan wordt opnieuw een round-up opgemaakt aan het einde van dit hoofdstuk.

De velden waarbinnen we de interactie tussen de politieke machthebbers en de GIC-directie analyseren, volgen de chronologie van de GIC-geschiedenis. Eerstens benaderen we de intentie tot samenwerking inzake de oprichting en verwerving van overzeese territoria. Vervolgens gaan we na of de Bewindvoerders zich geroepen voelen om de Compagniedirectie te ondersteunen inzake de diverse spanningen met de Indische bevolking en Europese maritieme mogendheden in de Indische factorijen. Ten derde wordt gefocust op de oprichting van de geheime Jointe voor koloniale handel na de tijdelijke opschorting van de Compagnie. Het vierde onderzoekspunt bouwt hierop verder, namelijk de verhouding tussen GIC-directie en de Oostenrijkse machthebbers inzake de ‘illegale’ uitredingen. Als vijfde casus bestuderen we de al dan niet bestaande samenwerking tussen beide partijen in casu de uitreding van twee permissieschepen. Tot slot gaan we na wat er uiteindelijk van de overzeese kolonies geworden is. Aan de hand van deze casuïstische onderzoeksagenda, kunnen we – op gelijkaardige wijze als in voorgaand hoofdstuk – uitspraken doen over de wisselwerking tussen GIC-directie en Oostenrijkse Bewindvoerders, zij het deze keer inzake het overzeese en koloniale beleid.

2. Casus: de oprichting van overzeese territoria.

Een maritieme handelscompagnie oprichten, is slecht het begin van het koloniale avontuur. Het is immers een *conditio sine qua non* om koloniale ankerpunten te hebben teneinde degelijke handelsverbindingen met het Oosten te organiseren. Bijgevolg drong de uitbouw van een netwerk van overzeese territoria in China en India zich op.

De GIC-directie en haar aandeelhouders waren zeer goed op de hoogte van de koloniale goederenstromen. Ze concluderen bijvoorbeeld dat een handelsconnectie met India of China “*sal causeren een groot debit in de manufacturen deser Landen, in daer tegen procureren d’Introductie van gout en Silver & ca.*”³¹³ De mogelijkheid bestaat met andere woorden om Indische textielproducten of Chinese zijde

³¹³ SAA, GIC 5578, *Naedere Instructien voor Mijn heeren de Ghedeputeerde van Wegkens d’assemblée Generael Indische Compagnie gehouden tot Antwepren de 6 en 7 8bre 1723 om te doen deselve representatien bij S.K. en C.M.*, folio 10 (30.06.1724) en SAA, GIC

en thee te importeren in ruil voor zilver. De Indische en Chinese handelaars hadden immers frequent nood aan zilver om hun hoogontwikkeld financieel systeem, dat gebaseerd was op zilveren munten, te onderhouden. Deze zilvermunten konden via de Europeanen verhandeld worden in ruil voor diverse exotische handelwaren.³¹⁴

Desiderata van de GIC-directie.

Gezien de rijkdommen van het Verre Oosten doen de aandeelhouders en GIC-directeurs er alles aan om overzeese territoria te verwerven. Hierbij wenst men samen te werken met de politieke machthebbers. Gedurende de aandeelhoudersvergadering van 6 en 7 oktober 1723 worden hieromtrent instructies opgesteld voor directeur Pietro Proli en raadspensionaris André-Melchior Van Kessel. Met deze instructies werden zij namens de GIC afgevaardigd naar het Weense hof. Ze dienen ginds te polsen naar de mogelijkheid om “te mogen vercrijgen eenighe Landen oft haevens in d’Indien, en dat Sij eenighe Schepen soude connen uijtsenden, soo om daer over met d’Inwoonders te tracteren, ofte eenighe andere bewoonde, ofte onbewoonde Eijlanden in possessie te nemen in den naem en onder het pavillon van S.M. dat Selve Comp. permissie magh hebben van te negocieren met dusdaenighe volckeren, natien, en Inwoonders”.³¹⁵

De vraag van de GIC-directie (en de aandeelhouders) is dus tweeledig. Enerzijds vraagt men naar de mogelijkheid om op autonome basis te mogen onderhandelen met de lokale machthebbers. Anderzijds tast men de mogelijkheid af om zelf factorijen te verwerven en deze zelfstandig te controleren. ‘Koloniale autonomie’ is met andere woorden de kern van de GIC-desiderata. De overzeese gebieden zouden hierbij weliswaar onder Keizerlijke vlag komen te staan, hoewel de macht er de facto bij de Oostendse Compagnie zou liggen. Om dit plan te bewerkstelligen, hoopt de GIC gebruik te kunnen maken van de diverse keizerlijke machtsregalia, zoals keizerlijke akten, om de onderhandelingspositie van de Compagnie tegenover de lokale (overzeese) bevolking en machtshebbers te versterken.³¹⁶ De vraag van de Compagnie om zelf de territoriale expansie te leiden, is congruent met de theorieën van de Deense historicus Steensgaard, die soortgelijke maritieme Compagnieën benadert als zijnde “*the most popular instruments of organization in the 17th and 18th century European expansion*”.³¹⁷

Is men in Wenen (en Brussel) echter opgezet met deze vraag naar verregaande koloniale autonomie voor de GIC-beambten? Om een idee te krijgen van de houding van de keizer en zijn entourage op deze rekwesten, dienen we de keizerlijke dépêchen te bestuderen. We verdelen onze aandacht hierbij over de drie overzeese territoria waar de Oostendse Compagnie zich op focuste, zijnde Banquibazar, Cabelon en Kanton.

5602, Instructien voor d'heeren Van Kessel en Proli ghedeputeerden van weghens d'assemblee Generael der Generaele Indische Compe. gehouden tot Antwerpen de 7 en 7 8ber 1723 om te doen deselfs representatien bij S.K. en C.M., geen foliëring (?!?!1723)

³¹⁴ Menig (economisch) historicus heeft deze handel bestudeerd. Zie bijvoorbeeld FINDLAY (R.) & O'ROURKE (K.), *Power and Plenty. Trade, War and the World Economy in the Second Millenium*, Princeton University Press (Princeton, CA), 2007, p. 269 en pp. 291-292

³¹⁵ SAA, GIC 5578, *Naedere Instrictien voor Mijn heeren de Ghedeputeerde van Wegens d'assemblée Generael Indische Compagnie gehouden tot Antwepren de 6 en 7 8bre 1723 om te doen deselfe representatien bij S.K. en C.M.*, folio 9-10 (30.06.1724)

³¹⁶ SAA, GIC 5578, *Representations faites a S.M. Imp. et Cat. a Vienne par les députés de la Compagnie*, folio 18 (30.06.1724): “comme elle [la direction de la Compagnie] croit necessaire d'en avoir une cession particulaire de Votre Sacrée Maiesté il supplient tres humblement qu'elle en renible faire depechter les actes.”

³¹⁷ STEENSGAARD (N.), “The Companies as a specific institution in the history of European expansion”, in: BLUSSÉ (L.) & GAASTRA (F.S.), eds., *Companies and Trade*, Leiden University Press (Leiden), 1981, p. 247

De factorij in Banquibazar: intentie tot samenwerking?

De keizer lijkt in gewonnen voor een gebiedsuitbreiding onder Oostenrijkse vlag in de Oriënt. De locatie die hij hiervoor in gedachten had, was het Bengaalse Banquibazar (ook gekend als Banquipour), gelegen aan de Ganges. De Compagnie is reeds sterk vertrouwd met deze locatie. Gedurende de periode van de private uitredingen, ondernamen Alexander Hume en Jean Harrison in 1720 immers een reis naar Banquibazar met het schip 'De Stadt Weenen'.³¹⁸ Gedurende deze expeditie verkregen zij van de lokale autoriteiten de mogelijkheid om een factorij in te richten op deze locatie. Nabab Jafar Kahn gaf hiertoe toestemming middels zijn 'paravana' van 6 januari 1721.³¹⁹ De omstandigheden om een factorij op te richten zijn met andere woorden gunstig: Hume en Harrison kennen de omgeving, terwijl de lokale Nabab geen graten ziet om, tegen betaling, een factorij te laten inrichten. Karel VI geeft dan ook *carte blanche* aan Hume en Harrison om zich in te laten met de oprichting van een kolonie in Banquibazar.³²⁰ Zij krijgen van de vorst de opdracht "[de] *convenir en notre nom avec le Nabab de Bengale dud[it] établissement de la manière la plus avantageux qu'il leur seroit possible*".³²¹ De vorst geeft hiermee een vrijeleide aan de Compagnie om zelf te onderhandelen met de lokale heerser. Op die manier wordt reeds één verlangen van de directie ingewilligd, namelijk autonomie in de onderhandelingen met de lokale autoriteiten.

Daarenboven neemt de vorst een aantal beslissingen die getuigen van een optimale verstandhouding tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie inzake de uitbouw van koloniale territoria. Ten eerste neemt de keizer de nodige financiële maatregelen: Karel VI draagt immers op dat de som van 25.000 gulden vrijgemaakt wordt voor de expeditie van Hume en Harrison; dit geld kunnen ze naar

³¹⁸ SAA, GIC 5670, *Cession de la factorie de Bengale*, folio 43-44 (12.12.1724)

Zie tevens: DUMONT (G.-H.), *Banquibazar*, p. 43; LAUDE (N.), *La Compagnie d'Ostende*, p. 31; PARMENTIER (J.), *De holle Compagnie*, p. 21

³¹⁹ SAA, GIC 5600, 4e Mars 1729. *Lettre à Rima*, geen foliëring (04.03.1729): "Ce fut pendant le voyage que les Srs. Hume et Harrison firent en L'année 1720 que les Maures de Bengale leur offrirent de ceder un Terrain pour une factorie pour les sujets de L'Empereur, dont les memes Hume et Harrison firent à leur retour rapport au Marquis de Prié". Voor een gelijkaardig bericht, zie: SAA, GIC 5595, *Depeche a S.A.S. Le Prince Eugene de Savoie de Vienne 28 octobre 1722*, folio 1 r-v (28.10.1722) en SAA, GIC 5815, *Copie du Decret du 28 8bre 1722 qui accompagne le plein pouvoir de Hume & Harisson pour la possession a prendre du terrain en Bengale*, geen foliëring (28.10.1722)

Zie tevens; DUMONT (G.-H.), *Banquibazar*, p. 43; LAUDE (N.), *La Compagnie d'Ostende*, p. 31; PARMENTIER (J.), *De holle Compagnie*, p. 21

³²⁰ SAA, GIC 5594, *Copie d'article de Depeche de S.M.I. et C. du 14 8bre 1722*, geen foliëring (14.10.1722): "Au reste nous fetes connoitre au susdit]e Marquis de Prié que j'approuve son zele et les dispositions qu'il a faites touchant l'établissement que le Nabab de Bengale a promis a mes sujets, ma Royale intention etant qu'il mette en execution tout ce qu'il jugera convenable et necessaire, a fin que l'on puisse prendre le plutôt possible possession de dud[it] Etablissement". Voor een gelijkaardige boodschap in de correspondentie van Eugène de Savoie aan de Marquis de Prié, zie: HHStA, België, DDBBd37, Indices, "*Lettre de Eugène de Savoie au Marquis de Prié*", geen foliëring (23.09.1722): "C'est en consequence de la permission que S.M.I. a donnée au Sr. De Pret a l'envoyer ces deux navires équipées à Ostende à Bengale et Mocka, que le cy joint plein pouvoir a été accordé Sa Majtè. au Sr. Hume et Harrison de negotier l'établissement que le Nabab de Bengale a promis selon le Pourvana pareillement cy joint en original"

Zie tevens: DUMONT (G.-H.), *Banquibazar*, p. 47

³²¹ SAA, GIC 5670, *Cession de la factorie de Bengale*, folio 44 (12.12.1724) en SAA, GIC 5815, *Copie authentique de la cession de la factorie de Bengale faites par S.M. le 13 Decembre 1724*, geen foliëring (13.12.1724)

eigen goeddunken besteden om een kolonie te verwerven.³²² Weliswaar dient deze som achteraf (met interest) terugbetaald te worden.³²³

Naast de financiële ondersteuning is er eveneens sprake van diplomatieke ondersteuning. De keizerlijke administratie nam immers contact op met de Mogoelkeizer om de verwerving van een factorij langsheen de Indische kusten te faciliteren (*“construendas domus pro reponendis mercibus, consentiente et approbante serenitate vestra territoria”*), dit om van daar uit handel met de Oostenrijkse Nederlanden te kunnen drijven.³²⁴ Daarnaast verzoekt de Habsburgse keizer zijn Indische ambtgenoot om de bescherming van de aanwezige koloniale (*“ulteriori benevolentiae ac protectioni omni meliori modo commendare volumus, securitatem vestra securam esse cupidi”*).³²⁵

Wanneer de Compagnievertegenwoordigers Hume en Harrison er finaal in zouden slagen om territoria in Bengalen te verwerven, dan is de keizer bereid om het volledige koloniale gebied aan de GIC over te dragen, inclusief de rechten en eigendommen die daaraan gerelateerd zijn. Ook het personeel, zowel commercieel als militair, dat in de kolonie ten dienste gesteld is, dient rechtstreeks rekenschap af te leggen aan André Cobbé, de GIC-gouverneur ter plaats.³²⁶ Hiermee werd ook het tweede GIC-desideratum ingewilligd, namelijk de vraag naar koloniaal zelfbestuur. Het territorium in Banquibazar zou bijgevolg ‘de nomine’ deel uitmaken van de keizerlijke erflanden, maar ‘de facto’ bestuurd worden als een autonoom gebied in handen van de GIC. Deze machtsoverdracht toont uiteraard aan hoe sterk de keizer en de Bewindvoerders inspeelden op de vereisten van de directieleden, althans in casu de overzeese machtsuitbreiding. Ook omtrent jurisdictie en commerciële activiteiten handelt de vorst conform de belangen van de Oostendse Compagnie, dit door de 103 artikelen van het oprichtingsoctrooi eveneens rechtsgeldigheid te geven in de overzeese territoria.³²⁷ De enige restrictie die aan de GIC wordt opgelegd, is het evidente verbod om de kolonie te verkopen aan andere mogendheden.³²⁸

De samenwerking tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie verliep met andere woorden zo goed als vlekkeloos: de koloniale vereisten van de Compagnie werden volledig ingewilligd. Daarenboven kon men op de financiële en diplomatieke steun van de vorst rekenen. De GIC bezat echter meer ankerpunten dan het Bengaalse Banquibazar. Ook Cabelon langsheen de Indische Coromandelkust en het fabuleuze Kanton in China werden regelmatig gefrequentieerd door de Compagnie. De vraag roept zich bijgevolg op of de Bewindvoerders ook voor deze territoria bereid waren om verregaande concessies aan de GIC-directie te verlenen?

³²² SAA, GIC 5670, *“Cession de la factorie de Bengale”*, folio 44 (12.12.1724): *“pour être emploiez et distribuez par eux a la manière qui la conviendroient avec le Nabab”*. Zie tevens: SAA, GIC 5815, *Copie authentique de la cession de la factorie de Bengale faites par S.M. le 13 Decembre 1724*, geen foliëring (13.12.1724)

³²³ SAA, GIC 5670, *Cession de la factorie de Bengale*, folio 44 (12.12.1724) en SAA, GIC 5815, *Copie authentique de la cession de la factorie de Bengale faites par S.M. le 13 Decembre 1724*, geen foliëring (13.12.1724)

³²⁴ SAA, GIC 5670, *Copie de la lettre de S.M.I.C. au Grand Mogol*, folio 65 (24.02.1725) en SAA, GIC 5815, *Copie de la lettre de l'Empereur au Grand Mogol du 24 fevr. 1725 dont l'original fut remis a Mr. Hume en 1726*, geen foliëring (24.02.1725)

³²⁵ SAA, GIC 5670, *Copie de la lettre de S.M.I.C. au Grand Mogol*, folio 65 (24.02.1725) en SAA, GIC 5815, *Copie de la lettre de l'Empereur au Grand Mogol du 24 fevr. 1725 dont l'original fut remis a Mr. Hume en 1726*, geen foliëring (24.02.1725)

³²⁶ SAA, GIC 5670, *Cession de la factorie de Bengale*, folio 44-45 (12.12.1724) en SAA, GIC 5815, *Copie authentique de la cession de la factorie de Bengale faites par S.M. le 13 Decembre 1724*, geen foliëring (13.12.1724)

³²⁷ SAA, GIC 5670, *Cession de la factorie de Bengale*, folio 44 (12.12.1724) en SAA, GIC 5815, *Copie authentique de la cession de la factorie de Bengale faites par S.M. le 13 Decembre 1724*, geen foliëring (13.12.1724)

³²⁸ SAA, GIC 5670, *Cession de la factorie de Bengale*, folio 45 (12.12.1724) en SAA, GIC 5815, *Copie authentique de la cession de la factorie de Bengale faites par S.M. le 13 Decembre 1724*, geen foliëring (13.12.1724)

Cabelon en Kanton: gelijkaardige conclusies?

Cabelon was sinds 1719 in het bezit van de Oostenrijkers.³²⁹ Het werd hen overgedragen door Backeralikan, een leenheer van de Mogoolkeizer.³³⁰ In de stad woonden een duizendtal inwoners. Zij werden hoofdzakelijk tewerkgesteld in de textielindustrie.³³¹ Evenals in Banquibazar, hevelde de keizer de factorij van Cabelon snel over naar de Generale Indische Compagnie. Ook de rechten en eigendommen die gerelateerd zijn aan deze kolonie worden overgedragen.³³² Bovendien dient er – net zoals in Banquibazar – gehoorzaamd te worden aan de orders van de Compagniedirectie.³³³ De enige restrictie die hierbij wordt opgelegd is – uiteraard – dat de kolonie niet verkocht kan worden.³³⁴ Het moet wel gezegd dat voor deze overdracht de som van 12.000 en 5.000 gulden aan het Oostenrijkse establishment betaald diende te worden.³³⁵

Er is duidelijk een recurrent patroon merkbaar inzake de verwerving van GIC-factorijen in India: de vorst behoudt er telkenmale ‘de nomine’ het zeggenschap over, maar zal ‘de facto’ het bestuur van de territoria uitbesteden aan de Compagnie.

De Compagnie wenste niet alleen voet aan wal te krijgen in India, maar evenzeer in China. Daar sprak vooral de theehandel tot de verbeelding. De GIC diende hiervoor koers te zetten richting Kanton, dé toegangspoort bij uitstek tot het Chinese vasteland. De politieke en economische situatie in het Hemelse Rijk maakt het voor Westerse kolonials echter minder makkelijk om handel te drijven dan in India. Het Sinocentrische wereldbeeld impliceert immers dat handel met het buitenland hoofdzakelijk gezien werd als een gunst die de Chinezen aan de buitenlanders verleenden. Het gevolg was een strikt gereguleerde overzeese handel vanuit Kanton. Ieder die maritieme handelsrelaties met China wenste aan te knopen, diende zich bijgevolg in te passen in het ‘Co-hong systeem’.³³⁶ Deze Co-hong kan het best omschreven worden als een “*formally authorized cartel dealing with all foreign traders*”, die min of meer de export van thee en zijde monopoliseerden en onderlinge prijsafspraken maakten.³³⁷ Gelukkig hadden de Zuidelijke Nederlanders reeds de nodige kennis van het Kantonese handelssysteem. Sinds de private

³²⁹ BENEDIKT (H.), *Als Belgien Österreichisch War*, p. 36; LAUDE (N.), *La Compagnie d’Ostende*, p. 19

³³⁰ SAA, GIC 5670, *Cession de la place de Cabelon*, 13 décembre 1724, folio 47 (13.12.1724): “accordez l’année en faveur de nos sujets par Backeralikan Souba de Nelour, au Royaume de Canate, sour la Domination et ratification du grand Mogol, ayant en notre nom Royal pris possession de la place de Coblon”. Zie tevens: SAA, GIC 5815, *Copie authentique de la Cession de la place de Cabelon faites par S.M. le 13 Decembre 1724*, geen foliëring (13.12.1724)

Zie tevens: HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 149

³³¹ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 273

³³² SAA, GIC 5670, *Cession de la place de Cabelon*, 13 décembre 1724, folio 47 (13.12.1724): “Nous avons cédé et transporté, comme nous cedons et transportans, en vertu de ces presentes, à notre Compagnie Generale de Commerce des Indes établie dans nos Païs Bas Autrichiens”. Zie tevens: SAA, GIC 5815, *Copie authentique de la Cession de la place de Cabelon faites par S.M. le 13 Decembre 1724*, geen foliëring (13.12.1724)

³³³ SAA, GIC 5670, *Cession de la place de Cabelon*, 13 décembre 1724, folio 48 (13.12.1724) en SAA, GIC 5815, *Copie authentique de la Cession de la place de Cabelon faites par S.M. le 13 Decembre 1724*, geen foliëring (13.12.1724)

³³⁴ SAA, GIC 5670, *Cession de la place de Cabelon*, 13 décembre 1724, folio 48 (13.12.1724) en SAA, GIC 5815, *Copie authentique de la Cession de la place de Cabelon faites par S.M. le 13 Decembre 1724*, geen foliëring (13.12.1724)

³³⁵ SAA, GIC 5670, *Cession de la place de Cabelon*, 13 décembre 1724, folio 48 (13.12.1724) en SAA, GIC 5815, *Copie authentique de la Cession de la place de Cabelon faites par S.M. le 13 Decembre 1724*, geen foliëring (13.12.1724): “a condition néanmoins que les dits Directeurs remboursent prealablement a nos Finances Douze mille florins, que le Marquis de Prié, notre Ministre Plenipotentiaire au Gouvernement de nos dits Païs-Bas a fait remettre au dit Lieutenant Pennas, de même que les Cinq mille florins, monnaye courante, que le sudit capitaine de la Merveille y a employés”

³³⁶ CHEONG (W.E.), *The Hong Merchants of Canton. Chinese Merchants in Sino-Western Trade*, Curzon Press (Richmond), 1997, pp. 299-305

³³⁷ FINDLAY (R.) & O’ROURKE (K.), *Power and Plenty*, p. 291

uitredingen in de pre-Compagnie periode knoopte men immers maritieme connecties aan met China.³³⁸ Daarenboven laat de Oostenrijkse politieke klasse de GIC-directie niet aan haar lot over: de vorst neemt in hoogst eigen persoon contact op met de Chinese keizer, dit om de GIC toegang te verschaffen tot de Chinese markt.³³⁹ De keizerlijke diplomatieke machine wordt dus opnieuw ingezet ten voordele van de GIC. Ook in casu Kanton lijken de Oostenrijkse Bewindvoerders gehoor te geven aan de desiderata van de GIC-directie om voet aan wal te krijgen in deze cruciale overzeese handelspost.

Verregaande samenwerking.

De verhouding tussen de Bewindvoerders en de GIC-directie inzake het verwerven van overzeese territoria, is er één van een verregaande samenwerking. Deze alliantie verloopt in twee richtingen. De eerste richting is die van Oostenrijkse machthebbers naar de GIC-directie. De Oostenrijkse machthebbers steunden de Oostendse Compagnie in hun zoektocht naar factorijen, dit door in financiële regelingen te voorzien, door de keizerlijke machtsregalia in te schakelen en door de verworven territoria de facto over te hevelen naar de Compagnie. De tweede richting van de samenwerking loopt van GIC-directie naar Oostenrijkse Bewindvoerders. In concreto zorgt de Compagnie voor de onderhandeling met de lokale machthebbers, voor de uitbouw en het onderhoud van een koloniale post en tenslotte voor het ‘managen’ van de kolonie. We kunnen uit deze onderzoekscasus dus concluderen dat de Oostenrijkse Bewindvoerders positief reageerden op de desiderata van de Compagniedirectie inzake het verwerven en besturen van overzeese territoria. Er is duidelijk sprake van een de privilegiëring van het GIC-standpunt inzake het verwerven en autonoom besturen van de koloniale gebieden.

3. Casus: problemen in de Indische GIC-territoria.

Het leven in de Indische kolonies was niet bepaald comfortabel. Oorlogsvoering, voedseltekorten en gebrek aan liquide middelen waren er schering en inslag. De eerste melding van problemen in Banquibazar dateren van november 1725. Vooral gouverneur Cobbé wordt voor deze problemen verantwoordelijk gehouden.³⁴⁰ Zoals gesteld hadden de Indiërs immers het terrein in Banquibazar aan de Zuid-Nederlandse handelaars beloofd. Deze belofte wordt echter op de lange baan geschoven, tot groot ongenoegen van Gouverneur Cobbé. Eerder dan een diplomatieke oplossing te zoeken, trekt hij de militaire kaart: ter vergelding voor het uitstelgedrag van de Mogoels, neemt hij de verlaten Deense loge van Danemarnagor in.³⁴¹ Dit gebeurde zonder toestemming van de Mogoels én zonder toestemming van de GIC-directie of de Oostenrijkse bestuurdersklasse.³⁴² Het gevolg van Cobbé’s wil om ‘cavalier seul’ te

³³⁸ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, pp. 104-105

³³⁹ SAA, GIC 5670, *Lettre de S.M. de la Chine*, folio 66-67 (24.02.1725)

³⁴⁰ Zie eveneens: SAA, GIC 5594, *13 Juin 1725. Lettre de A.F. de Kirtz a aux Directeurs*, folio 44v (13.06.1725): “le mauvais Etat, dans le quelle on a trouvé la Factorie, sur la Rivière du Gange, a cause de L'imprudence et de la mauvaise conduite du Sieur Cobbé”

³⁴¹ DUMONT (G.-H.), *Banquibazar*, pp. 116-118; HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 285; LAUDE (N.), *La Compagnie d'Ostende*, p. 85

³⁴² SAA, GIC 5600, *4e Mars 1729. Lettre à Rima*, geen foliëring (04.03.1729): “les Maures tirant l'affaire en longuer on nen peut pas convenir avant le depart de Hume et Harrison, qui était le 2 Mars 1724. Laisant dans la Loge dannoise le Sr. Cobbé pour achever la negociation, mais au lieu de la faire avec douceur, il commença a l'instigation de van Schaar une guerre temeraire

spelen, was een militair treffen met de lokale bevolking. Tijdens deze gevechten overlijdt de gouverneur aan een schotwonde.³⁴³ Hij zal uiteindelijk vervangen worden door Alexander Hume, een oude rot in het vak, die de beloofde factorij moest veroveren in naam van de Compagnie.³⁴⁴ In de zomer van 1727 slaagt de Brit in zijn opzet. Hij nam de vestiging in Banquibazar in en verkrijgt een onderhoud met de lokale Nabab, Dorica. Hieruit leert Hume dat de spanningen met de lokale bevolking aangestookt waren door de overige Europese mogendheden, die samenzweerden tegen de Oostendenaren.³⁴⁵ De voornaamste verwezenlijking van Humes interventie, is dat hij de verstandhouding met de lokale bevolking herstelde.³⁴⁶ Frappant is dat de Oostenrijkse Bestuurdersklasse zich op geen enkel moment bemoeid heeft met deze affaire, ondanks het feit dat ze duidelijk op de hoogte waren van de spanningen met de locals.

Zoals gesteld wist Nabab Dorica tijdens zijn onderhoud met Alexander Hume te vertellen dat de troebelen met de lokale bevolking aangestoken waren door de Britten en de Hollanders.³⁴⁷ Dit brengt ons naadloos over naar het voornaamste probleem in de GIC-koloniën, namelijk de verzuurde verhouding tussen de Zuid-Nederlandse onderdanen en de overige Europese mogendheden. De eerste indicatie hieromtrent krijgen we wanneer de directie aan de Prins van Cardona (de voorzitter van de Hoge Raad voor de Nederlanden in Wenen) laat weten dat de factorij zich in een “*tres mauvais état*” bevindt. De voornaamste oorzaak hiertoe is dat de overige koloniale ondernemingen zoals de VOC en EIC aan haar onderdanen verbod om handel te drijven met de keizerlijke onderdanen.³⁴⁸ De Markies van Rialp, die er een levendige correspondentie met de GIC-directeurs op nahield, legt de oorzaak van het verval van de koloniën eveneens bij Engeland en de Republiek.³⁴⁹

Hoewel Wenen op de hoogte was van de penibele situatie in de Indische GIC-factorijen, is er geen sprake van concrete steun van de Oostenrijkse Bewindvoerders om deze problemen op te lossen. In de

pillant tous les Vaisseaux maures et mettant les Gens dans une affreuse prison pour les rançonner, dont le dit van Schaar a eu la meilleure part”.

³⁴³ SAA, GIC 5579, 16 9bre 1725. *Engagement du Sr. Hume pour les Indes*, folio 402 (16.11.1725): “le Sr. Gobbé [sic] avoit laissé a sa mort l’Etablissement qu’on negocioit sur le Gange, par la guerre qu’il avoit déclaré avec beaucoup d’imprudencé aux Maures”

Zie tevens: HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 286

³⁴⁴ SAA, GIC 5579, 16 9bre 1725. *Engagement du Sr. Hume pour les Indes*, folio 402-403 (16.11.1725): “nous avons engagé le Sr. Alex[andre] Hume a entreprendre le voiage avec deux Vaisseaux bien équipés et armées pour en cas de necessité pouvoir obliger les Maures a maintenir ce qu’ils lui promirent a son premier Voyage ”

Zie tevens: PARMENTIER (J.), *De holle Compagnie*, p. 24

³⁴⁵ SAA, GIC 5579, 24 Aout 1728. *Retour de L’archiduchesse de Bengale et possession prise a Banquibazar [Lettre au Marquis de Rialp, JB]*, folio 410 (24.08.1728): “Notre Gouverneur de la factorie de Bengale le Sr. Hume a pris possession du Terrain de Banquibazar, et y a planté l’Etandart Imperial le 11 Juillet 1727, le meme jour le nabab Jaffercan mourut qui est succédé par son Gendre le nabab Dorica et qui nous parroit fort affectionné, il nous ecrit que tous les Europeens ont conspiré contre notre etablissement, et que sans la fermeté qu’il a temoigné il n’en seroit pas venu a bout”.

³⁴⁶ LAUDE (N.), *La Compagnie d’Ostende*, p. 122

³⁴⁷ SAA, GIC 5579, 24 Aout 1728. *Retour de L’archiduchesse de Bengale et possession prise a Banquibazar [Lettre au Marquis de Rialp, JB]*, folio 410 (24.08.1728)

³⁴⁸ SAA, GIC 5579, 22e Juillet 1726. *Lettre au Prince de Cardona*, folio 255 (22.07.1726): “Le Sr. Parraber parti avec le navire St. Charles, qui fit naufrage dans le Gange est revenu par ce vaisseau, il a trouvé les affaires de La Factorie que le Sr. Cobbé devoit avoir Etabli en tres mauvais état, et il n’a pu jusques a present obtenir le Privilege ni La possession du Terrain promis de sorte qu’ils sa du Borner a Demander un Libre Commerce pour ce vaisseau, que le mores lui ont accordé, mais les nations Europeéens, qui y sont Etablis, ont fait des rigoureuses defenses a tous les habitans sur Leur jurisdiction de Trafiquer a nos Employés, ce qui a beaucoup retardé le Commerce, et renchery les effets”

³⁴⁹ SAA, GIC 5594, 7e Aoust 1726. *Lettre du Marquis de Rialp aux Directeurs*, folio 61r (07.08.1726): “les oppositions, que les nations Europeennes font au commerce de la Compagnie sur la Côte de Coromandel”

keizerlijke hoofdstad ontbrak schijnbaar elke ‘incentive’ om in te grijpen ten voordele van de Compagnie, hoewel het oprichtingsoctrooi nochtans verklaarde dat de Oostenrijkers ‘manu militari’ soortgelijke problemen zouden oplossen wanneer deze zich zouden voordoen.³⁵⁰ Naar een echte verklaring voor het niet-verdedigen van de Compagnie door de Bewindvoerders blijft het voorlopig gissen, al kunnen we de stelling poneren dat de zwakke positie van de Oostenrijkers in het internationale politieke spectrum hierbij zeker een rol speelde. Vooral tegenover de maritieme mogelijkheden (de Verenigde Provinciën en Groot-Brittannië) kon het Oostenrijkse establishment maar moeilijk een vuist maken. Wenen was op de hoogte van de problemen, maar durfde slechts weinig te ondernemen tegen de pretenties van de Britten en de Staatsen. Dit zal tevens tot uiting komen in het volgend hoofdstuk, waarin de verhouding tussen GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders vanuit een diplomatiek invalshoek geanalyseerd wordt.

4. Casus: de ‘Jointe Secrète’ als lapmiddel?

Medio 1727 neemt de onzekerheid omtrent de GIC en haar koloniën toe; de toekomst van het bedrijf wordt openlijk in vraag gesteld. Dit is een gevolg van de toegenomen spanningen in Europa. In de voorgaande jaren hadden zich immers twee grote politieke ententes gevormd, namelijk de Spaans-Oostenrijkse Liga van Wenen enerzijds, en de Liga van Hannover die Pruisen, Frankrijk, Groot-Brittannië en de Republiek vertegenwoordigde anderzijds. Door de spanningen tussen deze twee Liga’s leek een nieuwe oorlog op het Continent onvermijdelijk. Teneinde het onvermijdelijke te vermijden, werd een Congres bijeengeroepen in Parijs. Op dat Congres kon een oorlog tegen de Oostenrijkers afgewend worden, zij het tegen een zware prijs: de opschorting van de operationele activiteiten van de Oostendse Compagnie gedurende een periode van zeven jaar. Deze beslissing staat ook gekend als de ‘Vredespreliminair van Parijs’ en werden ondertekend op 31 mei 1727 door de Britten, Fransen, Nederlanders en Oostenrijkers.³⁵¹

Gedurende de besprekingen in Parijs, stond de GIC op het punt om de ‘Keizerin Elisabeth’ uit te reden naar China, en het schip ‘Huis van Oostenrijk’ richting India te zenden. Bij de directie heerst echter de grootste onduidelijkheid over wat de intenties van de vorst zijn omtrent de Compagnie; men weet bijvoorbeeld niet of het juridisch en diplomatiek nog gewettigd is om deze schepen uit te laten varen. Gezien de opperste verwarring die bij de directieleden heerst, trachtten ze eind augustus bij de landvoogdes te peilen naar de vorstelijke intenties hieromtrent.³⁵² Aangezien een antwoord op de vraag

³⁵⁰ *Lettres patentes*, art. 101

³⁵¹ Een van de diverse brieven waarin de zevenjarige opschorting ter sprake komt, is de brief van landvoogdes Maria-Elisabeth aan de GIC-directie. Zie: SAA, GIC 5594, 18 xbre 1730. *Sur les representations faites a Sa Majesté. Lettre de Maria-Elisabeth aux Directeurs*, folio 111r-v (18.12.1730): “qu’ayant été obligée en consideration de la Tranquilité generale de L’Europe de condescendre pour preliminaire de la Paix, a la Suspension de la Commerce des Indes pour Terme de sept ans, et que ce motif, subsistant encore, on ne peut apporter aucune innovation a cette convention a cause qu’on ne scait pas si la Paix se conclura sur cette preliminaire”.

Zie tevens: CUVERLIER (J.), “Le commerce, l’industrie et l’administration des Pays-Bas autrichiens. Enquête du Comte de Wynants (1729)”, in *Bulletin de la Commission royale d’histoire de Belgique*, Brussel (81), 1912, p. 29; HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, pp. 419-423

³⁵² SAA, GIC 5579, *Demande des intentions touchant l’équipem[ent] des Vaiss[eau]x L’imperatrice Elisabeth, et La maison d’autriche*. 23 aoust 1727, folio 72 (23.08.1727): “La suppliant tres humblement d’être servie de leurs déclarer la desus les intentions de S.M.I. et C. afin qu’ils sachent de quelle maniere ils devront se conduire dans cette extrême necessité”.

in eerste instantie uit blijft, wordt medio september 1727 opnieuw gepeild naar de vorstelijke intenties omtrent de toekomst van de Compagnie.³⁵³

Uit het antwoord van de vorst blijkt dat de uitreding van de 'Keizerin Elisabeth' en het 'Huis van Oostenrijk' niet kan doorgaan,³⁵⁴ al heeft de vorst wél de intentie om de handelsactiviteiten op één of andere manier in stand te houden. Deze intentie wordt bevestigd door de oprichting van de 'Jointe Secrète'. Sterker nog: de oprichting van de Jointe wordt als een "*Volonté Royale*" omschreven.³⁵⁵ Deze geheime Jointe moest, conform de orders uit Wenen, samengesteld zijn uit drie directeurs en twee van de voornaamste aandeelhouders. Deze personen werden op de Assemblée Générale van 11 maart per stemming verkozen. De aandeelhoudersvergadering duidde de directeurs Proli, Maelcamp en De Pret aan, evenals de aandeelhouders Bosschaert en Melijn. Zoals aangetoond in hoofdstuk 3, werden de voornaamste beslissingen in de Oostendse Compagnie vanaf maart 1728 door de Jointe Secrète genomen, wat de macht van het triumviraat De Pret - Proli - Maelcamp versterkte.

De Jointe mocht over een kwart van het handelskapitaal van de Compagnie beschikken, en had als voornaamste opdracht om handel te drijven conform de bepalingen van de Preliminaires. Dit hield in dat men niet langer mocht varen op India, China, of op de gebieden die tot de Spaanse kroon behoorden. Hierdoor werd het operationeel gebied van de Compagnie sterk ingeperkt, al lieten de Oostenrijkse machthebbers handel op andere gebieden wel nog toe. Over koloniale handel op gebieden buiten de Spaanse, Indische of Chinese invloedssferen werd in de Vredespreliminaires immers niets gestipuleerd.³⁵⁶ Zo geschiedde het ook: de Jointe werd opgericht en de raadsleden werden verkozen.³⁵⁷ Door deze Jointe te installeren, spelen de Oostenrijkse machthebbers overduidelijk in op de wens van de GIC-directie om de koloniale handel in stand te houden. Wanneer we echter kijken naar de effectieve werking van de Jointe, dan stellen we vast dat de intentie tot samenwerking zich echter tot het schriftelijke beperkte. De uitredingen van diverse schepen na de afkondiging van de Preliminaires van Parijs, illustreren immers dat de directie diverse illegale constructies opzette om de relaties met China en India te onderhouden, terwijl de Oostenrijkse Bewindvoerders allesbehalve de intentie te tonen om op de bres te springen voor deze illegale uitredingen. Inzake de oprichting van de Jointe Secrète mogen we bijgevolg concluderen dat het om niet veel meer dan een lapmiddel ging. De Oostenrijkse Bewindvoerders koesterden de schriftelijke intentie om de handel op vraag van de GIC-directie verder te

³⁵³ SAA, GIC 5579, 15 sept. 1727. *Touchant la liste et specifications des Galiotes de Retour*, folio 78 (15.09.1727): "surquoy nous supplions V.A.S. de nous vouloir déclarer ses intentions".

³⁵⁴ SAA, GIC 5579, *Brief van Jacomo de Pret aan de landvoogdes*, folio 90 (06.11.1727)

³⁵⁵ SAA, GIC 5579, 13 Mars 1728. *Jointe secrète*, folio 98 (13.03.1728): cfr supra

³⁵⁶ SAA, GIC 5594: 13 Fevrier 1728. *Lettre de Maria-Elisabeth aux Directeurs*, folio 97v (13.02.1728): "la même assemblée pourra choisir quatre ou cinq pour composer une Jointe Secrète qui ait la Direction et L'administration ulterieure ou bien qu'on elise deux ou trois des mêmes directeurs, et deux autres des interessez qui soient nez Sujets de S.M. a qui on puisseconfier quelconque secret". Zie tevens: SAA, GIC 5579, *Memoire secret pour l'information de S.E. Mgr. le Comte Don Julio Visconti sur la conduite des Directeurs du Comité Secret de la Compagnie Imperiale des Indes établie aux Pais Bas Autrichiens*, folio 602 (03.02.1733): "il fut ordonne par decret qu'on choisiroit trois directeurs & deux autres interessez dans la dite Compagnie qui formeroient une Jointe de cinq personnes pour faire quelque commerce qui ne fut point contraire aux engagements pris par Sa Maj[est]e par les dits articles préliminaires & qu'a cet effet on y emploieroit le quart du Capital de la dite Compagnie qui est un million & demi florins". Zie tevens: SAA, GIC 5579, 13 Mars 1728. *Jointe secrète*, folio 98 (13.03.1728): "On remit ensuite au Lendemain a proceder a la nomination des personnes destinées a former la Jointe Secrète en conformité de la Volonté Royale de Sa Majesté, et la pluralité des suffrages fut pour Jacomo de Pret, Jacobus Maelcamp et Pietro Proli du Corps des Directeurs, et Charles Francois de Bosschaert et Pedro Melijn, de celui des Interressées". Gelijkaardig qua inhoud is: SAA, GIC 5579, 16 Mars 1728. *Lettre a S.E.Mr. Le Marquis de Rialp*, folio 400 (13.03.1728)

³⁵⁷ SAA, GIC 5594, 31 Mars 1728. *Lettre du Marquis de Rialp aux Directeurs*, folio 66r (31.03.1728): "le Choix des personnes qui doivent former la Jointe Secrète lui [c.a.d. l'Empereur] est tres agreable"

zetten, al bleek in de praktijk dat de Bewindvoerders dit desideratum van de directieleden niet inwilligden.

5. Casus: uitredingen door de ‘Jointe Secrète’.

Zoals geschetst bestond het takenpakket van de ‘Jointe Secrète’ uit het organiseren van handelsactiviteiten die niet indruisten tegen de geest van de Vredespreliminieren van Parijs. De vijf leden van deze Jointe hadden vooral het eerste deel van hun functiebeschrijving goed begrepen, namelijk het voortzetten van de activiteiten van de Compagnie. Ze bleven echter doof voor de beperkingen die hen opgelegd werden, namelijk het zevenjarig verbod op expedities naar India, China, of de Spaanse erflanden. Ze zetten immers diverse constructies op waarbij schepen onder vreemde vlag via de haven van Cadix naar de Oriënt werden uitgereed. Deze praktijken gingen lijnrecht in tegen de diplomatieke overeenkomst die in Parijs gesloten werd. De hamvraag hierbij is hoe de Oostenrijkse Bewindvoerders zullen omspringen met deze illegale uitredingen? Houden ze rekening met de Zuid-Nederlandse handelsgeest en knijpen ze een oogje dicht bij het zien van deze illegale constructies? Of zijn zij de slaven der diplomatie die zich verzetten tegen elke uitreding die na mei 1727 vanuit Oostende opgezet werd?

Om deze vragen te bestuderen, moeten we de illegale uitredingen van de Jointe nauwkeurig bestuderen. In totaal vonden vier niet-toegestane expedities plaats na de afkondiging van de ‘Préliminaires’. Hiermee probeerde men enerzijds de factorijen te bevoorraden en anderzijds de koloniale handel in stand te houden. Aangezien de GIC-directie volgens de bepalingen van Parijs zelf geen uitredingen meer mocht organiseren, werden de schepen door zogenaamde particulieren uitgerust en vaarden deze onder vreemde vlag. Deze particulieren waren echter niet veel meer dan stromannen van de Jointe Secrète, die in werkelijkheid achter de uitredingen zat. Deze handelingen gaan uiteraard lijnrecht in tegen de zevenjarige opschorting van de Compagnie, zoals dat in 1727 bepaald was. Het was dan ook beter dat de Oostenrijkse Bewindvoerders in het ongewisse bleven omtrent deze activiteiten.³⁵⁸

Om de wisselwerking tussen de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders hieromtrent te bestuderen, zullen we de vier particuliere uitredingen van na 1727 grondig analyseren. De vier uitgerede schepen waren:

Schip	Jaartal	Bestemming	Vlag
Cheval Marin	1729	India	Pools
Neptune	1729	India	Pools
Appolon	1730	China	Pruisisch
Phoenix / Marie-Armande	1730	India	Pruisisch

Tabel 9: overzicht van de vier particuliere uitredingen.

³⁵⁸ SAA, GIC 5816, *Lettre de Proli à De Pret*, geen foliëring (29.11.1731): “disant qu’on ne devoit pas faire des expeditions sans la permission du maitre, mais je n’ay pas voulu dire qu’on l’avait, pour ne pas aigrir les choses, je luy ay repondu qu’on a rien fait contre les traités, et que la Compe. n’a contrevenu en rien a la defence qu’on luy a fait par la notification des preliminaires, que les vaisseaux don ton se plaint sont des vaisseaux expediés par des particuliers”

We vragen ons hierbij af hoe GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders in interactie stonden omtrent deze uitredingen, en welke de onderliggende trigger daartoe was.

De ‘Cheval Marin’ en de ‘Neptune’.

De eerste particuliere uitreding na de afkondiging van de Parijse Vredespreliminieren, was dat van de ‘Cheval Marin’ en de ‘Neptune’. De ‘Cheval Marin’ werd aangekocht in Triëste en stond onder bewind van Dominicus Bracq. Het schip werd uitgereed om de factorijen te voorzien van diverse goederen en geldelijke waren. De ‘Neptune’, het tweede fregat van de uitreding, stond onder commando van de Spanjaard Jean-Christobal Blanco.³⁵⁹ Ook dit schip was beladen met goederen om de factorijen te bevoorraden.

Zoals gesteld was het aan de GIC-directie verboden om zelf nog uitredingen op poten te zetten. Zonder dat de Oostenrijkse Bewindvoerders daarvan op de hoogte waren, zetten de GIC-directeurs echter deze twee geheime constructies op. Eerstens hield dit in dat ze de ‘Cheval Marin’ en ‘Neptune’ onder Poolse vlag laten varen. Ten tweede werd een uitreder gekozen, die niet veel meer was dan een stroman voor de GIC. De keuze viel hierbij op de Oostenrijker Jean-Adam Prüner, befaamd handelaar en voormalig burgemeester van Linz, de hoofdplaats van het huidige Oberösterreich.³⁶⁰

De schepen vertrokken omstreeks februari-maart 1729 richting India vanuit de haven van Cadix, onder Poolse vlag.³⁶¹ Ze waren verondersteld ginds de factorijen te bevoorraden en op hun terugweg diverse koloniale waren mee te brengen voor de Europese markt.³⁶² Zo ver is het echter nooit gekomen. De maritieme mogelijkheden ontdekken immers al gauw dat de GIC-directie achter deze uitreding zit. Van zodra dit gerucht hen ter oren komt, wordt de ingang van de Hougli-rivier door een Anglo-Bataafs eskadron afgesloten. Op hun terugweg werden de schepen door dit eskadron aangevallen. De ‘Cheval Marin’ vaarde voorop en kon weinig weerstand bieden. Het schip werd geconfisqueerd, de bemanning naar Calcutta gedeporteerd. De ‘Neptune’, die op geringe afstand van de ‘Cheval Marin’ volgde, kon

³⁵⁹ DUMONT (G.-H.), *Banquibazar*, p. 205; HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 488; LAUDE (N.), *La Compagnie d'Ostende*, pp. 192-193

³⁶⁰ SAA, GIC 5579, *Lettre du 13 7bre 1730*, folio 15 (13.09.1730): “Mais lorsque les directeurs crurent ce Secours absolument desesperé, ils aprirent qu’un negociant autrichien, avoit formé le dessein de faire le commerce des Indes sous Passeports et Pavillon du Roy de Pologne, et charmés d’une occasion si favorable, ils [les directeurs] prierent l’Armateur de leur permettre l’embarquement d’une partie d’argent avec quelques provisions pour être remis au chef des factories de la Compe.”. Zie tevens: SAA, GIC 5816, *Troisième feuille d’Instruction pour Mons. Pietro de Proli concernant les affaires du Comité Secret*, geen foliëring (sine dato): “La faculté accordé au Comité Secret a été de pouvoir employer 25 p. Cent du capital de la Compagnie dans des armemens contraire au Traité Preliminaire. Les Directeurs Secrets ont donner a connaitre qu’il n’etoit pas possible de faire valoir aucun fond à moins de se servir de Passeports & Pavillon de quelque Puissance Etrangere, et faire les Equipemens sous des noms de quelques Sujets empruntés. La Cour ne l’aïant pas trouvé mauvais, on s’est donc servi des Commissions & Pavillon de Pologne pour deux Vaisseaux qu’on fit equiper & partir de Cadix, pour Bengale en fevrier et mars 1729 sous les noms du Cheval Marin et Neptune”. Zie tevens: SAA, GIC 5818, *Troisième feuille d’Instruction pour Mons. Pietro de Proli concernant les affaires du Comité Secret*, geen foliëring (sine dato); UBG, Ms. 1858, *Lettre de Louis Bernaert aux Directeurs*, geen foliëring (01.07.1732)

Zie tevens: BENEDIKT (H.), *Als Belgien Österreichisch War*, p. 50; HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 459; PARMENTIER (J.), “Dan maar oorlog!”, p. 143

³⁶¹ SAA, GIC 5555, *Passeport*, geen foliëring (sine dato)

Zie tevens: HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 489; PARMENTIER (J.), *De holle Compagnie*, p. 29

³⁶² Dit nam niet weg dat gouverneur Alexander Hume meende dat de schepen te weinig liquide middelen aan boord hadden om degelijk handel te kunnen drijven. Zie: SAA, GIC 5583, *Brief van Alexander Hume aan de directeurs*, geen foliëring (07.08.1729)

tijdig rechtsomkeer maken naar Banquibazar.³⁶³ De nodige slachtoffers vielen; de gevangenen werden op een zogenaamd “barbaarse” manier behandeld, aldus de directieleden.³⁶⁴ Daarenboven werd elke vorm van communicatie tussen de twee Indische GIC-factorijen verhinderd.³⁶⁵

Dit – illegaal – armement van de GIC-directie liep met andere woorden faliekant af. Een deel van de bemanning werd vastgehouden in Calcutta, een ander deel zat vast in Banquibazar. Pruner, de stroman van de Compagnie in deze uitreding, onderneemt actie van zodra het nieuws omtrent de Anglo-Bataafse aanval op zijn schepen hem ter oren komt. Hij licht de Poolse koning in, die op zijn beurt de keizer informeert. Samen oefenen ze, op vraag van Pruner en de GIC-directie, diplomatieke en politieke druk uit op de maritieme mogendheden omtrent de vrijlating van de opvarenden. Echter, de Britten en Nederlanders weigeren te zwichten voor deze druk. Ze argumenteren dat de Pruner niet veel meer dan een GIC-stroman was, en dat elke uitreding uit de Zuidelijke Nederlanden middels de Vredespreliminaireren verboden was.³⁶⁶

Deze casus van de ‘Cheval Marin’ en de ‘Neptune’ doet ons twee zaken besluiten. Eerstens stelden we vast dat er geen intentie is tot samenwerking tussen de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders. De directieleden wensen immers de handel op Indië voort te zetten en de koloniën te bevoorraden. De Bewindvoerders houden zich echter aan de diplomatieke bepalingen, en verzetten zich bijgevolg tegen de elke vorm van koloniale handel uit de Zuidelijke Nederlanden na mei 1727. Het gevolg van deze situatie is dat de GIC-directie illegale uitredingen op poten zet, id est expedities waarvan de politieke machtshebbers niet op de hoogte waren en die ingingen tegen de internationale diplomatieke verdragen.

³⁶³ SAA, GIC 5579, *Lettre du 13 7bre 1730*, folio 15 (13.09.1730): “[les] deux Vaisseaux Polonais en concurent une si grande jalousie qu’ils détacherent conjointement quelques navires armées en guerre et les placèrent a l’embouchure de la Riviere pour priver a l’avenir notre factorie principale situee sur le Gange, non seulement de tout secours et communication avec les autres nations, mais aussi avec notre factorie de Cabelon a la Cote de Coromandel”. Zie tevens: SAA, GIC 5555, *Factum de la Cause et les Preuves qu’on en offre*, geen foliëring (sine dato), SAA, GIC 5555, *Instructions particuliers pour le sieur Pittoni*, geen foliëring (sine dato), SAA, GIC 5555, *Copie de l’article de la lettre que S.E. Mr. le Marquis de Fleury a écrite à Mr. Zamboni en date du 30 Xbre 1730*, geen foliëring (30.12.1730), SAA, GIC 5555, *Factum sur l’Attentat commis contre le Pavillon de la Couronne de Pologne dans la rivièrè du Gange qui fait partie de l’Empire du Grand-Mogol*, geen foliëring (sine dato), SAA, GIC 5579, *Lettre du 13 7bre 1730*, folio 16 (13.09.1730) en SAA, GIC 5583, *Lettre de Mijnders aan Maelcamp*, geen foliëring (08.12.1729)

Zie tevens: BENEDIKT (H.), *Als Belgien Österreichisch War*, p. 51; CHAUDHURI (K.N.), “The English East India Company in the 17th and 18th Centuries: a Pre-modern Multinational Organization”, in: BLUSSÉ (L.) & GAASTRA (F.S.), eds., *Companies and Trade*, Leiden University Press (Leiden), 1981, p. 35; HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 489; LAUDE (N.), *La Compagnie d’Ostende*, p. 203; PARMENTIER (J.), *De holle Compagnie*, p. 30

³⁶⁴ SAA, GIC 5579, *9 Janvier 1732. Plaintes portées par Robinson*, folio 135 (09.01.1732): “tués les employés qui en vouloit soutenir la dignité et fait prisonniers les autres ou ils sont encore actuellement chez les hollandois traités d’une maniere infiniment plus Barbare que que chez les Barbares memes”

³⁶⁵ SAA, GIC 5579, *9 Janvier 1732. Plaintes portées par Robinson*, folio 135 (09.01.1732): “ces deux nations [les Pays-Bas et la Grande-Bretagne] sont tellement bandées contre nous, qu’elles ont empeché toute communication de nos Employées avec les autres, meme avec notre factorie de Cabelon”

³⁶⁶ SAA, GIC 5579, *29 7bre 1730. Avances et insultes commises aux Indes par les anglois et hollandois [Lettre au Marquis de Rialp, JB]*, folio 417 (29.09.1730): “Dans la consternation ou nous sommes par les nouvelles que nous avons recues de Bengale des Traitemens infurieux que les Anglois et Hollandois font au pavillon respectable de notre Auguste Monarque, des menaces qu’ils osent faire d’attaquer nos factories, des moïens qu’ils emploient pour parvenir a leur but, des pieges qu’ils tendent a nos Employés pour leur empecher toute communication avec notre factorie de Cabelon, et ensuite du Despotisme qu’ils osent exercer en brusquant les Droits les plus Sacrés de la nature et des gens, en meprisant ceux de la Souveraineté de presque tous les Monarques d’Europe, et en violant la foy des Traittés”. Zie hiervoor tevens volgende archiefbundels: SAA, GIC 5555 (Negotiatiën J.A. Pruner met de afgevaardigden van de koning van Polen te Londen en in Den Haag, rakende “Cheval Marin” en “Neptune” 1731-1732) en SAA, GIC 5607 (Soutenu en Pologne et Angleterre pour le Neptune et le Cheval Marin 1730. Register der gecopieerde stukken, met tafel)

De Oostenrijkse Bewindvoerders willen de diplomatieke overeenkomsten vrijwaren, terwijl de GIC-directeurs net de handel willen verderzetten. Deze tegengestelde belangen hebben er toe geleid dat de Oostenrijkse Bewindvoerders zich niet langer bereid verklaarden om de desiderata van de Compagniedirectie in te willigen.

De ‘Appolon’.

Een volgende illegale constructie die de Compagniedirectie op poten zet, is de uitreding van de ‘Appolon’ in 1730. Dit schip was bestemd voor Kanton waar het de lokale producten zoals thee, zijde en porselein wenste te verwerven. Als kapitein opteerde men voor de ervaren Michel Cayphas, die reeds in dienst van de Compagnie vaarde. Teneinde de verbodsbepalingen uit de Vredespreliminieren van Parijs te vermijden, werd een constructie opgezet waarbij het schip onder Pruisisch paviljoen vaarde, zonder ooit een Pruisische haven gefrequenteerd te hebben. Zonder al te veel moeite vaarde kapitein Cayphas naar China, om daar de exotische goederen te bekomen. De terugreis verliep daarentegen een pak woeliger. Cayphas’ schip wordt de eerste maal onder vuur genomen ter hoogte van Malakka, in het huidige Maleisië. Vijf Hollandse schepen openden er het vuur, Cayphas ontsnapte echter. Nabij Kaap de Goede Hoop deed zich iets gelijkaardigs voor: de ‘Appolon’ werd onder vuur genomen door een stel Britse fregatten, die de achtervolging op Cayphas inzetten. De koelbloedige kapitein wist ze echter te verschanseren. Op 12 september 1731 kwam hij behouden aan in de vrijhaven Hamburg, waar de GIC haar goederen aan de man hoopte te brengen.³⁶⁷ Zo geschiedde het ook: de Hamburgse senaat gaf toestemming voor de verkoop, die finaal zo’n 351.241 gulden opbracht aan de Compagnie.³⁶⁸

De leden van de Geheime Jointe waren verantwoordelijk voor zowel de uitreding van de Appolon als de verkoop van de Chinese goederen in Hamburg. De politieke beambten waren daarentegen niet op de hoogte van de uitreding; de directie hoopte dit zo te kunnen houden.

Begin 1732 gaat de bal echter aan het rollen. De Britse ambassadeur aan het Weense hof, Robinson, beweert dat de Oostendse Compagnie op illegale wijze het schip ‘Appolon’ heeft uitgereed naar het Oosten.³⁶⁹ De Oostenrijkse machthebbers waren niet geïnformeerd door de GIC-directie omtrent dat armement. De aantijgingen van Robinson sloegen dan ook in als een bom. De landvoogdes reageert

³⁶⁷ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, pp. 493-494

³⁶⁸ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, pp. 495

³⁶⁹ Voor de doorspelings van de aanklacht van de landvoogdes aan de directeurs, zie: SAA, GIC 5815, *Lettre de Maria-Elisabeth aux Directeurs*, geen foliëring (22.03.1730): “le Ministre de la Grande Bretagne à la Cour Imperiale Robinson a porté depuis peu des plaintes bien vives a S.M., sur ce que nonobstant ladite suspension vous auriez envoyez aux Indes Orientales apres la notification que nous vous avons faite des dits preliminaires deux vaisseaux l’un nommé L’Appolon, qui se trouveroit à present de Retour a Hambourg, et l’autre nommé L’homme Marin”. Voor het antwoord hierop van de directeurs, zie: SAA, GIC 5594, 30 xbre 1731. *Plaintes de Robinson au sujet de L’appolon et l’homme marin*, folio 112v (30.12.1731) en SAA, GIC 5816, *Lettre des Directeurs à Maria-Elisabeth (Copie)*, geen foliëring (09.01.1732) Deze aanklacht wordt tevens uiteengezet in de brief van 9 januari 1732 van de GIC-directie aan de landvoogdes Maria-Elisabeth. Zie: SAA, GIC 5579, 9 Janvier 1732. *Plaintes portées par Robinson*, folio 132 (09.01.1732): “le ministre de la Grande Bretagne à la Cour Imperiale Robinson auroit porté des plaintes [que] deux Vaisseaux L’un nommé L’appolon qui seroit parti d’Ostende pour Cadix & de la pour les Indes, lequel se trouveroit presentement a Hambourg & L’autre nommé L’homme Marin” Zie tevens: SAA, GIC 5579, 9 Janvier 1732. *Plaintes portées par Robinson*, folio 135 (09.01.1732): “Et quoi que nous avons deja porté toutes ces cruelles circonstances a la souveraine connoissance de S.M. par l’entremise de V.A.S., nous esperont qu’elle ne trouvera pas mauvais qu’en rependant aux plaintes fausses et injustes des anglois et hollandois”

bijvoorbeeld erg verbaasd op de aantijgingen en vraagt om uitleg. De GIC-directie doet alsof ze zelf nergens van op de hoogte is.³⁷⁰

Er zijn echter documenten bewaard gebleven die zwart op wit bewijzen dat de GIC-directie perfect geïnformeerd was omtrent deze uitreding. In brieven van de directeurs aan Proli en Bernaert wordt immers duidelijk vermeld wat de plannen van de directie waren omtrent de uitreding van de 'Appolon'.³⁷¹ De GIC-directie argumenteert hierin onder andere dat ze het recht hebben om dergelijke constructies op te zetten. De Vrede van Parijs verbiedt immers alle koloniale handel vanuit de Oostenrijkse Nederlanden, maar stipuleert niets omtrent de investeringen van Zuid-Nederlandse ondernemers in koloniale ondernemingen die onder vreemde vlag opereren vanuit niet-Zuid-Nederlandse havens.³⁷² De directie blijft echter ontkennen iets met de uitredingen te maken te hebben, waarmee ze in feite consequent liegen tegen de Oostenrijkse Bewindvoerders. De bronnen bewijzen echter het tegendeel.³⁷³

De essentie van deze minicasus is dat er nog amper sprake is van enige samenwerking tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie. Hun belangen zijn – door de veranderde politieke omstandigheden – tegengesteld aan elkaar geworden. De GIC-directie privilegieert het commerciële aspect: ze wenst de Compagnie operationeel te houden om de winsten van de Compagnie in stand te houden. De Oostenrijkse Bewindvoerders worden daarentegen door de Britten en de Nederlanders diplomatiek onder druk gezet om de Compagnie te ontbinden en elke vorm van commerciële contacten tussen de Zuidelijke Nederlanden en de Oriënt tegen te houden. Deze tegengestelde belangen hebben een nefaste invloed op de verstandhouding tussen de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders; de politieke machthebbers voelen immers weinig animo om de belangen van de GIC-directeurs in deze context te verdedigen.

De 'Phoenix' en de 'Marie-Armande'.

Eveneens in 1730 vond de illegale uitreding van het schip 'Phoenix' plaats. Dit schip werd volgens een gelijkaardige structuur uitgereed door de GIC, andermaal onder Pruisische vlag. De Oostenrijkse

³⁷⁰ SAA, GIC 5579, 9 Janvier 1732. *Plaintes portées par Robinson*, folio 133 (09.01.1732): "Sur quoi nous avons l'honneur de représenter avec respect à V.A.S. que L'exposé fait à S.M. par le Ministre Britannique Robinson est entièrement imaginé et inventé à dessein de surprendre la religion de notre Auguste Monarque, vu que nous pouvons assurer V.A.S. que depuis la fatale suspension du commerce de la Compagnie, nous n'avons jamais eu la pensée de vouloir contrevenir à ce qui nous a été prescrit par le dit Traité et par le contenu de la Dépeche de V.A.S. du 12 8bre 1727 qui nous fut adressée en conséquence.

³⁷¹ SAA, GIC 5816, *Troisième feuille d'Instruction pour Mons. Pietro de Proli concernant les affaires du Comité Secret*, geen foliëring (sine dato): "Et deux autres qui partirent du même Port en 1730 sous les noms de l'Appolon pour la Chine avec la Commission et Pavillon du Roi de Prusse, & du Phoenix pour Bengale au Commission et Pavillon de L'Empereur". Zie tevens: SAA, GIC 5818, *Troisième feuille d'Instruction pour Mons. Pietro de Proli concernant les affaires du Comité Secret*, geen foliëring (sine dato)

³⁷² SAA, GIC 5816, *Troisième feuille d'Instruction pour Mons. Pietro de Proli concernant les affaires du Comité Secret*, geen foliëring (sine dato): "Secondement parce qu'il n'est point défendu à la Compagnie par les Préliminaires de faire quelque Commerce vers les Indes par des Ports Étrangers, l'article premier de ce Traité est précis la Dessus, il porte la Suspension du Commerce des Païs-Bas aux Indes et rien de plus". Zie tevens: SAA, GIC 5818, *Troisième feuille d'Instruction pour Mons. Pietro de Proli concernant les affaires du Comité Secret*, geen foliëring (sine dato)

³⁷³ SAA, GIC 5816, *Troisième feuille d'Instruction pour Mons. Pietro de Proli concernant les affaires du Comité Secret*, geen foliëring (sine dato); SAA, GIC 5818, *Troisième feuille d'Instruction pour Mons. Pietro de Proli concernant les affaires du Comité Secret*, geen foliëring (sine dato)

machthebbers waren opnieuw niet op de hoogte van de gebeurtenissen;³⁷⁴ de GIC-directie wenste dit zo te houden.

Britse informanten kwamen echter roet in het eten gooien. Ze informeerden het Brusselse hof dat de Compagnie een schip – de Phoenix – via Cadix naar India uitreedde. Op de terugtocht werd de cargo in Cadix overgeladen op het Frans schip ‘Marie-Armande’, dat koers zette richting Hamburg om daar haar goederen aan de man te brengen. Deze goederen werden vervolgens in de vrijhaven Hamburg voor rekening van de GIC verkocht.³⁷⁵ De Oostenrijkse machthebbers reageerden verbaasd op deze Britse aantijgingen. Ze waren immers niet op de hoogte van deze uitreding, waardoor de landvoogdes zich opnieuw genoodzaakt ziet om bij de directieleden poolshoogte te nemen. De directeurs beweren echter geen weet te hebben van deze activiteiten en pleiten onschuldig door te verwijzen naar het Verdrag van Parijs van 1727.³⁷⁶ Desalniettemin lijken de Oostenrijkse Bewindvoerders weinig opgezet te zijn met dit voorval; er wordt zelf gesteld dat deze “*calamnie a eu quelque influence sur L’esprit de S.M.*”³⁷⁷ De keizer besluit dan ook zijn magistraat in Hamburg te informeren omtrent dit voorval. Hij nam op zijn beurt de gearriveerde goederen in beslag.³⁷⁸

Andermaal valt het op dat de Oostenrijkse Bewindvoerders niet op de hoogte zijn van deze uitreding. Wanneer Britse informanten de informatie over deze illegale uitreding doorspelen aan het hof in Brussel, wast de directie haar handen in onschuld. Echter, er zijn in de archieven voldoende documenten bewaard gebleven die aantonen dat de GIC-directie continu de waarheid verzweg of verdraaide omtrent deze expeditie. In een eerste brief, daterend van oktober 1732, geeft de directie bijvoorbeeld onrechtstreeks toe dat ze weet hebben van een Frans schip dat met koloniale goederen naar Hamburg werd gezonden, al beweren ze dat deze uitreding door een particulier gebeurde. De GIC-directeurs keuren deze commerciële constructie weliswaar impliciet goed. Hun redenering daarbij is dat

³⁷⁴ PARMENTIER (J.), *De holle Compagnie*, p. 21; PARMENTIER (J.), “Vriend en vijand. De Zuid-Nederlanders en de VOC tijdens de achttiende eeuw”, in: PARMENTIER (J.), ed., *Noord-Zuid in Oost-Indische perspectief*, Walburg Pers (Zutphen), 2005, pp. 158-159

³⁷⁵ SAA, GIC 5579, 27 8bre 1732. *Au sujet de la Cargaison du Phoenix envoyée a Hambourg*, folio 196 (28.10.1732)

gelijkaardig qua inhoud is de brief die de directieleden aan de Grootmeester van het Hof Visconti schreven: SAA, GIC 5579, 27 8bre 1732. *Lettre au Grand Maitre Visconti*, folio 506 (27.10.1732): “que la Compagnie d’Ostende, ou quelque particulier compris dans la Defense des memes Traités auroit intéressé dans un navire qui est parti de Cadix avec Pavillon & Passeport de S.M. et retourné et déchargé au dit Port, ou la cargaison a été mise a bord d’un navire francois envoyée à Hambourg”

³⁷⁶ SAA, GIC 5579, 27 8bre 1732. *Au sujet de la Cargaison du Phoenix envoyée a Hambourg*, folio 197 (28.10.1732): “Pour donc satisfaire aux ordres de V.A.S. nous avons l’honneur de lui représenter avec un profond respect que depuis la suspension de la Compagnie qui fut arrêté par les articles preliminaires signés à Paris le 31 May 1727, nous n’y avons contrevenu en aucune manière, ni fait aucune expedition pour les Indes pour Compte de la Compagnie que celle des deux derniers Vaisseaux Le Duc de Lorraine & La Concorde qui sont partis en avril dernier d’Ostende”

³⁷⁷ SAA, GIC 5579, 27 8bre 1732. *Lettre au Grand Maitre Visconti*, folio 506 (27.10.1732)

³⁷⁸ Voor de brief van de keizer aan de Hamburgse magistraat, zie: “Rescript de l’Empereur au Magistrat de Hambourg, donné a Lintz le 1 Octobre 1732”, in: ROUSSET DE MISSY (J.), *Recueil historique*, vol. 8, pp. 340-341. Voor de verwittiging van de Hamburgse magistraat door de keizer via Maria Elisabeth, zie: SAA, GIC 5594, 21 Octobre 1732. *Plaintes faites a S.M. au sujet de la Marie Armande. Lettre de Maria-Elisabeth aux Directeurs*, folio 139v-140v (21.10.1732): “nous vous faisons la presente pour vous avertir de la dite information donnée a S.M. qui a trouvé convenir a son service de donner au Magistrat de Hambourg un rescript [...] de ne pas permettre la vente de la Cargaison qui se trouve sur ledit Vaisseau”. Voor reactie van de GIC-directie op de inbeslagname, zie: SAA, GIC 5579, 27 8bre 1732. *Lettre au Grand Maitre Visconti*, folio 506 (27.10.1732): “vue qu’elle a trouvé bon de requerir Le Magistrat de Hambourg pour un Rescript de sequestrer cette cargaison pour autant qu’elle pourroit appartenir à la Compagnie d’Ostende, ou à quelqu’un des sujets compris dans la defense des Traitez”.

koloniale handel immers onmogelijk wordt wanneer zelf dergelijke praktijk verboden zouden worden.³⁷⁹ De GIC-directie blijft echter ontkennen iets met deze zaak te maken te hebben.³⁸⁰

Later, omstreeks november 1733, doet omtrent de 'Phoenix' het gerucht de ronde dat het uitgereed werd door Antwerpse entrepreneurs. De directieleden hanteren een gelijkaardige defensieve techniek: eerst beweren ze geen weet te hebben van dergelijke praktijken, al wijzen ze er in tweede instantie op dat geen enkele wet dergelijke investeringen in buitenlandse handelsschepen verbodt.³⁸¹ Dit neemt niet weg dat de GIC-representanten eind 1733 met klem blijven ontkennen dat het schip aan hen toebehoorde of voor haar rekening vaarde.³⁸²

Wanneer we nog dieper in het archief graven, duikt er plotsklaps een korte brief op van de directieleden, gericht aan Markies Rialp. In het schrijven wordt niet gesteld dat de Phoenix aan de Compagnie toebehoorde, al bewijst het document wel dat de Compagniedirectie duidelijk op de hoogte was van het bestaan van het schip en de goederen die het opkocht in Bengalen.³⁸³ Uiteindelijk, begin anno 1733, volgt de toegave van de directie omtrent de Phoenix: de 'Jointe Secrète' heeft geld geïnvesteerd in deze onderneming, hoewel het schip noch de bemanning eigendom van de GIC waren.³⁸⁴ Zij meenden immers, conform de functieomschrijving van de Jointe, over dit recht te beschikken. De taakomschrijving van de geheime Jointe stipuleerde immers dat de afgevaardigden naar eigen goeddunken handel konden drijven, zolang dit de internationale diplomatieke regels niet schaadde.³⁸⁵

De analyse van de perikelen omtrent de 'Phoenix' en de 'Marie-Armande' tonen aan dat de samenwerking tussen de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders als sneeuw voor de zon was

³⁷⁹ SAA, GIC 5579, 27 8bre 1732. *Au sujet de la Cargaison du Phoenix envoyée a Hambourg*, folio 200 (28.10.1732): "Et comme le Navire françois nommé La Marie Armande dont V.A.S. a fait mention n'est pas venu des Indes, mais de la Baye de Cadix ou il a pris sa cargaison, il se peut et il est meme fort appartient que ces marchandises y ont été achetées par L'un ou l'autre marchand qui les aura envoyées à Hambourg. Nous remettons à la haute penetration de V.A.S. si on peut faire encore commerce dans le monde, si des pareilles marchandises sont sujettes a sequestration dans les endroits ou on pourroit les envoyer". Voor een document met gelijkaardige inhoud, zie: SAA, GIC 5602, *Copie de la lettre des Directeurs du 27 8bre 1732 en reponse à la Depeche de S.A.S du 21 dito*, geen foliëring (27.10.1732)

³⁸⁰ SAA, GIC 5579, 27 8bre 1732. *Au sujet de la Cargaison du Phoenix envoyée a Hambourg*, folio 200 (28.10.1732): "le Vaisseau en question, ni sa charge n'appartient aucunement à la Compagnie et que nous et que nous ne savont pas qu'il appartient à de sujets compris sous la defense des Traités". Voor een geschrift met dezelfde ontkenning, zie: SAA, GIC 5602, *Copie de la lettre des Directeurs du 27 8bre 1732 en reponse à la Depeche de S.A.S du 21 dito*., geen foliëring (27.10.1732)

³⁸¹ SAA, GIC 5579, *Au sujet du Navire le Phoenix*, folio 212 (11.01.1733): "Nous ne savons pas si se Navire non plus que sa Cargaison appartient a des negocians d'Anvers, ni a de sujets de S.M. compris dans la defense ce qu'il y a de certain, c'est que nous ne connoissons ni Traité ni Convention, ni meme ordre de S.M. qui defendent à ses sujets de prendre interet dans un pareil armement".

³⁸² SAA, GIC 5579, *Au sujet du Navire le Phoenix*, folio 212 (11.01.1733): "le dit Vaisseau, n'avoit jamais appartenu à la Compagnie & qu'il n'avoit point été équipé pour son Compte dans le Port d'Ostende, ni dans aucune autre".

³⁸³ SAA, GIC 5579, 26 Aout 1732. *Lettre au Marquis de Rialp*, folio 422 (26.08.1732): "Nous venons de recevoir avis de Cadix que le Navire le Phoenix commandé par Capn. Perrenot y etoit arrivé apres avoir erré et Rhodé par les Indes"

³⁸⁴ SAA, GIC 5579, *Memoire secret pour l'information de S.E. Mgr. le Comte Don Julio Visconti sur la conduite des Directeurs du Comité Secret de la Compagnie Imperiale des Indes établie aux Pais Bas Autrichiens*, folio 602 (03.02.1733): "Ceux du Comité Secret ont pareillement fourni quelqu'argent au dit armateur qui fait équiper dans le Port de Cadix un navire pour les Indes nommé le Phoenix comme par le Capitaine Perrenot. Ce navire n'a jamais appartenu a la Compagnie, mais bien a des françois qui en suite l'ont vendu au Commissionnaire de la personne de francfort".

³⁸⁵ SAA, GIC 5579, *Memoire secret pour l'information de S.E. Mgr. le Comte Don Julio Visconti sur la conduite des Directeurs du Comité Secret de la Compagnie Imperiale des Indes établie aux Pais Bas Autrichiens*, folio 604 (03.02.1733): "il fut ordonne par decret qu'on choisiroit trois directeurs & deux autres interessez dans la dite Compagnie qui formeroient une Jointe de cinq personnes pour faire quelque commerce qui ne fut point contraire aux engagements pris par Sa Maj[esté] par les dits articles préliminaires & qu'à cet effet on y emploieroit le quart du Capital de la dite Compagnie qui est un million & demi florins".

weggesmolten. De reden daartoe schuilt in de verschillende prioriteiten die beide partijen hadden. De GIC-directie diende als representant van de Zuid-Nederlandse kapitaalselite de handel te vrijwaren. De Oostenrijkse Bewindvoerders dienden als vertegenwoordiger van de macropolitieke belangen dan weer de belangen van het Rijk verdedigen. De belangen van beide partijen stonden post-1727 zo sterk in oppositie met elkaar, dat van samenwerking geen sprake meer kon zijn. In hoofdstuk 7 zullen we nagaan waarom beide partijen in deze casus zo sterk van elkaar vervreemd waren.

6. Casus: de ‘permissieschepen’.

Op 16 mei 1731 werd de Oostendse Compagnie definitief afgeschaft. Dit was het gevolg van een diplomatieke deal tussen de Oostenrijkers enerzijds en de maritieme mogendheden anderzijds. De Oostenrijkse keizer, Karel VI, wilde immers de Pragmatieke Sanctie veiligstellen. Deze ‘Sanctie’ hield in dat de Europese mogendheden de troonsopvolging van Karel VI door diens dochter Maria-Theresia zouden aanvaarden, zonder deze vrouwelijke erfopvolging in vraag te stellen. Hierbij is de keizer bereid om verregaande concessies te doen. Eén van die toegevingen, was dat de afschaffing van de Oostendse Compagnie. Waar de Vredesreliminaires van Parijs nog de ruimte boden voor een eventuele doorstart van de GIC na een periode van zeven jaar, is alle hoop op een heropstart van de koloniale handel uit Oostendse nu volledig weggeëbd.³⁸⁶ Hiermee lijken de Oostenrijkers te zwichten voor de diplomatieke druk uit Amsterdam en Londen, al zal in hoofdstuk 7 aangetoond worden dat de situatie in feite complexer is.

De afschaffing van de Compagnie nam echter niet weg dat de Verenigde Provinciën en Groot-Brittannië toestemming gaven om twee zogenaamde ‘permissieschepen’ naar India en China uit te sturen. De directie wenste het schip ‘Duc de Lorraine’ uit te zenden naar China, terwijl de ‘Concordia’ voor Bengalen bestemd was.³⁸⁷ Deze schepen dienden de personeelsleden ginds van finale orders en rantsoenering te voorzien. De permissieschepen mogen evenzeer goederen ophalen in de Indiën, om deze nadien te Oostende aan de man te brengen.³⁸⁸ De Britten en Nederlanders eisten hierbij wel geïnformeerd te worden over de inhoud van deze schepen, hun vertrekdatum en hun kapiteins. Noch de GIC-directie, noch de Oostenrijkse Bewindvoerders nemen aanstoot aan deze vereisten.³⁸⁹

³⁸⁶ BENEDIKT (H.), *Als Belgien Österreichisch War*, p. 52

³⁸⁷ SAA, GIC 5579, 8 Avril 1732. *Depart des deux derniers navires Le duc de Lorraine et la Concorde [Lettre au Marquis de Rialp, JB]*, folio 421 (08.04.1732): “Nous avons l’honneur de marquer a V.E. [le Marquis de Rialp] le depart des deux derniers navires de la Compagnie pour les Indes Orientales, qui mirent a la Voile samedi le 5 du courant sur les neuf heures du soir, scavoir le navire nommé le Duc de Lorraine pour la chine et la Concorde p[ou]r Bengale”.

Zie tevens: BENEDIKT (H.), *Als Belgien Österreichisch War*, p. 53

³⁸⁸ SAA, GIC 5602, *Copie du Traité de pacification signé a Vienne le 16 mars 1731, entre les Ministres de S.M.I. d’une part, et Monsieur Robinson Ministre du Roy de la Grande Bretagne de l’autre*, geen foliëring (16.03.1731): “lad[ite] Compe. d’Ostende pourra envoyer pour une fois seulement deux Vaisseaux qui partiront dudit Port pour se rendre aux Indes Orientales, et de là revenir a Ostende, ou lad[ite] Compagnie pourra exposer en vente si bon les semble les marchandises apportées des Indes”.

Zie tevens: SAA, GIC 5818, *Copie du Traité de pacification signé a Vienne le 16 mars 1731, entre les Ministres de S.M.I. d’une part, et Monsieur Robinson Ministre du Roy de la Grande Bretagne de l’autre*, geen foliëring (16.03.1731). De directie zal deze plannen finaal tot uitvoering brengen, zie: SAA, GIC 5579, “13 fevr. 1732. *Abolition de la Compe.*”, folio 136 (13.02.1732): “la dite Compagnie pourra envoyer une fois pour toujours deux Vaisseaux du Port d’Ostende, qui devront aller a droiture aux Indes orientales sans toucher ni Ports ni rades qu’autant qu’il sera necessaire ”

³⁸⁹ SAA, GIC 5579, *Extrait d’une depeche de l’Empereur a Son Envoyé a la haye le Comte de Sinzendorf pour servir de reponse au memoire des hollandois, le quel Extrait a été communiqué par S.E. le Grand maitre aux Directeurs le 26 Aout 1731 pour avoir leur avis*, folio 592

Een voorwaarde die bij dit alles, is dat de Oostendse schepen de nodige “*lettres d’amitié*” van de Britten en Nederlanders aan boord moeten hebben. Aan de hand van deze brieven konden de maritieme mogelijkheden een veilige doortocht garanderen.³⁹⁰ Zowel de Britten als de Nederlanders liggen dwars omtrent deze “*lettres d’amitié*”. De Britten tekenen bezwaar aan omtrent de lading en het personeel van de twee permissieschepen, en weigeren aanvankelijk de permissiebrieven te bezorgen. Een Britse informant beweert immers dat de Oostendenaren hun permissieschepen volstouwden met kanonnen en materialen voor scheepsbouw. Tevens beweert de Britse informant dat de bemanning van deze schepen zou bestaan uit schrijnwerkers (voor de gepretendeerde bouw van schepen) en maarschalken voor oorlogsvoering. De politieke machthebbers informeren bij de GIC-directie naar het waarheidsgehalte van deze beschuldigingen, al doen de directieleden deze beschuldigingen af als zijnde valse pretenties.³⁹¹ Landvoogdes Maria-Elisabeth neemt genoeg met het ontkennende antwoord van de GIC-directie, en geeft bijgevolg *carte blanche* om de twee laatste schepen te laten uitvaren.³⁹²

De Nederlanders deden eveneens moeilijk, desondanks hun belofte om een vrijgeleide aan de permissieschepen te garanderen. De Republiek probeerde hoofdzakelijk de vertrekdatum van de schepen uit te stellen. Hun eis was dat de permissieschepen pas tegen 2 mei 1732 zouden vertrekken en dat deze binnen de 28 maanden terug in Oostende zouden zijn. De directieleden tekenen bezwaar aan tegen deze vereisten, dit omdat dergelijke timing onuitvoerbaar is.³⁹³ Twee argumenten worden hiertoe aangereikt. Ten eerste impliceert een vertrek na mei dat de kapiteins diverse zeestormen dienen te trotseren. Ten tweede is het – bij vertrek in mei – onmogelijk om binnen de 28 maanden terug in Oostende te zijn; een

(26.08.1731): “Finalement nous n’avons pas de difficulté comme nous l’avons déjà déclaré de notifier a l’Angleterre et a L’hollande les noms des dits deux Vaisseaux, qui doivent encore partir une fois pour toujours, leur grandeur, et les noms de leurs capitaines, et pour prevenir tout desordre, il n’est pas mal de pourvoir les dits deux Vaisseaux des certificats au nom du Roi d’Angleterre et les Etats Genereaux”

³⁹⁰ SAA, GIC 5593, *Lettre Banquibizar Mr. Le Gouverneur de la Factorie Imperiale et Mrs. du Conseil*, folio 320 (20.02.1732)

³⁹¹ Voor de mededeling van deze klachten van de landvoogdes Maria-Elisabeth aan de GIC-directieleden, zie: SAA, GIC 5594, 28 Fevb. 1732. *Plaintes des Anglois sur la cargaison des derniers Vaisseaux. Lettre de Maria-Elisabeth aux Directeurs de la Compagnie*, folio 114r-v (28.02.1732): “Le Comte Philippe de Kinski Ministre de S.M. a la Cour de la grande Bretagne, m’a représenté par relation du 14 de ce mois que les Ministres de la meme Cour se plaignent et se recrient sur les Cargaisons des deux Vaisseaux qu’il est permit a la Compagnie d’Ostende d’envoyer une fois pour toujours aux Indes Orientales, comme si ces cargaisons etoient prejudiciables, et non conformes aux Traitez comme ils le disent et pretendent devant que la quantité des Choux et ferfaillies, qu’ils suposent etre destinez a construire des Vaisseaux, la prodigieuse quantité de Canons, et la somme excessive d’argent, de memequé les Charpentiers et les Marechaux en grand nombre que vous auriez l’intention d’enroller”. Zie tevens: SAA, GIC 5815, *Lettre de Maria-Elisabeth aux Directeurs*, geen foliëring (28.02.1732). Voor het antwoord van de GIC-directie, zie: SAA, GIC 5579, 1e Mars 1732. *Plaintes des anglois sur la cargaison des Vaisseaux*, folio 143 (01.03.1732): “il est de notre connaissance qu’Elle [la Cour du Grande-Bretagne] a plusieurs Emissionnaires en Campagne, pour veiller a toutes nos Operations et principalement a tout ce qui se passe dans la ville d’Ostende, qui si ces gens lui ont fait de tels rapports, nous pouvons assurer V.A.S. qu’ils ont age de mauvaise foy, et contre leur propre Science puisqu’ils scavent non seulement que les Cloux qu’on y a chargés ont été depuis plus de six ans a Ostende dans le tems qu’on croioit d’y construire des Vaisseaux, et qu’ils ne servent que de lest ainsi que le Ministre Britanique en a encore été informé, mais ils ont été par desous des Temoins Oculaires, qu’on n’a pas encore chargé une seule piece de Canon, ni engagé aucun Charpentier ni Marechal”.

³⁹² SAA, GIC 5594, 3 Mars 1732. *Pour mettre les 2 vaisseaux en rade. Lettre de Maria-Elisabeth aux Directeurs*, folio 115v (03.03.1732): “nous vous dirons en reponse que nous ferons l’usage qu’il conviendra des informations contenues dans vre. dite Remonstrance et quant aux deux Vaisseaux, nous vous faisons scavoit que vous pourrez les faire sortir du Port dans la Rade”

³⁹³ SAA, GIC 5579, 29. Aoust 1731. *Memoire des Directeurs donnez au Grand Maitre sur l’Extrait du memoire si desus*, folio 592-593 (29.08.1731): “la propositions des hollandois pour que les navires ne pourront que partir le p[rimo] de May 1732 pour etre de retour dans 28 mois, cela etant n’y aucune Equité, car la saison propre pour partir est deja passée alors, et on ose poser que jamais Vaisseau hollandois de charge n’est parti directement pour Bengale p[rimo] de May”

periode van 31 à 32 maanden is realistischer.³⁹⁴ GIC-directeur Pietro Proli slaagde er in de politieke machthebbers in Wenen van deze argumenten te overtuigen. Op vraag van de GIC-directie geven de Oostenrijkse Bewindvoerders niet toe aan deze Hollandse eisen.³⁹⁵ De Oostenrijkse machthebbers spelen bijgevolg in op de desiderata van de GIC-directie. Wanneer de permissiebrieven afgeleverd worden, kunnen de twee schepen uiteindelijk vertrekken.³⁹⁶ Op 5 april 1732 verlieten deze schepen de Oostendse haven, voor de laatste vaart naar het Oosten.³⁹⁷

Wat deze permissieschepen betreft, is er duidelijk een sprake van samenwerking tussen de Oostenrijkse politieke elite en de GIC-directie. Het is zelf opvallend te noemen dat de Oostenrijkse Bewindvoerders inzake de uitreding van de permissieschepen wél in staat zijn om de desiderata van de GIC-directie in te willigen, terwijl dat bij de vier particuliere uitredingen ('Cheval Marin', 'Neptune', 'Appolon' en 'Phoenix'/'Marie-Armande') niet het geval was. Hoe valt dit te verklaren? Mijn stelling is dat we het al dan niet tot stand komen van een samenwerkingsverbond tussen Bewindvoerders en directieleden vanuit een diplomatieke invalshoek moeten benaderen. De particuliere uitredingen na de afkondiging van de Vredespreliminairen waren immers verboden door Den Haag en Londen. De uitreding van de permissieschepen was daarentegen wel toegestaan door de Nederlanders en de Britten. Het lijkt er dus sterk op dat de Oostenrijkers zich verregaand lieten leiden door de diplomatieke bepalingen die hen opgelegd werden. Sterker nog: het Oostenrijkse diplomatieke apparaat kon te weinig weerwerk bieden tegen de Anglo-Bataafse diplomatieke machinerie, waardoor de koloniale handel uit de Oostenrijkse Nederlanden ondermijnd werd.

7. Casus: het einde van de kolonies?

De vraag die menig handelaar bezighield, was wat er uiteindelijk zou gebeuren met de overzeese factorijen en de koloniale handel. De GIC-directie, de handelaars en de aandeelhouders hoopten immers dat de politieke machthebbers alles in het werk zouden stellen om de koloniale handel vanuit

³⁹⁴ SAA, GIC 5579, 29. Aoust 1731. *Memoire des Directeurs donnez au Grand Maitre sur l'Extrait du memoire si desus*, folio 593 (29.08.1731): "sauf que partant le [primo] de May ik sera sujets a plus de dangers et de tempetes, outre qu'il aura plus des frais de Gages vivres [...] Jamais un tel navire de charge hollandois partant dans la bonne saison et hyvernans a Bengale n'a été de retour en hollande avant 31 à 32 mois"

³⁹⁵ SAA, GIC 5816, *Lettre de Pietro Proli a Crumpipen*, geen foliëring (17.11.1731): "cependant qu'on y resoudra le depart de deux vaisseaux de permission puisque j'ay convaincu tous les Ministres que le delay d'une saison, qui dit un an en lieu, seroit un prejudice très considerable a la Compe. Je leurs ay même fait connoitre que la Compe. les fera partir sur le seul Contentem[ent] des Anglois, qui suffira, car les Hollandois n'oseront jamais les malester"

³⁹⁶ SAA, GIC 5594, 20 Mars 1732. *Reception des Lettres d'amitié et permission d'user des Voies de faits*, folio 116r (20.03.1732): "Nous Vous faisons la presente pour vous avertir et faire scavoit que nous avons reçu les Lettres d'amitié du Roy de la Grande Bretagne et des Etats Generaux de Provinces Unies pour la sureté du Voiage des deux Vaisseaux de la Compagnie nommé le Duc de Lorraine et la Concorde"

³⁹⁷ SAA, GIC 5579, 8 avril 1732. *Depart des deux derniers navires Le duc de Lorraine et la Condorde [Lettre au Marquis de Rialp, JB]*, folio 421 (08.04.1732): "Nous avons l'honneur de marquer a V.E. [le Marquis de Rialp] le depart des deux derniers navires de la Compagnie pour les Indes Orientales, qui mirent a la Voile samedi le 5 du courant sur les neuf heures du soir, scavoit le navire nommé le Duc de Lorraine pour la chine et la Concorde [pou]r Bengale". Zie tevens: SAA, GIC 5594, 19 Avril 1732. *Lettre du Marquis de Rialp aux Directeurs*, folio 70v (19.04.1732): "J'apprend par la lettre du 8 de ce mois que vous avez pris la peine de m'ecrire le depart des deux Vaisseaux de la Compagnie vers les Indes Orientales & les arrangemens que vous avez fait a L'occasion de cette expedition en conformité des ordres de Sa Majesté".

Oostende te behouden.³⁹⁸ Met deze vraag gaan de directeurs lijnrecht in tegen de bepalingen van 16 maart 1731. Ze halen echter het Zweedse voorbeeld aan: de Zweden werden in hun handel met de Indiën ook niet tegengehouden door Britse of Nederlandse voorwendsels. De directie hoopt met andere woorden dat de handel kan heropgestart worden, mits de nodige ruggensteun uit Wenen.³⁹⁹

De vorst reageert in eerste instantie enthousiast op dit rekwist. Hij stelt dat de kolonialen hun activiteiten moeten voortzetten, “*en les encourageans par des assurances que S.M. fera continuer le Commerce comme dans le passée*”.⁴⁰⁰ Niets is echter minder waar. De vorst, zoals Georges-Henri Dumont destijds concludeerde, “*ne s’occupa plus jamais de ses possessions d’outre mer*”.⁴⁰¹ Met de Vrede van Wenen in 1731 werd de koloniale handel voor eens en voor altijd afgeschaft. De Oostenrijkse machthebbers leggen zich neer bij deze bepaling, en lieten de onderdanen in de factorijen aan hun lot over. De vraag van de GIC-directie én de Zuid-Nederlandse handelaars wordt met andere woorden in de wind geslagen. Van een samenwerking of een intentie tot samenwerking om de koloniale handel te doen heropleven, is absoluut geen sprake. Wat overblijft, is een kolonie waarin “*nos habitans ne trouvent plus de quoi subsister parmi nous, sont peu a peu constraints de nous quitter, pour aller chercher la vie ailleurs, et pour ce qui est de l’Etablissement en general, toute tombe en ruïne, faute d’entretien et de reparation, et tout cela sans qu’il soit dans non pouvoir d’y apporter le moindre remede*”.⁴⁰² De handel op Kanton en Cabelon werd beëindigd; de kolonie in Banquibazar kreeg haar doodsteek in 1742 ten gevolg van de invallen van de Marathas.⁴⁰³

Van de keizerlijke belofte om alles in het werk te stellen om de handel met Banquibazar te doen heropleven, komt dus niets in huis. Het desideratum van de GIC-directie, haar aandeelhouders en de talloze Zuid-Nederlandse handelaren werd bijgevolg in de wind geslagen door de Oostenrijkse Bewindvoerders.

³⁹⁸ SAA, GIC 5602, *Memoire et moïens pour la conservation des Factories de S.M.I. & C. sur les Cotes de Coromandel et de Bengale et du Commerce des Indes en faveur de ses sujets en general*, geen foliëring (sine dato): “De sorte que pour retablir la confiance du Pavillon Imperial, il est absolument necessaire de faire declarer en Angleterre, France et en Hollande, que les factories de Cabelon à la Cote de Coromandel et cette située au Roiaume de Bengale que S.M. avoit gracieusement cedée à la Compagnie d’Ostende lui sont revenues, qu’Elle veut conserver et y faire continuer le commerce de même que par toutes les Indes, par les Ports qui n’en sont pas exclus par les Traitez, soit par navigation particuliere, soit par celle d’une Compagnie nouvelle a établir”.

³⁹⁹ SAA, GIC 5602, *Memoire et moïens pour la conservation des Factories de S.M.I. & C. sur les Cotes de Coromandel et de Bengale et du Commerce des Indes en faveur de ses sujets en general*, geen foliëring (sine dato): “Il est apparent que les Anglois et Hollandois qui n’ent pu empecher aux Suédois d’entreprendre le Commerce des Indes qu’ils n’avoient jamais ci-devant fait, donneront pour reponse qu’ils ne trouvent rien à redire au Commerce que S.M. voudroit faire aux Indes par les Ports de son Littoral”.

⁴⁰⁰ SAA, GIC 5579, 8 avril 1732. *Depart des deux derniers navires Le duc de Lorraine et la Condorde [Lettre au Marquis de Rialp, JB]*, folio 421 (08.04.1732): “Nous avons aussi remis a ce Cap[itai]ne Instructions adressées aux Employées de la Compe. pour tenir la main a l’execution des dispositions de S.M. [...] aussi de persuader les Manufacturiers et autres artisans etablis sur le Terrain de la Compe. d’y continuer leur demeure et leurs fabriques, en les encourageans par des assurances que S.M. fera continuer le Commerce comme dans le passée”.

⁴⁰¹ DUMONT (G.-H.), *Banquibazar*, p. 206

⁴⁰² SAA, GIC 5815, *Lettre du François de Schonamille à Maria-Elisabeth*, geen foliëring (20.02.1737)

⁴⁰³ PARMENTIER (J.), *De holle Compagnie*, p. 79

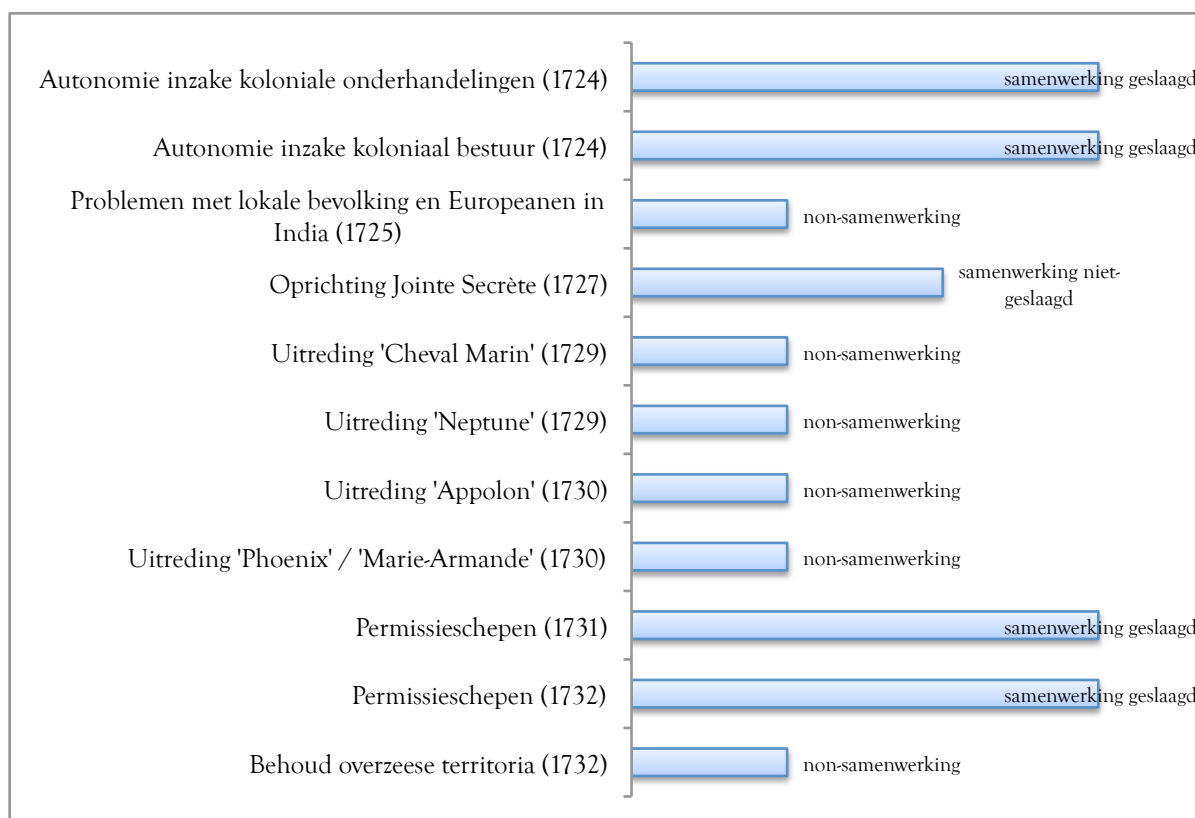
8. Tussenbesluit.

De centrale doelstelling van dit onderzoeksproject is om de interactie tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie te analyseren. We peilen hierbij naar hoe de Oostenrijkse Bewindvoerders enerzijds en de GIC-directie anderzijds zich tot elkaar verhielden in diverse interactievelden. In dit hoofdstuk stond de interactie inzake koloniaal en overzees beleid centraal. Om deze wisselwerking te onderzoeken, werd de opnieuw casuïstische methode gehanteerd: aan de hand van een aantal concrete casussen waarbinnen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie met elkaar in interactie stonden, worden uitspraken gedaan over de aard van de samenwerking tussen beide partijen en de effectiviteit ervan. Voor elk van de onderzochte casussen in dit hoofdstuk vroegen we ons eerstens af of de intentie tot verdediging van de Compagnie-desiderata bestond. Indien ja, dan werd gepeild naar de inwilliging ervan: wanneer de Oostenrijkse Bewindvoerders er in slaagden de desiderata van de Compagniedirectie in te willigen, dan noemen we deze ‘samenwerking geslaagd’. Indien de Bewindvoerders de intentie tot samenwerking vertoonden maar er niet in slaagden de GIC-desiderata effectief in te willigen, dan noemen we de ‘samenwerking niet-geslaagd’. In de gevallen waarbij de Oostenrijkse Bewindvoerders geen aanstalten maakten om de belangen van de Compagnie te verdedigen, dan hebben we het over een ‘non-samenwerking’.

Casus	Temporele ijkpunten	Aard van de coöperatie
Autonomie inzake koloniale onderhandelingen	1724	Samenwerking geslaagd
Autonoom inzake koloniaal bestuur	1724	Samenwerking geslaagd
Problemen met lokale bevolking en Europeanen in India	1725	Non-samenwerking
Oprichting <i>Jointe Secrète</i>	1727	Samenwerking niet-geslaagd
Uitreding ‘Cheval Marin’	1729	Non-samenwerking
Uitreding ‘Neptune’	1729	Non-samenwerking
Uitreding ‘Appolon’	1730	Non-samenwerking
Uitreding ‘Phoenix’ / ‘Marie-Armande’	1730	Non-samenwerking
Uitreding van de permissieschepen	1731 – 1732	Samenwerking geslaagd
Behoud overzeese territoria	1732	Non-samenwerking

Tabel 10: Overzicht bestudeerde casussen in het koloniale interactieveld.

Indien we deze gegevens grafisch weergeven, verkrijgen we een duidelijk overzicht van hoe de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie zich tot elkaar verhielden. Des te meer de balk in onderstaand diagram naar rechts uitloopt, des te intenser was de samenwerking; de Bewindvoerders speelden in deze gevallen op geslaagde wijze in op de behoeften die de GIC-directie ventileerde. De ‘balkjes’ die zich het meest naar links bevinden (en dus het kortst zijn) stellen de casussen voor waarin de Oostenrijkse Bewindvoerders geen aanstalten maakten om in te spelen op de desiderata van de Compagniedirectie. Tenslotte geven de middellange balken de gevallen weer waarbij de Oostenrijkse Bewindvoerders weliswaar de intentie vertoonden om te reageren op de vereisten van de Compagniedirectie, maar niet slaagden in hun opzet.

Afbeelding 8: Temporeel overzicht koloniaal beleid.

Bovenstaand diagram illustreert twee trends. Ten eerste lijken de politieke machtshebbers slechts in enkele gevallen gehoor te geven aan de desiderata van de Compagniedirectie. Ten tweede is het zo dat de politieke elite in het merendeel van de casussen geen poging onderneemt om de belangen van de Compagnie te verdedigen. Dit staat in contrast met de bevindingen uit het voorgaande onderzoeksveld. We concludeerden daar immers dat de verhouding tussen Bewindvoerders en directieleden inzake commercieel beleid zich duidelijk door een goede verstandhouding laat kenmerken, waarin de politieke machthebbers de belangen van de Compagnie verdedigden. Hoe deze verschillende verhouding te verklaren valt, wordt in hoofdstuk 7 onderzocht. Alvorens daarmee aan te vangen, wordt eerst nog een derde spanningsveld tussen Bewindvoerders en directieleden geanalyseerd, namelijk de mate waarin de Oostenrijkse Bewindvoerders bereid waren om de Compagnie op het diplomatieke speelterrein te verdedigen.

6. DIRECTIE, BEWINDVOERDERS, EN DIPLOMATIE.

1. Opzet.

In de voorgaande twee analysevelden hebben we reeds enkele malen gewezen op de zwakke diplomatieke uitgangspositie van de Oostenrijkse Bewindvoerders. Deze hypothetische bijgevolg de verhouding tussen de GIC-directie en Oostenrijkse politieke elite. Er werden diverse casussen aangestipt waarin de zwakke diplomatieke uitgangspositie van de Keizerlijken de trigger was voor het niet-inwilligen van de desiderata van de Compagniedirectie. Bijgevolg is het wenselijk om een grondige casuïstische analyse te maken van hoe de directeurs van de Compagnie en de Oostenrijkse Bewindvoerders met elkaar in interactie stonden inzake diplomatie en internationale politieke geschillen.

Dat de GIC-directie vaak beroep moest doen op het Oostenrijkse diplomatieke apparaat, heeft veel te maken met de afgunst van de maritieme mogendheden jegens de GIC. De Compagnie diende bijgevolg de nodige aanvallen op het internationale politico-commerciële schaakbord te incasseren. Het al dan niet aanwezig zijn van de keizerlijke diplomatieke steun zou bepalend zijn doorheen de hele geschiedenis van de GIC. Een analyse van directie en politieke machthebbers uit een diplomatieke invalshoek valt met andere woorden zeker te rechtvaardigen. Net zoals dat in de twee voorgaande hoofdstukken het geval was, zullen we deze studie casuïstisch uitvoeren. De casussen waarbinnen we de verhouding tussen beide partijen bestuderen, zijn allemaal relevante gebeurtenissen waarbij de directieleden effectief beroep deden op het Oostenrijkse diplomatiek apparaat, of in het diplomatieke bestel ingeschakeld werden. In eerste instantie bestuderen we de verhouding inzake de confiscatie van een aantal schepen uit de pre-Compagnie periode. Nadien gaan we na wat de Oostenrijkse diplomatie ondernam inzake de Algerijnse piraten. Ook de relaties met het Portugese hof worden onder de loep genomen. Eveneens worden een aantal diplomatieke conferenties bestudeerd die bepalend waren voor het lot van de Oostendse Compagnie, zijnde het Congres van Soissons en de onderhandelingen anno 1731 te Wenen omtrent de afschaffing van de Compagnie.

De vraag die we hierbij telkenmale in het achterhoofd dienen te houden, is in welke mate de Oostenrijkse machthebbers bereid waren hun diplomatiek netwerk in te schakelen om de Oostendse belangen te verdedigen. Een subvraag hierbij, is hoe effectief dit was.

2. Casus: de inbeslagname van Oostendse schepen.

Reeds voor de oprichting van de Oostendse Compagnie werden diverse particuliere schepen uitgereed naar de Oriënt. Enkele van deze schepen werden echter in beslag genomen door buitenlandse mogendheden. Hoewel deze private vaarten in principe niet onder de keizerlijke bescherming van de Oostendse Compagnie vallen, pogen de directieleden het keizerlijke diplomatieke netwerk in te schakelen om de problematiek omtrent de inbeslagname van diverse privaat-uitgerede schepen. De vraag is echter of de keizerlijke administratie bereid is om zich het lot aan te trekken van deze geconfisqueerde schepen uit de pre-Compagnieperiode. Om hierop een antwoord te formuleren, focussen we kort op de inbeslagname van drie Oostendse schepen, namelijk de 'Flandria', de 'Marquis de Prié' en tenslotte nog een schip dat eveneens 'Flandria' gedoopt werd.

Desiderata van de Compagniedirectie.

Wanneer we de inbeslagname van deze schepen bestuderen, roepen zich twee vragen op. De eerste vraag is waarom de Oostendse Compagnie zich nota bene het lot zou aantrekken van schepen die niet eens de hare waren? Deze bekommernis is vooral gerelateerd aan het vertrouwensklimaat. De directieleden bemerken immers dat diverse aandeelhouders van de GIC zich reeds van hun aandelen onttrokken omwille van de “[c]ontinuation des menaces audacieuses de Compagnie d’angleterre et d’hollande”.⁴⁰⁴ De aandeelhouders menen immers dat het uitblijven van een krachtig politiek signaal omtrent deze confiscaties er op termijn toe zou leiden dat ook GIC-schepen geëscort zouden worden.⁴⁰⁵ Daarenboven deed het gerucht de ronde dat de “Compagnies [de l’Angleterre et des Pays-Bas] ont déjà demandé la permission d’attaquer les vaisseaux des Sujets de S[a] M[ajesté]”.⁴⁰⁶ Als reactie op dit gerucht, verzoekt de Compagniedirectie dat de vorst het keizerlijke diplomatiek netwerk inschakelt teneinde een oplossing te vinden voor deze confiscaties.⁴⁰⁷

Hierbij roept zich de vraag op naar de effectiviteit van dit rekwist. Om hierop een antwoord te kunnen bieden, moeten we de inbeslagname van deze drie schepen en de onderhandelingen over de teruggave ervan nauwkeurig onder de loep nemen.

De ‘Flandria’ is een schip dat koers zette naar het Verre Oosten nog voor de Oostendse Compagnie werd opgericht. Het gaat hier dus om een particuliere onderneming uit het pre-GIC tijdperk. Dit schip werd in beslag genomen door de Engelsen nabij Bencoula, Sumatra.⁴⁰⁸ De lokale Engelse generaal Pyke nam alle paspoorten en officiële documenten van het schip in beslag, de kapitein werd onder arrest geplaatst, de goederen werden geconfisqueerd, en het personeel werd gedwongen in dienst te treden van de EIC.⁴⁰⁹ Omtrent deze confiscatie komt er maar geen oplossing uit de bus. Het gevolg hiervan is dat het ondernemersvertrouwen in dergelijke expedities daalt, terwijl hun argwaan jegens de maritieme mogelijkheden toeneemt.

Een oplossing dringt zich op, hoofdzakelijk om het vertrouwen van de aandeelhouders te herstellen. De GIC-directeurs besluiten dan ook om beroep te doen op het Oostenrijkse diplomatieke netwerk. Meer bepaald krijgen Pietro Proli en André Van Kessel, de GIC-gedeputeerden aan het Weense hof – de opdracht om via landvoogd Eugène de Savoie contact op te nemen met de Graaf van Stahremberg, de keizerlijke ambassadeur aan het Britse hof. Ambassadeur Stahremberg wordt op zijn beurt verzocht om

⁴⁰⁴ SAA, GIC 5578, *Representations faites a S.M. Imp. et Cat. a Vienne par les députés de la Compagnie*, folio 16 (30.06.1724)

⁴⁰⁵ SAA, GIC 5578, *Representations faites a S.M. Imp. et Cat. a Vienne par les députés de la Compagnie*, folio 16 (30.06.1724): “parce qu’elles n’ont pas encore été obligés de reparer les Injustices criantes faites aux Interessés dans le vaisseau le Marquis de Prie pris sur les Côtes de Guinée des l’année 1719 dans celui nommé Flandria arrêté a Amsterdam sous pretexte qu’il étoit destiné pour Ostende et de la vers les Indes, et finalement dans un autre nomme de meme Flandria pris a Bencota dans L’Isle de Sumatra”

⁴⁰⁶ SAA, GIC 5578, *Reflexions sur les articles de Memoire que les Deputez de la Compagnie Autrichienne des Indes ont eu l’honneur de presenter à sa M.I et C.*, folio 31 (30.06.1724)

⁴⁰⁷ SAA, GIC 5578, *Reflexions sur les articles de Memoire que les Deputez de la Compagnie Autrichienne des Indes ont eu l’honneur de presenter à sa M.I et C.*, folio 31 (30.06.1724)

⁴⁰⁸ HHStA, Belgien, DDBBd37, Indices, *Lettre d’Eugène de Savoie à Maelcamp*, geen foliëring (29.04.1724): “Chere et bien aimé, Je compatis les malheurs qui vous sont arrivés et particulièrement l’attentat commis par le commandant anglois Picke dans l’isle de Sumatre contre votre navire nommé la Flandria [...]”

Zie tevens: PARMENTIER (J.), “Dan maar oorlog!”, p. 137

⁴⁰⁹ VAN GELDER (K.), *Tien jaar trial-and-error*, p. 296

diplomatieke druk uit te oefenen op het Britse parlement. Op die manier hoopt de Oostendse Compagnie “*satisfactie te becomen*” omtrent de ‘Flandria’.⁴¹⁰

Het schip de ‘Marquis de Prié’ was een tweede geconfisqueerde schip dat door private investeerders werd uitgerust. Deze uitreding werd verzorgd door François de Schonamille. Het schip werd ter hoogte van Guinea in beslag genomen door de Nederlandse West-Indische Compagnie in 1719.⁴¹¹ Het feit dat er geen oplossing gevonden wordt omtrent de teruggave van dit schip, zorgt andermaal voor het nodige ongenoegen bij de aandeelhouders. De GIC-directie verzoekt bijgevolg opnieuw de steun van de Oostenrijkse diplomatie. De tussenpersonen hierbij waren andermaal Proli en Van Kessel. Zij kregen van de directieleden de opdracht om de nodige contacten te leggen in Wenen, opdat de Oostenrijkse diplomaten een oplossing zouden bewerkstelligen.⁴¹² Echter, het feit dat de Zuid-Nederlandse kapitein Woelaert vanuit het recht op ‘reprise’ het WIC-schip ‘Commany’ kaapte, zal de verhouding met de Republiek er niet op vergemakkelijkt hebben.⁴¹³

Een derde en laatste schip uit de pre-Compagnieperiode dat geconfisqueerd werd, was de ‘Flandria’ (niet te verwarren met de eerste ‘Flandria’ die voor de kusten van Sumatra in beslag genomen werd). Dit schip werd geconfisqueerd door de admiraliteit van Amsterdam. Aanvankelijk blijft een oplossing omtrent de teruggave van dit schip uit, wat nefast is voor het vertrouwen van de aandeelhouders in de Oostendse Compagnie. De GIC-directie stelt dezelfde handelingen als bij de twee voorgaande geconfisqueerde schepen: via de gedeputeerden Proli en Van Kessel een inschakeling van de keizerlijke diplomatie verzoeken, opdat het schip opnieuw in Zuid-Nederlandse handen zou komen.⁴¹⁴

⁴¹⁰ SAA, GIC 5578, *Naedere Instructien voor Mijn heeren de Ghedeputeerde van Wegghens d’assemblée Generael Indische Compagnie gehouden tot Antwerpen de 6 en 7 8bre 1723 om te doen deselve representatien bij S.K. en C.M.*, folio 4-5 (30.06.1724): “De Ghedeputeerde sullen alle devoiren aenwenden, soo bij S.M. als bij den heere Prinse Eugene ende principaelste Ministers, ten eijnde de noodighe orders gegeven worden aen den heere Grave van Starremberg tot London om satisfactie te becomen van t’ Schip Flandria door Engelsche tot Bencoula int Eijlandt Sumatra aengehouden”. Zie tevens: SAA, GIC 5602, *Instructien voor d’heeren Van Kessel en Proli ghedeputeerden van weghens d’assemblee Generael der Generaele Indische Compe. gehouden tot Antwerpen de 7 en 7 8ber 1723 om te doen deselfs representatien bij S.K. en C.M.*, geen foliëring (???.1723) en SAA, GIC 5602, *Lettre des Directeurs a l’Empereur*, geen foliëring (???.1724) en SAA, GIC 5602, 20 7bre 1724. *Lettre de Pietro Proli aux Directeurs*, geen foliëring (20.09.1724)

⁴¹¹ VAN GELDER (K.), *Tien jaar*, p. 297

⁴¹² SAA, GIC 5578, *Naedere Instructien voor Mijn heeren de Ghedeputeerde van Wegghens d’assemblée Generael Indische Compagnie gehouden tot Antwerpen de 6 en 7 8bre 1723 om te doen deselve representatien bij S.K. en C.M.*, folio 5-6 (30.06.1724): “Dat de Selve Ghedeputeerde sullen gelieven te doen de Selve representatien omtrent het Schip den Marquis de Prié door d’hollantsche westindische Comp. in den Jaere 1719 op de Custen van Guinea genomen”. Zie tevens: SAA, GIC 5602, *Instructien voor d’heeren Van Kessel en Proli ghedeputeerden van weghens d’assemblee Generael der Generaele Indische Compe. gehouden tot Antwerpen de 7 en 7 8ber 1723 om te doen deselfs representatien bij S.K. en C.M.*, geen foliëring (???.1723) en SAA, GIC 5602, *Lettre des Directeurs a l’Empereur*, geen foliëring (???.1724)

⁴¹³ Het recht op ‘reprise’ betekent in context van het historisch scheepvaartrecht de herovering van een schip, ter vergelding van een eerder gekaapt schip. Zie: CAUCHY (E.F.), *Le droit maritime internationale considéré dans ses origines et dans ses rapports avec les progrès de la civilisation*, Guillaumin (Parijs), 1862, p. 188

⁴¹⁴ SAA, GIC 5578, *Naedere Instructien voor Mijn heeren de Ghedeputeerde van Wegghens d’assemblée Generael Indische Compagnie gehouden tot Antwerpen de 6 en 7 8bre 1723 om te doen deselve representatien bij S.K. en C.M.*, folio 6 (30.06.1724): “soo mede wegens een ander Schip genaempt Flandria door d’admiraliteit van Amsterdam geconfisqueert en vercocht onder de pretext dat wanner t’Selve Soude wesen gecomen tot Ostende, als dan van daer soude geequieert worden naer Oostindien.” Zie eveneens: SAA, GIC 5602, *Instructien voor d’heeren Van Kessel en Proli ghedeputeerden van weghens d’assemblee Generael der Generaele Indische Compe. gehouden tot Antwerpen de 7 en 7 8ber 1723 om te doen deselfs representatien bij S.K. en C.M.*, geen foliëring (???.1723) en SAA, GIC 5602, *Lettre des Directeurs a l’Empereur*, geen foliëring (???.1724) en SAA, GIC 5602, 20 7bre 1724. *Lettre de Pietro Proli aux Directeurs*, geen foliëring (20.09.1724)

Zie eveneens: DUMONT (G.-H.), *Banquibazar*, p. 33; PARMENTIER (J.), “Vriend en vijand.”, pp. 152-153

De handelingen van de Oostenrijkse diplomatie.

De vorst reageert positief op de desiderata omtrent de inbeslagnames van de schepen ‘Marquis de Prié’ en de twee ‘Flandria’s’. Karel VI laat immers weten dat hij de instanties in Engeland en de Noordelijke Nederlanden hieromtrent zal aanspreken. Bovendien deelt hij mede alles te willen doen “*pour proteger et defendre mes sujets*”, dit door de Oostendse Compagnie te voorzien van zijn “*protection Royale*”.⁴¹⁵ Daar wordt nog aan toegevoegd dat de vorst de nodige maatregelen zal nemen indien Compagnieschepen aangevallen zouden worden.⁴¹⁶

Deze schriftelijke belofte om in te grijpen, blijkt op papier echter moeilijker uitvoerbaar dan verwacht. Eugène de Savoie meldt in zijn schrijven van december 1723 reeds dat de onderhandelingen met de Britten en Nederlanders stroef zullen verlopen, dit omwille van de maritieme en militaire sterkte van beide mogendheden, evenals omwille van hun afgunst jegens de Zuid-Nederlandse handel.⁴¹⁷ Omstreeks eind 1724 begin 1725 stelt de directie nog steeds geen verandering vast in de houding van de Britten en de Verenigde Provinciën. Meer zelf, de directie haalt aan dat de aandeelhouders nog steeds vrezen voor eventuele kapingen van GIC-schepen.⁴¹⁸ Vandaar dat ze in hun rekwisten aan de vorst verzoeken dat zijn diplomatiek personeel haast zet achter de onderhandelingen met Groot-Brittannië en de Verenigde Provinciën omtrent de gekaapte pre-GIC-schepen.⁴¹⁹

Enkel over de ‘Flandria’, die ter hoogte van Sumatra gekaapt werd en uitgereed was door Maelcamp, is meer geweten. De zaak omtrent dit schip kreeg de nodige aandacht aan het Weense hof. In de geheime instructie die de keizer in 1725 aan de landvoogd ‘ad interim’ Von Daun richtte, werd benadrukt dat hij alles in het werk moet stellen om “*la restituzión y rezarcimiento de daños a favor de Maelcampo*” te bewerkstelligen.⁴²⁰ Dat de Oostenrijkers weinig gehoor vonden in Londen omtrent deze problematiek,

⁴¹⁵ SAA, GIC 5670, *Décret du 30 décembre 1724*, folio 37 (30.12.1724) en SAA, GIC 5815, *Copie authentique du Decret du 30 Decembre 1724 qui regle cinq points présentés a S.M. sur le desinterressement des vaisseaux d’Ostende, sur la cession des factories, sur les instances a la port en Portugal, sur la commision des directeurs et sur le port d’Ostende*, geen foliëring (30.12.1724). Prins Eugène de Savoie was evenzeer de mening toegedaan dat de Oostenrijkse diplomatie en krachtig signaal diende uit te sturen naar de Britten, opdat er een oplossing voor deze schepen gevonden zou worden. Zie: HHStA, Belgien DDBBd37, Indices, “*Lettre de Eugène de Savoie*”, geen foliëring (18.04.1724)

⁴¹⁶ SAA, GIC 5670, *Décret du 30 décembre 1724*, folio 37 (30.12.1724) en SAA, GIC 5815, *Copie authentique du Decret du 30 Decembre 1724 qui regle cinq points présentés a S.M. sur le desinterressement des vaisseaux d’Ostende, sur la cession des factories, sur les instances a la port en Portugal, sur la commision des directeurs et sur le port d’Ostende*, geen foliëring (30.12.1724)

⁴¹⁷ SAA, GIC 5594, *Premier Decembre 1723. Lettre de Eugène de Savoie aux Directeurs*, folio 22 r (01.12.1723): “mais vous comprendrés bien vous memes, que les circonstances dans lesquels nous sommes, ne sont gueres propres à en obtenir le succes, et que ces deux Puissances, qui sont bien plus fort par mer que nous, et qui voudroient, s’il pourvient, ruiner notre commerce dans sa naissance, ne consentent pas si aisement a cette demarche, qui est trop contraire a leur fuit”

⁴¹⁸ SAA, GIC 5579, *Lettre du 23 mars 1725*, folio 9 (23.03.1725): “La Crainte dans la quelle nous vivons, de voir nos navirs insultés de nouveaux”

⁴¹⁹ SAA, GIC 5579, *Lettre du 23 mars 1725 à l’Empereur*, folio 9 (23.03.1725): “que V.S.M. ne soit servie d’ordonner à ses ministres de faire des diligences plus efficaces envers les souverains mêmes, et de n’en point cesser jusques à ce qu’on ait obtenu une juste reparation et indamnité”. Voor het antwoord van de keizer, zie: SAA, GIC 5815, *Copie authentique du Decret du 30 Decembre 1724 qui regle cinq points présentés a S.M. sur le desinterressement des vaisseaux d’Ostende, sur la cession des factories, sur les instances a la port en Portugal, sur la commision des directeurs et sur le port d’Ostende*, geen foliëring (30.12.1724). Voor het aandringen van de directieleden op een snellere afhandeling van de kwestie bij de Marquis de Rialp, zie: SAA, GIC 5594, *13 Juin 1725. Lettre du Marquis de Rialp aux Directeurs*, folio 56v (13.06.1725): “A l’égard des vaisseaux pris ci-devant par les Anglois et Hollandois, je solliciterai de S.M. le renouvellement de ses ordres pour obtenir une juste satisfaction”

⁴²⁰ Geheime instructie van Karel VI aan de Graaf Von Daun, 24 januari 1725, Wenen. In: KOVÁCS (E.), *Instruktionen und Patente*, p. 149

blijkt uit het feit dat de keizer dit order een half jaar dient te herhalen in zijn geheime instructie aan landvoogdes Maria-Theresia.⁴²¹ De affaire wordt uiteindelijk op de lange baan geschoven. Er komt pas enige vooruitgang in de zaak wanneer Louis Bernaert in april 1731 schriftelijk contact op neemt met Eugène de Savoie, in de hoop een uitweg te vinden voor dit probleem. Later, tijdens Bernaerts deputatie naar het Weense hof, kan hij hoogstpersoonlijk een gesprek aangaan met Savoie, teneinde de affaire in verband met de Flandria tot een goed einde te brengen. De voormalige landvoogd Eugène neemt op zijn beurt contact op met de Graaf van Kinsky, toenmalig keizerlijk ambassadeur aan het Britse hof. Kinsky's druk leidt tot de oprichting van een speciale commissie in London, waarin de EIC-directie met Bernaert tot een akkoord moet komen omtrent de Flandria. Eens ter plekke kan Bernaert amper rekenen op Kinsky's steun, waardoor de tussenkomst echter op een diplomatiek fiasco uitdraaide.⁴²² De Oostenrijkse diplomatie was hier duidelijk te zwak en te slecht georganiseerd om druk uit te oefenen of om een akkoord af te dwingen bij de Britten. De intentie om samen te werken was er, al bleven concrete resultaten uit.

Omtrent de twee overige gekaapte schepen is geen bronmateriaal bewaard gebleven. Zowel inzake de 'Marquis de Prié' als de tweede 'Flandria' weten we dat de GIC-directie in 1724 een oproep deed aan de Oostenrijkse politieke leiders om hun diplomatiek apparaat in te schakelen om deze schepen terug te krijgen. De Bewindvoerders beloven dit te doen, al blijkt uit de correspondentie van de directeurs dat er anno 1725 nog steeds geen oplossing uit de bus gekomen is. Inzake deze twee schepen kunnen we de veronderstelling maken dat er wel een intentie bestond van de Oostenrijkse Bewindvoerders om de diplomatieke kanalen ter beschikking te stellen aan de GIC, hoewel er finaal geen oplossing bewerkstelligd werd.

Desondanks de wil en de belofte van de machthebbers om de diplomatieke machinerie in te schakelen, slaagden de Oostenrijkse diplomaten er niet in om de desiderata van de Compagnie omtrent de Flandria, de Marquis de Prié en de tweede Flandria in te willigen.

3. Casus: de Algerijnse piraterij.

Naast de perikelen omtrent de geconfisqueerde schepen, waren de GIC-directeurs eveneens bezorgd om de problemen die er waren met piraten van Algiers. Algerije had de weinig benijdenswaardige reputatie een notoir kapersnest te zijn, iets wat onder andere kapitein Gheselle aan den lijve ondervond. Ter hoogte van het Kanaal werd zijn schip, de 'Keyserinne Elisabeth', immers aangevallen door de "Pirates de Barbarie".⁴²³ Na de kaping werd het schip overgebracht naar Algiers, waar de bemanning op de lokale slavenmarkt verkocht werd.⁴²⁴ Om te vermijden dat de Oostendse Compagnie slachtoffer zou worden van gelijkaardige aanvallen, dringen de GIC-gedeputeerden er bij het keizerlijke hof op aan om

⁴²¹ Geheime instructie van Karel VI aan de Maria-Elisabeth, 8 september 1725, Wenen. In: KOVÁCS (E.), *Instruktionen und Patente*, p. 252

⁴²² UBG, Ms. 1856, *Traduction de la reponse des Directeurs de la Compagnie des Indes Orientales touchant la navire La Flandria*, geen foliëring (20.04.1738)

Zie tevens: THIELEMANS (F.), *Louis Bernaert*, pp. 137-143

⁴²³ SAA, GIC 5578, *Representations faites a S.M. Imp. et Cat. a Vienne par les députés de la Compagnie*, folio 19 (30.06.1724). Zie tevens: SAA, GIC 5579, *25e Juillet 1725. Lettre au Marquis de Rialp*, folio 385 (25.07.1725): "ils [les vaisseaux de la Compagnie d'Ostende] viennent par le nord d'Ecosse, pour éviter les Corsaires d'Algers qui croisent à L'Embouchure de la Manche"

⁴²⁴ SPELEERS (F.), "Joseph Gheselle. Een zeekapitein uit Anzegem", in: *Jaarboek van de Geschied- en Heemkundige Kring 'De Gaverstreke' (vol. 20)*, Drukkerij J. Vanoverbeke (Vichte), 1992, pp. 300-301

hieromtrent een verdrag af te sluiten met de Ottomaanse machthebbers in Constantinopel, teneinde dergelijke aanvallen in de toekomst te vermijden.⁴²⁵ De keizer toont hieromtrent een grote dosis welwillendheid. Hij stelt dat zijn bureaucratie alles in het werk zal stellen “*de faire les demarches necessaires et convenables pour en obtenir l’effet*”.⁴²⁶

Om dergelijk akkoord te bewerkstelligen, doet de GIC-directie vooral beroep op Eugène de Savoie. Hij wordt verzocht druk uit te oefenen op de Oostenrijkse representant in Constantinopel, de heer Dierling. Via de Savoie en Dierling hoopt de directie een eventueel akkoord omtrent de Algerijnse kwestie te versnellen.⁴²⁷ Het wegvallen van de kapersdreiging uit Algiers, zou de overtocht naar het Oosten immers een pak veiliger maken. Reeds in juli 1725 lijkt de diplomatische tussenkomst haar vruchten af te werpen. Constantinopel belooft immers een eskadron naar Algiers te sturen om een schadevergoeding te regelen omtrent het gekaapte schip ‘Sint Elisabeth’.⁴²⁸

De mooie woorden van de Ottomaanse machthebbers nemen echter niet weg dan een diplomatiek akkoord uit blijft tot de zomer van 1727. Dan werd immers een “*Traité de sureté reciproque pour la navigation*” afgesloten tussen de Oostenrijkse keizer en de regent van het kapersnest Algiers.⁴²⁹ Daarnaast proberen de Oostenrijkers – op aanvraag van de regent van Algiers – tezelfdertijd een diplomatieke post in de stad uit te bouwen.⁴³⁰ De Compagnie wordt hierbij uitermate sterk betrokken: het Oostenrijkse politieke establishment vraagt aan de directieleden van de GIC “*de lui proposer une personne qui ait les connoissances et qualitez requises*”.⁴³¹ De GIC wordt hiermee betrokken bij de zoektocht naar geschikt

⁴²⁵ SAA, GIC 5578, *Representations faites a S.M. Imp. et Cat. a Vienne par les députés de la Compagnie*, folio 19 (30.06.1724): “Elle [la direction de la Compagnie] est suppliée avec le plus parfait respect de vouloir prevenir les insultes de Pirates de Barbarie soit par un traité ou de la manière la plus conforme a sa Gloire et de vouloir faire continuer les Instances par son Residence a Constantinople”. Zie tevens: SAA, GIC 5602, *Instructien voor d’heeren Van Kessel en Proli ghedeputeerden van weghens d’assemblee Generael der Generaele Indische Compe. gehouden tot Antwerpen de 7 en 7 8bre 1723 om te doen deselfs representatien bij S.K. en C.M.*, geen foliëring (???.1723) en SAA, GIC 5602, *Lettre des Directeurs a l’Empereur*, geen foliëring (???.1724) en SAA, GIC 5602, 20 7bre 1724. *Lettre de Pietro Proli aux Directeurs*, geen foliëring (20.09.1724)

⁴²⁶ SAA, GIC 5670, *Décret du 30 décembre 1724*, folio 38 (30.12.1724) en SAA, GIC 5815, *Copie authentique du Decret du 30 Decembre 1724 qui regle cinq points présentés a S.M. sur le desinterressement des vaisseaux d’Ostende, sur la cession des factories, sur les instances a la port en Portugal, sur la commision des directeurs et sur le port d’Ostende*, geen foliëring (30.12.1724)

⁴²⁷ SAA, GIC 5579, *Lettre du ?? mars 1725 à Eugène de Savoie – bis*, folio 33 (?.03.1725): “nous supplions tres respectueusement V.A. de La part de La dite assemblée de vouloir faire redoubler les ordres a monsr. Dierling d’Insister aupres de La Porte, afin que par Son Entremise on en puisse venir a une heureuse Conclusion, et obtenir une juste satisfaction du vaisseau pris par les Algeriens.”

⁴²⁸ SAA, GIC 5594, 21 Juillet 1725. *Lettre de l’Empereur et Roy*, folio 3r (21.07.1725): “A l’occasion que mon Resident à Constantinople a informé que la Porte ottomane sur les instances faite de ma part, auroit effectivement envoyé à Alger une Escadre, pour obliger cette Republique à la reparation de L’Insulte commise a mon passeport et pavillon imperiale et au dedomagement des interressez dans le navire nommé Ste Elisabeth appartenant a mes sujets des Païs Bas, qui a son retour des Indes l’année passée, fut pris par un Corsaire, et mené au dit Alger”. Zie tevens: SAA, GIC 5815, *Copie du Decret du 21 Juillet 1725 au Comte de Daun sur la prise du Navire le St. Elisabeth*, geen foliëring (21.07.1725)

⁴²⁹ SAA, GIC 5579, 25 aoust 1725. *Touchant l’établissement d’un Consul a Alger*, folio 73 (23.08.1727) en SAA, GIC 5602, 18 7bre 1727. *Sur le Traité d’Alger*, geen foliëring (18.09.1727)

⁴³⁰ SAA, GIC 5815, 16 Aout 1727. *Lettre de Maria-Elisabeth aux Directeurs*, geen foliëring (16.08.1727): “le Ministre plenipotentiaire de la dite Regence d’Alger a fait de pressantes instances aupres du Resident de l’Empereur a Constantinople après la conclusion du dit traité afin de faire en sorte qu’il soit envoyé a Alger le plutot qu’il sera possible un Consul”

⁴³¹ SAA, GIC 5579, 25 aoust 1725. *Touchant l’établissement d’un Consul a Alger*, folio 74 (23.08.1727). Zie tevens: SAA, GIC 5594, 16 Aoust 1727. *Consul a Alger*, folio 90r (16.08.1727): “le sujet a envoyer a Alger en qualité de Consul soit l’un des interressez dans ladite Compagnie, ou du moins qu’il soit naturel des Païs Bas”. Zie tevens: SAA, GIC 5815, 16 Aout 1727. *Lettre de Maria-Elisabeth aux Directeurs*, geen foliëring (16.08.1727)

Zie tevens: LAUDE (N.), *La Compagnie d’Ostende*, p. 68

diplomatiek personeel voor het Algerijnse consulaat. De directie schuift hiertoe Louis Cousturier naar voren, die reeds dienst doet als secretaris voor de Compagnie.⁴³² Cousturier is duidelijk een pion van directeur Thomas Ray. Hij werkte ten tijde van de private uitredingen in dienst van Ray in Oostende en werd nadien – uiteraard op aanraden van Ray – aangesteld als secretaris.⁴³³

Desondanks de Ottomaanse wil om een Traktaat af te sluiten en een keizerlijke consul in Algiers te installeren, doen zich een aantal problemen voor. De implementatie van het Traktaat verloopt immers niet van een leien dakje. De regent in Algiers doet namelijk moeilijk omtrent de ratificering en naleving van het afgesloten verdrag.⁴³⁴ De dreiging van de Algerijnse piraten is hiermee nog steeds niet volledig van de baan, waardoor de GIC haar kapiteins op het hart dient te drukken “*d’etre bien sur leur garde*”.⁴³⁵

De Ottomaanse casus illustreert nogmaals dat de Oostenrijkse politieke elite haar uiterste best deed om te reageren op de GIC-desiderata. Het diplomatieke netwerk wordt in de mate van het mogelijke ingeschakeld, waardoor we gewag kunnen maken van een zekere goodwill van de Bewindvoerders ten opzichte van de Compagniedirectie. De implementatie van de gesloten akkoorden, verliep – zoals aangetoond – echter minder vlot. Ondanks de ondertekening van een ‘Traicté de Navigation’, blijven de Ottomanen moeilijk doen omtrent de uitvoering hiervan. Dit toont aan dat de Oostenrijkse diplomatie niet in staat was om haar wil op te leggen aan de Ottomaanse politieke elite. De Oostenrijkse Bewindvoerders hadden weliswaar de intentie om de Oostendse Compagnie en haar investeerders beschermen, al slaagden zij daar amper in.

4. Casus: ontvangst in Brazilië.

Een ander probleem dat in de bronnen naar voren komt, heeft te maken met de ontvangst van de private Oostendse schepen in Brazilië. De GIC-directieleden klagen immers dat twee schepen, uitgereed door particulieren voor de oprichting van de Compagnie, op weinig vriendelijke wijze onthaald werden in de haven van Pernambuco, het hedendaagse Recife. De kapiteins en bemanning werden er door de

⁴³² SAA, GIC 5579, 17 septembre 1727. *Consul D’alger*, folio 87 (17.09.1727): “Nous avons reçu le décret que V.A.S. a daigné nous adresser le 9 de ce mois, y joint la Requete lui présentée par le nommé Louis – Cousturier de la haute porte, secretaire de la Direction de la Compagnie Imperial des Indes, qui souhaite d’etre employé en qualité de Consul de S.M. à Alger, afin qu’à pres l’avoir examiné, nous puissions informer V.A.S. de la Capacité, merite, et autres qualitez du suppliant”. De GIC-directie beschouwde Louis Cousturier als de ideale kandidaat voor deze functie, zie: SAA, GIC 5602, 14 8bre 1727. *Lettre des Directeurs au Pietro Prolli*, geen foliëring (15.10.1727): “Le Sr. Cousturier a autant d’envie qu’on peut avoir pour le Consulat d’Alger, et c’est un des plus grands services qu’on lui pourra rendre, il nous a dit d’avoir écrit lui meme à Mr. le Comte de Calenberg”.

⁴³³ SAA, GIC 5579, “17 septembre 1727. *Consul D’alger*”, folio 88 (17.09.1727): “Il est entré au service du Directeur Ray D’ostende, ou il a demeuré, et y a été employé aux armemens particuliers jusqu’à l’année 1723. Lorsqu’à la recommandation du même Directeur Ray il est entré au service de la Compagnie en sa dite qualité de Secretaire”

⁴³⁴ SAA, GIC 5594, 16 Novembre 1727. *Alger, Passeports & ratifications*, folio 94r (16.11.1727): “Comme S[a] Maj[es]té Imp[er]iale nous a marqué par sa Depeche du 1e de ce mois que la Regence d’Alger fait difficulté de ratifier et d’observer le Traité conclu en son nom avec la dite Republique, du contenu de vous etes deja informez, ne voulant accorder que six Passeports pour des Vaisseaux d’Ostende”. Voor het antwoord van de directieleden aan landvoogdes Maria-Elisabeth hieromtrent, zie: SAA, GIC 5579, 22 novembre 1727. *Ratification D’alger*, folio 83 (22.11.1727): “Nous avons reçu la depeche que V.A.S. a daigné nous adresser le 16 de ce mois pour nous faire connaitre la difficulté que fait la Regence D’alger de certifier et d’observer le traité conclu avec elle au nom de S.M.I. et C.”

⁴³⁵ SAA, GIC 5579, 22 novembre 1727. *Ratification D’alger*, folio 84 (22.11.1727)

lokale gouverneur behandeld “*d’une manière tres cruelle et tres rude*”.⁴³⁶ Om te vermijden dat dergelijke situaties zich in de nabije toekomst met GIC-schepen zouden voordoen, vraagt de Compagniedirectie of de keizer geen contact kan opnemen met zijn Portugese ambtgenoot om dergelijke onvriendelijkheden in de nabije toekomst te vermijden.⁴³⁷ Eind 1724 heeft de keizer de nodige stappen ondernomen.⁴³⁸ De problemen met Portugal omtrent de onvriendelijke ontvangst in de overzeese territoria, zijn klaarblijkelijk opgelost. In een brief van de directieleden naar de landvoogdes Maria-Elisabeth wordt immers vermeld dat de Portugese koning zijn gouverneurs expliciet opdroeg om de GIC-schepen te ontvangen en in hun noden te voorzien. De enige conditie daarbij is dat de Oostendse Compagnie geen handel zou drijven in de Portugese factorijen.⁴³⁹ Om deze gunstige situatie te behouden, vraagt de GIC-directie aan de landvoogdes om via de Portugese vorsten druk te blijven uitoefenen op de gouverneurs van de Portugese kolonies. Hierbij wijst de directie op de positieve verstandhouding tussen de beide koningshuizen.⁴⁴⁰

Dat de Oostenrijkse Bewindvoerders er ditmaal wel in slaagden om de desiderata van de Compagniedirectie in te willigen, lijkt ingegeven te zijn door de goede verstandhouding tussen de Oostenrijkse en Portugese kroon. Wanneer de Oostenrijkers daarentegen met de Ottomanen, Britten of Nederlanders aan de onderhandelingstafel zitten, is het veel moeilijker – misschien zelf onmogelijk – om concessies te bekomen. De Oostenrijkse diplomatieke machinerie lijkt met andere woorden te zwak om de belangen van haar Oostendse Compagnie te beschermen. Wanneer er dan wel een diplomatiek succesje geboekt werd, dan was dit eerder het gevolg van een positieve verstandhouding dan van een goed functionerende diplomatie.

⁴³⁶ SAA, GIC 5578, *Representations faites a S.M. Imp. et Cat. a Vienne par les deputés de la Compagnie*, folio 20 (30.06.1724). Zie tevens: SAA, GIC 5602, *Lettre des Directeurs a l’Empereur*, geen foliëring (?!?!?.1724) en SAA, GIC 5602, 20 7bre 1724. *Lettre de Pietro Proli aux Directeurs*, geen foliëring (20.09.1724)

⁴³⁷ SAA, GIC 5578, *Representations faites a S.M. Imp. et Cat. a Vienne par les deputés de la Compagnie*, folio 20 (30.06.1724): “comme le meme pourroit arriver aux vaisseaux de La Compagnie ils [les directeurs de ladite Compagnie] supplient tres humblement Votre Sacrée Maieste de vouloir charger son ministre En Portugal de faire ses instnaces necessaires aupres Sa Majesté Portugaise pour qu’il lui plaise d’ordonner a touts les Gouverneurs de ses places aux Indes Orientales & Occidentales de recevoir amicablement les Vausseaux de la Compagnie et de les porvoir du necessaire aux prix raisonable comme merite L’amitié et L’alliance reciproque”. Zie tevens: SAA, GIC 5815, *Copie authentique du Decret du 30 Decembre 1724 qui regle cinq points presentés a S.M. sur le desinterressement des vaisseaux d’Ostende, sur la cession des factories, sur les instances a la port en Portugal, sur la commision des directeurs et sur le port d’Ostende*, geen foliëring (30.12.1724)

⁴³⁸ SAA, GIC 5670, *Décret du 30 decembre 1724*, folio 38 (30.12.1724) en SAA, GIC 5815, *Copie authentique du Decret du 30 Decembre 1724 qui regle cinq points presentés a S.M. sur le desinterressement des vaisseaux d’Ostende, sur la cession des factories, sur les instances a la port en Portugal, sur la commision des directeurs et sur le port d’Ostende*, geen foliëring (30.12.1724)

⁴³⁹ SAA, GIC 5579, *Touchant L’azile pour nos Vaisseaux dans les ports du Roy de Portugal*, folio 58 (sine dato): “Sa M[aj]es]te Portugaise a été la seule Puissance qui ait bien voulu ordonner a ses Gouverneurs tant aux Indes orientales, que dans le Bresil, et autres Conquetes de fournir aux vaisseaux portant pavillon Imperial les vivres et agrés dont ils auroient besoin [...] que Le Roy avoit ordonné a tous les Gouverneurs de bien recevoir dans leurs ports Les vaisseaux des sujets de Sa Majesté Imperiale moyennant qu’ils ny faissant aucun commerce.”

⁴⁴⁰ SAA, GIC 5579, *Touchant L’azile pour nos Vaisseaux dans les ports du Roy de Portugal*, folio 58 (sine dato): “Les Directeurs de La Compagnie Imperiale des Indes ont recours en toute Confiance a La puisante Protection de V.A.S. & la suplient tres humblement quoyant égard aux liens de Parenti et bonne amitie etablies entre leur Maj]es]te Imperiale & Portugalle”

5. Casus: Vredespreliminair van Parijs (1727) en Congres te Soissons (1728).

In hoofdstuk 2 werd reeds de context van de Vredespreliminair van Parijs (1727) geschetst. Aangezien de spanning in Europa tussen de Liga van Wenen en de Liga van Hannover haar kookpunt bereikten omstreeks 1727, stapten beide partijen naar de onderhandelingstafel. Tijdens de onderhandelingen in mei 1727 te Parijs werd de nodige druk van de ketel gehaald. Teneinde een dreigende oorlog af te wenden, dienden de Oostenrijkers weliswaar een zware prijs te betalen: de zevenjarige opschorting van de Oostendse Compagnie, omwille van “*le maintien de la tranquillité de l’Europe*”⁴⁴¹ en “*des considerations superieures d’Etat*”.⁴⁴² In Parijs werd bovendien overeengekomen dat er congres zou gehouden worden om na te gaan of de oprichting van de Oostendse Compagnie al dan niet in strijd was met de bestaande internationale akkoorden. Dit diende onderzocht te worden gedurende het Congres van Soissons dat van start ging in juni 1728.⁴⁴³

De richtlijn die de keizer meegeeft aan zijn onderhandelaars op dit Congres mogen duidelijk zijn: de belangen van de Compagnie moeten in Soissons zo goed en zo kwaad mogelijk verdedigd worden.⁴⁴⁴ Om de onderhandelingspositie van de Oostenrijkers te versterken, verlangt de keizer dat er een vertegenwoordiger van de Compagniedirectie meereist naar Soissons. De keizerlijke voorkeur gaat hierbij uit naar Pietro Proli. Hij dient de Oostenrijkse representant, de graaf van Sinzendorf, bij te staan gedurende de onderhandelingen inzake de materie die betrekking heeft op de GIC.⁴⁴⁵ De directie opteert – zoals de politieke machthebbers hoopten – voor Proli, die reeds de nodige kennis had van het Weense hof, een goede verstandhouding had met de Graaf van Sinzendorf en bovendien als geen ander op de hoogte was van de commerciële en financiële situatie van de Compagnie.⁴⁴⁶ Proli zal er de

⁴⁴¹ SAA, GIC 5602, *Abrege du contenu des memoires touchant la necessité du maintien de la navigation aux Indes*, geen foliëring (sine dato)

⁴⁴² SAA, GIC 5594, *12 8bre 1727. Lettre de Maria Elisabeth aux Directeurs*, folio 94v-95r (12.10.1727): “C’est en conformité des intentions Royale de Sa Majesté Imperiale et Catholique que nous vous écrivons la presente, pour vous faire scavoir en son nom, que pour des considerations superieures d’Etat fondées sur le desir de la tranquillité generale de l’Europe, Sa Maj[es]té a trouvé bon de suspendre pour le terme de sept années L’Octroy accordé de sa part a la Compagnie d’Ostende, et tout commerce de ses sujets des Pais Bas aux Indes, a compter du 30 May 1727”

⁴⁴³ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 435

⁴⁴⁴ SAA, GIC 5579, *29 May 1728. Congrès*, folio 102 (29.05.1728): “S.M. a chargé ses ambassadeurs et ministres plenipotentiaires de soutenir au Congrès de Soissons avec toute la vigueur et firmeté la justice de la Connecssion de son Octroy, ainsi que nous avons tout lieu d’esperer que la societé pourra bientôt être retablie dans sa première liberté”.

⁴⁴⁵ SAA, GIC 5594, *12 May 1728. Lettre du Marquis de Rialp aux Directeurs*, folio 65v (12.05.1728): “Sad[it]e Maj[es]té a trouvé bon que j’aye a vous mander, que jugeant necessaire audit Congres aupres de Mr. le Comte de Sinzendorf, une personne du Corps des Directeurs pour l’assister dans les matieres qui concenent lad[it]e Comp[agn]ie, son intention souveraine est que le Sr. Proli soit a cet effet choisi”. Naast de Marquis de Rialp, blijkt dat de landvoogdes evenzeer de aanwezigheid van de GIC-directie hoog in het vaandel draagt. Dit blijkt uit het antwoord van de GIC-directie aan Maria-Elisabeth. Zie: SAA, GIC 5579, *29 May 1728. Congrès*, folio 102 (29.05.1728): “Et puisque V.A.S. nous ordonne de nommer quelqu’un de notre Comp[agn]ie pour se rendre au lieu du congrés, et d’être apporté de donner au d[it]e ambassadeurs les Eclairissemens et information dont ils pourront avoir besoin”

⁴⁴⁶ SAA, GIC 5594, *20 May 1728. Congres. Lettre de Maria-Elisabeth aux Directeurs*, folio 101v (20.05.1728): “de nommer et commetre un de votre corps imbu et instruit des connoissances et circonstances mentionnées ci desus, et de l’envoyer au Congrès muni des instructions que vous trouverez à propos de lui donner, qui soient les plus convenables pour repondre aux bonnes et gracieuses veues de S.M., vous prevenant qu’il seroit agreable audit Comte de Sinzendorff que vous fissiez choix du directeur Proli pour cet effet, qui est connu personnellement du dit Ambassadeur, qui a conferé souvent avec lui sur les differens survenus au sujet du commerce de la Compagnie Implerialle”. Voor de uiteindelijke verkiezing van Proli door de GIC-directie, zie: SAA, GIC 5579, *1 Juin 1728. Choix du Sr. Proli pr. le Congres de Soissons*, folio 406 (01.06.1728): “Nous avons apresent l’honneur de dire a V.E. qu’on nous conformiant tant a la depeche de S.A. la Ser[eniss]me Archiduchesse Gouvernante, nous adressée de la part de S.M. qu’a la lettre de V.E. nous avons choisi a cet effet d’une Voix unanime notre Colleague le Sr. Proli

onderhandelaars assisteren en advies verstrekken omtrent de Oostendse Compagnie wanneer daar naar gevraagd zou worden. Hierbij dient hij uiteraard de richtlijnen van zijn collega-directeurs te volgen. De initiële bedoeling van de directieleden en de politieke bewindvoerders is hierbij zeer duidelijk gedefinieerd: “*faire reussir le retablissement des Interets de la Compagnie*”.⁴⁴⁷

De wil tot samenwerking tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie was in deze casus andermaal aanwezig. Wanneer we echter naar het eindresultaat van het Congres kijken, dan valt het andermaal op hoe machteloos de Oostenrijkse diplomatieke machinerie was tegenover de maritieme mogendheden, vooral tegenover de Republiek. De Verenigde Provinciën maakten immers onomwonden hun agenda duidelijk: ze eisen de eeuwige afschaffing van de Compagnie. Eén van de Noord-Nederlandse onderhandelaars zei letterlijk “*qu’il se couperoit plus tôt la gorge que d’accorder à notre Compagnie la moindre faculté*”.⁴⁴⁸ Tegen onderhandelaars met dergelijke ingesteldheid is weinig te beginnen, al is een mislukking niet a priori uitgesloten. De Oostenrijkse diplomaten konden immers gebruik maken van de zeer degelijk argumentaties ter behoud van de Compagnie die Pattyn in zijn ‘Mare Librum’ naar voren schoof, ter vrijwaring van “*het Welvaeren van ons Vaderlandt*”.⁴⁴⁹

Desondanks de gefundeerde argumentatielijnen die Pattyn in zijn ‘Mare Librum’ aanreikte, vertikten de Oostenrijkse diplomaten het om deze onderbouwde en weldoordachte argumenten te benutten. Veeleer volgden ze een ‘appeasement-strategie’; id est een onderhandelingslijn gebaseerd op verzoening. Deze werpt echter geen vruchten af, integendeel. De Oostenrijkers slagen er tijdens het Congres zelf in om hun enige bondgenoot, Spanje, tegen zich in het harnas te jagen. Het lekt immers uit dat keizer Karel helemaal niet van plan was zijn dochter Maria-Theresia uit te huwelijken aan de Spaanse troonopvolger don Carlos. De keizer deed deze belofte “*dans l’idée qu’il ne serait jamais consommé*”.⁴⁵⁰ Het gevolg hiervan was een nieuw samenwerkingsverbond tussen de Spanjaarden, Britten en Fransen, dat op 9 november 1729 beklonken werd met het Verdrag van Sevilla. Later sloten ook de Verenigde Provinciën zich bij dit verbond aan. Hierdoor had Karel VI zich op politiek en economisch vlak helemaal laten isoleren.⁴⁵¹

Zou Karel VI in een Calimero-achtige rol kunnen kruipen en beweren dat iedereen zich tegen hem keerde? Gedeeltelijk. De Oostenrijkers hadden, op Spanje na, geen echte mogendheden op het

comme le mieux inbus de la sitation de nos affaires et des dispositions du Ministère de S.M. qu’il a eu l’honneur d’approcher dans les trois Commissions dont il a été chargé de la part de notre Compagnie aupres de la personne Sacrée de notre tres Auguste Maitre”. Voor de berichtgeving aan de grootmeester van het hof omtrent de verkiezing van Pietro Proli als afgevaardigde naar het Congres van Soissons, zie: SAA, GIC 5579, 29 May 1728. *Lettre au Grand Maitre Visconti*, folio 566 (28.05.1728): “Nous avons choisi notre Colleague le Sr. Pietro Proli pour aller au Congrès de Soissons et y fournir les Eclairissemens dont Messieurs les Ambassadeurs plenipotentiaires et S.M. pourront avoir besoin sur les affaires de Notre Compagnie”. Voor de berichtgeving hieromtrent aan de keizer, zie: SAA, GIC 5594, 2 Juin 1728. *Lettre du Marquis de Rialp aux Directeurs*, folio 66v (02.06.1728): “J’ai rendu comte a Sa Majesté Imp[er]iale et Cath[olique] de votre conformité a ses souverains intentions, par le choix du Sr. Proli a se rendre au Congres aupres de Messieurs les Plenipotentiaires , afin de les assister dans les negociations de notre Complagnie G[e]n[er]ale”

⁴⁴⁷ SAA, GIC 5579, 1 Juin 1728. *Choix du Sr. Proli pr. le Congres de Soissons*, folio 406 (01.06.1728): “il sera muni de nos instructions, et authosisé d’entrer dans les engagemens dont V.E. nous fait mention pour faire reussir le retablissement des Interets de la Compe.”

⁴⁴⁸ SSO, nr. 326, “*Brief van Pattyn aan Visconti*”, geen foliëring (23.07.1728). Geciteerd in HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 440

⁴⁴⁹ PATTYN (C.-P.), *De vry zee-bevaerige uyt de wet der natuur, der volckeren, en der borgeren bevestigt, herstelt en herlevende*, A. Wydts (Brugge), 1727, 190 p.

⁴⁵⁰ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 411; PARMENTIER (J.), “Dan maar oorlog!”, p. 143

⁴⁵¹ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 452

internationale politieke toneel die hen ondersteunden. Wanneer ook bondgenoot Spanje zich tegen Wenen keert, lijken de Oostenrijkers helemaal geïsoleerd in de internationale politieke context.

Toch is er ook sprake van een aantal inherente problemen binnen de Oostenrijkse diplomatie. Ten eerste was het van meet af aan duidelijk dat de ‘appeasement-strategie’ in Soissons niet zou werken. De agressieve strategie van de Nederlanders kon enkel en alleen tegengegaan worden middels een even agressieve edoch onderbouwde argumentatie ter verdediging van de Compagnie, zoals Pattyn dat in gedachten had. De Oostenrijkse diplomaten verzaakten echter. Ten tweede was het diplomatiek personeel weinig gemotiveerd. Zo blijkt immers dat de Oostenrijkers hun diplomaten halverwege het Congres moesten vervangen, dit omwille van hun lakse houding en algehele luiheid.⁴⁵² Ten derde waren er ook diverse problemen op de hogere bestuursniveaus. Zo klaagt de keizerlijke ambassadeur in Londen steen en been over de gebrekkige instructies die Wenen gaf omtrent de onderhandelingen in Soissons.⁴⁵³

De Oostenrijkers toonden zich, in de woorden van Huisman, “*faible et hésitant*” gedurende de besprekingen in Soissons.⁴⁵⁴ Op basis van de casuïstische analyses tot nog toe, kunnen we deze uitspraak geldig verklaren voor quasi alle diplomatieke ingrepen die betrekking hadden op de koloniale handel vanuit Oostende: de intentie van de Bewindvoerders om in te spelen op de desiderata van de GIC-directie was er zeker en vast, de resultaten bleven echter uit.

6. Casus: onderhandelingen in Wenen (1731).

Aangezien de onderhandelingen in Soissons zodanig in het slop zaten, werden nieuwe onderhandelingen opgestart tussen de Britten, Nederlanders en Oostenrijkers te Wenen, anno 1731. Ditmaal was er geen representant van de GIC-directie welkom. Karel VI had zich in Soissons zodanig in nesten gewerkt, dat een oorlog dreigde op het Europese vasteland en dat de Pragmatieke Sanctie in gevaar kwam. Teneinde een oorlog te vermijden en zijn erfopvolging te verzekeren, was de keizer bereid verregaande concessies te doen. Deze concessie was de definitieve een eeuwige afschaffing van de Oostendse Compagnie. Zo geschiedde het ook. Eerstens bereikte Karel VI een akkoord met de Britten. Dit akkoord met Londen hield in dat de Pragmatieke Sanctie gerespecteerd zal worden, zij het op twee voorwaarden. Ten eerste mag Maria-Theresia niet met een telg uit de Bourbondynastie huwen. Ten tweede moet de Oostendse Compagnie afgeschaft worden als tegenprestatie voor de erkenning van de Pragmatieke Sanctie. Karel VI verklaarde zich immers akkoord met het vijfde artikel van het tweede Traktaat van Wenen. Dit stipuleerde dat “[L’Empereur doit] faire cesser immédiatement et pour toujours tout commerce et navigation aux Indes orientales dans toute l’étendue des Païs-Bas autrichiens, et dans tout les autres Païs qui, du tems [sic] de Charles II, Roi Catholique d’Espagne, étoient sous la domination de l’Espagne”.⁴⁵⁵ Op

⁴⁵² HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, pp. 443-444

⁴⁵³ SAA, GIC 5579, *Extrait des Lettres delivrées a S.E. le grand maistre de Londres le 26 avril 1729*, folio 572 (26.04.1729): J’avois demandé des instructions a Vienne pour me servir de guide, et qu’on pouvoit comme pressure des conditions la plus dures dont je me fais a fort de les faire approuver, parce qu’il y avoit alors de la disposition, mais au lieu de tout cela on me laisse en blanc, et on change tout a fait de batterie, de maniere qu’apresent nous ne sommes plus a tems”

⁴⁵⁴ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 454

⁴⁵⁵ SAA, GIC 5602, *Copie du Traité de pacification signé a Vienne le 16 mars 1731, entre les Ministres de S.M.I. d’une part, et Monsieur Robinson Ministre du Roy de la Grande Bretagne de l’autre*, geen foliëring (16.03.1731). Zie tevens: SAA, GIC 5818, *Copie du Traité de pacification signé a Vienne le 16 mars 1731, entre les Ministres de S.M.I. d’une part, et Monsieur Robinson Ministre du Roy de la Grande Bretagne de l’autre*, geen foliëring (16.03.1731)

die manier werd de “*l’ancienne amitié et bonne harmonie avec l’Angleterre*” hersteld, zij het ten koste van de Compagnie.⁴⁵⁶

De Britten en Oostenrijkers kwamen in Wenen tevens tot een akkoord omtrent de uitreding van de twee zogenaamde ‘permissieschepen’. Deze dienden orders uit te dragen naar het GIC-personeel in China en India en de nodige voorraden naar de Oriënt mee te nemen. Tevens krijgt de Compagnie de toelating om er koloniale goederen aan te schaffen voor de Zuid-Nederlandse markt.⁴⁵⁷

Met Den Haag werd een apart akkoord afgesloten. De Staatsen konden zich vinden in de afspraken die in Wenen gemaakt werden, al wilden ze een aantal clausules verder specificeren. Zo vereisten ze de eeuwige afschaffing van de koloniale handel tussen de Zuidelijke Nederlanden en de Oriënt. Pas wanneer de Nederlanders hieromtrent de nodige garanties gekregen hebben, sluiten ze zich aan bij het Tweede Verdrag van Wenen, dit middels hun ‘Concurrentie-Akte’ van februari 1732.⁴⁵⁸

De onderhandelingen in Wenen tonen andermaal aan dat de Oostenrijkers op diplomatiek vlak vrij zwak stonden tegenover de maritieme mogendheden. De wil van keizer Karel VI om de Pragmatieke Sanctie in stand te houden, dreef hem tot een verregaande concessie: de eeuwige afschaffing van de Oostendse Compagnie.⁴⁵⁹ Desalniettemin slaagde Karel VI er toch in om twee ‘permissieschepen’ uit de brand te slepen.

De rol van de GIC-directeurs in deze casus is zo goed als onbestaande. Waar ze tijdens de onderhandelingen van Soissons uitgenodigd werden aan de onderhandelingstafel, worden ze genegeerd tijdens de onderhandelingen in Wenen. Er kwam geen rekwist aan Proli om te assisteren tijdens de onderhandelingen, evenmin werd rekening gehouden met de wil van de GIC-directie om de handel te behouden. De Oostenrijkse Bewindvoerders vertoonden geen enkele intentie om te reageren op de desiderata van de GIC-directie.

⁴⁵⁶ Voor de medeling hieromtrent van de landvoogdes Maria-Elisabeth aan de GIC-directie, zie: SAA, GIC 5594, 4 *Fevrier 1732. Abolition de la Comp[agnie]. Lettre de Maria-Elisabeth aux Directeurs*, folio 113r-v (04.02.1732): “C’est en conformité des Intentions Royales de S.M.I. & C. que nous vouscrivons la presente pour vous faire scavoit et notifier en son nom que pour des motifs superieures fondez sur le desir de la tranquillité generale de L’Europe, Sa Maj[esté] a trouvé bon de donner de son propre mouvement les mains a la cessation perpetuelle de tout commerce de ses sujets des Pais Bas aux Indes Orientales de meme que de tous les autres Pais et Ports qui étoient ci-devant de la Domination du feu Roy Catholique Charles Second”. Zie tevens: SAA, GIC 5816, *Lettre de Maria-Elisabeth aux Directeurs*, geen foliëring (04.02.1732). Voor de berichtgeving hieromtrent van de GIC-directie aan een handelspartner, zie: SAA, GIC 5593, *Cette lettre a été adressé au Sr. de Coudray Bourgault de la fosse a Nantes et est allé avec le navire l’Atlante*, folio 318 (14.12.1731): “Toute l’Europe continue a jouir d’une parfaite tranquillité particulierement depuis que S.M. Impe. a renouvelé l’ancienne amitié et bonne harmonie avec l’Angleterre par un Traité de Paix qui fut signé a Vienne le 16 Mars dernier [c.a.d. 1731] entre l’Empereur et le Roi de la grande Bretagne, par lequel il a été arreté que la Compagnie n’exerceroit plus le commerce des Inde spar les Ports des Pais Bas, ne par ceux qui ont été ci-devant de la Monarchie d’Espagne”

⁴⁵⁷ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 475

⁴⁵⁸ “Acte de Concurrence Des Etats Généraux des Provinces Unies au Traité de Vienne du 16 Mars 1731”, ROUSSET DE MISSY (J.), *Recueil historique*, vol. 6, pp. 453-563

Zie tevens: HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, pp. 481-484. De afschaffing van de Oostendse Compagnie was één van de voornaamste doelen van het Noord-Nederlandse diplomatieke (en economische) beleid. Zie: DE JONGSTE (J.A.F.), “Een bewind op zijn smalst”, p. 44

⁴⁵⁹ SAA, GIC 5579, *Lettre a Sa Sacrée Majeté L’Imperatrice Reine Apostolique [Maria-Theresia, JB]*, folio 274 (sine dato): “Mais ce furent ces Succés inattendus qui hâterent sa ruine, ils exciterent la jalousie de nos Voisins au point que feue la ditte Sacrée Majetté Imperiale trouvera convenir de la suspendre en l’an 1727 pour sept ans, et de la faire cesser entierement par decret du 12.8bre.1731”

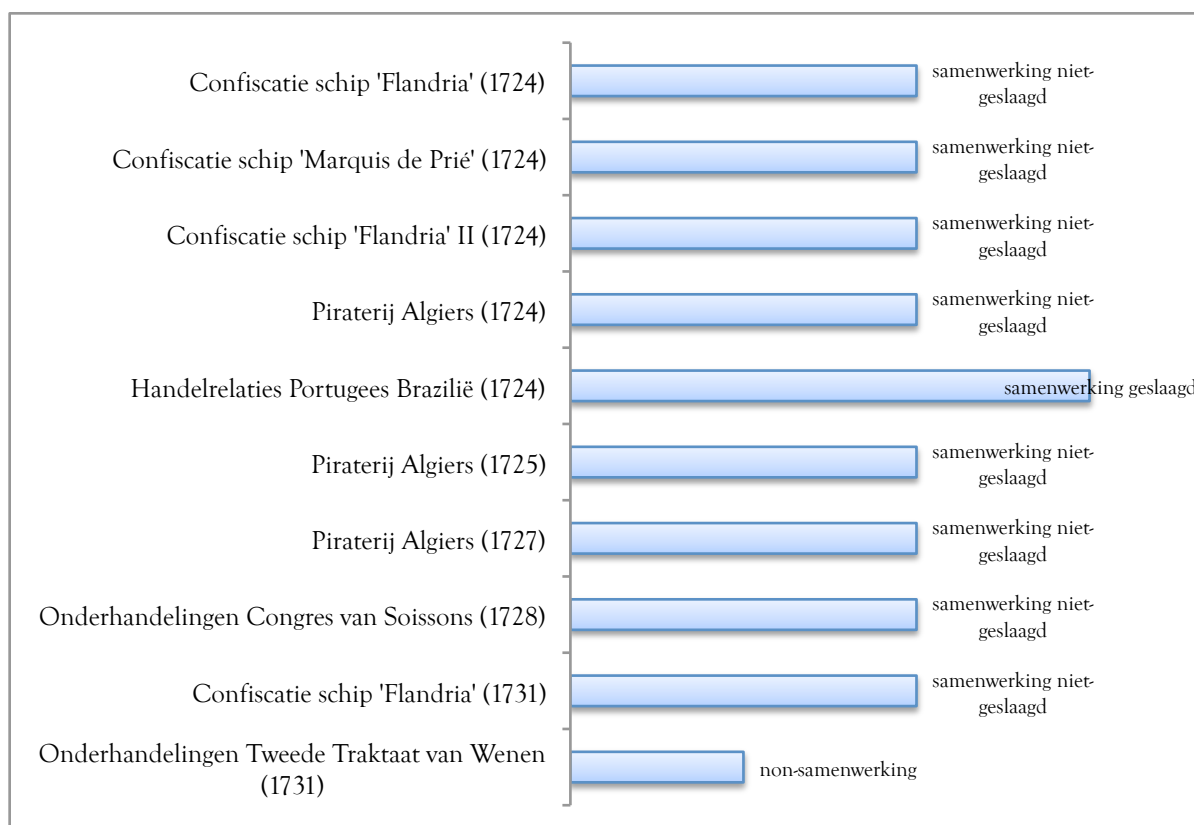
7. Tussenbesluit.

In de analyse van de wisselwerking tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie, werd de focus in dit hoofdstuk op het diplomatieke veld gelegd. De vraag werd gesteld naar de mate waarin de Bewindvoerders bereid waren om hun diplomatie in te schakelen om de belangen van de Compagnie te verdedigen. Om hieromtrent uitspraken te doen, werd een casuïstische onderzoekstechniek gehanteerd. Voor elk van de onderzochte casussen in dit hoofdstuk vroegen we ons eerstens af of de Oostenrijkse Bewindvoerders bereid waren om de desiderata van de GIC-directie in te willigen. Indien ja, dan werd gepeild naar de effectiviteit hiervan: wanneer de Oostenrijkse Bewindvoerders er in slaagden de desiderata van de Compagniedirectie in te willigen, dan noemen we deze ‘samenwerking geslaagd’. Indien de Bewindvoerders de intentie tot samenwerking vertoonden maar er niet in slaagden de GIC-desiderata effectief te verdedigen, dan noemen we de ‘samenwerking niet-geslaagd’. In de gevallen waarbij de Oostenrijkse Bewindvoerders geen aanstalten maakten om de belangen van de Compagnie te verdedigen, dan hebben we het over een ‘non-samenwerking’.

Casus	Temporele ijkpunten	Aard van de coöperatie
Confiscatie schip ‘Flandria’	1724 - 1731	Samenwerking niet-geslaagd
Confiscatie schip ‘Marquis de Prié’	1724	Samenwerking niet-geslaagd
Confiscatie schip ‘Flandria’	1724	Samenwerking niet-geslaagd
Piraterij Algiers	1724 - 1725 - 1727	Samenwerking niet-geslaagd
Handelsrelaties Portugees Brazilië	1724	Samenwerking geslaagd
Congres van Soissons	1728	Samenwerking niet-geslaagd
Tweede Traktaat van Wenen	1731	Non-samenwerking

Tabel 11: Overzicht bestudeerde casussen in het diplomatieke interactieveld.

Indien we deze gegevens grafisch weergeven, verkrijgen we een duidelijk overzicht van hoe de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie zicht tot elkaar verhouden. Des te meer de balk in onderstaand diagram naar rechts uitloopt, des te intenser was de samenwerking; de Bewindvoerders speelden in deze gevallen op geslaagde wijze in op de behoeften die de GIC-directie ventileerde. De ‘balkjes’ die zich het meest naar links bevinden (en dus het kortst zijn) stellen de casussen voor waarin de Oostenrijkse Bewindvoerders geen aanstalten maakten om in te spelen op de desiderata van de Compagniedirectie. Tenslotte geven de middellange balken de gevallen weer waarbij de Oostenrijkse Bewindvoerders de intentie vertoonden om te reageren op de vereisten van de Compagniedirectie, maar niet slaagden in hun opzet.

Afbeelding 9: Temporeel overzicht inschakeling diplomatiek netwerk.

Bovenstaand diagram spreekt voor zich: in het merendeel van de onderzochte casussen zijn de Oostenrijkse Bewindvoerders bereid om het keizerlijk diplomatiek netwerk in te schakelen. Wanneer we echter naar de einduitkomst kijken, valt het op dat het vooropgestelde doel amper bereikt werd. De Oostenrijkers wilden de Compagnie middels hun diplomatiek apparaat beschermen, maar slaagden daar amper in. Wat tevens opvalt, is dat de niet-geslaagde inschakeling van het diplomatieke netwerk een recurrent gegeven was in de twee voorgaande onderzoeksvelden. Wanneer we in het vervolg van deze scriptie de verhouding tussen de Bewindvoerders enerzijds en de directieleden verder willen theoretiseren, dienen we met deze bevindingen rekening te houden.

In hoofdstuk 7 gaan we aan de slag met de onderzoeksresultaten uit de voorgaande hoofdstukken. We analyseren onze bevindingen en bouwen op basis hiervan een conceptueel model op dat de interactie tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie kan samenvatten.

7. DE WISSELWERKING TUSSEN DIRECTIE EN BEWINDVOERDERS VERKLAARD.

In het laatste onderdeel van deze scriptie willen we de wisselwerking tussen de GIC-directie en de Oostenrijkse verklaren. De lezer heeft immers recht op een theoretisch model waarbinnen hij of zij de interactie tussen beide partijen kan kaderen. Diverse interne en externe factoren die deze wisselwerking beïnvloeden, zullen hierbij aan bod komen. Aan de hand van deze factoren zal tenslotte een feedbackmodel opgesteld worden, waarin de wisselwerking tussen Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie verklaard wordt.

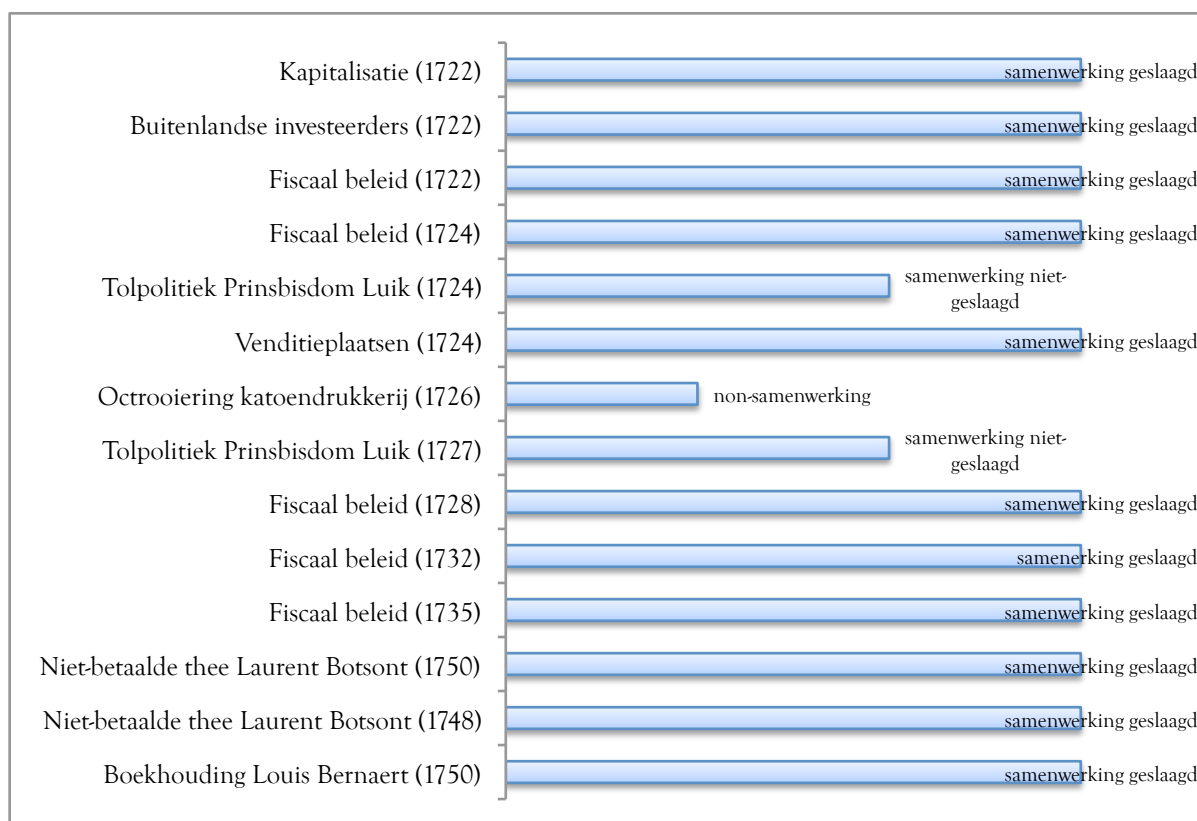
1. De feiten.

Om een inzicht te verkrijgen in de wisselwerking tussen de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders werden drie clusters geanalyseerd. Hierin kwam de interactie tussen beide partijen inzake commercieel-fiscaal beleid, overzees-koloniaal beleid en inzake diplomatieke bescherming van de Compagnie aan bod. De methodologie was casuïstisch, dit wil zeggen dat diverse casussen onderzocht werden waarbinnen de directieleden en Bewindvoerders met elkaar in interactie stonden. Bij deze casussen werd telkens de vraag gesteld naar hoe de samenwerking tussen beide partijen verliep. Er waren hierbij drie opties. Eerstens zijn er de casussen waarbinnen de Oostenrijkse Bewindvoerders succesvol inspeelden op de desiderata van de Compagniedirectie. Ten tweede zijn er de casussen waarbinnen de intentie tot inwilliging van de Compagnievereisten bestond, hoewel beoogde doel van de samenwerking niet bereikt werd. Ten derde zijn er de casussen waarbij er absoluut geen animo bestond bij de Bewindvoerders om in te spelen op de desiderata van de Compagniedirectie. In die gevallen is er sprake van een non-samenwerking.

Door deze analyses voor de drie respectievelijke clusters uit te voeren, werd een inzicht verkregen in de aard van de wisselwerking tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directeurs.

Commercieel-fiscale interactiecluster.

In eerste instantie werd gefocust op de aard van de samenwerking tussen de Bewindvoerders en de directeurs inzake het commerciële, fiscale en commercieel-juridische aspect. De onderzochte casussen waren bijgevolg gerelateerd aan zaken zoals de plaats van de vendities, de rol van buitenlandse investeerders, de kapitalisatie van het bedrijf, de taxatie op verkochte goederen, geschillen omtrent deze taxaties en dies meer.

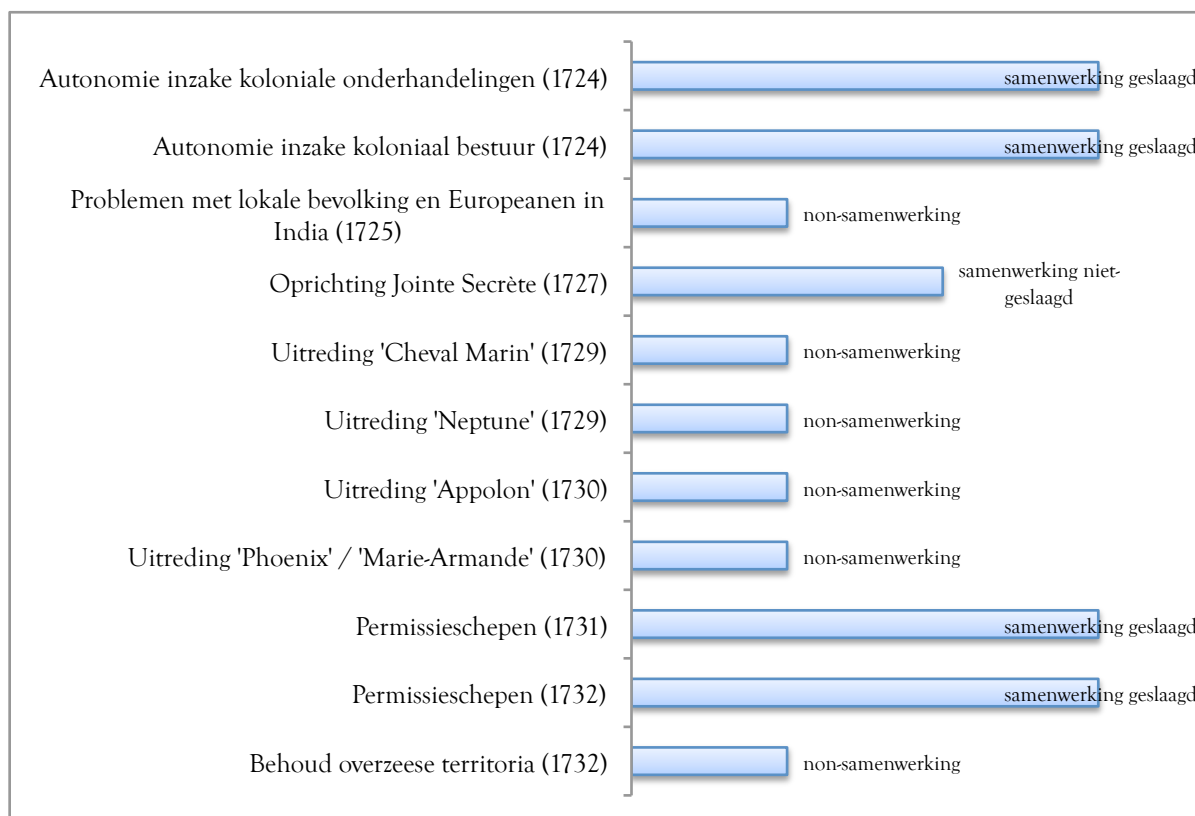

De uitkomst van deze onderzoekscluster was dat er een zeer goede verstandhouding bestond tussen de directieleden en de politieke machthebbers inzake commerciële, fiscale en juridisch-commerciële aspecten die de Compagnie aanbelangden. Wanneer de Compagniedirectie en de aandeelhouders meenden dat er aanpassingen moesten gedaan worden in het oprichtingsoctrooi van de Compagnie, dan verklaarde Wenen zich akkoord om deze aanpassingen door te voeren. Wanneer men vanuit de aandeelhoudersvergadering eist om een gunstig taxatietarief in te voeren, dan geven de Oostenrijkse Bewindvoerders daar - na de nodige argumentatie - gehoor aan. Wanneer er tenslotte juridische geschillen de kop op steken omtrent niet-betaalde thee-aankopen, onterechte taxaties, of inzake fraude, dan kiezen de Oostenrijkse Bewindvoerders consequent de zijde van de Oostendse Compagnie. De juridische procedures waren weliswaar log en sleepten lang aan, al neemt dat niet weg dat de belangen van de Compagnie, tot lang na haar ontbinding, beschermd werden door de Oostenrijkse Bewindvoerders.

Wat de commerciële, fiscale, en juridisch-commerciële aspecten betreft, kan het duidelijk zijn dat er sprake is van een uitermate goede verstandhouding tussen de GIC-directeurs en de Oostenrijkse Bewindvoerders. De desiderata van de GIC werden ingewilligd, en de Compagnie werd op juridisch vlak beschermd door de overheid. In de gevallen waarin de samenwerking niet slaagde, lijken er externe factoren aan het werk te zijn. De niet-geslaagde onderhandelingen met het Prinsbisdom Luik zijn bijvoorbeeld het gevolg van een halsstarrig weigeren van de Luikenaren om tot een akkoord te komen; de Oostenrijkse politieke klasse kon hier blijkbaar geen vuist tegen maken. In een andere casus kreeg het verzet van de directeurs tegen de oprichting van een concurrerende katoendrukkerij geen gehoor bij de Bewindvoerders. In dat geval was er immers sprake van diplomatieke druk uit Bohemen om de octrooiering van deze drukkerij te voltooien.

Overzees-koloniale interactiecluster.

Een volgend speelveld waarbinnen we de interactie tussen de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders analyseerden, was het overzees en koloniaal beleid. De casussen die geanalyseerd werden, hebben allemaal betrekking op diverse aspecten van het koloniaal bestuur en de overzeese handel. Voor elke casus werd nagegaan hoe de samenwerking tussen beide partijen zich liet typeren.

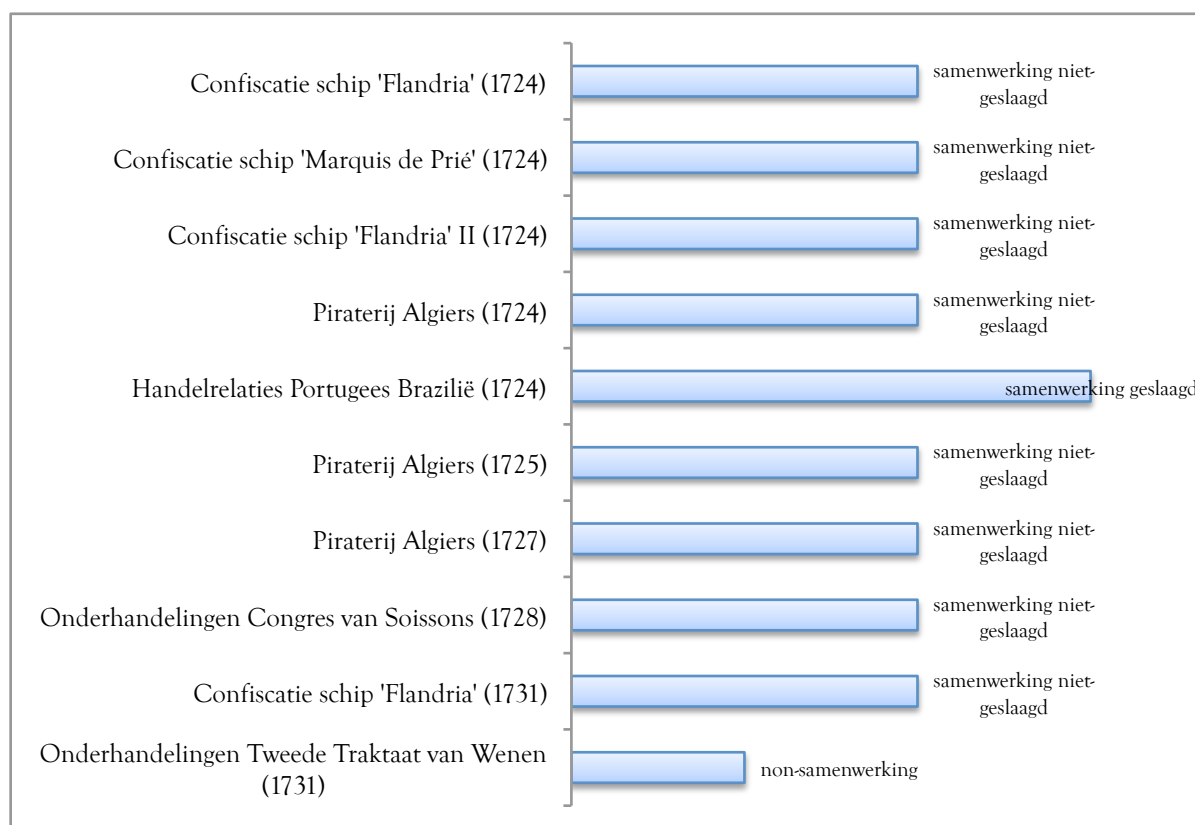

De uitkomst van de analyses in deze cluster is tweeledig. Enerzijds zijn er diverse gevallen waarin de Oostenrijkse Bewindvoerders inspeelden op de desiderata van de GIC-directie. Zo zagen de politieke machthebbers er geen graten in om de volledige onderhandeling omtrent de verwerving van overzeese territoria over te laten aan de Oostendse Compagnie, evenals het bestuur van de factorijen. De Oostenrijkse Bewindvoerders leken daar consequent in te zijn, aangezien ze niet ingrepen in de oorlog die Cobbé ter plekke uitvocht. Tevens zien we een samenwerking tussen de directieleden en de Bewindvoerders inzake de uitreding van de laatste schepen naar de Oriënt, de zogenaamde permissieschepen. Haaks daarop staat de tweede trend in deze cluster, namelijk de terughoudendheid van de politieke klasse om mee te werken aan de illegale uitredingen in 1729 en 1730, evenals de gebrekkige inspanningen van de Bewindvoerders om de overzeese territoria te behouden. De reden van de politieke klasse om zich op deze fronten niet te engageren voor de belangen van de Compagnie, is hoofdzakelijk van diplomatieke aard. De Oostenrijkers hadden sinds de Vredespreliminieren van Parijs (1727) immers het verbod gekregen om zich in te laten met de koloniale handel vanuit de Zuidelijke Nederlanden. Normaliter moesten de directieleden van de Compagnie zich aan dit verbod houden, al kwam daar in de praktijk weinig van in huis. De koloniale handel werd middels diverse illegale constructies voortgezet in de jaren 1729 en 1730, zij het zonder medeweten van de Oostenrijkse Bewindvoerders. Dezelfde redenering gaat op inzake het behoud van de overzeese territoria. Met het

Traktaat van Wenen (1731) werd de koloniale handel vanuit de Zuidelijke Nederlanden definitief en voor altijd verboden. De keizer legt zich neer bij deze bepalingen, en maakt bijgevolg geen aanstalten om zijn overzeese territoria veilig te stellen. De gevallen van non-samenwerking lijken met andere woorden gedetermineerd te zijn door de diplomatieke en politieke constellatie. Karel VI wou de grote maritieme mogelijkheden niet voor de voeten lopen, wat de wisselwerking tussen Compagniedirectie en Bewindvoerders hypothekeerde.

Diplomatieke interactiecluster.

Dit brengt ons naadloos bij de derde cluster die bestudeerd werd, namelijk de wisselwerking tussen GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders inzake diplomatieke bescherming. De Oostendse Compagnie was immers een doorn in het oog van de maritieme grootmachten Groot-Brittannië en de Noordelijke Nederlanden. Met hun pretendenties en drogredenen trachtten zij de Oostendse Aziëhandel voortdurend te ondermijnen. In deze context van politieke en economische afgunst, hoeft het hoegenaamd niet te verbazen dat de GIC-directeurs frequent de diplomatieke bescherming van de Oostenrijkers verzochten. Het al dan niet inzetten van het Oostenrijkse diplomatieke apparaat om de belangen van de Compagnie op het internationale toneel te verdedigen, stond bijgevolg centraal in deze onderzoekscluster. In de casuïstische analyses werd gepeild naar zowel de intentie tot verdediging van de Compagnie-desiderata als de effectieve inwilliging ervan.

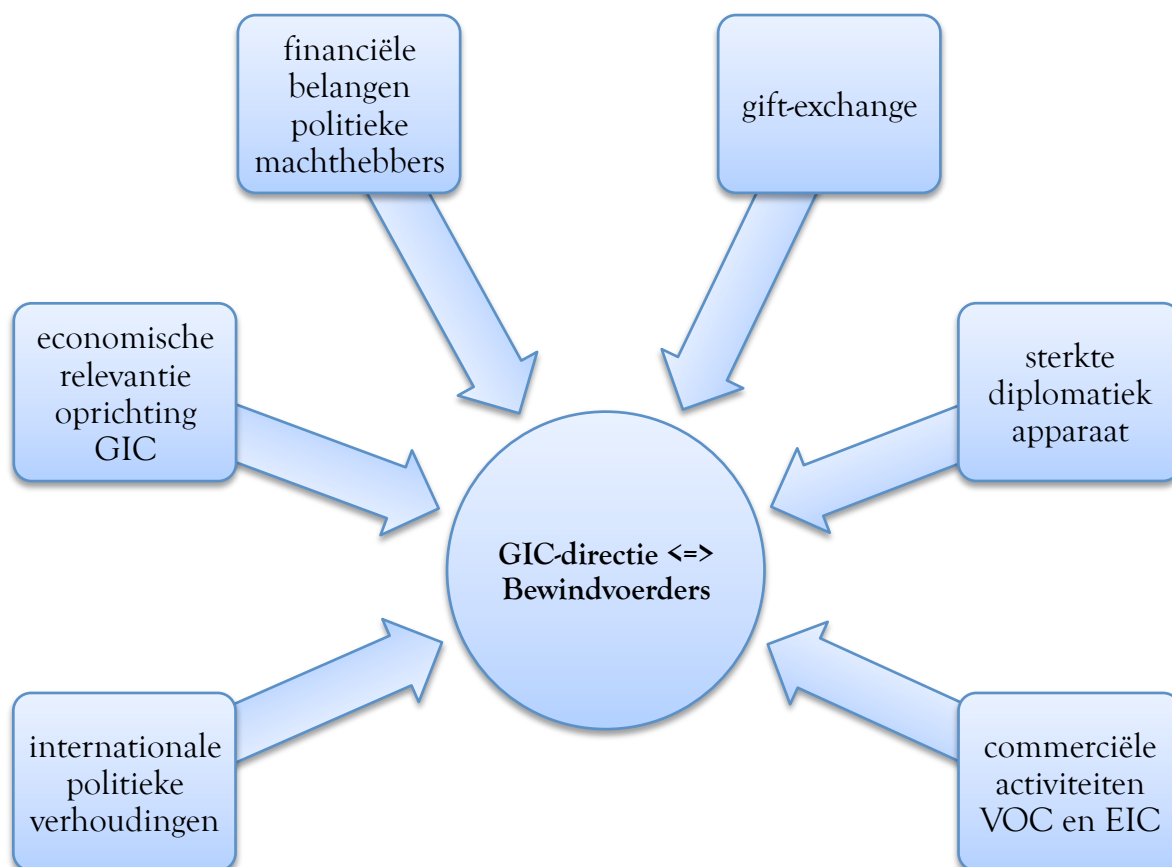
Het viel daarbij op dat er in nagenoeg alle onderzochte casussen sprake was van een intentie tot samenwerking. Wanneer de directeurs om steun verzochten, dan verleenden de Bewindvoerders die ook. Het moet echter gezegd dat de beoogde doelstellingen amper bereikt werden. Dit houdt in dat de

Oostenrijkers hun diplomatieke machinerie effectief wilden inzetten om de belangen van de Compagnie te verdedigen. Desalniettemin moesten de Oostenrijkse diplomaten zo goed als altijd het onderspit delven. Het lijkt er dus sterk op dat het Oostenrijkse diplomatieke netwerk niet sterk genoeg uitgebouwd was om de belangen van de Oostendse Compagnie te beschermen. De wil was er, de resultaten bleven uit.

2. Factoren die de wisselwerking beïnvloeden.

Bovenstaande vaststellingen zijn echter het gevolg van een aantal omgevingsfactoren die een invloed hadden op de wisselwerking tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie. Deze factoren worden hier toegelicht. We moeten hierbij een onderscheid maken tussen interne beïnvloedingsfactoren en externe beïnvloedingsfactoren. De ‘interne beïnvloedingsfactoren’ zijn de factoren die inherent zijn aan de entiteiten ‘GIC-directie’ en ‘Oostenrijkse Bewindvoerders’ an sich, of de factoren die bepalend zijn voor de verstrengeling tussen deze entiteiten. De interne beïnvloedingsfactoren die hier onder de loep genomen worden, zijn (1) de economische relevantie van de Compagnie voor de Oostenrijkse Bewindvoerders, (2) de financiële belangen van de politieke bestuurdersklasse in de Compagnie, (3) het belang van relatiegeschenken tussen de directieleden en de Bewindvoerders, (4) en tenslotte de effectiviteit van het Oostenrijkse diplomatieke apparaat.

Naast deze interne beïnvloedingsfactoren zijn er ook nog de ‘externe beïnvloedingsfactoren’. Dit zijn factoren die de wisselwerking tussen de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders van buitenaf beïnvloeden. Twee factoren zijn hierbij van tel, namelijk (1) de internationale politieke constellatie en (2) de nefaste invloed van de Oostendse Compagnie op de commerciële activiteiten van de VOC en EIC.

Voor elk van deze factoren wordt nagaan hoe ze de interactie tussen de Compagniedirectie en de Oostenrijkse Bewindvoerders determineerden. Op basis daarvan zal uiteindelijk een feedbackmodel uitgewerkt worden dat de wisselwerking Bewindvoerders en GIC-directie conceptualiseert.

Interne factor: economische relevantie van de Compagnie.

De eerste factor die in rekening gebracht moet worden in de wisselwerking tussen Compagniedirectie en de Oostenrijkse Bewindvoerders, is het economisch potentieel van de Oostendse Compagnie. De economische situatie in de Zuidelijke Nederlanden was immers weinig rooskleurig. De vele oorlogsjaren hadden de economie grondig ontregeld. De koopkracht van de stedelijke bevolking was in vrije val door de stijgende huurprijzen, de stijgende voedselprijzen en het constant blijven van de lonen voor ongeschoolde arbeid.⁴⁶⁰ Ook op het platteland was het gemiddeld inkomen van een gezin fiks gedaald door de oorlogssituatie; de frequente misoogsten en daaraan gerelateerde prijsstijgingen versterkten de agrarische crisis nog verder.⁴⁶¹ Alsof dat nog niet genoeg was, rustte er enorme fiscale druk op de Zuid-Nederlandse onderdanen. Dit was een gevolg van de gigantische Zuid-Nederlandse staatsschuld van om

⁴⁶⁰ SCHOLLIERS (E.) & VANDENBROEKE (C.), "Structuren en conjuncturen", pp. 285-289

⁴⁶¹ SCHOLLIERS (E.) & VANDENBROEKE (C.), "Structuren en conjuncturen", p. 295

en bij de 15 miljoen gulden die de Oostenrijkers dienden in te lossen, evenals van de jaarlijkse dotatie van 1.400.000 gulden om de Barrièretroepen te onderhouden.⁴⁶²

Met de internationale handel was het evenmin gunstig gesteld. De tolbarrières in de ons omringende landen zorgden immers voor een artificiële afremming van de goederenexport uit de Zuidelijke Nederlanden.⁴⁶³ De start van de private Aziëhandel had het potentieel om voor een economische stimulus te zorgen, wat zowel de tewerkstelling, de handel als de belastingsinkomsten ten goede zou komen. Desalniettemin leek deze handel zichzelf de das om te doen: naargelang het stijgend aantal private uitredingen, deed zich een daling in de winstmarges voor.⁴⁶⁴ De ontluikende koloniale handel dreigde zichzelf in de voet te schieten, waardoor er een einde zou gekomen zijn aan de enige economische florissante activiteit in de Zuidelijke Nederlanden.

De Oostenrijkse Bewindvoerders troffen met andere woorden een gebied aan met een hoge staatsschuld, een verarmde bevolking, weinig economische dynamiek en een automutilerende Aziëhandel. Om deze situatie om te buigen, dienden de Oostenrijkers grondig in te grijpen in de bestaande economische structuren. Hierbij hadden ze vooral oog voor het potentieel van de Aziëhandel. Ten eerste hoopten de Oostenrijkers een economische relance te bewerkstelligen middels deze Compagnie. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat het oprichtingsoctrooi van de Oostendse Compagnie uitdrukkelijk stipuleert dat de GIC opgericht wordt voor *“le rétablissement du Commerce & de la Navigation, d’ou depend non seulement le bonheur de nos Sujets, mais aussi le bon ordre, & l’augmentation de nos Finances”*.⁴⁶⁵ Het is vooral dankzij de representaties van John Ker van Kersland en John Colebroke aan het Weense hof, dat keizer Karel VI overtuigd raakte van het economisch potentieel van de Zuid-Nederlandse Aziëhandel.⁴⁶⁶

Een economische heropleving bewerkstelligen was slechts één kant van de zaak. Zoals het citaat aantoonde, is het financiële aspect minstens even belangrijk. De Oostenrijkse Bewindvoerders hoopten immers dat de taxaties op deze verhandelde goederen zouden bijdragen tot de afbouw van de staatsschuld in de Zuidelijke Nederlanden.⁴⁶⁷

⁴⁶² BENEDIKT (H.), *Als Belgien Österreichisch War*, p. 10 ; HASQUIN (H.), “De periode van saneringen”, p. 73; LENDERS (P.), “De Zuidelijke Nederlanden”, p. 60; LENDERS (P.), “Instellingen”, p. 407

⁴⁶³ EVERAERT (J.), “Handel”, p. 194

⁴⁶⁴ DEGRYSE (K.), *De Antwerpse fortuinen*, pp. 83-84; PARMENTIER (J.), “Handelaars en supercargo’s”, p. 202; VAN GELDER (K.), *Tien jaar trial-and-error*, p. 288

⁴⁶⁵ UBG, *Lettres Patentes*, prelude: “le rétablissement du Commerce & de la Navigation, d’ou depend non seulement le bonheur de nos Sujets, mais aussi le bon ordre, & l’augmentation de nos Finances, de même que la défense de nos Païs-bas, considerant aussi que ce Commerce ne peut pas être bien établi, & solidement soutenu par des Particuliers, qui le font depuis quelques années sous nôtre Pavillon, & sur nos Passeports; Nous avons jugé nécessaire d’établir & de former une Compagnie generale de Commerce dans nos Païs-Bas” Ook in een pamflet daterend uit 1724 vinden we dit argument terug. Zie: *Lettre a un ami en Hollande au sujet de la nouvelle Compagnie impériale des Indes*, s.l., 1724, p. 8: “SA Majesté faisant une attention gracieuse au représentations réitérées de ses fidèles Sujets, forme après de mûres délibérations, le Projet d’un Commerce aux Indes, comme la ressource presque unique qui puisse les tirer de leur misère & contribuer en quelque façon à l’augmentation de ses Finances, dont le rétablissement doit être si avantageux à la prospérité & au repos de votre Etat”.

⁴⁶⁶ HERTZ (G.B.), “England and the Ostend Company”, in: *The English Historical Review* (vol. 22 nr. 86), Longmans, Green and Co. (Londen), 1907, p. 258; HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, pp. 85-85 en pp. 197-199; JOHN KER OF KERSLAND, *The Memoirs of John Ker, of Kersland in North Britain Esq; Containing His Secret Transactions and Negotiations in Scotland, England, the Courts of Vienna, Hannover and other Foreign Parts. With an Account of the Rise and Progress of the Ostend Company in the Austrian Netherlands*, Londen, 1726, p. 156 en p. 175

⁴⁶⁷ VAN GELDER (K.), *Tien jaar trial-and-error*, p. 283

Naast de Oostenrijkse Bewindvoerders, hadden de Aziëhandelaars ook iets te winnen bij de oprichting van dergelijke geöctrooierde en monopolistische Compagnie. Middels dergelijke constructie kon men het aantal uitredingen immers artificieel beperken, waardoor de winstmarges zouden verhogen.⁴⁶⁸ Beide partijen hadden bijgevolg voordeel bij de oprichting van deze Compagnie. Dit kan ten dele de goede verstandhouding en de geslaagde samenwerking tussen de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders inzake commercieel beleid verklaren.

Interne factor: financiële belangen van de politieke machthebbers.

Een tweede interne factor die vorm geeft aan de interactie tussen de politieke machthebbers en de GIC-directeurs, is de grootte van financiële belangen van de politieke klasse in de Compagnie. Immers, wanneer de machthebbers zelf op grote schaal aandelen bezitten in het bedrijf, dan zullen ze meer geneigd zijn om de Compagnie te privilegiëren. Door bepaalde commerciële en fiscale concessies aan de Compagnie toe te kennen, zou de winstgevendheid van de GIC vergroten, evenals de uitgekeerde dividenden aan de politieke machthebbers.

Om een idee te krijgen van de financiële belangen die de politieke klasse had in de Oostendse Compagnie, werden de aandelenboeken van de GIC onderzocht.⁴⁶⁹ Deze boeken geven voor de 6000 aandelen een overzicht van wie op welke moment welke aandelen in zijn bezit had. Bij de aandeelhouders die een politiek ambt bekleedden, staat bovendien vermeld over welk ambt het gaat. Hierdoor is het relatief makkelijk om na te gaan hoe sterk het ‘politieke establishment’ vertegenwoordigd was in de Compagnie. Ook aandeelhouders met een religieus ambt krijgen een vermelding achter hun naam. De overige investeerders zijn allemaal particulieren. Wanneer we op drie cruciale tijdstippen⁴⁷⁰ de hoeveelheid aandelen per categorie nagaan, dan komen we tot volgende numerieke verdeling:

Jaar / categorie	Politieke establishment	Religieuzen	Particuliere investeerders	Totaal
1723	1471	68	4461	6000
1727	1332	101	4567	6000
1731	856	136	5008	6000

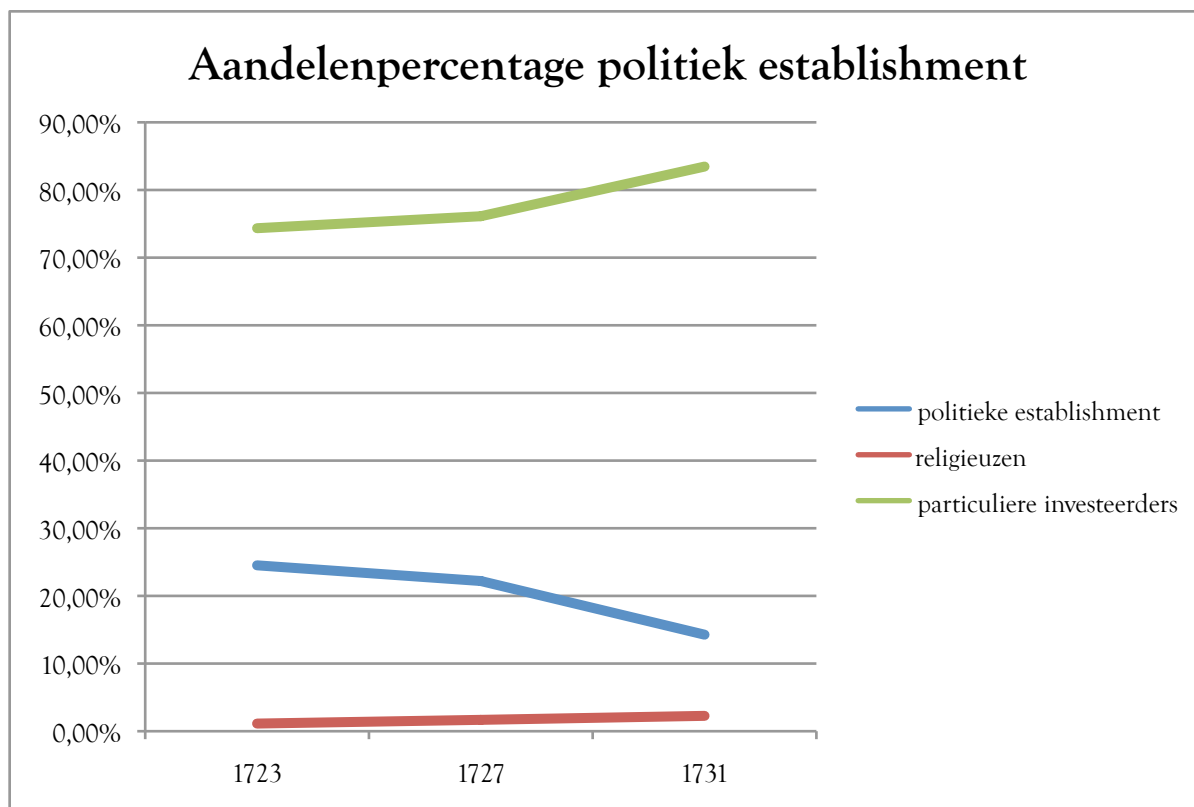
Tabel 12: aantal aandelen per aandeelhouderscategorie (Bron: JB op basis van GIC 5837 t.e.m. GIC 5846)

Wat in eerste instantie opvalt, is dat het zwaartepunt van de aandeelhouders zich bij de particulieren situeert, id est individuen die geen publiek of religieus ambt bekleden. Een procentuele benadering van deze gegevens, resulteert in onderstaand grafisch verloop:

⁴⁶⁸ PARMENTIER (J.), *Oostende en Co.*, p. 4

⁴⁶⁹ SAA, GIC 5837 t.e.m. GIC 5846

⁴⁷⁰ Deze tijdstippen zijn uiteraard niet lukraak gekozen, het gaat om cruciale momenten in de bestaansgeschiedenis van de Compagnie. Het eerste meetpunt is 1 september 1723, id est het moment waarop men zich kon inschrijven op de Compagnie-aandelen. Het tweede meetpunt is 31 mei 1727, het moment waarop de Oostendse Compagnie voor de eerste keer ontbonden werd. Het derde en laatste meetpunt van de steekproef is 16 maart 1731, het moment waarop de commerciële activiteiten van de Compagnie definitief ontbonden werden.

Afbeelding 10: Financieel belang van het politiek establishment in de Compagnie (Bron: JB op basis van GIC 5837 t.e.m. 5846)

Een vergelijking tussen de aandeelhoudersstructuur anno 1723 en anno 1727 leert ons dat er weinig structurele wijzigingen zijn in de financiële machtsverhoudingen. De private investeerders blijven met een controle over drie kwart van de aandelen de belangrijkste groep binnen de aandeelhoudersstructuur van de GIC. Hun belang neemt lichtjes toe, dit ten nadele van de aandeelhouders met een politiek mandaat. Het politieke establishment is dus zeker niet de voornaamste groep binnen de Oostendse Compagnie, al valt ze zeker niet te verwaarlozen: de politieke elite blijft immers een kwart van de aandelen controleren in de eerste helft van de Compagniegeschiedenis. De aandeelhouders met een religieus ambt zijn de kleinste groep, en kunnen gezien hun beperkte financiële belangen in de Compagnie als 'irrelevant' beschouwd worden.

Tussen 1727 en 1731 doen zich echter een aantal structurele veranderingen voor. Het politieke establishment lijkt haar aandelen voor een groot deel gedumpt te hebben tegen 1731, waardoor hun procentueel belang in de aandeelhoudersstructuur daalt tot 14%. De groep die hier het meeste voordeel uit haalt, zijn de particulieren: zij vertegenwoordigen op het moment van de ontbinding een financieel belang van maar liefst 83% in de Compagnie. Het belang van de religieuzen groeit eveneens aan, maar is nog steeds van marginale aard.

Bovenstaand cijfermateriaal toont duidelijk aan dat de politieke klasse niet de voornaamste aandeelhoudersgroep in de Oostendse Compagnie was, al zijn ze zeker niet te verwaarlozen. In de beginjaren vertegenwoordigden zowel de 'Oostenrijkse' topfunctionarissen als de Zuid-Nederlandse politieke elite een gezamenlijk belang van ongeveer 25% in de Compagnie. Gezien haar grote financiële belangen in de Compagnie, had de politieke klasse er zelf baat bij om in te spelen op de desiderata van

de GIC-directeurs en diverse concessies toe te kennen aan de Compagnie. Dergelijke privileges zouden immers de rendabiliteit van de Compagnie verhogen, wat zou resulteren in hogere dividenden.

Na mei 1727 treedt er een daling op in de financiële belangen van de politieke elite in de GIC. De impact hiervan op de wisselwerking tussen beide partijen bleef echter beperkt. De politieke elite was met een controle over 14,27% van de aandelen nog steeds een machtsfactor van belang binnen de GIC. De Bewindvoerders blijven dan ook baat hebben bij een winstgevende Compagnie; dit kan bereikt worden door het commercieel beleid af te stellen op maat van de Compagnie. De casuïstische analyses bevestigen dit gegeven: inzake commercieel, fiscaal en commercieel-juridisch beleid blijven de Bewindvoerders na 1727 immers de desiderata van de Compagniedirectie inwilligen.

De grote financiële belangen van de politieke elite in de Compagnie hebben met andere woorden een positieve impact gehad op de wisselwerking tussen de Bewindvoerders en de GIC-directie. De politieke machthebbers speelden in op de desiderata van de GIC-directeurs omtrent de lagere taxaties, de venditieplaatsen, de kapitalisatie, en dies meer. Hun drijfveer hiertoe is dat de begunstiging van deze rekwesten de winstgevendheid van de Compagnie zou vergroten. Uiteraard kwamen die winsten – in de vorm van dividenden – voor een groot deel toe aan de politieke machthebbers die Compagnie-aandelen in hun bezit hebben. Zelfs na de daling van hun aandelenpercentage, blijft het belang van de politieke klasse in de GIC aanzienlijk. Parallel daarmee blijft de commerciële samenwerking tussen beide partijen opperbest. De sterke financiële vertegenwoordiging van de politieke machthebbers binnen de Compagnie had bijgevolg een bestendigend effect op de goede verstandhouding inzake commerciële, fiscale en commercieel-juridische aspecten.

Interne factor: het belang van ‘gift-exchange’.

Een derde interne factor die een impact heeft op de wisselwerking tussen de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders, is van materialistische aard. Uit de bronnen blijkt immers dat er sprake was van een heuse ‘geschenkcultuur’ tussen directie en politieke machthebbers. Meer bepaald verdeelden de directieleden diverse cadeaus – onder het mom van relatiegeschenken – aan cruciale personata van het Oostenrijkse politieke establishment, dit omwille van zogenaamde ‘bewezen diensten’. We kunnen deze geschenkcultuur inpassen binnen wat men in de antropologie ‘do ut des’ noemt. Het ‘do-ut-des’-principe (ook wel gekend onder de naam ‘gift exchange’) houdt in dat de ene partij iets geeft teneinde iets van de andere partij te ontvangen.⁴⁷¹ De directieleden horen hier duidelijk tot de ‘gevende’ partij: zij schenken op regelmatige tijdstippen diverse koloniale waren aan voornamelijk politieke beampten; deze beampten behoren tot de ‘ontvangende’ partij. Het zou fout zijn deze giften als de veruitwendiging van vriendschappelijke relaties te beschouwen (hoewel dat in de epistels consequent zo wordt voorgesteld). De ware toedracht van de geschenkcultuur in onze onderzoekscontext, is dat de ‘gever’ (GIC-directie) een gunst zou verwerven van de ‘ontvanger’ (Oostenrijkse Bewindvoerders), zoals commerciële gunstmaatregelen en belangenbehartiging van andere aard.⁴⁷²

⁴⁷¹ Dit principe werd voor het eerst uitgebreid toegelicht door de Franse antropoloog Marcel Mauss. Hij stelt dat het mechanisme van geven – ontvangen – teruggeven één van de fundamentele vormen van de maatschappelijke sociale interactie. Zie: MAUSS (M.), “Essai sur le don. Forme et raison de l’échange dans les sociétés archaïques”, in: *l’Année Sociologique* (vol. 1), Presses Universitaires de France (Parijs), 1924, pp. 149-279

⁴⁷² Dit wordt geïllustreerd door de instructie die GIC-directeur Pietro Proli ontving van de overige directeurs gedurende zijn deputatie aan het Weense hof. Hij krijgt immers de opdracht om op zoek te gaan naar personen die de belangen van de Compagnie kunnen behartigen en daar de nodige geschenken tegenover te stellen: SAA, GIC 5578, *Particuliere Instructien voor*

Binnen de Oostendse Compagnie valt vooral de intensiteit op waarmee geschenken aan de politieke elite overgemaakt werden. Hierdoor kunnen we gewag maken van een geïnstitutionaliseerd do-ut-des-mechanisme. Het gaat immers om een erg recurrent gegeven. Daarnaast gebeurde de ‘gift exchange’ op zeer beredeneerde wijze: gedurende de vergaderingen van de directeurs werd bijvoorbeeld bepaald aan wie geschenken gegeven werden en ter waarde van welk bedrag.⁴⁷³ De recurrentie enerzijds en de beredeneerdheid anderzijds zijn solvabele argumenten om deze geschenkcultuur het predicaat ‘geïnstitutionaliseerd’ toe te dichten.

In de bestudeerde correspondentie van de GIC-directeurs wordt deze praktijk enkele keren duidelijk naar voor geschoven. In de neerslag van een vergadering van het directiecomité in 1728 wordt bijvoorbeeld een overzicht gegeven van de geschenken en hun waarde die in dat jaar aan het hof werden overgemaakt.⁴⁷⁴ Deze lijst, die hier is samengevat, kan hierbij als illustratie dienen:

Persoon	Geschenken ter waarde van... (fl.)
Maria-Elisabeth	5341
- thee:	888
- zijde:	1248
- porselein:	850
- andere:	2355
Grootmeester Visconti	1984
Vrouw van Visconti	1256
Markies van Rialp	2556
Secretarissen Rialp	196
TOTAAL	11353

Tabel 13: Overzicht geschenken gegeven aan het hof in 1728 (bron: SAA, GIC 5613)

Dit louter indicatieve overzicht geeft aan wie de giften van de GIC-directie ontving. Het gaat hierbij telkenmale om cruciale pionnen uit de Oostenrijkse administratie. De kroon wordt uiteraard gespannen door de landvoogdes. Door haar gunstig gezind te houden, hoopte men (zelf in het post-1727 tijdperk) de belangen van de Compagnie te kunnen vrijwaren. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat de landvoogdes op regelmatige tijdstippen de ontvangster was van geschenken uit het Verre Oosten en

D'Heer P. Proli ghedeputeerde van wegens de Generale Indische Compagnie bij Sijne Keijserluycke Majesteijt, folio 2-3 (30.06.1724): “En alsoo ten uijterste noodtsaekelijck is dat de Compagnie gheinformeert sij, van t’ghene omtrent haere belanghen aen ‘tKeijserleijck Hof passerende [...] noodigh heeft een persoon van grootere distinctie en die wat diepere Kennisse van de Saeken heeft, Soo wordt d’heer Proli gheautorsiseert om dusdanigh persoon aen het Hof van Weenen trachten te ontdecken, en aen den Selven bij provisie voor een jaer te beloven een appointment niet Excederende de Somme van hondert pistolen.”

⁴⁷³ Louter ter illustratie volgende beknopte passages uit SAA, GIC 5676, *Resolutien te nemen op de naervolgende posten*, folio 15-16 (?.10.1725). Agendapunt 15 stelt dat er cadeaus gedaan moeten worden ten voordele van de Compagnie: “Dhr. Hume t’ autoriseren tot het doen van presenten ten voordeele van de Compag[nie]” (folio 15). Agendapunten 16 en 17 behandelen dezelfde materie: “Over een present te doen van dertigh a viertigh ducaten”, met daarnaast de vermelding van “Don Carlos de Doncq” onder punt 16 en “Sr. Dujardin” onder punt 17.

⁴⁷⁴ SAA, GIC 5613, *Etats des presents fait en 1728*, geen foliëring (?.?.?.1728)

India.⁴⁷⁵ De naam van Visconti verschijnt evenzeer in het lijstje. Hij was een telg uit één van de meest illustere Lombardische families. In zijn hoedanigheid van Grootmeester stond hij zeer dicht bij de landvoogdes en kon hij sterk doorwegen op haar beleid. In feite mogen we hem daardoor met een eerste minister vergelijken; hij werd niet voor niets het “*alter ego*” van de landvoogdes genoemd.⁴⁷⁶ Ook zijn vrouw ontving regelmatig geschenken van de Compagniedirectie.

De Markuis van Rialp duikt eveneens op in het lijstje. Deze van oorsprong Catalaanse edelman was actief in het Spaanse Staatssecretariaat en deed dienst als tussenpersoon tussen Hoge Raad voor de Nederlanden en de keizer. Hij behoorde tot één van de ‘favori’ van Karel VI.⁴⁷⁷ Vanuit deze vertrouwenspositie kon hij de nodige invloed op de keizer uitoefenen. Rialp staat geboekstaafd als een groot voorstander van een maritieme ontwikkeling van de Noordzeeprovincies.⁴⁷⁸ De combinatie van enerzijds een voorstander van een maritiem beleid en anderzijds zijn vertrouwensfunctie jegens de keizer, maakten van Rialp de uitgelezen figuur om middels geschenken te vriend te houden. Op die manier hoopt de directie de belangen van de GIC te vrijwaren. Naast de giften uit bovenstaande tabel, was Rialp evenzeer de regelmatige ontvanger van staaltjes met gearriveerde exotische goederen.⁴⁷⁹ Eveneens ontving hij op regelmatige basis pistolen op kosten van de Compagnie. In 1724 krijgt hij deze ter ‘bedanking’ van de GIC-directie.⁴⁸⁰ In 1733 herhaalt dit fenomeen zich: Rialp verkrijgt 60 geweren en 3.000 gulden aan cadeaus, dit als bedankje voor bewezen diensten.⁴⁸¹

Naast de personen die aangestipt worden in bovenstaand lijstje, zijn er nog andere recipiënten van GIC-geschenken. De Oostendse gouverneur Del Campo ontvangt in 1733 bijvoorbeeld 50 geweren “*pour les Services rendus au depart des derniers Vaisseaux, et à l’arrivée du Duc de Lorraine*”.⁴⁸² Ook aan Jean-Baptiste Pujadiez, de GIC-agent in Wenen, worden frequent goederen uit het Verre Oosten aangeboden.⁴⁸³

⁴⁷⁵ Zie bijvoorbeeld de kist met thee die ze in 1733 cadeau kreeg van het directiecomité: SAA, GIC 5674, *Résolutions prises par Messieurs les Directeurs et auditeurs des Comptes de la Compagnie des Indes, députés par le corps pour diriger la vente d’Ostende du 25 au 30 octobre 1733*, folio 77 (25.10.1733)

Zie eveneens: LAUDE (N.), *La Compagnie d’Ostende*, p. 74

⁴⁷⁶ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 438; LENDERS (P.), “De Zuidelijke Nederlanden”, p. 66-67

⁴⁷⁷ MORTIER (R) & HASQUIN (H.), eds., “La haute administration”, p. 49; ZEDINGER (R.), *Die Verwaltung der Österreichischen Niederlande*, p. 25-26 en p. 40

⁴⁷⁸ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 103

⁴⁷⁹ Wanneer de eerste schepen uit het Oosten op de Oostendse kade arriveren, worden aan de Markies een aantal staaltjes met koloniale waren opgestuurd: SAA, GIC 5579, *25 Juin 1728. Sur le choix de Sr. Proli agréé par S.M. et certain effets qu’on lui a adressé*, folio 407-408, (25.06.1728): “Nous avons pris la liberté d’adresser à V.E. une Caisse, contenant quelques petites choses de nos retours, selon la note ci-jointe, nous Esperons qu’à L’arrivée des premiers Vaisseaux, nous en aurons de meilleurs, et qui soient plus dignes de lui être présentées, et nous la supplions entre tems d’avoir La bonté d’agréer cette bagatelle comme une marque du parait devouement avec lequel nous avons l’honneur d’être”.

⁴⁸⁰ SAA, GIC 5578, *Particuliere Instructien voor D’Heer P. Proli ghedeputeerde van wegens de Generale Indische Compagnie bij Sijne Keijserlycke Majesteijt*, folio 2-3 (30.06.1724): “versoecken de Continuatie van Sijne Protectie bij S.K. en C. M. en uijt herckentnisse van Sijne ghedaene diensten, presenteren aan den Selven Markies [van Rialp] ene somme van duisent Pistolen uijt den naem van de Directeurs en Compagnie, met versoek dit als een teken van hare ghenegentheijt in danck te willen nemen [...] aen den Selven Marquis te sullen beraelen vijftigh pistoelen per ieder Schip dat de Compagnie uijt senden sal”

⁴⁸¹ SAA, GIC 5674, *Resolution du 8 octobre 1733*, folio 69 (10.10.1733)

⁴⁸² SAA, GIC 5674, *Résolutions prises par Messieurs les Directeurs et auditeurs des Comptes de la Compagnie des Indes, députés par le corps pour diriger la vente d’Ostende du 25 au 30 octobre 1733*, folio 77 (25.10.1733)

⁴⁸³ SAA, GIC 5579 *22 xbre 1733. Lettre au Marquis de Prié*, folio 424-425 (22.12.1733): “nous puissions trouver des occasions de lui donner des marques de notre respectueux devouement Nous avons adressé à Mr Le Secretaire Puia neuf pieces de Pequins peints, et quelque peu de porcelaine & Thée arrives avec le dernier navire de la China pour être présentés à V.E. que nous supplions de bien vouloir agréer cette petite bagatelle”.

Keizerlijk secretaris Kurtz behoorde eveneens tot de ontvangers van geschenken, namelijk pistolen, voor zijn onvoorwaardelijke inzet “in t’obtinieren van t’Octroy”.⁴⁸⁴

Door aan strategisch uitgekozen personen op regelmatige basis geschenken te geven, tracht de GIC-directie de cruciale pionnen van het politiek establishment te vriend te houden. Deze vaststelling is cruciaal om te begrijpen waarom de Compagnie diverse commerciële en fiscale privileges kreeg: verscheidene topambtenaren werden middels diverse geschenken warm gemaakt voor de belangen van de Compagnie. ‘Gift exchange’ is met andere woorden een factor die zeker een invloed heeft op de wisselwerking tussen de Compagniedirectie en de Oostenrijkse Bewindvoerders.

Interne factor: de structurele zwakte van het diplomatiek apparaat.

De vierde en laatste interne factor die doorweegt op de interactie tussen de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders, is de interne zwakte van het Oostenrijkse diplomatieke apparaat. In hoofdstuk 2 van de scriptie werd er reeds gewezen op de Britse en Noord-Nederlandse afgunst jegens de Oostendse koloniale handel. De GIC-directeurs achtten het bijgevolg noodzakelijk om regelmatig de hulp in te roepen van de Oostenrijkse diplomatieke machinerie, teneinde de handelsactiviteiten te beschermen tegen de diverse aanvallen uit Brits-Nederlandse hoek.

Uit de casuïstische analyses kwamen hieromtrent twee vaststellingen naar boven. Een eerste vaststelling is dat er een heleboel casussen zijn waarbinnen de Oostenrijkse Bewindvoerders weliswaar hun diplomatieke contacten hanteerden om de belangen van de Compagnie veilig te stellen, maar daar niet in slaagden. Voorbeelden hiervan zijn de affaires omtrent de gekaapte schepen, de problemen met de Algerijnse piraten, en de onderhandelingen in Soissons. Een tweede vaststelling is dat er in de casussen met een non-samenwerking tussen beide partijen vaak een diplomatieke bepaling aan de basis ligt van deze ontbrekende intentie tot coöperatie. Voorbeelden daarvan zijn het verbod op uitredingen na mei 1727, de weigering om de overzeese territoria te behouden na 1731, etcetera. In deze gevallen legden externe factoren, hoofdzakelijk Engeland en de Noordelijke Nederlanden, nefaste diplomatieke bepalingen op aan de Oostenrijkers. Deze werden door Wenen slaafs gevolgd.

De niet-geslaagde inschakeling van het diplomatieke netwerk enerzijds en het opdringen van diverse diplomatieke bepalingen door buitenlandse mogendheden anderzijds, heeft in de loop van dit thesisonderzoek het vermoeden gevoed dat het Oostenrijkse diplomatieke apparaat inherent zwak was, en geen vuist kon maken tegen andere mogendheden. Niet enkel de maritieme mogendheden maakten hier gebruik van, maar ook de Ottomanen inzake de Algerijnse piraten en de Luikenaren inzake de zestigste denier maakten hier gebruik of misbruik van, naargelang het perspectief.

Drie elementen ondersteunen de theorie dat het Oostenrijkse diplomatieke apparaat te zwak stond in de toenmalige internationale constellatie om de belangen van de Oostendse Compagnie te verdedigen. Eerstens bemerken we een traagheid bij de inschakeling van dit apparaat. De afhandeling van de problemen omtrent de gekaapte pre-Compagnieschepen of inzake de Algerijnse piraten illustreren dit.

⁴⁸⁴ SAA, GIC 5578, *Particuliere Instructien voor D’Heer P. Proli ghedeputeerde van wegens de Generale Indische Compagnie bij Sijne Keijserluycke Majesteijt*, folio 2-3 (30.06.1724): “betaelen de Somme van twee hondert pistolen aen den heer Brouckhausen, en ghelijcke Somme van tweehondert pistolen aen D’heer Kürtz uijt Consideratie van alle diensten ghedaen in t’obtinieren van t’Octroy”

In deze casussen verzochten de aandeelhouders en de GIC-directeurs de inschakeling van het diplomatieke netwerk om de belangen van de Oostendse Compagnie te behartigen. De eerste aanvraag hiervoor dateert van juni 1724.⁴⁸⁵ Na ongeveer 9 maanden lijkt er nog steeds geen vooruitgang in deze casussen merkbaar, waardoor de aandeelhouders en de GIC-directeurs zich genoodzaakt zagen hun rekwesten te herhalen.⁴⁸⁶ De traagheid van de Oostenrijkse diplomatie is dus een eerste ondermijnende factor.

Een tweede inherent probleem waarmee het diplomatieke netwerk geconfronteerd werd, is de beperkte effectiviteit van haar handelingen. Immers, eenmaal de diplomatieke bureaucratie zich in werking zette, wordt het verhoopte resultaat amper bereikt. In casu het gekaapte schip de 'Flandria' raakte men na zeven jaar aan de onderhandelingstafel met de Britten, om uiteindelijk met lege handen terug huiswaarts te gaan.⁴⁸⁷ De onderhandelingen met de Ottomaanse bureaucratie omtrent de Algerijnse piraten hebben op termijn weliswaar tot een akkoord geleid, al liep men noch in Constantinopel noch in Algiers warm voor de concrete uitvoering van het navigatie-akkoord. De Oostenrijkers slaagden er niet in om hun wil op te leggen.⁴⁸⁸ Ook in casu de onderhandelingen te Soissons was er veel sprake van 'goodwill' langs Oostenrijkse zijde, al moest men opnieuw het onderspit delven tegen de maritieme mogendheden.⁴⁸⁹ De effectiviteit van het Oostenrijkse diplomatieke apparaat laat met andere woorden te wensen over.

Een derde en laatste probleem waarmee de Oostenrijkse diplomatie te kampen had, was de slechte communicatie en het gebrekkig geschoold diplomatiek personeel. Sinzendorfs frustratie gedurende de

⁴⁸⁵ SAA, GIC 5578, *Representations faites a S.M. Imp. et Cat. a Vienne par les deputés de la Compagnie*, folio 16 (30.06.1724): "parce qu'elles n'ont pas encore été obligés de reparer les Iniustices criantes faittes aux Interessés dans le vaisseaux le Marquis de Prie pris sur les Côtes de Guinée des l'année 1719 dans celui nommé Flandria arreté a Amsterdam sous pretexte qu'il etoit destiné pour Ostende et de la vers les Indes, et finalement dans un autre nomme de meme Flandria pris a Bencota dans L'Isle de Sumatra". Zie tevens: SAA, GIC 5578, *Refelxions sur les articles de Memoire que les Deputez de la Compagnie Autrichienne des Indes ont eu l'honneur de presenter à sa M.I et C.*, folio 31 (30.06.1724); SAA, GIC 5670, *Décret du 30 décembre 172*", folio 37 (30.12.1724) en SAA, GIC 5815, *Copie authentique du Decret du 30 Decembre 1724 qui regle cinq points presentés a S.M. sur le desinterressement des vaisseaux d'Ostende, sur la cession des factories, sur les instances a la port en Portugal, sur la commision des directeurs et sur le port d'Ostende*, geen foliëring (30.12.1724). Omtrent de Algerijnse piraten, zie: SAA, GIC 5578, *Representations faites a S.M. Imp. et Cat. a Vienne par les deputés de la Compagnie*, folio 19 (30.06.1724): "Elle [la direction de la Compagnie] est suppliée avec le plus parfait respect de vouloir prevenir les insultes de Pirates de Barbarie soit par un traicté ou de la manière la plus conforme a sa Gloire et de vouloir faire continuer les Instances par son Residence a Constantinople". Zie tevens: SAA, GIC 5602, *Instructien voor d'heeren Van Kessel en Proli ghedeputeerden van weghens d'assemblee Generael der Generaele Indische Compe. gehouden tot Antwerpen de 7 en 7 8ber 1723 om te doen deselfs representatien bij S.K. en C.M.*, geen foliëring (?!?!1723); SAA, GIC 5602, *Lettre des Directeurs a l'Empereur*, geen foliëring (?!?!1724) en SAA, GIC 5602, *20 7bre 1724. Lettre de Pietro Proli aux Directeurs*, geen foliëring (20.09.1724)

⁴⁸⁶ SAA, GIC 5579, *Lettre du 23 mars 1725 à l'Empereur*, folio 9 (23.03.1725): "que V.S.M. ne soit servie d'ordonner à ses ministres de faire des diligences plus efficaces envers les souverains mêmes, et de n'en point cesser jusques à ce qu'on ait obtenu une juste reparation et indamnité". Voor het antwoord van de keizer, zie: SAA, GIC 5815, *Copie authentique du Decret du 30 Decembre 1724 qui regle cinq points presentés a S.M. sur le desinterressement des vaisseaux d'Ostende, sur la cession des factories, sur les instances a la port en Portugal, sur la commision des directeurs et sur le port d'Ostende*, geen foliëring (30.12.1724). Voor het aandringen van de directieleden op een snellere afhandeling van de kwestie bij de Marquis de Rialp, zie: SAA, GIC 5594, *13 Juin 1725. Lettre du Marquis de Rialp aux Directeurs*, folio 56v (13.06.1725): "A l'égard des vaisseaux pris ci-devant par les Anglois et Hollandois, je solliciterai de S.M. le renouvellement de ses ordres pour obtenir une juste satisfaction"

⁴⁸⁷ THIELEMANS (F.), *Louis Bernaert*, pp. 137-143

⁴⁸⁸ SAA, GIC 5594, *16 Novembre 1727. Alger, Passeports & ratifications*, folio 94r (16.11.1727): "Comme S[a] Maj[es]té Imp[er]iale nous a marqué par sa Depeche du 1e de ce mois que la Regence d'Alger fait difficulté de ratifier et d'observer le Traité conclu en son nom avec la dite Republique, du contenu de vous etes deja informez, ne voulant accorder que six Passeports pour des Vaisseaux d'Ostende". Voor het antwoord van de directieleden aan landvoogdes Maria-Elisabeth hierontrent, zie: SAA, GIC 5579, *22 novembre 1727. Ratification D'alger*, folio 83 (22.11.1727): "Nous avons reçu la depeche que V.A.S. a daigné nous adresser le 16 de ce mois pour nous faire connaitre la difficulté que fait la Regence D'alger de certifier et d'observer le traité conclu avec elle au nom de S.M.I. et C."

⁴⁸⁹ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 439, en 452

onderhandelingen in Soissons illustreert dit; hij klaagt immers het ontbreken van degelijke instructies uit Wenen aan.⁴⁹⁰ Daarbij komt nog eens dat de Oostenrijkers hun falend diplomatiek personeel halsoverkop moesten vervangen in de loop van dit Congres, wat indicatief is voor zowel de slechte voorbereiding als uitvoering van de onderhandelingen.⁴⁹¹ Eveneens indicatief voor de slechte werking van de Oostenrijkse diplomatie, is het feit dat Louis Bernaert tijdens de onderhandelingen omtrent de Flandria in Londen geen beroep kon doen op Oostenrijkse diplomaten; zij hadden immers andere verplichtingen.⁴⁹²

De traagheid van de Oostenrijkse diplomatische kanalen, hun lage effectiviteit en gebrek aan communicatie, organisatie en visie hypothekeerden de werking van de Oostenrijkse diplomatie, en daarmee ook de mate waarin de Oostenrijkers hun Oostendse Compagnie op het internationale schouwtoneel konden beschermen. Er zijn echter noch andere factoren die de falende diplomatie helpen te verklaren, al zijn deze factoren van buitenaf afkomstig. Zo moeten we in de zoektocht naar het 'waarom' van de gefaalde diplomatie enerzijds rekening houden met de internationale politieke situatie die absoluut niet in het voordeel van de Oostenrijkers was. Anderzijds speelt de afgunst van de EIC en VOC jegens de Oostendse Compagnie eveneens een primordiale rol in het 'falen' van de Oostenrijkse diplomatie.

Externe factor: de internationale politieke constellatie.

Naast de interne factoren die vormgeven aan de wisselwerking tussen de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders, zijn er ook een aantal externe factoren die een invloed hebben op de verhouding tussen deze beide partijen. Zo wordt de mate waarin de Oostenrijkse Bewindvoerders willen inspelen op de desiderata van de Compagniedirectie, of de gedrevenheid waarmee de Bewindvoerders de Compagnie willen beschermen, grotendeels gedetermineerd door de internationale politieke constellatie. Het werd in de loop van deze studie immers duidelijk dat de Oostenrijkers in hun doen en laten beperkt werden door wat de overige grote mogendheden hen toelieten. Vooral de Britten en de Republiek hadden een nefaste invloed op de internationale politieke beweegruimte van de Oostenrijkers.

Desalniettemin was deze Anglo-Bataafse tegenwerking een recent gegeven. Ten tijde van de Spaanse Successieoorlog is er immers nog sprake van een Brits-Staats-Oostenrijks samenwerkingsverband, dit tegen de Frans-Spaanse Bourbondynastie, die plotsklaps een groot deel van West-Europa onder controle had. De coöperatie tussen de Britten, Noord-Nederlanders en Oostenrijkers was echter niet veel meer dan een verstandshuwelijk, waarin ieder zijn eigen belangen veilig probeerde te stellen. Echter, met de Oostenrijkse belangen werd door Groot-Brittannië en de Republiek zelden rekening gehouden. Het gevolg was dat de Oostenrijkers al gauw geïsoleerd raakten van de twee overige mogendheden.⁴⁹³ De Britten en Staatsen hadden immers een 'masterplan' voor de Zuidelijke Nederlanden; de Oostenrijkers

⁴⁹⁰ SAA, GIC 5579, *Extrait des Lettres délivrées a S.E. le grand maistre de Londres le 26 avril 1729*, folio 572 (26.04.1729): "J'avois demandé des instructions a Vienne pour me servir de guide, et qu'on pouvoit comme pressure des conditions la plus dures dont je me fais a fort de les faire approuver, parce qu'il y avoit alors de la disposition, mais au lieu de tout cela on me laisse en blanc, et on change tout a fait de batterie, de maniere qu'apresent nous ne sommes plus a tems"

⁴⁹¹ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, pp. 443-444

⁴⁹² THIELEMANS (F.), *Louis Bernaert*, pp. 137-143

⁴⁹³ VAN GELDER (K.), *Tien jaar trial-and-error*, p. 28

pasten niet in dat plan. Eerstens waren de Anglo-Bataafse aspiraties van territoriale aard: zowel Londen als Den Haag stonden niet bepaald te popelen om de strategische Zuidelijke Nederlanden in handen van de Bourbons te zien vallen. Ten tweede wensten Groot-Brittannië en de Republiek hun commerciële belangen in de Zuidelijke Nederlanden veilig te stellen.⁴⁹⁴ Pas wanneer de Anglo-Bataafse alliantie zekerheid verwerft omtrent haar commerciële en territoriale positie in de Zuidelijke Nederlanden, zijn ze bereid de macht over te dragen aan de Oostenrijkers. De Zuidelijke gewesten waren hierdoor Oostenrijks geworden, al werd Karel VI continu in zijn handelingen beknot door de Brits-Hollandse bemoeizucht. Op het politieke toneel worden de Oostenrijkers bijgevolg geconfronteerd met een ontembare bemoeizucht, afkomstig van over het Kanaal en voorbij de Moerdijk. De commerciële successen van de Oostendse Aziëhandel en de Oostendse Compagnie zullen dit alleen maar versterken. Bemoeizucht werd vanaf dan gecombineerd met afgunst, waardoor Oostenrijk zich het vijandschap van Europa's machtigste naties – Groot-Brittannië en de Noordelijke Nederlanden – op de hals haalde. Wat hierbij opvalt, is dat de Oostenrijkers zich in hun handelingen niet bepaald agressief durven op te stellen tegenover de Britten. Indicatief hiervoor is de geheime instructie van de keizer aan landvoogdes Maria-Elisabeth omtrent het schip 'Flandria', dat door de EIC gekaapt werd: de keizer draagt hieromtrent nadrukkelijk op dat "[m]i *voluntad seria que esto hecho se acomodase a la amigable*".⁴⁹⁵ De Oostenrijkers waren zich dus wel degelijk bewust van de zwakke uitgangspositie waarin ze zich bevonden.

De relaties met Spanje waren eveneens onderkoeld geraakt. Karels drijfveer om te participeren aan de Spaanse Successieoorlog, was om zelf op de Spaanse troon plaats te nemen. De kroon van de kinderloze Spaanse vorst Karel II, ging echter over naar de Bourbonprins Filips van Anjou, waardoor de Oostenrijkse keizer Karel VI zijn Spaanse koningschap in rook zag opgaan. Finaal zal de controle over Spanje in handen van de Bourbons blijven, dit ten nadele van Karel VI. Daarenboven trachtten de Spanjaarden hun voormalige bezittingen in Italië, die overgegaan waren naar de Oostenrijkers, te heroveren.⁴⁹⁶ Op die manier bleven de relaties met Spanje onderkoeld tot aan de oprichting van de Liga van Wenen op 30 april en 1 mei 1725. Hiermee zweerden Filips van Anjou en Karel VI af te zien van elke machtsaanspraak op elkaars territoria, erkent Filips de Pragmatieke Sanctie, en geeft Filips toestemming aan de Compagnieschepen om de Spaanse havens binnen te varen. Tevens werd overeengekomen dat de Spaanse troonsopvolger don Carlos zou huwen met Karels dochter, Maria-Theresia. Tenslotte beloofde Karel VI aan de Spanjaarden dat hij hen zou steunen in hun herovering van Gibraltar en Menorca op de Britten.⁴⁹⁷ Als reactie op deze Spaans-Oostenrijkse samenwerking, vormden Groot-Brittannië, Pruisen en Frankrijk de Alliantie van Hannover in september 1725.⁴⁹⁸ De Republiek vervoegde zich ongeveer een jaar later bij dit gezelschap.⁴⁹⁹

De goede verstandhouding tussen Oostenrijk en Spanje raakt echter gauw bekoeld. Vanaf het Congres van Soissons zitten de Oostenrijkers en Spanjaarden met tegengestelde belangen aan tafel, waardoor de Spanjaarden de Liga van Wenen verlaten, en een nieuw samenwerkingsverbond afsluiten met de Britten en Fransen op 9 november 1729, wat uitmondde in het Verdrag van Sevilla. Later sloten ook de

⁴⁹⁴ VAN GELDER (K.), *Tien jaar trial-and-error*, pp. 28-29

⁴⁹⁵ Geheime instructie van Karel VI aan de Maria-Elisabeth, 8 september 1725, Wenen. In: KOVÁCS (E.), *Instruktionen und Patente*, p. 252

⁴⁹⁶ VAN GELDER (K.), *Tien jaar trial-and-error*, p. 29; VEENENDAAL (A.J.), "De Republiek voor het laatst als mogendheid", in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden IX*, Fibula – Van Dishoeck (Haarlem), 1980, p. 26

⁴⁹⁷ HERTZ (G.B.), "England and the Ostend Company", p. 263; HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, pp. 326-329

⁴⁹⁸ HERTZ (G.B.), "England and the Ostend Company", p. 263; HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 335

⁴⁹⁹ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, pp. 352-353

Verenigde Provinciën zich bij dit verbond aan.⁵⁰⁰ De enige noemenswaardige bondgenoot die Karel VI had, liet hem hiermee ook in de steek.

Rest ons nog Frankrijk. De relaties tussen Wenen en Parijs waren nooit opperbest, al kunnen we voor onze onderzoeksperiode gewag maken van een relatieve rust, met hier een daar een obligatoir incident. Dit neemt uiteraard niet weg dat de Fransen niet in de bres zullen springen voor het Oostenrijkse belang.⁵⁰¹ Na de ondertekening van het verdrag van Wenen tussen Spanje en Oostenrijk is dit al zeker niet meer het geval. De Fransen sluiten zich prompt aan bij Pruisen en Groot-Brittannië in de Liga van Hannover, die in oppositie stond met de Spaans-Oostenrijkse entente.⁵⁰² In tegenstelling tot de Britten en de Republiek, ondernam Frankrijk geen concrete acties tegen de Oostendse Aziëhandel.⁵⁰³

Op het internationale politieke toneel was Oostenrijk dus duidelijk geïsoleerd. Met Groot-Brittannië en de Republiek zijn de relaties slecht tot zelfs vijandig. De verklaring hiervoor is deels politiek, namelijk dat Oostenrijk de Europese machtsevenwichten middels de Liga van Wenen dreigde te verstoren. De reden van hun vijandschap tegenover Oostenrijk is minstens evenzeer door economische motieven ingegeven: de Oostendse Compagnie, die door de Oostenrijkers geprivilegieerd werd, had immers een nefaste invloed op de Britse en Staatse geotrooieerde Compagnieën. Met Spanje waren de relaties tot 1725 evenmin opperbest. Na een korte heropleving tussen de oprichting van de Liga van Wenen en het Congres van Soissons, zakten de verhoudingen tussen beide partijen opnieuw naar een dieptepunt. Frankrijk lijkt zich aanvankelijk afzijdig te houden, al zullen ook zij zich spoedig verzetten tegen de Spaans-Oostenrijkse samenwerking. Wanneer Spanje uiteindelijk zelf overloopt naar de tegenpartij, staat Oostenrijk helemaal alleen. Het Oostenrijkse Imperium raakte bijgevolg sterk geïsoleerd op de internationale politieke Bühne. Het gebrek aan solide politieke internationale allianties kan voor een groot deel verklaren waarom de Oostenrijkers er niet altijd even goed in slaagden om de belangen van de Compagnie te verdedigen, of niet altijd even goed gehoor konden geven aan de Compagnie-desiderata.

Externe factor: afgunst van de EIC en VOC

De vijandigheid van de Britten en de Verenigde Provinciën tegenover de Oostenrijkers, is voor een groot deel ingegeven door economische motieven. De florierende Aziëhandel had immers een negatieve impact op de winsten van de East India Company en de Verenigde Oost-Indische Compagnie. De drie Compagnieën (EIC, VOC en GIC) waren immers ten dele actief in hetzelfde marktsegment, namelijk de handel in katoen, zijde en thee. Vooral de Oostendse theehandel baarde de maritieme mogendheden zorgen. Parmentier wijst bijvoorbeeld op de dominantie van de Oostendenaren in de thee-import: tijdens haar hoogdagen was de Compagnie verantwoordelijk voor maar liefst 58% van de totale Europese thee-import.⁵⁰⁴ Deze thee was uiteraard niet exclusief voor de Zuidelijke Nederlanden bestemd; een groot deel ervan werd op illegale wijze naar de Noordelijke Nederlanden of Zuid-Engeland gesmokkeld.⁵⁰⁵ Het bestaan van deze smokkelroutes droeg voor een groot stuk bij aan de gigantische

⁵⁰⁰ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 452

⁵⁰¹ VAN GELDER (K.), *Tien jaar trial-and-error*, pp. 30-31

⁵⁰² HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 335

⁵⁰³ PARMENTIER (J.), *De Holle Compagnie*, p. 32

⁵⁰⁴ PARMENTIER (J.), *Oostende en Co.*, p. 118

⁵⁰⁵ PARMENTIER (J.), *Oostende en Co.*, pp. 126-134

winsten van de Oostendse Chinavaarders, die met gemak een rendement van 200% haalden.⁵⁰⁶ Dit ging vooral ten koste van de Britse en Nederlandse sectorgenoten, die zich dan ook hevig verzetten tegen de handelingen van de Oostendse Compagnie. In populariserende pamfletten wordt de politieke elite van beide mogendheden opgeroepen om actie te ondernemen tegen de Oostendse Compagnie. Een populariserend pamflet van 1726 meent dat het best is “to destroy this Cockatrice, whilst young, before it comes to maturity to sting the two Nations to death”.⁵⁰⁷ De retoriek van tijdgenoot Onslow Burrish laat evenmin twijfel bestaan over het gevaar dat uitgaat van ‘the Flemmings’: “[i]t requires very little reflection to see that it is impossible for the Flemmings to become a trading people, without the utmost damage to the commerce of Great Britain and Holland. Should navigation be revived in the Low Countries, and the Emperor, with all the assistance of his allies, ever be able to fit out a fleet strong enough to look the English and Dutch in the face, ‘tis certain that he would attempt to open the Scheld; and should this be done, it is more than probable that Antwerp and Bruges will recover from Amsterdam, the trade they formerly lost to her”.⁵⁰⁸ Vanuit dit oogpunt is het ook verstaanbaar waarom de Engelse en Noord-Nederlandse politieke elite en diplomaten alles in het werk stelden om de GIC te ontbinden.

Voor de Republiek was bits in haar strijd tegen de Compagnie. De VOC leek immers het grootste slachtoffer te worden van het Oostendse maritieme project: na de oprichting van de Compagnie nemen de VOC-aandelen een duik van maar liefst 15%.⁵⁰⁹ De kaderleden van de VOC oefenen hierdoor vanaf de oprichting van de Oostendse Compagnie druk uit op hun politieke machthebbers.⁵¹⁰ Het gevolg is dat de Nederlandse Staten-Generaal diverse stappen zullen ondernemen om de Oostendse Compagnie te dwarsbomen. Zo wordt er een verbod uitgevaardigd aan de Staatse onderdanen om zich te engageren, in welke vorm dan ook, in de GIC.⁵¹¹ Vooral raadspensionarissen Isaak van Hoornbeek en Simon van Slingelandt zullen vanuit de politieke klasse de belangen van de VOC verdedigen.⁵¹² Hierbij konden ze rekenen op hun ambassadeur in Brussel, Ernst Pestors, die zeer vertrouwd was met de materie omtrent de Oostenrijkse Nederlanden en de Oostendse Compagnie. Pestors is dan ook één van de voornaamste Noord-Nederlandse pionnen in de strijd tegen de Oostendse Compagnie.⁵¹³

Naast de louter diplomatieke handelingen uit de Noordelijke Nederlanden om de VOC te beschermen tegen de GIC, wordt de strijd ook op het schriftelijke niveau uitgevochten. De diverse auteurs die participeren in deze pamflettenoorlog, baseren zich voornamelijk op juridische argumenten. Hoofdzakelijk het vijfde en zesde artikel van de Vrede van Munster worden opgerakeld. Hierin wordt gestipuleerd dat de Zuid-Nederlandse onderdanen zich niet met overzeese koloniale handel zouden inlaten.⁵¹⁴ Als reactie op de Republikeinse schriftelijke aanvallen, ontspoon zich een ware

⁵⁰⁶ PARMENTIER (J.), *Oostende en Co.*, pp. 140-141

⁵⁰⁷ SINE NOMINE, *The Importance of the Ostend Company Consider'd*, E. Say Printing (London), 1726, p. 4

⁵⁰⁸ BURRISH (O.), *Batavia Illustrata. Or, a View of the Policy, and Commerce of the United Provinces, particularly of Holland. With an Inquiry into the Alliances of the States-General, with the Emperor, France, Spain and Great Britain*, Osborn & Longman (London), 1728, pp. 457

⁵⁰⁹ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 244

⁵¹⁰ Het gaat hierbij vooral om juridische argumenten die gehanteerd worden tegen de oprichting van de Oostendse Compagnie, meer bepaald worden artikelen 5 en 6 van de Vrede van Münster aangehaald. Zie: “Memoire de la Compagnie des Indes Occidentales à Leurs Hautes Puissances”, in: ROUSSET DE MISSY (J.), *Recueil historique*, vol. 2, pp. 199-203

⁵¹¹ PARMENTIER (J.), “Dan maar oorlog!” pp. 136-137; VAN DER MYNSBRUGGE (K.), *De pamflettenoorlog*, pp. 73-74

⁵¹² PARMENTIER (J.), “Dan maar oorlog!” p. 140

⁵¹³ AALBERS (J.), *De Republiek en de vrede van Europa. De buitenlandse politiek van de Republiek der Verenigde Nederlanden na de Vrede van Utrecht (1713), voornamelijk gedurende de jaren 1720-1733. Deel I. Achtergronden en algemene aspecten*, Wolters-Noordhoff (Groningen), doctoraatsstudie RU Groningen, 1980, p. 291

⁵¹⁴ DE SCHRUYVER (R.), “Uit de voorgeschiedenis van de Oostendse Kompagnie”, p. 146; VAN DER MYNSBRUGGE (K.), *De pamflettenoorlog*, pp. 77-78

pamflettenoorlog waarin vooral Raadsheer-Fiscaal van Financiën Patrice Mac Neny zich opwierp als verdediger van de Oostendse (en Oostenrijkse) belangen.⁵¹⁵ Hij zal vooral brandhout maken van de Noord-Nederlandse verwijzingen naar de Vrede van Münster, en beschimpt de jaloezie van zijn noorderburen.⁵¹⁶

De Britse EIC had evenzeer haar redenen om zich te verzetten tegen de Oostende Compagnie. Sinds de oprichting van de GIC, zag de East India Company haar dividend terugvallen van 10% naar 8%, terwijl haar pogingen om zich in te werken in de Chinese thee- en porseleinhandel gedwarsboomd werden door de aanwezigheid van de Oostendenaren.⁵¹⁷ Vandaar dat de Britse machthebbers de nodige stappen zetten om hun eigen EIC te beschermen tegen de florierende Oostendse Compagnie. Zo wordt het verbod aan de Britse onderdanen om te participeren in de GIC-uitredingen verlengd.⁵¹⁸ De Britten zullen zich eveneens mengen in de pamflettenoorlog. Gibbs wijst er in zijn studie echter op dat de Britse tegenstand pas relevant werd na de oprichting van de Liga van Wenen, waarbinnen Spanje en Oostenrijk elkaars belangen beloofden te verdedigen. De combinatie van enerzijds een expanderende GIC, en anderzijds een nieuw Ibero-Oostenrijks machtsblok, betekende voor de Britten dat de tijd rijp was om zich te mengen in de debatten.⁵¹⁹ In tegenstelling tot de louter juridische discussies waaruit het leeuwendeel van de Noord-Nederlandse argumentatie bestond, zal men aan de overzijde van het Kanaal eerder op de nefaste economische consequenties van de GIC focussen.⁵²⁰

Het heen-en-weer slingeren met pamfletten en argumenten van velerlei aard geeft een indicatie van de afgunst die er jegens de Oostendse Compagnie bestond. De Britse en Noord-Nederlandse handelscompagnieën waren er met verve in geslaagd om hun eigen politieke elite, evenals de publieke opinie, te overtuigen van de schadelijkheid van de Oostendse Compagnie voor de eigen handel. Na 1727 veranderden de woorden echter in daden. Op het Congres van Soissons speelden vooral de Nederlanders het hard: ze eisten niets minder dan de afschaffing van de Compagnie.⁵²¹ Uiteindelijk zal dit pas anno 1731 beklonken worden met de Vrede van Wenen. De Britse onderhandelaren krijgen Karel VI zo ver om definitief een einde te stellen aan de Oostendse koloniale activiteiten.⁵²² Hierdoor slaagde de Britse politieke klasse er wél in om middels diplomatieke druk haar Aziëhandel te verdedigen, terwijl de Oostenrijkers daar in faalden. De Noord-Nederlandse Republiek zal zich later bij deze overeenkomst aansluiten, middels hun 'Concurrentie-Akte' van februari 1732.⁵²³

Het eindresultaat van de Brits-Staatse afgunst jegens de Oostendse Compagnie, is dat het toenmalige establishment alles in het werk stelde om de belangen van hun respectievelijke Compagnieën, de EIC en

⁵¹⁵ BERNARD (B.), "Patrice Mac Neny (1676-1745). Secrétaire d'Etat et de Guerre", in: MORTIER (R.) & HASQUIN (H.), *Une famille noble de hauts fonctionnaires: Les Neny*, Editions Université Libre de Bruxelles (Brussel), 1985, pp. 49-54; COPPENS (H.) & BAELE (M.), "Raad van Financiën", pp. 505-506; DE SCHRYVER (R.), "Uit de voorgeschiedenis van de Oostendse Compagnie", pp. 146-147; HERTZ (G.B.), "England and the Ostend Company", pp. 272-273; VAN DER MYNSBRUGGE (K.), *De pamflettenoorlog*, p. 79

⁵¹⁶ VAN DER MYNSBRUGGE (K.), *De pamflettenoorlog*, p. 89

⁵¹⁷ HERTZ (G.B.), "England and the Ostend Company", p. 267; HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, pp. 229-230

⁵¹⁸ PARMENTIER (J.), "Dan maar oorlog!" pp. 136-137; VAN DER MYNSBRUGGE (K.), *De pamflettenoorlog*, pp. 73-74

⁵¹⁹ GIBBS (G.C.), "Britain and the Alliance of Hannover" p. 407 en p. 429

⁵²⁰ VAN DER MYNSBRUGGE (K.), *De pamflettenoorlog*, pp. 92-94

⁵²¹ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 440

⁵²² HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 474-475

⁵²³ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, pp. 481-484. De afschaffing van de Oostendse Compagnie was één van de voornaamste doelen van het Noord-Nederlandse diplomatieke (en economische) beleid. Zie: DE JONGSTE (J.A.F.), "Een bewind op zijn smalst", p. 44

VOC, ten volle te verdedigen jegens de GIC. De technieken die ze hierbij hanteerden, waren het uitvaardigen van diverse participatieverboden in de GIC, het starten van juridische en commerciële polemieken middels diverse pamfletten, en het eisen van de ontbinding van de Oostendse Compagnie teneinde hun eigen Aziëhandel veilig te stellen. De Oostenrijkers waren daarentegen eerder terughoudend in hun pogingen om de Compagnie te beschermen.

3. Naar een conceptueel feedbackmodel.

Bovenstaande argumenten zweven uiteraard niet in het luchtledige, wel integendeel. De zes bovenstaande beïnvloedingsfactoren hebben elk een impact op de wisselwerking tussen de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders. Het is dan ook mogelijk om op basis van deze zes factoren een ‘feedbackmodel’ op te stellen, en na te gaan hoe de positieve en negatieve impulsen een impact hebben op de interactie tussen de Compagniedirecteurs en de Oostenrijkse Bewindvoerders.

Een van de tussenconclusies in deze scriptie was dat er sprake is van zeer goede verstandhouding tussen de GIC-directeurs en de Oostenrijkse machthebbers inzake het commerciële, fiscale en juridisch-commerciële beleid. Wanneer de Compagniedirectie een welbepaald desideratum had omtrent de commerciële politiek van de overheid, dan bleek uit de onderzochte casussen dat de overheid bereid was om de nodige aanpassingen door te voeren. De Oostenrijkse Bewindvoerders trachtten er dus alles aan te doen om een handelsklimaat te creëren dat de Compagnie ten goede kwam. Deze ‘goodwill’ van de machthebbers om in te spelen op de commerciële en fiscale vereisten van de GIC is ingegeven door drie factoren. Ten eerste hadden de Oostenrijkse machthebbers er alle voordeel bij om de Compagnie te privilegiëren. Middels de Aziëhandel hoopten zij immers de slabakkende economie te stimuleren en de staatsschuld af te bouwen. Ten tweede valt de commerciële coöperatie te verklaren vanuit de aanzienlijke financiële belangen die de Oostenrijkse (en Zuid-Nederlandse) politieke klasse in de Oostendse Compagnie had. Een goed geleide en winstgevende Compagnie speelde dus ook in hun voordeel, vandaar dat politieke machthebbers er alle belang bij hadden om een zo gunstig mogelijk commercieel klimaat te creëren waarbinnen de Compagnie actief kon zijn. Commerciële privileges zouden de winstmarges en dividenden van de GIC vergroten. De diverse topambtenaren die een heleboel van deze aandelen in bezit hadden, zouden hier de nodige vruchten van plukken. Ten derde slaagden de GIC-directeurs er middels een systeem van ‘gift-exchange’ in om diverse topambtenaren te beïnvloeden en aan zich te binden. Door cadeaus van velerlei aard te schenken, hoopte de directie diverse commerciële en fiscale voordelen te verwerven. Dit ‘do-ut-des’-mechanisme heeft er voor gezorgd dat er een intense verstrengeling ontstond tussen de Compagniedirectie en de diverse Oostenrijkse topfunctionarissen.

De drie bovenstaande factoren geven duidelijk een positieve feedback aan de wisselwerking tussen de Bewindvoerders en de GIC-directeurs. Hierdoor lijkt de eerste pijler van de interactie, namelijk het commercieel, fiscaal en juridisch-commercieel beleid, erg solide te zijn. Iedereen had immers baat bij een goed renderende Compagnie.

Een tweede conclusie die we in de loop van deze scriptie konden trekken, was dat er binnen de Oostenrijkse bestuurdersklasse de intentie bestond om de Compagnie op de woelige wateren van het internationale politieke toneel te verdedigen. Dat men de Compagnie wenste te beschermen, had eveneens te maken met de drie bovenstaande factoren: het economisch potentieel van de Compagnie, de financiële belangen van de politieke bestuurdersklasse in de Compagnie en het mechanisme van ‘gift

exchange'. Deze drie elementen verklaren waarom Brussel en Wenen alles in het werk stelden om de Oostendse Aziëhandel te verdedigen tegen de diverse fysieke, politieke en juridische aanvallen van buitenaf. Desalniettemin werd het in de loop van deze thesis duidelijk dat de Oostenrijkse Bewindvoerders er vaak niet in slaagden om de GIC te verdedigen. De verklaring hiervoor ligt in de drie overige beïnvloedingsfactoren. Ten eerste lijkt de Oostenrijkse diplomatieke machinerie an sich niet goed te functioneren. Zo zijn er klachten over het gebrek aan informatie uit Wenen, volgt men een te brave appeasement-strategie die weinig kon inbrengen tegen het agressieve gedrag van de maritieme mogendheden, schoot het diplomatieke netwerk pas traag in actie en lijkt het diplomatiek personeel niet altijd even competent te zijn. Ten tweede waren de Oostenrijkers op het internationale politieke toneel sterk geïsoleerd geraakt. Even lijkt er een heropleving te zijn in de verhoudingen met Spanje, al was deze relatie slechts kortstondig. Oostenrijk was een reus geworden, zij het op lemen voeten. Ten derde heeft het commercieel succes van de Oostendse Compagnie voor de nodige jaloezie gezorgd bij haar Britse en Noord-Nederlandse concurrenten. De Britten en Noord-Nederlanders aarzelden dan ook niet om de belangen van hun EIC en VOC veilig te stellen. De beste manier daartoe, was door een einde te stellen aan de Oostendse handel. Het is dan ook logisch dat de Britten en Staatsen niet-aflatende pogingen ondernamen om de legitimiteit van de Oostendse Compagnie in vraag te stellen.

De combinatie van een slecht functionerend diplomatiek apparaat enerzijds, en het politieke isolement en de commerciële afgunst anderzijds, gaf een uitermate negatieve feedback aan de wisselwerking tussen de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders. Desondanks de 'goodwill' van de politieke klasse, slaagden zij er door de inherente zwaktes van de Oostenrijkse diplomatie, de internationale politieke constellatie, en de commerciële afgunst van de EIC en VOC niet in om de belangen van de Oostendse Compagnie te vrijwaren. De negatieve feedbackfactoren werden dan ook fataal voor de Compagnie: ze ondermijnden de tweede pijler van de wisselwerking, namelijk de diplomatieke bescherming van de Compagnie. Aangezien de Oostenrijkers, desondanks al hun goede wil, er niet in slaagden de Compagnie te verdedigen, was zij gedoemd om te sterven.

De derde vaststelling die we op basis van dit onderzoek kunnen doen, was dat de Oostenrijkse bestuurdersklasse inzake overzees commercieel en koloniaal beleid weinig ambitie had om te reageren op de desiderata van de Compagniedirectie. Dat de politieke klasse zich op dit vlak vaak afzijdig hield, valt eveneens te verklaren vanuit de Oostenrijkse diplomatieke zwakte. De maritieme mogendheden slaagden er in mei 1727 bijvoorbeeld in om de koloniale handel vanuit de Zuidelijke Nederlanden voor een periode van zeven jaar op te schorten. Dat de Oostenrijkse Bewindvoerders weigerden mee te werken aan de illegale expedities van de GIC-directie na 1727, heeft dus vooral te maken met het verbod dat de overige mogendheden hiertoe oplegden. De Oostenrijkse diplomaten lijken de vereisten van de Europese grootmachten met andere woorden zomaar naast zich neer te leggen, zonder er iets tegen in te brengen. De interne zwaktes van de Oostenrijkse diplomatie, het politieke isolement en de commerciële afgunst jegens de Compagnie zijn hierbij de verklaringsfactoren die we in rekening moeten brengen. Een gelijkaardige redenering gaat op voor de situatie na maart 1731, het moment waarop de GIC definitief werd ontbonden. De directeurs, aandeelhouders en handelaars verzoeken de vorst alles in het werk te stellen om het behoud van de overzees territoria en handel te bewerkstelligen. Desalniettemin weigert de vorst op dit rekest in te gaan, omdat hij zich andermaal neerlegde bij de wil van de overige Europese grootmachten.

Niet enkel de gevallen van non-samenwerking inzake overzees handel en koloniaal beleid vallen vanuit de 'diplomatieke these' te verklaren. Ook de casussen inzake binnenlands commercieel beleid waarin zich een non-samenwerking voordeed, lijkt eveneens de factor 'diplomatie' van ondermijnd belang te zijn. Dat de Oostenrijkse topambtenaren niet inspelen op de vraag van de GIC-directie om geen

katoendrukkerij op te richten in de Zuidelijke Nederlanden, lijkt ingegeven door politieke druk vanuit Bohemen. Het uitblijven van een handelsakkoord met de Luikenaren, toont aan dat de Oostenrijkers er niet zelf in slaagden om afdoende politieke druk uit te oefenen op dit relatief klein Prinsbisdom, wat de Oostenrijkse internationale en diplomatieke zwakte illustreert.

De non-samenwerking lijkt hier eveneens ingegeven door de zogenaamde negatieve feedbackfactoren. Vooral het internationale politieke isolement en de dalende winstmarges van de EIC en VOC lijken hier doorslaggevend te zijn: deze gaven de buitenlandse politieke elite immers de gelegenheid om Karel VI in een hoek te drijven, en hem eender welk akkoord te doen ondertekenen. Het resultaat van deze externe druk was dat de Oostenrijkers in diverse situaties niet eens de intentie hadden om de belangen van de Oostendse Compagnie te verdedigen. Een eventuele verdediging van de Compagnie in de vermelde casussen, was immers niet opportuun binnen het toenmalige politieke en diplomatieke kader. Oostenrijk voelde met andere woorden weinig animo om de Britten of Hollanders voor de voeten te lopen; dit zou de precaire internationale constellatie waarin Wenen zich bevond, immers nog precairder maken.

4. De implicaties voor de historiografie.

Het mag duidelijk zijn dat de diplomatieke zwakte, het internationale politieke isolement en de afgunst tegenover de GIC de voornaamste redenen zijn waarom het mis liep met de Oostendse Compagnie. Het zwakke diplomatieke apparaat van de Oostenrijkers in combinatie met de precaire internationale situatie waarin het keizerrijk zich bevond, waren van ondermijnende aard voor de wisselwerking tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie. Dat de Oostendse Compagnie na enkele jaren reeds ontbonden werd, moet dan ook vanuit deze ‘diplomatieke these’ verklaard worden. De implicatie hiervan is dat een deel van de traditionele historiografie moet herzien worden. Zij stelt traditioneel dat Karel VI en de Oostenrijkers weinig interesse hadden in de Oostendse Aziëhandel, en dat de Oostenrijkers maar al te graag de Compagnie opofferden om hun dynastieke belangen veilig te stellen. De Oostendse Compagnie werd naar de slachtbank geleid om de Pragmatieke Sanctie veilig te stellen, aldus menig GIC-vorser. Norbert Laude stelt dat Karel VI “*une politique pusillanime [laf, kleinmoedig]*”⁵²⁴ voerde, George-Henri Dumont hekelt de “*impuissance politique de Charles VI*”⁵²⁵, terwijl Huisman op gelijkaardige wijze stelt dat Keizer Karel VI “*se monta faible, pusillanime, hésitant*”.⁵²⁶ Zelfs Jan Parmentier doet de nogal boude uitspraak dat “*de Oostendse Compagnie werd [...] opgeofferd aan de dynastieke belangen van het Oostenrijkse vorstenhuis*”.⁵²⁷ In feite zijn deze auteurs te ongenueanceerd in hun stellingen. Het vrijwaren van de Pragmatieke Sanctie was zeker één van de drijfveren waarop het beleid van Karel VI geënt was, maar het is simpel om te stellen dat de Oostendse Compagnie daartoe als pasmunt gebruikt werd. Het feit dat de Oostenrijkers zich inspanden om in de Zuidelijke Nederlanden een gunstig handelsklimaat ontwikkelden voor de Compagnie en zonder twijfel inspeelde op de commerciële en fiscale desiderata van de GIC-directie, toont aan dat de Oostenrijkse Bewindvoerders alles in het werk stelden om de Compagnie levensvatbaar te maken. Daarenboven waren de belangen van de Oostenrijkse Bewindvoerders, zowel financieel in de vorm van aandelen als materieel middels het ‘do-ut-des’-mechanisme, veel te groot om zomaar het doodsvonnis van de Compagnie te ondertekenen.

⁵²⁴ LAUDE (N.), *La Compagnie d’Ostende*, p. 222

⁵²⁵ DUMONT (G.-H.), *Banquibazar*, p. 202

⁵²⁶ HUISMAN (M.), *La Belgique commerciale*, p. 532

⁵²⁷ PARMENTIER (J.), *Oostendse en Co.*, p. 5

Daarenboven vergeten de traditionele auteurs dat de Oostenrijkse Bewindvoerders nagenoeg altijd de intentie hadden om de Compagnie te verdedigen tegenover de pretenties van de andere mogendheden, hoewel ze daar vaak in faalden. Het is dus te simplistisch om te stellen dat de Oostenrijkers de GIC louter als een pasmunt zagen om de Pragmatieke Sanctie te bekrachtigen.

De revisionistische these die we middels deze scriptie op het voorplan hopen te plaatsen, is dat een aantal externe en interne structurele factoren de wisselwerking tussen de GIC-directie en de Oostenrijkse Bewindvoerders ondermijnd hebben. De slecht functionerende diplomatie, het internationale isolement en de dalende winstmarges van de EIC en de VOC hebben er toe geleid dat de Oostenrijkse Bewindvoerders niet adequaat konden reageren op de desiderata van de GIC-directie inzake overzees beleid en diplomatieke bescherming, hoewel de intentie daar weliswaar toe aanwezig was. Wanneer overheden niet langer in staat zijn een institutioneel kader aan te bieden waarin de belangen van aandeelhouders, investeerders, ondernemers en directieleden beschermd worden, dan dreigt het einde van alle handel en de verarming van de volledige samenleving.

De Oostendse Compagnie was dus niet louter een pasmunt om de Oostenrijkse dynastieke belangen veilig te stellen. De ontbinding van de Compagnie moet veeleer verklaard worden vanuit de precaire internationale politieke situatie van de Oostenrijkers en de inherente zwaktes van hun diplomatieke netwerk. Het moet daarenboven benadrukt worden dat de Oostenrijkse Bewindvoerders zeer verwensten te gaan in hun samenwerking met de GIC-directie, en nagenoeg altijd hun commerciële desiderata inwilligden. Dat deze uiterst positieve wisselwerking niet volledig werd doorgetrokken naar het overzeese en diplomatieke interactieveld, is dus vooral een gevolg van de diplomatieke zwakte, de precaire internationale constellatie en de Brits-Staatse commerciële afgunst. Deze factoren ondermijnden enerzijds de goede verstandhouding tussen de Bewindvoerders en de directieleden, en hebben anderzijds geleid tot de uiteindelijke ontbinding van de Compagnie.

ALGEMEEN BESLUIT

In deze scriptie stond de interactie tussen de directieleden van de Oostendse Compagnie (1722-1731) en de toenmalige Oostenrijkse Bewindvoerders centraal. Zij vertegenwoordigen elk twee maatschappelijk relevante groepen, namelijk de kapitaalkrachtige ondernemers enerzijds en de politieke machthebbers anderzijds. De studie naar deze twee groepen in de context van de Oostendse Compagnie werd ingegeven door de ontdekking van een historiografische paradox. De Westerse historiografische traditie maakt immers gewag van een unieke interactie tussen de investeerders of handelaars ('het kapitaal') enerzijds en de politieke machthebbers anderzijds. In de praktijk blijkt echter dat deze interactie amper exhaustief bestudeerd werd. Deze scriptie geeft een eerste aanzet om die leemte in de onderzoekstraditie op te vullen. De wisselwerking tussen enerzijds de representanten van het kapitaal en anderzijds de vertegenwoordigers van de politieke macht, werd in een omliggende context onderzocht. Deze onderzoekscontext was de Oostendse Compagnie (1722-1731).

Concreet werd de vraag gesteld naar hoe de wisselwerking tussen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie zich laat typeren. Deze vraag werd ondersteund door drie subvragen. Eerstens werd onderzocht of er sprake is van een interne differentiatie binnen de Oostenrijkse Bewindvoerders en de GIC-directie. Ten tweede werd gepeild naar de interactie tussen de Bewindvoerders en directieleden in diverse interactievelden. Tenslotte werd de vraag gesteld naar de beïnvloedingsfactoren die de interactie tussen beide partijen determineerde. De structuur van de thesis werd rond deze drie subvragen opgebouwd.

Ten eerste werd de interne differentiatie binnenin de Compagniedirectie en de Oostenrijkse Bewindvoerders onderzocht, evenals de implicaties daarvan op de interactie tussen de Compagniedirectie en de Oostenrijkse Bewindvoerders.

Het directiecomité van de GIC wordt gekenmerkt door drie theoretische breuklijnen, namelijk (1) het belang van stedelijke netwerken voor het aantrekken van investeerders in het pre-Compagnietijdperk, (2) het bestaan van diverse handelsallianties en -vijandschappen in de Oostendse Aziëvaart voor de oprichting van de Compagnie, en (3) de oprichting 'Jointe Secrète' die vanaf 1728 een wig dreef tussen de directieleden die er al dan niet deel van uitmaakten. Op basis van de analyse van de resolutieboeken van de Compagniedirectie en haar correspondentie met het hof, werd geconcludeerd slechts één breuklijn repercussies had op de coherentie van de Compagniedirectie, namelijk de 'Jointe Secrète' die vanaf 1728 een wig dreef tussen de leden van de Jointe en de niet-leden van dit geheim comité. Daarenboven versterkte de 'Jointe Secrète' de macht van het triumviraat De Pret - Proli - Maelcamp in het directiecomité.

De politieke klasse in de eerste decennia na de machtsoverdracht aan de Oostenrijkers leek evenmin een coherent geheel te zijn. Er is sprake van (1) een tegenstelling tussen de Raad van State in Brussel en de Hoge Raad voor de Nederlanden in Wenen, en (2) van vijandschap tussen de Oostenrijkse topambtenaren en de Zuid-Nederlandse hoge adel, waarbij laatstgenoemde een particularistische agenda had en deze wenste te vrijwaren tegenover de nieuwe Oostenrijkse machthebbers. Dit wordt versterkt door (3) het weinig tactvolle gedrag van gevolmachtigd minister Prié, die zich daarenboven uit financiële overwegingen verzette tegen de oprichting van een geotrooieerde Compagnie. Op basis van de uitgevoerde correspondentie-analyse bleken de repercussies van deze breuklijnen op de interactie tussen de Compagniedirectie en de Oostenrijkse Bewindvoerders miniem te zijn. Het directiecomité van de Compagnie hield er immers een uitgekende correspondentiestrategie op na, waarin enkel de

topambtenaren van de Oostenrijkse bureaucratie werden aangeschreven. Hierdoor oversteeg men de tegenstelling tussen de lokale adel en de topambtenaren, evenals de tegenstelling tussen de Raad van State in Brussel en de Hoge Raad voor de Nederlanden in Wenen. De problemen met Turinetti waren eveneens beperkt, dit door er een parallelle communicatie met andere topambtenaren op na te houden en door het ontslag van de gevolmachtigd minister in 1725. De breuklijnen binnen de politieke bestuurdersklasse, die in de realiteit uiteraard aanwezig waren, hadden amper impact op de wisselwerking tussen de Compagniedirectie en de Oostenrijkse Bewindvoerders.

Nadien werd een antwoord geboden op hoe de wisselwerking tussen de directieleden van de Compagnie en de Oostenrijkse Bewindvoerders zich laat kenmerken. Hiervoor werden diverse casuïstische analyses in drie interactievelen uitgevoerd.

Inzake het commercieel, fiscaal en juridisch-commercieel interactievel, werd vastgesteld dat de Oostenrijkse Bewindvoerders alles in het werk stelden om in te spelen op de desiderata van de Compagniedirectie. De politieke klasse nam diverse maatregelen om een zo gunstig mogelijk handelsklimaat te creëren waarin de Compagniedirectie haar activiteiten kon ontplooien.

In het interactievel dat peilde naar de diplomatieke bescherming van de Compagnie door de Oostenrijkse Bewindvoerders, werd vastgesteld dat de Oostenrijkse machthebbers zich nagenoeg altijd bereid verklaarden om hun diplomatiek apparaat in te zetten op vraag van de Compagniedirectie, al bleven de verhoopte resultaten telkenmale uit.

Het overzees en koloniaal interactievel laat zich door twee divergerende trends kenmerken. Enerzijds lijken de Bewindvoerders gehoor te geven aan de desiderata van de Compagniedirectie omtrent het verwerven en besturen van de factorijen, en geven de politieke machthebbers gehoor aan de directionele vereisten omtrent de 'permissieschepen'. De tweede trend is er echter één van non-samenwerking, meer bepaald sinds de afkondiging van de Vredespreliminair van Parijs en de Vrede van Wenen. Dat de Bewindvoerders hier niet inspeelden op de vereisten van de directie, is ingegeven door de restricties die deze diplomatieke verdragen aan de Oostenrijkers oplegden.

Tenslotte werden de bovenstaande vaststellingen verklaard aan de hand van diverse 'feedbackfactoren'. Drie factoren verklaren de verregaande bereidheid van de Oostenrijkse Bewindvoerders om in te spelen op de Compagnie-desiderata inzake commercieel, fiscaal, en commercieel-juridisch beleid. Ten eerste hadden de Bewindvoerders baat bij een optimaal functionerende Compagnie. Deze zou immers bijdragen aan de economische relance van de Zuidelijke Nederlanden en zou tevens de staatsschuld kunnen verminderen. Vanuit dat opzicht was het logisch om een zo gunstig mogelijk klimaat te creëren waarin de Compagnie operationeel kon zijn. Ten tweede had het politieke establishment aanzienlijke financiële belangen in de Oostendse Compagnie. Deze financiële verwevenheid tussen de politieke klasse en de Compagnie, leidde ertoe dat de Bewindvoerders alles in het werk stelden om een zo gunstig mogelijk handelsklimaat voor de Compagnie te creëren, teneinde haar winstmarges te vergroten. Ten derde wordt de inwilliging van de diverse Compagniedesiderata inzake het commercieel interactievel bepaald door de geïnstitutionaliseerde geschenkcultuur tussen Compagniedirectie en Bewindvoerders. Op die manier slaagde de Compagniedirectie er in om diverse hoge pionnen uit de Oostenrijkse bureaucratie aan zich te binden. Hierdoor werd de inwilliging van de vereisten van de Compagniedirectie vergemakkelijkt.

Dit onderzoek laat tevens toe te besluiten dat de Oostenrijkse machthebbers veelal de intentie hadden om hun diplomatiek netwerk in te schakelen om de belangen van de Compagnie te verdedigen in de internationale politieke constellatie. Deze bereidheid valt te verklaren vanuit de beoogde economische relance, de financiële belangen van de politieke machthebbers in de Compagnie, en het 'gift-exchange'-

mechanisme. De analyse van de eindresultaten van de diplomatieke interventies, is echter negatief: het vooropgestelde doel van de diplomatieke interventies werd amper bereikt. Drie factoren verklaren dit. Ten eerste zijn er een diverse structurele problemen binnen het Oostenrijkse diplomatieke apparaat, zoals de trage werking ervan, de gebrekkige communicatie en de lage effectiviteit van haar handelingen. Er zijn echter nog andere, externe factoren die in rekening gebracht moeten worden. Zo waren de Oostenrijkers sterk geïsoleerd in de internationale politieke constellatie, waardoor haar diplomatieke manoeuvreerruimte beperkt was. Tenslotte valt de impact van de EIC en de VOC bij dit alles niet te onderschatten. Deze Compagnieën werden sinds de oprichting van de Oostendse Compagnie geconfronteerd met dalende winstmarges. Als reactie hierop mobiliseerden zij hun politieke machthebbers en de publieke opinie tegen de Oostendse Compagnie. Deze mobilisatie resulteerde in de Anglo-Bataafse eis tot afschaffing van de Oostendse Compagnie.

Deze factoren verklaren eveneens de gefaalde samenwerking tussen de Compagniedirectie en de Oostenrijkse Bewindvoerders inzake overzeese handel en koloniaal beleid. De inherente zwakheden van de Oostenrijkse diplomatie, het internationale politieke isolement en de afgang van de EIC en VOC hadden tot gevolg dat de Oostenrijkse Bewindvoerders een aantal tractaten moesten ondertekenen die de Oostendse koloniale handel hypothekeerden. Zowel de Vredespreliminairen van Parijs als het Traktaat van Wenen en de Concurrentie-akte verboden aan de Oostenrijkse Bewindvoerders om zich verder in te laten met de Aziëhandel. De Oostenrijkers wensten de maritieme mogelijkheden geen strobreed in de weg te leggen, en hielden zich aan deze bepalingen. De belangen van de Compagniedirectie waren echter tegengesteld; zij wensten de handel verder te zetten. De interventies van de maritieme mogelijkheden leidden er bijgevolg toe dat de belangen van de Bewindvoerders tegengesteld werden aan die van de Compagniedirectie. Het gevolg hiervan was dat de Oostenrijkers minder animo voelden om gehoor te geven aan de desiderata van de Compagniedirectie.

De vaststellingen uit dit onderzoek staan ons toe om een nuancering aan te brengen bij de traditionele historiografie omtrent de Oostendse Compagnie. Het is immers te simplistisch om te stellen dat de Compagnie werd ontbonden ter vrijwaring van de Pragmatieke Sanctie, die de Oostenrijkse erfopvolging moest regelen. De inwilliging van de commerciële en fiscale desiderata door de Bewindvoerders spreekt dit immers tegen. Eerder moet de ontbinding van de Compagnie gezien worden als een gevolg de inherente zwakte van de Oostenrijkse diplomatie, het politieke isolement van de Oostenrijkers en de afgang van de concurrerende Compagnieën. De Oostenrijkse machthebbers hadden weliswaar de wil om samen met de Compagniedirectie een florerende Aziëhandel te ontwikkelen; de omgevingsfactoren waren hen echter niet gunstig gezind.

BIBLIOGRAFIE

1. Archiefbronnen.

HHStA Wien (Haus-, Hof- un Staatsarchivs Wien)⁵²⁸

Fonds: Belgien DD B – Indices, Protokolle, Verzeichnisse, Inventare (Indices)

DDb 37 Copialbücher van de briefwisseling van Eugène de Savoie, 1722-1723

SAA Antwerpen (Stadsarchief Antwerpen)

Fonds: Generale Indische Compagnie

- GIC 5555 Neptune et Cheval Marin. Liaisse.
Divers papiers etc. concernant l'affaire de Jean Cambier avec ses prétentions.
Divers papiers, comptes, etc. venues de Cadix à servir à la commission à Londres pour la prise du Neptune et Cheval Marin.
Projet pour le commerce du comité secret p. Bernaert. Relation du voyage fait par Bernaert à Hambourg en juin 1728. Projet pour l'équipement de deux vaisseaux.
Correspondance avec Mr. Rima.
Pièces concernant la soutenue en Pologne et en Angleterre pour les vaisseaux Neptune et Cheval Marin.
- GIC 5563 Bordereau, Renseign- & Acquits avec les comptes de ventes des effets du magazin.
- GIC 5578 Représentations, députation à la Cour 1724. Register. Table: Authorisation à M. Proli, Instruction, représentations, réflexions, requeste.
- GIC 5579 Req. et lettres à la Cour 1725. Register. Tafel op de namen der bestemmelingen.
- GIC 5583 Copie des lettres du 3 avril 1727 à 6 nov. 1730. Register.
- GIC 5593 Copie des Lettres, 16 avril 1731 – 21 avril 1732. Correspondance de lettres écrites à la Cour de Pologne, Londres, etc. etc. Met alphabetische tafel op de namen der bestemmelingen.
- GIC 5594 Depesches et Lettres de la Cour 1733. De la Cour à la Direction (Register der copyen).
- GIC 5600 Résolutions de Mrs. les Directeurs, waarbij allerhande stukken de Directie rakende. Ook: Copies des comptes des 2 vaisseaux L'Archiduchesse et La Concorde enz.

⁵²⁸ Met dank aan dr. Klaas Van Gelder, die zo vriendelijk geweest is mij de desbetreffende microfilms uit te lenen.

- GIC 5602 Mémoires des représentations faites à sa Majesté à Vienne 1724.
Lettres etc. avis des directeurs à Visconti.
Lettres au comte de Schönborn.
Lettres au marquis de Rialp.
Prestation des serment des directeurs.
Traité préliminaire, 21 mars 1727.
Lettres etc. à S.A.S. (1728-...)
Requête à l'Empereur sur l'état de la Cie. des Indes.
Mémoire des moyens pour conserver le commerce des Indes.
Lettres des directeurs à J.G. Puyadies, agent de la Cia. à Vienne.
Mémoire des demandes des Et. Gén. avec réponse de M. Pattyn.
Projets présenté à Vienne par P. Proli, par de Calemborg, etc.
- GIC 5613 Journalier (Valsche rugtittel). Losse dossieren:
Papier concernant les achats de 1728.
Procurations fait à M. Bernaert 1732, en daarmee verbonden stukken.
Note des présens faits à la Cour 1726-1729.
Actes passés aux sujets de l'avance de fl. 60.000 faite à la ville d'Anvers.
- GIC 5670 Privilèges et lessions. Lettres patentes d'octroy, nomination des Directeurs, etc. 1722-1724.
- GIC 5674 Résolutions des Directeurs. Loopt over April 1730 - Mei 1734.
- GIC 5676 Résolutions des Directeurs. Loopt over Maart 1725 - Mei 1735.
- GIC 5711 G.I.C. Venditieboeken 1728-1732.
- GIC 5712 G.I.C. Venditieboeken 1733-1735.
- GIC 5713 Notitieboek van Bengaalsche goederen.
- GIC 5714 Vente 17 may 1734. Verkoop-conditiën.
- GIC 5722 De goederen gearriveert van China in de haven van oostende verkoght 1733. Vente du 28 8bre 1733.
- GIC 5723 Livre de vente dans la ville d'Ostende 1729 van de bengaelsche goederen etc. Certifié par Boubereel, Sazarin & van Gindertaelen.
- GIC 5725 Venditie Boeck tot oostende 1728 van goederen liggende in 't sleven packhuys.
- GIC 5726 Venditie tot Oostende 1726 van de bengaelsche goederen etc. Charles Six (druk).
- GIC 5728 Venditie tot Brugge van de bengaelsche goederen 1734.

- GIC 5730 Livre de vente de l'année 1728. Generael montand der verkoghte goederen tot Oostende 19 April 1728 en volghende daeghen.
- GIC 5731 Vente du 16 Septbre 1726 Charles VI. Verkoop der goederen alhier gearriveert van Bengalen.
- GIC 5732 Livre de vente de l'année 1730. Generael Import der venditie 5 juni 1730 en 17 Okt. 1730
- GIC 5733 Vente de 1726. Impératrice et Marquis de Prié. Generael Import van de Goederen 18 Juny 1726.
- GIC 5734 Livre de vente de l'année 1731. Reekeninghe Boeck der verkoghte goederen 16 April 1731.
- GIC 5735 Livre de vente du 28 avril 1732.
- GIC 5736 Livre de vente du 28 may 1733... tot Ostende.
- GIC 5737 Livre de vente du 26 oct. 1733. Ostende.
- GIC 5738 Livre de vente du 17 may 1734 tot Ostende.
- GIC 5739 Livre de vente du 21 mars 1735... tot Ostende.
- GIC 5815 Dépesches et Lettres de la Cour. Afzonderlijk geklasseerd:
Lettres de S. Ex. le prince de Cardina, 1724-1725.
Lettres de S. Ex. le marq. de Rialp, 1723-1726
Lettres de S. Ex. le comte d'Harrach, 1733-1737
Lettres du comte Visconti, 1726-1730
Etablissement de la jointe pour connaître des différends de la Cie.
Dépêches de S.A.S. le prince Eugène de Savoie, 1723-1725
Décrets et lettres de l'Empereur, 1723-1732
Gouvernante Maria-Elisabeth, 1726-1739 (met tafel). Decrets et lettres de l'Empereur 1723-1732 (met tafel).
- GIC 5816 Missie van P. Proli en Louis Bernaert naar het Hof te Weenen 1731-1732.
- GIC 5818 Rekwesten, memorien, propositien, aanbevelingen enz. aan de Directeurs der G.I.C.
- GIC 5837 Lijst der aandeelhouders met eventuëele transportteering, op volgorde van de nummers van de aandelen. 1 à 600.
- GIC 5838 Lijst der aandeelhouders met eventuëele transportteering, op volgorde van de nummers van de aandelen. 601 à 1200.

- GIC 5839 Lijst der aandeelhouders met eventuele transporteering, op volgorde van de nummers van de aandelen. 1201 à 1800.
- GIC 5840 Lijst der aandeelhouders met eventuele transporteering, op volgorde van de nummers van de aandelen. 1801 à 2400.
- GIC 5841 Lijst der aandeelhouders met eventuele transporteering, op volgorde van de nummers van de aandelen. 2401 à 3000.
- GIC 5842 Lijst der aandeelhouders met eventuele transporteering, op volgorde van de nummers van de aandelen. 3001 à 3600.
- GIC 5843 Lijst der aandeelhouders met eventuele transporteering, op volgorde van de nummers van de aandelen. 3601 à 4200.
- GIC 5844 Lijst der aandeelhouders met eventuele transporteering, op volgorde van de nummers van de aandelen. 4201 à 4800.
- GIC 5845 Lijst der aandeelhouders met eventuele transporteering, op volgorde van de nummers van de aandelen. 4801 à 5400.
- GIC 5846 Lijst der aandeelhouders met eventuele transporteering, op volgorde van de nummers van de aandelen. 5401 à 6000.
- GIC 5886 Jointe. Proces van den admодiateur Laurent Botsont c/Directeurs 1732-1734; 2de proces 1745. A.
- GIC 5887 Jointe. Proces van den admодiateur Laurent Botsont c/Directeurs 1732-1734; 2de proces 1745. B.

UBG Gent (Universiteitsbibliotheek Gent)

Fonds Hye-Hoys

- Ms. 1856 Pièces et documents au sujet de la confiscation de la navire La Flandria, armateur J. Machamp, capitaine J. Willems, à Bencoula (Sumatra), par le gouverneur anglais Isaac Piek [manuscript].
- Ms. 1858 Lettres de Louis Bernaert aux directeurs de la Compagnie des Indes.
- Ms. 1862 Livres des copies des lettres écrites par Louis Bernaert à différentes Seigneurs depuis le 9 janvier 1733, jusqu'au 30 de juillet de la même année.

Ms. 1939 Lettres des directeurs à Louis Bernaert.

2. Uitgegeven bronnen

BUREAU GENERAL DE LA REGIE. *Reglement general pour la conduite de tous les receveurs*. Brussel, 1725, 12 p.

BURRISH (O.). *Batavia Illustrata. Or, a View of the Policy, and Commerce of the United Provinces, particularly of Holland. With an Inquiry into the Alliances of the States-General, with the Emperor, France, Spain and Great Britain*. Osborn & Longman (London), 1728, 2 vol., 255 p. + 310 p.

GOSWIN-ARNOLD DE WYNANTS & THOMAS FRAULA, *Mémoires contenant des notions générales de tout ce qui concerne le gouvernement des Pays-Bas. Etat général de tous les revenus et de toutes les charges des Pays-Bas autrichiens*, 1721, 2 vol., 328 p. + 109 p.

JOHN KER OF KERSLAND, *The Memoirs of John Ker, of Kersland in North Britain Esq; Containing His Secret Transactions and Negotiations in Scotland, England, the Courts of Vienna, Hannover and other Foreign Parts. With an Account of the Rise and Progress of the Ostend Company in the Austrian Netherlands*, Londen, 1726, 280 p.

KOVÁCS (E.). *Instruktionen und Patente Karls (III.) VI. und Maria Theresias für die Statthalter, Interimstatthalter, bevollmächtigten Minister und Obersthofmeister der Österreichischen Niederlande (1703-1744)*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften (Wien), 1993, vii + 480 p.

Lettres patentes d'octroy de Sa Majesté impériale et catholique Pour le terme de trente années à la Compagnie generale à établir dans les Pays-Bas Aútrichiens pour le Commerce et la Navigation aux Indes. Wenen, 1722, 32 p.

PATTYN (C.-P.). *De vry zee-bevaerige uyt de wet der natuur, der volckeren, en der borgeren bevestigt, herstelt en herlevende*. A. Wydts (Brugge), 1727, 190 p.

ROUSSET DE MISSY (J.). *Recueil historique d'actes, mémoires et traités, depuis la paix d'Utrecht jusqu'à celle d'Aix la Chapelle*. H Scheurleer (Den Haag), 1728-1755, 21 vol.

SINE NOMINE. *Lettre a un ami en Hollande au sujet de la nouvelle Compagnie impériale des Indes*. S.l., 1724, 40 p.

SINE NOMINE. *The Importance of the Ostend Company Consider'd*. E. Say Printing (London), 1726, 54 p.

SINE NOMINE. *Liste chronologique des édits et ordonnances de la principauté de Liège de 1684 à 1794*. Devroye (Brussel), 1851, 2 vol.

3. Archiefinventarissen

PRIMS (F.). *Inventaris op het archief der Generale Indische Compagnie (Compagnie d'Ostende) 1723-1777, omfattende het archief van het Comptoir Generaal te Antwerpen, de scheepskapiteins, de Indische factorijen*. Veritas (Antwerpen), 1925, 48 p.

SINE NOMINE. *Manuscrits du Fonds Hye-Hoys de la Compagnie des Indes à Ostende. Inventaire, index et catalogue*. Eind 19e eeuw – begin 20ste eeuw, 167 f.

STAD OOSTENDE. *Archiefgids*. Stadsdrukkerij (Oostende), 1998, 118 p.

4. Literatuur

AALBERS (J.). *De Republiek en de vrede van Europa. De buitenlandse politiek van de Republiek der Verenigde Nederlanden na de Vrede van Utrecht (1713), voornamelijk gedurende de jaren 1720-1733. Deel I. Achtergronden en algemene aspecten*. RU Groningen (doctoraatsverhandeling), 1980, xi + 441 p.

ABERNETHY (D.). *The Dynamics of Global Dominance. European Overseas Empires 1415-1980*. Yale University Press (New Haven, CT), 2000, viii + 524 p.

ABU-LUGHOD (J.L.). *Before European Hegemony. The World System A.D. 1250-1350*. Oxford University Press (New York, NY), 1991, xvi + 443 p.

ACEMOGLU (D.) & JAMES (R.P.). *Why Nations Fail. The Origins of Power, Prosperity and Poverty*. Crown Publishers (New York, NY), 2012, 529 p.

ARRIGHI (G.). *The Long Twentieth Century. Money, Power and the Origins of our Times*. Verso (Londen), 2000, xiv + 400 p.

ARRIGHI (G.) & SILVER (B.J.). *Chaos and Governance in the Modern World System*. University of Minnesota Press (Minneapolis), 1999, x + 339 p.

BAETENS (R.). "Scheepvaart in de Zuidelijke Nederlanden 1650-1800". In: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden VIII. Nieuwe Tijden*. Fibula - Van Dishoeck (Haarlem), 1980, pp. 239-248

BENEDIKT (H.). *Als Belgien Österreichisch War*. Verlag Herold (Wenen, München), 1965, 291 p.

BERNARD (B.). "Patrice Mac Neny (1676-1745). Secrétaire d'Etat et de Guerre". In: MORTIER (R.) & HASQUIN (H.), eds. *Une famille noble de hauts fonctionnaires: Les Neny*. Editions Université Libre de Bruxelles (Brussel), 1985, pp. 7 - 78

BIGWOOD (G.). *Les Impôts Fénéraux dans les Pays-Bas autrichiens. Etude historique de législation financière*. Imprimerie-Lithographie F. Giele (Leuven), 1900, xxv + 366 p.

BLONDE (B.). *Een economie met verschillende snelheden. Ongelijkheden in de opbouw en ontwikkeling van het Brabants stedelijk netwerk (ca. 1750 - ca. 1790)*. Paleis der Academiën (Brussel), 1999, 369 p.

BOELMANS KRANENBURG (N.A.H.). "Visserij in de Zuidelijke Nederlanden". In: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden VIII. Nieuwe Tijden*. Fibula - Van Dishoeck (Haarlem), 1980, pp. 261-264

BOXER (C.R.). *The Dutch Seaborne Empire 1600-1800*. Hutchinson & Co (Londen), 1965, xxvi + 326 p.

BRAUBACH (M.). *Prinz Eugen von Savoyen. Eine Biographie. Band IV: Der Staatsmann*. R. Oldenbourg Verlag (München), 1965, 496 p.

BRAUDEL (F.). *Civilisation matérielle, Economie et Capitalisme XVe - XVIIIe Siècle. Les Jeux de l'Echange*. Armand Colin (Parijs), 1979, 600 p.

BRUNEEL (C.). "De bevolkingsgroei". In: HASQUIN (H.), ed. *Oostenrijks België, 1713-1794. De Zuidelijke Nederlanden onder de Oostenrijkse Habsburgers*. Gemeentekrediet (Brussel), 1987 pp. 163-200

CAUCHY (E.F.). *Le droit maritime internationale considéré dans ses origines et dans ses rapports avec les progrès de la civilisation*. Guillaumin (Parijs), 1862, 2 vol., xx + 546 p. + 555 p.

CHEONG (W.E.). *The Hong Merchants of Canton. Chinese Merchants in Sino-Western Trade*. Curzon Press (Richmond), 1997, 376 p.

COPPEJANS-DESMEDT (H.). "Economische opbloei in de Zuidelijke Nederlanden". In: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden VIII. Nieuwe Tijd*. Fibula - Van Dishoeck (Utrecht), 1955, pp. 261-286

COPPENS (H.). "Bureau voor het Beheer van de douanerechten (1737-1794)". In: AERTS (E.), BAELDE (M.) et alii, eds. *De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden (1482-1795). Band 2: economie en financiën*. Algemeen Rijksarchief (Brussel), 1994, pp. 523-530

COPPENS (H.) & BAELDE (M.). "Raad van Financiën (1531-1795)". In: AERTS (E.), BAELDE (M.) et alii, eds. *De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden (1482-1795). Band 2: economie en financiën*. Algemeen Rijksarchief (Brussel), 1994, pp. 497 - 522

CUVELIER (J.). "Le commerce, l'industrie et l'administration des Pays-Bas autrichiens. Enquête du Comte de Wynants (1729)". Overdruk uit: *Bulletin de la Commission royale d'histoire de Belgique* (81). Weissenbruch (Brussel), 1912, pp. 27-57

CHAUDHURI (K.N.). *The English East India Company. The Study of an Early Joint-Stock Company 1600-1640*. Frank Cass & Co. Ltd. (Londen), 1965, ix + 245 p.

CHAUDHURI (K.N.). "The English East India Company in the 17th and 18th Centuries: a Pre-modern Multinational Organization". In: BLUSSÉ (L.) & GAASTRA (F.S.), eds. *Companies and Trade*. Leiden University Press (Leiden), 1981, pp. 29-46

CHAUDHURI (K.N.) & ISRAEL (J.I.). "The English and Dutch East India Companies and the Glorious Revolution of 1688-9". In: ISRAEL (J.I.), ed. *The Anglo-Dutch Moment. Essays on the Glorious Revolution and its World Impact*. Cambridge University Press (Cambridge), 1991, pp. 407-438

DEGRYSE (K.). *De Oostendse Chinahandel (1718-1735)*. RU Gent (onuitgegeven licentiaatverhandeling), 1972, xv + 194 p. (promotor: EVERAERT (J.))

DEGRYSE (K.). "De Oostendse Chinahandel". In: *Revue belge de philologie et d'histoire (vol. 52 nr. 2)*. Société pour le progrès des études philologiques et historiques (Brussel), 1974, pp. 306-347

DEGRYSE (K.). "De maritieme organisatie van de Oostendse Chinahandel". In: *Marine academie Antwerpen. Mededelingen (XXIV)*. Marine Academie (Antwerpen), 1977, pp. 19-57

DEGRYSE (K.). *De Antwerpse fortuinen. Kapitaalsaccumulatie, -investering en rendement te Antwerpen in de 18de eeuw*. RU Gent (doctoraatsverhandeling), 1985, 5 vol. (promotor: EVERAERT (J.))

DEGRYSE (K.) & PARMENTIER (J.). "Kooplieden en kapiteins. Een prosopografische studie van de kooplieden, supercargo's en scheepsofficieren van de Oostendse handel op Oost-Indië en Guinea (1716-1732)". In: KONINCKX (E.), ed. *Vlamingen Overzee*. Koninklijke Academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België (Brussel), 1995, pp. 119 - 241

DEN HEIJER (H.). *De geschiedenis van de WIC*. De Walburg Pers (Zutphen), 1994, pp. 111-122

DE JONGSTE (J.A.F.). "Een bewind op zijn smalst. Het politiek bedrijf in de jaren 1727-1747". In: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden IX. Nieuwe Tijd*. Fibula - Van Dishoeck (Haarlem), 1980, pp. 44 - 59

DEMOULIN (B.). *Les finances d'un pays d'états aux marches de l'empire, la Principauté de Liège (1688-1728)*. Crédit Communal (Brussel), 1986, 248 p.

DE REN (L.), DUERLOO (L.) & ROEGIERS (L.), eds. *De Gouverneurs-Generaal van de Oostenrijkse Nederlanden*. Kredietbank (Brussel), 1987, 64 p.

DE SCHRYVER (R.). "Uit de voorgeschiedenis van de Oostendse Kompanie". In: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis (82)*. Paleis der Academiën (Brussel), 1966, pp. 143 - 159

DE SCHRYVER (R.). "Het einde van de Spaanse soevereiniteit, 1702-1715". In: JANSSENS (P.), ed. *België in de 17de eeuw. De Spaanse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik*. Snoeck (Gent), 2006, 2 vol.

DE VliegHER (R.). "Desertie bij de Oostendse Oost-Indiëvaarders". In: PARMENTIER (J.) & SPANOGHE (S.), eds. *Orbis in orbem. Liber amicorum John Everaert*. Academia Press (Gent), 2001, pp. 171-185

DEVOS (I.) & LAMBRECHT (T.). *Bevolking, voeding en levensstandaard in het verleden. Verzamelde studies van Prof. Dr. Chris Vandenbroeke*. Academia Press (Gent), 2004, xxiv + 366 p.

DE VRIES (J.) & VAN DER WOUDE (A.). *Nederland 1500-1815. De eerste ronde van de moderne economische groei*. Uitgeverij Balans (Amsterdam), 1995, 894 p.

DHONDT (F.). "Law on the Diplomatic Stage: the 1725 Ripperda Treaty". In: DRAGANOVA (V.) & KROLL (S.). *Die Inszenierung des Rechts: Law on Stage*. Martin Meidenbauer Verlag (München), 2010, pp. 317-339

DISSELKAMP (A.). *L'éthique protestante de Max Weber*. Presses Universitaires de France (Paris), 1994, 217 p.

DUMONT (G.-H.). *Banquibazar. La Colonisation belge au Bengale au temps de la Compagnie d'Ostende*. Les Ecrivains (Bruxelles), 1942, 222 p.

ECHEVARRIA BACIGALUPE (M.A.). "La Guerra de Sucesión en los Países Bajos meridionales. Antecedentes, desarrollo y consecuencias". In: EDELMAYER (F.), LÉON SANZ (V.) & RUIZ RODRIGEZ (J.I.), ed. *Hispania - Austria III. Der Spanischen Erbfolgekrieg. La Guerra de Sucesión española*. Verlag für Geschichte und Politik (Wien), 2008, pp. 193 - 210

EVERAERT (J.). *De internationale en koloniale handel der Vlaamse firma's te Cadiz (1670-1700)*. De Tempel (Brugge), 1973, 1 + 975 + xv p.

EVERAERT (J.). "Commerce d'Afrique et traite négrière dans les Pays-Bas autrichiens". In: *Revue française d'histoire d'outre-mer* (vol. 62, nrs. 226-227). Société Française d'Histoire d'Outre-Mer (Paris), 1975, pp. 177-185

EVERAERT (J.). "Handel in de Zuidelijke Nederlanden 1650-1795", In: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden VIII. Nieuwe Tijden*. Fibula - Van Dishoeck (Haarlem), 1980, pp. 185-202

FINDLAY (R.) & O'ROURKE (K.). *Power and Plenty. Trade, War and the World Economy in the Second Millennium*. Princeton University Press (Princeton, CA), 2007, xxvi + 619 p.

FRANK (A.G.). *ReOrient. Global Economy in the Asian Age*. University of California Press (Berkeley, CA), 1998, xxix + 416 p.

GAASTRA (F.S.), *Bewind en beleid bij de VOC. De financiële en commerciële politiek van de bewindhebbers, 1672-1702*, De Walburg Pers (Zutphen), 1989, 343 p.

GAASTRA (F.S.). *De geschiedenis van de VOC*. Walburg Pers (Zutphen), 2002, 192 p.

GALAND (M.). "Les courses entre Bruxelles et Vienne des messagers au service de l'Etat dans les Pays-Bas autrichiens". In: BERNARD (B.), ed. *Bruxellois à Vienne, Viennois à Bruxelles*. Editions de l'Université de Bruxelles (Bruxelles), 2004, pp. 9 - 26

GIBBS (G.C.). "Britain and the Alliance of Hannover, april 1725 - February 1726" In: *The English Historical Review* (vol. 73, nr. 288). Oxford University Press (Oxford), 1958, pp. 404-430

HALL (J.A.). *Powers and Liberties. The Causes and Consequences of the Rise of the West*. University of California Press (Berkeley, CA), 1986, vi + 272 p.

HASQUIN (H.). “Nijverheid in de Zuidelijke Nederlanden 1650-1795”. In: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden VIII. Nieuwe Tijden*, Fibula - Van Dishoeck (Haarlem), 1980, pp. 124-159

HASQUIN (H.). “De periode van saneringen (1715-1740)”. In: HASQUIN (H.), ed. *Oostenrijks België, 1713-1794. De Zuidelijke Nederlanden onder de Oostenrijkse Habsburgers*. Gemeentekrediet (Brussel), 1987, pp. 71-94

HELIN (E.). “Luik en Brussel: van rivaliteit naar symbiose”. In: HASQUIN (H.), ed. *Oostenrijks België, 1713-1794. De Zuidelijke Nederlanden onder de Oostenrijkse Habsburgers*. Gemeentekrediet (Brussel), 1987, pp. 437-466

HERTEL (S.) & VAN GELDER (K.). “Die Mission des Grafen Von Daun in Brüssel, 1725. Ein Wendepunkt in der Regierung der Österreichischen Niederlande?”. In: *Zeitschrift für Historische Forschung* (vol. 38 nr. 3). Duncker & Humblot (Berlijn), 2001, pp. 405-439

HERTZ (G.B.). “England and the Ostend Company”. In: *The English Historical Review* (vol. 22 nr. 86). Longmans, Green and Co. (Londen), 1907, pp. 255-279

HOUTMAN - DE SMEDT (H.). *Charles Proli, Antwerps zakenman en bankier, 1723-1786. Een biografische en bedrijfshistorische studie*. Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België (Brussel), 1983, 299 p.

HUISMAN (M.). *La Belgique commerciale sous l'Empereur Charles VI. La Compagnie d'Ostende*. Henri Lamertin (Brussel), 1902, xii + 556 p.

LANDES (D.). “Introduction”. In: LANDES (D.), ed. *The Rise of Capitalism*. Collier-Macmillan (Londen), 1966, pp. 1 - 25

LANDES (D.S.). *The Wealth and Poverty of Nations. Why Some are so Rich and some are so Poor*. Abacus (Londen), 1998, xv + 650 p.

LAUDE (N.). *La Compagnie d'Ostende et son activité coloniale au Bengale (1725-1730)*. Van Campenhout (Bruxelles), 1944, 257 p.

LENDERS (P.). “Instellingen, de permanente kaders in de Zuidelijke Nederlanden 1700-1880”. In: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden V. Nieuwe Tijd*. Fibula-Van Dishoeck (Haarlem), 1980, pp. 406-418

LENDERS (P.). “De Zuidelijke Nederlanden 1715-1740. Politieke ontwikkeling”. In: *Algemene Geschiedenis Der Nederlanden IX. Nieuwe Tijd*. Fibula - Van Dishoeck (Haarlem), 1980, pp. 60 - 72

LESGER (C.M.). *Handel in Amsterdam ten tijde van de Opstand. Kooplieden, commerciële expansie en verandering in de ruimtelijke economie van de Nederlanden, ca. 1550-1630*. Uitgeverij Verloren (Hilversum), 2001, 294 p.

LONCHAY (H.). *La principauté de Liège, la France et les Pays-Bas au XVIIe et XVIIIe siècle. Etude d'histoire diplomatique*. Académie royale des sciences, lettres et beaux-arts de Belgique (Brussel), 1891, 190 p.

MAUSS (M.). "Essai sur le don. Forme et raison de l'échange dans les sociétés archaïques". In: *l'Année Sociologique (vol. 1)*. Presses Universitaires de France (Parijs), 1924, pp. 149-279

MCNEILL (J.R.) & MCNEILL (W.H.). *The Human Web. A Bird's-Eye View of World History*. Norton (New York, NY), 2003, xviii + 350 p.

MCNEILL (W.H.). *The Rise of the West. A History of the Human Community*. University of Chicago Press (Chicago, IL), 1963, xviii + 829 p.

MICHELSEN (L.). "De Handel". In: *Antwerpen in de VVIIIde eeuw. Instellingen – economie – cultuur*. De Sikkel (Antwerpen), 1952, pp. 194-122

MORTIER (R) & HASQUIN (H.), eds. "La haute administration dans les Pays-Bas autrichiens (Ambroise-Joseph de Herzelles, Denis-Benoît-Joseph de Cazier, Jacques-Antoine Le Clercq)". In: *Etudes sur le XVIIIe siècle (vol. 27)*. Editions de l'Université de Bruxelles (Bruxelles), 1999, 386 p.

NORTH (D.C.). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press (Cambridge), 1991, viii + 172 p.

NORTH (D.C.) & THOMAS (R.P.). *The Rise of the Western World. A New Economic History*. Cambridge University Press (Cambridge), 1999, viii + 172 p.

PARMENTIER (J.). *De Oostendse handel op de Arabische Zee en Voor-Indië (1714-1735)*. RU Gent (onuitgegeven licentiaatverhandeling), 1979, xviii + 190 p. (promotor EVERAERT (J.))

PARMENTIER (J.). "De handelaars en supercargos in de Oostendse Moka- en Indiahandel (1714-1735)". In: *Handelingen van het genootschap voor geschiedenis (vol. 122 nr. 3/4)*. Genootschap voor Geschiedenis (Brugge), 1985, pp. 181-208

PARMENTIER (J.). "The Ostend-Guinea trade, 1718-1720". In: *International Journal of Maritime History (vol. 2 nr. 1)*. Memorial University of Newfoundland (St. John's), 1990, pp. 175-206

PARMENTIER (J.)? *De holle compagie. Smokkel en legale handel onder Zuidnederlandse vlag in Bengalen, ca. 1720-1744*. Uitgeverij Verloren (Hilversum), 1992, 95 p.

PARMENTIER (J.). *Thee van overzee. Maritieme en handelsrelaties tussen Vlaanderen en China tijdens de 18de eeuw*. Die Keure (Brugge), 1996, 141 p.

PARMENTIER (J.). *De maritieme handel en visserij in Oostende tijdens de achttiende eeuw. Een prosopografische analyse van de internationale Oostendse handelwereld, 1700-1794*. Universiteit Gent (doctoraatsverhandeling), 2001, 4 vol. (promotor: VANDENBROEKE (C.))

PARMENTIER (J.). *Oostende en Co. Het verhaal van de Zuid-Nederlandse Oost-Indiëvaart (1715-1735)*. Ludion (Gent), 2002, 143 p.

PARMENTIER (J.). “Dan maar oorlog! De reactie van de Republiek op de Oostendse Compagnie, 1715-1732.” In: PARMENTIER (J.), ed. *Noord-Zuid in Oost-Indische perspectief*. Walburg Pers (Zutphen), 2005, pp. 131-148

PARMENTIER (J.). “Vriend en vijand. De Zuid-Nederlanders en de VOC tijdens de achttiende eeuw”. In: PARMENTIER (J.), ed. *Noord-Zuid in Oost-Indische perspectief*. Walburg Pers (Zutphen), 2005, pp. 149-166

PEARSON (M.N.). “Merchants and States”, in: TRACY (J.D.), ed. *The Political Economy of Merchant Empires. State Power and World Trade 1350-1750*. Cambridge University Press (Cambridge), 1991, pp. 41-117

PECAR (A.). *Die Ökonomie der Ehre. Höfischer Adel am Kaiserhof Karls VI*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft (Darmstadt), 2003, 124 p.

PHILIPS (C.H.). *The East India Company 1784-1834*. Manchester University Press (Manchester), 1961, ix + 374 p.

POMERANZ (K.). *The Great Divergence. China, Europa and the making of the Modern World Economy*. Princeton University Press (Princeton, NJ), 2000, x + 382 p.

RAND (A.). “Amerika’s vervolgte minderheid: De grootindustrie”. In: RAND (A.). *Kapitalisme. Het onbegrepen ideaal*. The Objectivist Newsletter (Irvine, CA), 1962, pp. 50-70 (vertaald uit het Engels door H.J. TEN BROECKE, origineel: *Capitalism. The Unknown Ideal*)

REID (A.). *Southeast Asia in the Age of Commerce. Volume 2: Expansion and Crisis*, Yale University Press (New Haven, CT), 1993, xv + 390 p.

SCHAMA (S.). *Overvloed en onbehagen. De Nederlandse Cultuur in de Gouden Eeuw*. Contact Uitgeverij (Amsterdam), 1987, 682 p. (vertaald uit Engels door DABEKAUSEN (E.), DE LANGE (B.) & MATERS (T.), origineel: *The Embarrassment of Riches. An Interpretation of Dutch Culture in the Golden Age*)

SCHOLLIERS (E.) & VANDENBROEKE (C.). “Structuren en conjuncturen in de Zuidelijke Nederlanden 1480-1800”. In: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden V. Nieuwe Tijden*. Fibula - Van Dishoeck (Haarlem), 1980, pp. 252-310

SERRUYS (M.W.). *Oostende en de Oostendse Compagnie. Het economisch effect van koloniale zeehandel op een Zuid-Nederlandse havenstad tussen de Spaanse en de Oostenrijkse Successieoorlog (1713-1745)*. KU Leuven (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1999, xxxiii + 346 p. (promotor: BUYST (E.))

SERRUYS (M.W.). “The Port and City of Ostend and the Process of State Consolidation in the Southern Netherlands in the Seventeenth and Eighteenth Centuries. A Geographical Approach”. In: *International Journal of Maritime History* (vol. 19 nr. 2). Memorial University of Newfoundland (St. John’s), 2007, pp. 319-347

SMITH (A.). *An Inquiry into the Nature and the Causes of the Wealth of Nations*. Warwick House (Londen), 1776 (editie 1812), 718 p.

SPELEERS (F.). "Joseph Gheselle. Een zeekapitein uit Anzegem". In: *Jaarboek van de Geschied- en Heemkundige Kring 'De Gaverstreke' (vol. 20)*". Drukkerij J. Vanoverbeke (Vichte), 1992, pp. 289-306

STEENSGAARD (N.). "The Companies as a specific institution in the history of European expansion". in: BLUSSÉ (L.) & GAASTRA (F.S.), eds. *Companies and Trade*. Leiden University Press (Leiden), 1981, pp. 245-264

THEWES (G.). "Un territoire indéfendable? L'Etat des forteresses aux Pays-Bas austriens en 1725 d'après un mémoire élaboré sous la direction du comte de Daun". In: *Bulletin de la Commission royale d'Histoire (171)*. Communications s.p.r.l. (Brussel), 2005, pp. 193-271

THIELEMANS (F.). *Louis Bernaert. Een gemiste fortuin-kans in dienst van de Oostendse Compagnie (1718-1741)*. RU Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), Universiteit Gent, 1990-1991, xxiii + 225 p. (promotor: EVERAERT (J.))

VANDENBROEKE (C.). "Landbouw in de Zuidelijke Nederlanden 1650-1815". In: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden VIII. Nieuwe Tijd*. Fibula - Van Dishoeck (Haarlem), 1979, pp. 73-101

VANDERHAEGHEN (O.). "La Diplomatie Belgo-Liégeoise à l'épreuve. Etude sur les relations entre les Pays-Bas austriens et la principauté de Liège au XVIIIe siècle". In: *Etudes sur le XVIIIe siècle (vol. 30)*. Editions de l'Université de Bruxelles (Bruxelles), 2003, 251 p.

VAN DER MYNSBRUGGE (K.). *De pamflettenoorlog rond de Oostendse Compagnie*. RU Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 2000, xii + 186 p. (promotor: EVERAERT (J.))

VAN GELDER (K.). *Tien jaar trial-and error? De opbouw van het Oostenrijks bewind in de Zuidelijke Nederlanden (1716-1725)*. RU Gent (doctoraatsverhandeling), 2011, (promotor: VERMEIR (R.)), Universiteit Gent, 2011, xx + 460 p.

VAN GELDER (K.) & VERMEIR (R.). "De Habsburgse Nederlanden in de overgang van Spanje naar Oostenrijk (1692-1713)". In: LACHAERT (J.P.), ed., *Oudenaarde 1708. Een stad, een koning, een veldheer*. Davidsfonds (Leuven), 2008, pp. 33-50

VAN HONACKER (K.). *Lokaal verzet en oproer in de 17de en 18de eeuw. Collectieve acties tegen het centraal gezag in Brussel, Antwerpen en Leuven*. UGA (Heule), 1994, 653 p.

VAN HOUTTE (H.). *Histoire Économique de la Belgique à la fin de l'Ancien Régime*. Van Rysselberghe en Rombaut (Gent), 1920, viii + 588 p.

VAN NIMWEGEN (O.). "The Dutch Barrier. Its Origins, Creation and Importance for the Dutch Republic as a Great Power, 1697-1718". In: DE JONGSTE (J.A.F.) & VEENENDAAL (A.J.), eds. *Anthonie Heinsius and the Dutch Republic 1688-1720. Politics, War and Finance*. Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (Den Haag), 2002, pp. 147-176

VEENENDAAL (A.J.). *Het Engels-Nederlands Condominium in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de Spaanse successieoorlog 1706-1716*. Universiteit Utrecht (doctoraatsverhandeling), 1945, xvi + 299 p.

VEENENDAAL (A.J.). “De Republiek voor het laatst als mogendheid”. In: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden IX. Nieuwe Tijd*. Fibula – Van Dishoeck (Haarlem), 1980, pp. 16-30

WALLERSTEIN (I.M.). *The Modern World-System (vol. 2). Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy 1600-1750*. Academic Press (New York, NY), 1980, xi + 370 p.

WALLERSTEIN (I.). “Braudel on Capitalism, or Everything Upside Down”. In: *The Journal of Modern History (vol. 63 nr. 2)*. The University of Chicago Press (Chicago, IL), 1991, pp. 354-361

WINDEY (J.-B.). *De Raad van Financiën in de Oostenrijkse Nederlanden onder Keizer Karel VI (1725-1740)*. RU Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1971, 2 vol. (promotor: BAELDE (M.))

WONG (B.R.). *China Transformed. Historical Change and the Limits of European Experience*. Cornell University Press (Ithica, NY), 1997, x + 327 p.

ZEDINGER (R.). *Die Verwaltung des Österreichischen Niederlande in Wien (1717-1795). Studien zu den Zentralisierungstendenzen des Wiener Hofes im Staatswerdungsprozeß der Habsburgermonarchie*. Böhou (Wien), 2000, 237 p.

5. Websites

CNN NEWS. *Is Paul Ryan for or against Ayn Rand?*. In: <<http://edition.cnn.com/2012/08/14/opinion/weiss-ryan-rand>>, geraadpleegd op 18.02.2013

OOSTENDE ARCHIEF, “Ray Thomas”, in: <<http://www.oostende.be/product.aspx?id=4580>>, laatst geraadpleegd op 05.05.2013

THE FREE DICTIONARY. *Mercantilism*. In: <<http://www.thefreedictionary.com/mercantilism>>, geraadpleegd op 01.05.2013

WASHINGTON TIMES. *The Legacy of Ayn Rand: Rand, Ron Paul and Paul Ryan*. In: <<http://communities.washingtontimes.com/neighborhood/ad-lib/2011/nov/29/legacy-ayn-rand-rand-and-ron-paul-and-paul-ryan/>>, geraadpleegd op 18.02.2013